

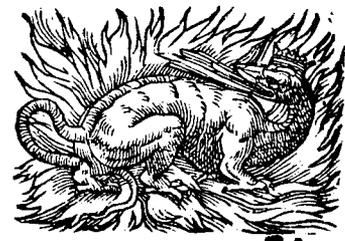
Del Collegio de' Gesuiti di S. Spirito
PAVLLI 9.97-50
M A N V T I I

EPISTOLARVM
LIBRI XII.

Del Maestro & Medico S. S. S.
EIVSDEM

QVÆ PRÆFATIONES
APPELLANTVR. *Dehinc*

OMNIA POSTREMA
*hac editione diligentius recognita, & à multis
mendis, quibus priores editiones scatebant,
vindicata.*

LUGDUNI,
Apud Carolum Pefnot.
MDCCLXXXI.

0
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15

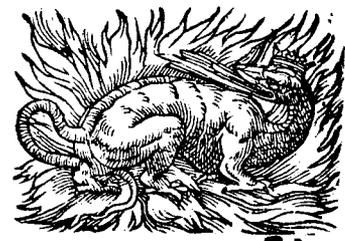
del. wiley de. cal. om. in. jes. ay. reg. in. an.
PAVLLI *9.94-50*
MANVTII

EPISTOLARVM
LIBRI XII.

Del. Maestri & Meranti.
EIVSDEM

QVÆ PRÆFATIONES
APPELLANTVR. *apellatur*

OMNIA POSTREMA
*hac editione diligentius recognita, & à multis
mendis, quibus priores editiones scatebant,
vindicata.*

LUGDUNI,
Apud Carolum Pefnot.
c1c 1c LXXXI.

PRINCIPI
ILLVSTRISS.
ET EXCELLENTISS.

IACOBO
BONCOMPAGNO
LITTERATORVM MÆCENATI
AMPLISSIMO

ALDVS MANVTIVS
PAVLLI. ALDIN.

STVDII, GRATITVDINIS, OBSERVANTIÆ

ERGO

HOC PAVLLI PATRIS
EPISTOLARVM, FRÆFATIONVMQ.

VOLVMEN
NVNCVPAT, DICATQ.

AD ILLVSTRISS.
ALBERICVM
CIBO MALASPINAM,
MASSÆ ET CARRARIÆ
Principem.

X iis artibus, quæ merito Liberales
appellantur, excellere duas in primis,
litterarum scientiam, & rei milita-
ris præstantiam, in omni ætate omnium
consensu iudicatū est: utra verò ex his
ipsis illustrior, utra magis expetenda sit, & qua summum
aliquādo est à magnis viris, & minimè tamen adhuc
planè videtur explicata deliberatio. nam, ut otium,
& pax, sine quibus litteræ non consistunt, armis com-
parentur: tamen nec ipsa feliciter satis arma tractan-
tur, nisi adsint illa, quæ magna ex parte à litteris pe-
tuntur, consiliū, ordo, prudentia, animi præterea ita ra-
tione temperata magnitudo, ut, sicubi periculum occur-
rat, metus pariter ac temeritas absint. itaque constat,
quæ nationes bellica gloria claruerūt, in iisdem viguis
se studia doctrine, ut in Græcia, quæ Persarum innu-
merabiles exercitus non modò sustinuit, verum etiam
fregit, atque prostravit: ipsa verò numquam vinci, nisi
à se ipsa potuit. domesticis enim & diuisa discordiis,
& infirmata bellis, non tam Philippus, Macedonū Re-
gis, virtute, quàm propriis percussa viribus, affluctaq;
corruit. Romana vero gens, quæ fuit ulla umquam
gens, aut belli gerendi scientia, ac fortitudine præstan-
tior, aut iis præcipuè litteris, quæ rudes animos huma-
nitate informant, exculta diligentius? hic illa manus

15793929X

ducum excellentium, quæ Romani terminos imperij quam longissimè protulit, Catones, Aemiliani, Sulla, Luculli, Casares, quos historia mirabiliter laudat, nec tamen ita, ut eorum merita laudes vllæ satis adæquare videatur. Agè, Macedonum tot victoriæ, tot militaria decora unde fluxerim, si quis interroget, quid respondimus? hoc primum, ut opinor, ab Alexandro ducce: is enim Asiam perdomuit vniuersam, & ad intimos etiam Oceani recessus penetrasse fertur: deinde illud, à phalange, quæ fuit acies in exercitu firmissima, quod vtrumque si spectetur, ac perpendatur accuratè, non exiguam fortasse bellicæ laudis partem litteræ sibi vindicant. Nam Alexandrum à primis annis disciplina erudit Aristoteles, & ad eam tum animi, tum ingenij præstantiam, quæ postea res illas, omnium opinione maiores, & aggressus est, & confecit, præceptis philosophi pulcherrimis extulit. Phalangem verò, eiusque artem struendæ ab vno primum Homeri poëta versu manasse, doctissimi homines memorie prodiderunt. Ergo vicissim & à litteris adiuantur arma, & ab armis litteræ sustententur. quòd si, ubi questum armis imperium est, ibi artes illæ vigerent, quæ litterarum usu cognoscuntur: conseruarentur faciliè studia ciuium, ac populorum: & in communi omnium concordia, nullus vniquam externis viribus ad labefactandam publicam rem locus esse posset. Quod contra & in Græcia, & apud Romanos, & vbiuis gentium accidisse, atque accidere quotidie videmus. Neque solum in vna ciuitate, aut in vna etiã gente multos, sed vix in singulis familiis singulos, qui vtramque laudem adamauerint, & in vtraque pariter excelluerint, reperire difficillimum est. Vnum quidem non modo nostra tempestate, sed multorum sæculorum memo-

ria

ria historiæ celebrant, quem verè phœnicem inter omnes Europæ vniuersæ Principes licet appellare, Laurentium Medicum, proauum tuum: cuius, nescio, plusne virius in bellis, an in pace sapientia, ac moderatio enituerit. Nam rem Florentinam, sæpe aduersa fortuna nutantem, cõfirmavit, interdum malis propè extinctam vnus ipse non modo restituit, verum etiam vehementer auxit. tranquillis verò rebus, ornauit patriam, muniuit legibus optimis, atque institutis: iustitiam præter ceteros, ac temperantiã publicè, priuatimque coluit: liberalitate, si quis vniquam, delectatus est: cuius fama longinquas regiones peruagata, barbaras etiam gentes, & religionè diuersas, illi conciliauit, multosque, aliqua modo virtute, nobilitate arte insignes, in urbem Florentiam perduxit. Et, ut alia vel in patriã, vel in singulos non vulgaria merita omittantur, quis miseram Græciam, suis sedibus Othomanorum iniuriam pulsam, supplicem, atque egentem hospitio excepit, benignitate subleuauit, perpetuo studio fouit, ac tutatus est? vnus eam laudem sibi vindicat, vnus in Italia Græcas litteras, & præclara doctrinarum studia Laurentius Medicus excitauit: cum & ipse pro ea, qua excelluit, eruditione acerrimus esset ingeniorum estimator, & natura quodam impulsu ad beneficentiã magnopere propenderet: ut miradum minimè videatur, si, tanto patre genitus, domestico tam illustri exemplo commotus, Leo X. Pont. Max. omnes liberales disciplinas præmiis extulit, atque ornauit amplissimis, effecti que ut aliquando Romam in vrbe Roma liceret agnoscere. In tua verò paterna gente Cibo, & in materna Malaspina, mirabilis omnium virtutum in omni atate fuit exercitatio. Et, ne illa nimis vetera ex annalibus fide dignis repetamus, iã inde ab eo tempore.

a 3

cum, Græcorum Imperatorum ætate, opidum Pera, quod proximè Byzantium situm est, Genueses obtinebat, quo tempore summis honoribus, & copiis maiores tuos floruisse constat: aut, cum Mucius ille Cibo, planè alter Mucius in tuenda patria salute, virumibus priuato sumptus comparatis atque instructis, Pisanos, Genuesium rebus acriter inuensos, in Sardinia prostrauit: sexcenta præterea in Genuesium Remp. merita, in qua etià Gulielmus Cibo Cruce rubea, publico insigni, virtutis ergo decoratus est: hæc ut omittam, & illa, quæ a uorum nostrorum memoria gesta sunt, attingam: Aranus, Aaron in historiis nominatus, equestri dignitate ornatus, Romani Senatoris titulo insignis, antiqua ille quidem suæ gentis nobilitate clarus, multo tamen suis laudibus illustrior, qui nihil unquam in uita nõ egregium, non amplius, non ingenuo nobilique, viro dignum aut cogitauit, aut fecit, is, quæ tæpestate Renatus Andegauensis Alfonso Neapolitanorum Regi bellum intulit, in eo bello, quæcumque à summo duce munera postulantur, ea fortissimè præstitit, usque eò, ut Renatus, Neapoli potitus, eum pro rege iure summo, ac potestate amplissima constitueret. Quo in imperio ita se gessit abstinenter, ita iustitia est complexus, ut, cum ad Alfonso rursus uictoria inclinasset, afflictis Renati partibus, exceptus ab illo sit honorifice in primis, ac splendide: quemque, apud Renatum antea, eundem apud eum, quem sæpe armis læserat, sæpe in discrimen uitæ adduxerat, & dignitatis, & gratia locum obtinuerit. Ex hac tantarum uirtutum præstantia filius eius, ad optimam naturam optima uoluntate adiuncta, documenta sumpsit ad uitam laudabiliter instituendam, & iis artibus excolendam, quibus postea maximam adeptus & uirtutis, & probitatis opinionem, Pontifex, approbante Deo, fauentibus,

atque

atque incumbentibus hominibus, creatus est. Nec se postea, ut multi, sui dissimile præbuit: sed, quantum antea cõtenderat, ut in studio uirtutis omnes antiret, tantam, ut se ipse in omni laude uinceret, & studuit, & consecutus est. Itaque quemadmodum ei non modo ad obtinendam Cardinalis dignitatem, uerum etiam ad Pontificatum, antiqua maiorum existimatio, & clariss. patris memoria quasi uia ex aliqua parte munijt, aditumque, perfecit: sic patris deinde tui fratrem, multis illum quidem animi bonis ornatum, multo tamen facilius ad Cardinalatum egregia Pontificatus Innocentij fama perduxit. Hæc est in tua gente, magne Princeps, non opus, ac diuitiarum, quibus etiã inuicem digni sæpe affluunt, sed uirtutis & gloriæ, perpetua multorum sæculorum serie quasi per manus tradita, & ad te ipsum usque, cõseruata hereditas. Nec uerò paternum tibi quidam genus prædicandum, maternum autem dissimulandum uidetur. Vtroque, licet, si uetera spectes, æquè gloriaris. Nam Malaspinarum nobilitas simul & antiquitas Etrusci poetæ doctissimi, ac sapientissimi Dantis testimonio cognoscitur: nobilitas in eo, quod illa Italiae parte, quæ hodie Lunigiana, cõmuni uocabulo nuncupatur, Malaspinis olim uniuersam paruisse tradit: antiquitas autem, quod cum ipse annis ante nos ducem quinquaginta floruerit, Corradum tamen Malaspinam, nõ ut ætati suæ proximam, sed ut multis ante sæculis natum, honorifice appellat. Vides, à quibus uiris originem ducas, Alberice clarissime. neque uerò uides tu quidem, sed nõ imitaris, aut imitaris quidem, sed non assequeris. uersantur enim in animo tuo cogitationes egregiæ, inde emergunt præclara facta, tuis maioribus, tæque, ipso digna. Et, quamquam tibi maximè propositum est militare decus, unde pri-

mim tuæ gētis nobilitas fluxit: magni tamē facis earū doctrinarū studia, quæ si absint ab hominū vita, simul absit omnis humanitas, neq; satis diu, quæ merces virtutis est, rectē factorum memoria cōseruetur. Fauēs ingenijs, ut audio: nihil deesse litteratis hominibus, nullum cōmodum, nullū ornāmētum patris: cupis virorū illustrium res gestas æternis mādari monumētis litterarum. Et viduā de Laurētij Medices vita libros tres, à Nicolao Crotto luculēter conscriptos: qui cū superioribus diebus Venetias venisset, mira quadā de animi, ingenij, cōsily tui præstantia, de studio erga nobiles disciplinas, præterea de humanitate, ac morū elegātia prædicabat. Quæ cū in te ipso bona sint, logē pluris intelligētium iudicio, quā ea, quæ petūtur extrinsecus, æstimātur. Nam argētū, atq; auri magnā vim possidere, imperare populis, opida tenere munitissima, clarum esse à maioribus, omnes panē Italia Principes, summos etiā Reges necessitudinē attingere, magna quidem hæc sunt, nec tibi cōmunia cū multis, eiusmodi tamē, ut inter fortunæ munera referatur, quæ scis etiā ad tui dissimillimos peruenire: vitā autē sic instituire, ut omnia cōsilia, omnes actiones ratio moderetur: virtutē in se ipso expetere, in alijs diligere, ac ornare, velle inter homines eminare beneficētia potius, quā potestate: hæc quia partim sequeris, partim adeptus iā es, iccirco te verē diuite, qui æterna bona tibi compares, verē nobile, qui nobilitatē à te ipso haurias, existimamus. Atq; etiā illa ipsa, quæ dixi à fortuna pēdere, quia cū virtute cōiungis, firmiora sūt: quādoquidē neque tuas vrbes, tuāq; dittonē mœnia potius, & aggeres, & flumina, quā populorū beneuolētia tuebitur: neque facilius ulla re, quā rectē factis,

bene-

beneuolētia cōparatur. Quæ sit autē eorum, qui propē adfuit, qui te quotidie intuetur, ad te diligēdum propēssio, nos, qui loqui sumus, ex nostro in te singulari studio faciliē iudicamus. Nā me quidem, iam aliquot abhinc annis, ea, quæ de te adolescentulo, rerum laudabiliū infinita cupiditas, & magnarū indoles virtutū ferebatur, in tui amorē atq; obseruantia cœpit allicere: postea, tuis laudibus cū etate auctis, incēsus ita sum, ut statuerim, tibi quidē primū, deinde etiā alijs, aut meū in te celebrado, ingenium, aut certē voluntatē aliquādo ostendere. Quare, quū hæc iā increbuerit consuetudo, ut, de quibus optimē sentimus, ijs dicata esse, & eorū nomine insigniri nostra scripta cupiamus: mittēdū putāui ad te, dū aliquid interim fortasse præstātius adornatur, volumē Epistolarū, & Præfationū mearū, quas ego nequaquā edere animū induxissē, nisi me suadētis, atq; etiā petētis Venetæ nobilitatis mouisset auctoritas. quib. enim pro summis erga me meritis omnia debere mihi videor: ijs cur aliquid à me negari æquū putē? cur nō obsequar amplissimis viris, non credā sapientissimis, nō gratificer amicissimis? Tuo verō nomini liber inscriptus ut exiret fecerūt illa superiora: quæ ne te offendāt, (quādoquidē sunt à me, non ut gratiā tuā ficta laudatione colligerē, sed ut omnibus mei erga te studij causam verissima exponerē, commemorata) cupio impetrare à modestia tua, & deo scilicet, cū etiā in ijs non tā ad laudandum, quā ad cohortandum non nulla pertineat: & currentibus ad metam, atque etiā appropinquantibus, minimē molestas esse cohortantium voces, minimē plausum displicere constat. Venetijs, clō lō l i i x.

LIBRARIUS
DE
GRAN

EPISTOLARVM
PAVLLI MANVTII

LIBER PRIMVS.

RAINV TIO FARNESIO.

Cardinali creato. Romam. I

VIA virtus est ipsa per se amabilis, & quia nobilitati honor & obseruantia debetur: amari te iam inde à tua pueritia, studio virtutis incensum: & colui, clarissimo genere ortum, Paulli III. Pontificis nepotem. iam tum equidem vidi, prædixique multis, qui futurus esses: & nunc, opinionem, auguriumque de te meum exitu comprobate, vtrique nostrum gratulor: tibi, cui tribuuntur ea, quæ semper illustra fuerunt, nunc eo magis, quod à Paulo III. Pontifice tribuuntur: mihi, qui de tua futura dignitate, fretus indole, moribus, ingenio tuo, adolescens verè coniecerim. Cardinalis es, optabilis, & honorificus: sed est in isto honore pondus, & labor. cadunt in eam, quam nunc sustines, personarum virtutes omnes, atque ita cadunt, vt, si absint, is, qui honor est, honor esse desinat, vel sit etiam summa deformitas. Curæ autem, & cogitationes illæ sunt præclaræ, illæ, Rainuti, te dignæ, æternæque cum gloria coniungunt, pietatem præcipuè colere, excubare animo pro salute, ac dignitate Ecclesiæ, beneficentiam sine spe præmiorum exercere, nihil omnino facere, nihil cogitare, in quo statim decus non eluceat: nam, vbi paullo videtur obscurius, ibi satis constat turpitudinem inesse. quæ profectò tibi in mentè venire, atque ob oculos assiduè versari, cum in aui tui summam gloriam intueris, necesse est: & omnino datū hoc vestro generi diuinitus videtur, vobis nascentibus heroum numerus vt au-

geatur

geatur, & quasi maius lumen de sublimi quadam specula errantibus honestis disciplinis viam, & hospitium ostendar. ergo alter alteri exemplo estis ad bene agendum: vobiscum simul & oriuntur virtutes, & cum aetate crescant, donec vitæ munere perfunctos educant ex hac rerum humanarum tæterrima caligine, & in illa sempiterna luce collocatos cum illo bonis omnibus circumfluente caelestium animorum coetu coniungant. Aut igitur mihi nullus tui cohortandi relictus est locus, aut hic tantum, vt velis esse tui quamsimillimus: quodq; tuo generi, tuo nomini, tibi metipsum, tuisque debes institutis, id cumulatè persoluendum existimes. Vnum exoptandum, vt, qui tibi istam mentem cum ista auctoritate dedit, (dedit autem omnium auctor laudandarum rerum, & creator Deus) idem velit vtriusque rei fructum esse maximè diuturnum, & æquare tuæ vitæ spacium cum iis bonis, quæ in te summa contulit. profectò tales gubernatores, tam peritos, tam vigilantes, Christiana religio si nunquam non haberet: nunquam illæ exorirentur dissidentium opinionum horribiles procellæ: quæ tædare multis abhinc annis Petri nauem ceperunt, neque dum consistere patiuntur. quo quidè mihi libet ominari de te idem planè, quod cupio, futurū, vt optimis artibus, quàm diu vixeris, præsidio sis, & ornamento: viuas autem quàm diu vel temperantia duce, vel naturæ lege licet. Vale. Venetiis. 20 D XLIV.

ALFONSO CARAFÆ

Cardinali creato. Romam. 2

Solent esse, quæ minùs expectantur, lætiora. nihil tamen magis expectatum apud eos, qui tua studia, tuos ad virtutem præclaros impetus nouerant, neque iucundius, aut lætitiæ maioris vniquam fuit. nemo enim dubitat, quin cum, qui te nunc ornat, honorem ornaturus aliquando sis, eximia tua gloria bono publico coniuncta, quod te hortari res ipsa non patitur. nam, si attendes diligenter, & considerare cum animo tuo, adhibita in consilium ratione, volueris, primum illud, quis te Cardinalem creauit: deinde, quæ Cardinalis partes, quàm graues, & laboriosæ, quàm eadem honorificæ, ac splendide sint: postremò, quibus temporibus hæc tibi sit imposita persona, quàm alienis à virtute, quàm

temp

turpi omnibus in locis omnium panem scelerum labe fœdatis: profectò ipse te, nullo cuiusquam hortatu, à te ipso de tua laude admonitus, & excitabis ad excellentem omnium artium honestarum cupiditatem: quæque his artibus aduersantur, abiicies, atque contemnes, neque solum eo viro, quem in posterum præstare debes, qualèmq; te fore omnes anguramur, verum indigna prorsus homine iudicabis. Vixisti semper antea laudabiliter, fuit in puero pudor, est in adolescente probitas, est perfecta panem ratio, & expectandarum vitandarumq; rerum scientia: desiderari videbatur, in qua te ostèderes, occasio. delata diuinitus est omnium maxima, singulari consilio summi Pontificis Paulli I. v. qui cum sit patrius parentis tui: cum te ab incunte ætate non mediocriter dilexerit: cum omnes suos incredibili quadam complecti caritate consueverit: tamen in te honestando alia quædam secutus est: dedit honorem non propinquitati, aut familia, sed tibi ipsi, qui familiae nomè stude illustrare, & quo modo principia se dat, studium comprobabit euentus. En habes, Alfonso, campum, in quo tua virtus, parta vigiliis, bene agendi consuetudine iam confirmata, excurrat. hæc est illa, ad quam te exercebas, quod tuæ spectabant curæ, tuo ingenio, tuis optimis cogitationibus, ac studiosi dignissima prouincia. ostende, quæ tuæ sit non modò voluntatis, verum etiam industriae præstantia: & prome ex animo tuo illa præclara, quæ, vt antiquum gentis tuæ decus, ac domesticam præsentem virtutem referres, à pueritia collegisti. Non est, mihi crede, labor ei, qui bene sentiat, bene facere. quod enim positum est in nobis ipsis, non aliunde pender, non extrinsecus assumitur, in eo, quid obstat, quo minus voluntatem res ipsa consequatur? Iam ipsa virtus inuitat, ipsa allicit, atq; afficit sui studiosos omni voluptate, omnibusque præmiis: nec dubito, quin excellens animi tui vis omnes difficultates, omnia superet humana. Quare gratulor equidem tibi tua causa, de isto, quod te extulit Paulli Pontificis diuina sapietia, honoris altissimo gradu: sed me mouet aliquanto magis publica res: quam tu, traditam tibi simul cum ista dignitate, atque commendatam, sæpe, ac nunc quidem maxime, talium virorum ope indigentem, tueberis in omni vita: præsidiumq; erit. in te situm aduersus iniustitiã, impietatemque firmissimum. Quæ si tibi magna videntur, atque gloriola, debes animum sic instituire, ac moderari,

nihil

nihil vt ad te ipsum referas, nihil ipse tibi arroges, aut à te ipso expectes. manasse à Deo cuncta puta: qui perennis æternusque bonorum omnium est fons. nos enim, vt nos, nihil sumus: aliquid autem, atque adeo plurimum, vt à Deo, & per Deum esse possumus. Vale. Venetiis. ∞ D LVII.

STEPHANO SAULIO.

Decentianum.

3

Magnum est hoc, Sauli clarissime, humanitatis, & amoris in me tui argumentum, quod, cum in istis locis nunc sis, vbi multam diem partem cum singulari viro, Cardinali Polo, grauissimis, sanctissimisque sermonibus traducas: non modo tamen de me cogitas, quo ego vno contentus esse poteram, verum etiam id ipsum mihi declarandum literis existimes, at quibus literis? scriptis me hercule, quod ad verba attinet, elegantissimè: quod ad sententias, prudentissimè: vt iis legendis non magis amarem amorem tuum, qui te ad scribendum impulerat, quam eloquentiam suscipere: me qua effecerat, vt illa ipsa, quæ scriberes, cum oratoriam essent, amabiliora quoque viderentur. Quare, cum tibi ago gratias, vt debeo, immortales, quod ita animatus in me sit: tum verò etiam atque etiam te rogo, in quo me ambitio quædam mouet, vt id, quod facis, perpetuò facias. quanti enim putas ad meam laudem interesse, cum hoc perar. befcit, me à Stephano Saulio diligi? cuius est familia perillustris: qui suæ ipse familiae clarum lumen est: quem præclari illi viri, eius consuetudine, & conuictu magnopere delectati, colerunt, Flaminius, Bonamicus, Iulius, Camillus, Longolius. Hæc ego, Sauli, cum aliquot abhinc annis cogitarem: semper quidem, vt à te diligerer, optavi: vt verò etiam laudarer, optare fortasse potui, sperare, cum ipse me noissem, certè non debui. at tu in hac parte mecum sanè perliberaliter egisti. scripsisti in hac Romanæ linguæ facultate, non, mihi neminem præstare, sed id, quod ego cum legerem, erubui, neminem esse, cui non ipse antecessam. equidem, vt, quod res est, aperiam, fateor à prima pueritia ita me in literis esse versatum, vt vnã maxime spectarem eloquentiam, vnã colerem, vnã admirarer. atque hoc me studio satis mea sponte flagrantem, acrius inflammabant ij, qui tum homines vivebant, Bembus, Sadoletus, Bonami-

cus

cus: quorum nomina per orbem terrarum celebrata sermonibus, & scriptis extingui nulla vetustate posse intelligebam. Polus hic noster, qui nunc in omni laude, omnique virtute tantus est, tuis me scriptis capiebat, atque afficiebat maximè. ego tum, vt erat ætas mea, præter verborum, & nonnullarum sententiarum ornamēta nihil agnoscebam. purè & eleganter scribere, putabam esse id, quod vnum si allequerer, excellerem. sed Rhambertus meus, qui ex Gasparis Contareni, præstantissimi viri, consuetudine prudentiam hauserat, præclara quædam notabat in Polo: mæque paullo ætate inferiorem, ex vulgata venalium magistrorū disciplina rudem, atque impolitum erudiebat, & conformabat exemplo: tum quidem, quantum proficerem, non me pœnitebat: & ex iis, quæ iceceram, fundamentis, aliquid eiusmodi, quale ego vellem, excitari aliquādo posse videbatur. sed in rebus humanis, quis est, cui nihil vnquam secus accidat? eū in eloquentiæ studio multus essem, nec satis valetudini parcerem, incidi in morbum: qui cum esset per se grauis, tum eo factus est periculosior, quod, vsu mihi librorum à medicis interdicto, magna sanè est animi mei affectio, atque egritudo consecuta. post biennium denique valetudine recuperata, cum præteriti temporis iacturam sarcire diligentia vellem, ad pristina studia redeuntem exceperunt domesticæ controuersiæ: quas neque sedare minimo negotio, neque negligere sine graui mearum fortunarum exitio licebat. his quoque me difficultatibus aliquādo is, cui omnia debeo, eripuit Deus. Lucem iam, quasi diu per tenebras errassem, videbar adspicere: &, quamquam multorum annorū amisso fructu, erat sanè cur ingemiscerem, vitamque mihi haud satis iucundam putarem: tamen ocij spe recreatus, facile impetrabam à me ipso, vt ex animo meo superiorum molestiarum, atq; incommodorum memoriam obliuione deserem. Vigebat item, vt antea, pristina illa cura: nec erat quidquam in meis consiliis antiquius, quàm vt abditas, atque implicatas in mente cogitationes non modò aperire, atque explicare verbis, verum etiam exornare, quasi quæ pigmentis & coloribus illustrare possem. res erat nec exigui temporis, & maximi laboris. tempus non, quantum rei magnitudo ferrer, suppetebat: cum ex vetere patris instituto in hoc imprimendorum librorum munere, & restituendæ antiquitatis cura distine-

ret.

ret. laborem autem, vel si abundarem tempore, perspecta valetudinis mea ratio recusabat. vtrumque tamen cum voluntas vinceret, quotidieque aliquot horas, occupationibus ereptas stylo darem: ecce me nescio quis, homo certè satis à fortuna felix, præmiis commotum, & blanditiis captum atque irretitum, Romam abduxit. vbi cum aliquot menses non in iis, quæ semper amaueram, litterarum studiis, sed inani officiorū genere consumpsissem: & ille, quem secutus eram, montes aureos pollicitus vix minima prestaret: collegi ipse me, neque solum studiorum meorum, quæ intermiseram potius, quàm dimiseram, verum etiam rei familiaris, cui nisi consulerem, ipsa quoque iacere studia necesse erat, habendam mihi rationem duxi. quo consilio in patriam reuerius, retuli me omnino ad veteres meas tum legendi, tum scribendi exercitationes: sed tum in domestica re constituenda, tum in emendandis antiquorum libris districtus, postea verò etiam erudienda duodecim nobilitū adolescentium Academia per triennium occupatus, quantum habuerim excolendæ facultatē eloquentiæ, quantumque in tantis temporum angustiis per eam, quam ingressus eram, Latine scribendi via procedere potuerim, facile, vt opinor, est existimare. Nosti tu, Saulti, cuius acies ingenij etiam ea, quæ occultissima sunt, assequitur: primum, cuius prudentiæ sit, quale illud est, quod in imitatione sit optimum, diiudicare: deinde, cuius industriæ, quod optimum sit iudicamus, id re ipsa consequi, quod vtrumque cum sit difficillimum, id quod, vt vides, etate nostra optimorum scriptorum pœnuria declarat: cum tamen qui hoc in genere elaborent, plurimi sint: satis equidem mirari nō possum, cur tu me in epistola tua summum feceris in eloquentia, dederisq; id, quod ego si accipiam, mei sanè dissimilium, hoc est, impudens planè sim. nam, vt cetera, quæ dixi esse ad studium huiusce laudis necessaria, mihi non defuerint: quæ vtinam mediocria fuissent: temporis quidem, vt paullo antè exposui, multo minùs habui, quàm res tanta postulabat. fatum in hoc singulare meum est, vt otio nunquam abundem. abundem autem: vtinam non semper indigerem maximè. nunc ad occupationem etiam accessit sollicitudo: quam mihi ex immaturo Cardinalis Maffæi, diuini hominis, interitu exortam vtinam aliquando dies extinguat: ratio quidem hoc nondum potuit. ille mea studia fouebat

vnu:

vnus: ille mihi otij spem dederat, & fecisset: quis enim ad benignitatem propensior? ille me, vbi opus esset, auctoritate ornabat, consilio monebat, re sustentabat. quid plura? in illo mihi erant omnia, & cum illo mihi omnia perierunt. quare non tam mihi cogitandum est, vt opus vniuersum de Romanis antiquitatibus, quod tu dilaudas, illo auctore institutum, possim absoluerè, quàm vt partem aliquam, iam confectam, liceat perpolire. quod ipsum, si mihi nunc per meas occupationes liceret, hic tamen, qui me vexat, dolor certè non concederet. ac mehercule hæc ipsa, quæ tu nunc legis, irrigauit lacrimis, cum scriberem: nec putauit fore, cum tot curis distinerer, vt possem scribere: sed magna vis amoris est, magna obseruantie erga te mea. ea fecit, vt hoc officium rebus omnibus anteferrem. Aduentus tui iam aliquam nobis expectationem: amicorum sermo commouerat. eam tu quod literis confirmes valdè lætor. cupio enim tuam tum humanitatem, tum prudentiam, quarum altera tibi ab hominibus amorem, altera etiam honorem conciliat, in consuetudine & sermonibus re gustare, me autem quod huius cõsilij præcipuam tibi ais esse causam: facili patior mihi hoc à te, viro grauissimo persuaderi, amòque mirabiliter animum, atque amorem istũ tuum: cui respondere officis etsi difficile est, perpetuo tamè studio, & singulari quodam obseruantie genere, vt spero, tibi satisfaciam. Vale. Venetiis, 00 D LIII.

EIDEM, Decentiano Genuam redeunti. 4

Etsi multarum rerum curis atque oneribus ita premor, optime Sauli, vt respirare vix possim: tamen, vt literis tuis, amantissimè scriptis aliquid responderem, abieci omnia, & officium, quod tibi à me debetur, habui antiquissimum. Video te miro quodam veteris eloquentie amore, ac studio teneri. significant hoc studia tua, declarant scripta, sermones ubique non obscure testantur. næ tu rem pulcherrimam diligis: cuius me quoque forma cepit adolescentem: & de voluntate illa, vel cupiditate potius, tantum abest, vt dies aliquid detraxerit, vt cum ætate simul amor creuerit. quare, cum tibi ego tam multis in rebus concedam, patere, obsecro te, in hac me vna riualem esse tuum, nec tibi vel tantillum omnino velle concedere. sentimus enim

enim idem, quod tu, nihil esse speciosius eloquentia, nihil præstantius: quam, vt ipse nosti, amarunt ætate nostra, atque appetere quamplurimi: potius autem, vt mihi quidem videtur, adhuc nemo potuit. quis enim Latine orationis laudem non magnopere diligendam dixit? quis porro rationem, & quasi viam, qua peruenire ad eam liceat, nobis indicauit? nam, qui se ita exercent, vt ex veterum scriptis & membra, & integrum quandoque comprehensionis corpus sua in scripta transferant: non equidem eos reprehendo, siquidem perfecti similitudinem quandam sequuntur: sed, quia perfectum ipsum non attingunt, in magna laude non posuerim. Obsecro te, Sauli, qui iudicio excellis, quid tibi de Christophoro Longolio videtur? equidem, si quando, quid de scriptis illius existimem, interrogor, ita soleo respondere: exilem esse in sententiis, non luculentum in verbis: vt tamen de eo, si vitæ contigisset vsura diurnior, bene censeam sperandum fuisse, sed, vt nunc est, mea quidem sententia, nullus est. quid enim affert exquisitũ, quid singulare, quid non vulgatum, non ex quotidiana consuetudine, vsuque sumptum? At scribit interdum & de rebus familiaribus, & ad familiares. Quid tum? quasi non vel in obscuro argumento possit ingenij lumen elucere. Nam quod in eo verborum circuitus sæpe à Cicerone totus est: si consultò fecit, quod inde laudem speraret, iudicium requiro. etenim, aliena quæ sunt, ad nos translata stultè iactamus: vt neminem laudare solemus, quia pulcher, quod accipitur à natura: at quia temperatus, quia iustus, quæ posita sunt in nobis ipsis: sin, quod potius existimo, in ops à Latina lingua explicare animi sensa aliter non potuit: necessitatem exculo: nec tamen, quod faciebat, diutius eum puto facturum fuisse. qui enim in illo otio Patauino nihil ageret aliud, quàm vt se tum eloquentie copiis, qua philosophiam ornant, tum earum artium instrumento, sine quibus muta silet eloquentia, locupletaret: vtriusque studio facultatis consecutus esset, vt, suis quasi opibus abundans, de alieno quotidie parcius assumeret. cuius autem generis ea, quæ moriens reliquit, scripta sunt: abesse eum iudico ab ea specie, quæ est in scribendo optima, longissimè. qua de re cum aliquot abhinc annis in conuento amicorum sermo esset ortus, memini dissentire à me amicũ hominem & eruditum: qui Ciceronis in libris diu, multumq;

volutatus, tamen Longolium suspexit. aurea videlicet cum assidue tractet, aëra non interuoluit. itaque, paucis post illum sermonem diebus interiectis, cum epistola ad me uenisset, in qua ita scripsit, nihil tibi tam accidisse mirandum, quam quod à me audisset, cum dicerem, mihi Longoliana scripta non admodum probari: nihil rescripsi: quod homini quinquagenario inhumanam opinionem non sperari me posse euellere. & sunt omnino quaedam res, quas ubi sensu & iudicio ipsi non percipimus. atque assequimur, nulla satis oratio probabit, ut cum Anaxagora, nuem atram iudicāte, frustra de albedine disputares. Improbas igitur, inquires, si ab antiquitate scribentes mutuemur? Ego uero si apte fiat, etiam summe probo. sed hoc ipsum, apte, quam difficile sit, ex eo licet cogitare, quod Latine linguā continet uniuersam: uniuersa enim sub imitationem cadit. imitandi autē ratio, quia & multiplex est, & admodum recendita: primum de ea præcipere sigillatim, infinite doctrina est: deinde quæ præcipiantur, cognoscere, & perfecte exequi, non mediocriter ingenij. Cumque id, quod enitet in oratione, aut in re uideatur esse, aut in uerbis: ego olim rem significatā simul cum uerbis significantibus sumebam, eaque meis scriptis cum inferuissim, tum optimis illud, quod queritur imitando, plane arbitrabar me esse consecutum. postea cepit mihi meum consilium displicere: cogitavi, quoniam id esset memoriæ magis, quam ingenij: quod ego efficerem, præstare multos posse: quod autem multi possent, egregium non esse. Tum inuini rationem haud paullo difficiliorem, quam cum paucissimis mihi esse communem intelligebam: exquisitas sententias, de Ciccone excerptas, aut de Terentio, tacitus in animo uersabam. eas ornabam uerbis quam poteram lectissimis: ut, quasi uersitu orationis mutato, cum eadem essent, aliæ tamen uiderentur. Erat non dissimilis in uerborum figuris commentatio. si quas notaueram illustriores, ad alias sententias ita traducebam, ut interdum eandem locutionem in res prope innumerabiles accommodans, quasi ex una cera plures imagines, nec tamen eiusdem generis effingerem. In hac exercitatione quantum esset, utinam aut mature cognouissem, aut serò cognitum, auideque arreptum vis occupationum non extorsisset. equidem, si quis me neget in scribendo quidquam esse, non pugnabo: sed, si quid sum, ab hac una esse contendam. Tibi gratulor,

lor, Sauli, qui & vis, quod sentis esse præclarum, &, quod vis, nihil impedit, quo minus præstare possis. otij enim tantum habes, quantum styli exercitatio postulat. abundas, ut animi, sic fortunæ bonis: in quibus ipsis (Zenonis pace dixerim) non minima, his præsertim temporibus, ad uirtutem vis est. ingenio uero ita flores, ut tuam maximè consuetudinem propterea experierint ij, qui ipsi ingenij gloria præter ceteros excellere putabantur. atque utinam ea, quæ literis mandasti de homine Christiano, aliquando emittas: ut opinionem ac sermones de te meos res ipsa confirmet. quod breui futurum facile spero. recipis enim te nunc in uillulas tuas, hoc est, in summam otium: ubi cum nullam tibi horam à studiis uacuum abire patiaris: (sic enim & à multis antea cognoueram, & postea Coccius noster confirmauit) expolitionem intra paucos menses expectamus operum tuorum. qua de re ut interdum me Bruti nostri litteris certior fieri uelis, etiam atque etiam rogo. Pontificis Legatus, Ludouicus Beccatellius, homo antiquæ probitatis, humanitate ac doctrina præstans, post obitum Cardinalis Massæij ita me complexus est, ut omnem in meis commodis atque ornamentis curam & cogitationem fixisse uideatur: cui non tam à me gratiæ sunt habendæ, quod agit ipse quantum potest, ac plus etiā quam potest, quam, quod alios etiam, magnos & principes viros, ad me augendum atque honestandum suo exemplo, atque auctoritate vehementer excitat. qui cum multi sint, tua tamen inter omnes elucet liberalitas: qui, re uix audita, amore in me tuo, studio erga litteras incitatus, tantum tua sponte ad hanc prouinciam conferre uelle pollicitus es, quantum ex animo meo nulla unquam delebit obliuio. Vale, tuamque ualitudinem cum tua, tum nostra etiam, qui à te pendemus, causa diligenter cura. Venetiis. ∞. D. LIII.

E I D E M, Genuam.

5

Magnum mihi solatium attulit epistola tua: iucunditatem dicere non possum: quam tempora cripiunt, sic, ut me tristitiæ totum penè tradiderim. Ac primum, obiisse audio fratrem meum Bononiam, cum ualeret optimè, repente morbo oppressum. fratrem cum dico, me alterum iure naturæ dico. uerum addo illud: obierit, si uera narrantur, frater is, qui bonitate præstabat, ualebat ingenio,

excellerat industria, factus ad omnia maximè omnium videbatur. itaque obruor dolore: nec, puto, emergam, nisi aut, illi melius esse, cognouero, aut, si naturæ satisfecit, opem tulerit ipsa dies: quæ valet ad omnia plurimum, animi verò morbis plus etiam interdum, quàm ratio medetur. Ad hanc ægitudinem accedunt domestica, meaque propria. vxor, cuius præcipuè studio res familiaris, ac domus tota nititur, quæ me multis molestiis, multarumque rerum & curarum onere leuabat, quæ meam valetudinem præsentis semper officio tuebatur, ipsa nunc iacet, periculi non expers, affectis diuturno morbo viribus. ego vexor acerbissimè anniuersariis oculorum doloribus: quos sanare, cum iam pænè tentata sint omnia, humanæ artis esse nõ puto. remedia sunt ab vno illo, qui malis cunctis medetur, cælesti medico expetenda. is mihi optimam, vt spero, valetudinem aliquando restituet: si hoc minus, muniet me salutem ea virtute, quæ res aduersæ facillè perferuntur. ita salus ex morbo nascetur, non hæc, quæ corpus viget, quam ego adhuc omni remediorum genere frustra quæsiui, quæ cum ipso corpore paucorum annorum spatio penitus extingueretur, sed illa multo præstantior, quæ nostræ mentes, cum sese ab hac terrestri labe seiuixerint, & cum purissimo illo cælestium animorum cœtu consociauerint, perpetuè fruuntur. interim, tot in me cõcurrentibus malis, ægrè impetum sustineo, planèque, quoniam homo sum, debilitor aduersis. Hic tu me vocas ad scribendum, & hortaris, vt ea tradam litteris, quæ assiduo Latinæ linguæ vsu, & diuturna tibi videor exercitatione consecutus. Vis me scilicet, optime Sauli, eam viam, quæ ad eloquentiam ducit, aperire. spissum opus, ac difficile, multi otij, tranquillæ mentis, non nostræ fortunæ, cuius tibi imaginem ostendi, neque nostrorum neruorum, quos tu putas esse satis firmos: ego, quàm sint inbecilli, experior sæpe, ac sentio. At erunt præclari conatus, etiam, si non succedat. Si ita est, hac laudè nemo excluditur. potest aggredi, qui vult. velle autem quis non debet? siquidem egrègia cupientem aliqua vel ex hoc ipso glõria consequetur. te, si quemquam, Sauli doctissime, te, inquam, ipsum decet maximè omniũ id suscipere, quod mihi imponis. quæ enim sunt ad hoc munus necessaria, quorum aliis alia desunt, ea in te vno abundant omnia: ingenium, vsus diuturnus, doctrina, iudiciũ. quid? opes, & fortuna nõquid

huc

huc pertinent: illa verò mea sententiæ, vel maximè. cursum enim ingeniorũ retardat, vires debilitat, ac frangit inopia. an tu putas Aristotelem, & Platonem, illa Græciæ lumina, an Ciceronè nostrum, an Plinium tam multa potuisse litteris mandare, nisi summũ illis otium rerũ omnium affluentia peperisset? domi alebant seruos eruditos, contubernales habebant, eximiis præmiis accensitos ex vltimis terris, rhetores, historicos, præstantis ingenij, singularis doctrinæ philosophos: cum his se quotidie exercebant, cõmentabantur, disputabant: horum omnium opera, quatenus liberet, utebantur. at ego sumptum vnius pueri, minima mercede conducti, quo in scribèdo vtor, ægrè sustineo. Et in his angustiis, in hac mea tam tenui valetudine, tam aduersa fortuna, quia rudes homines, veteris eloquætiæ cupidos, meis scriptis non erudio, nec in rectam Latinè scribendi viam induco, appellas me, quasi malum debitorem, atque etiam accusas, verbis tu quidem humanissimis, & alieno. vt videaris, nomine, re tamè ipsa grauior, & vt ego interpreter, tuo iudicio: quod vereor in primis, faciòque, sicuti debeo, plurimi. veruntamen videre te puto, quæ facultatem res desideret. quid autem præstari à me possit, nemo omnium, qui viuunt, me ipso melius intelligit. quare noli mihi languorem, aut desidiã obicere: quæ absesse procul à me, qui antea mea vitæ cursum inspiciet, atque examinabit, facillè cognoscat. satis habeas, si nemo istam in te culpam conferat. qui cum ingenio præstes, atatem omnem in Latina lingua contriueris: ex quo factum est, vt eam perfectè calleas: id quod tuorum scriptorum subtilitas, & elegantia declarat: cum valetudinem non desideres: otio pænè distillas: addo etiam illud: cum optimè tibi cum fortuna conueniat, quæ tibi de suis bonis tantum elargita est, vt erogare quantamuis pecuniam in homines doctos. corumque studia nullo tuo incommodo possis: hæc cum in te sint omnia, eaque vt ego arbitror, summa, non minima quidem certè: abstines tamen ab hoc munere, & hortaris alios, nulla tibi re, præterquam voluntate, & studio conferendos. Quis non miretur sitire fontes? sitiunt enim certè, cum tu petis à me tamquam ex arido solo, quod in te ipso vberimum esse constat: & cum ad nostram potius inopiam confugere, quàm tuis copiis vti vis. Hoc loco mihi venit in mentè, tuam quoque causam, nõ modò meam, me-

b 3

ditanti, quod tu fortasse respōdeas. Distingues illa superiora: negabis in te vno esse omnia, quæ dixi esse de Latina lingua scribētibz necessaria. de fortuna cōcedes: patet enim. etiam, opinor, de valetudine, de otio: ingenij laudem, & doctrinā, quæ tua modestia est, abs te reiciēs: fortasse etiam, quæ tui est in me animi propeusio, quæ humanitas, ad me transferes. Nolim equidem tecum, Sauli, ne in tua quidem laude contendere: verūm, quod tu mihi de te ipso non credes, credent alij, verūmque fatebuntur, adducti in hanc sententiā, ac planē confirmati, non tam auctoritate mea, quam tamen in his præsertim elegantioribus litteris, in quibus iam tot annos versor, non esse nullam intelligo, quam tu ipsius testimonio, quod habet ponderis apud bonos ac sapientes viros in omni re plurimum: te, in quā, ipso teste loquere, cui fides habenda videatur, probabo tuā virtutem. Oblitus ne es, aut oblitū me putas illius temporis, cū tu librum tuum de homine Christiano mihi ostendisti? bone Deus, quā in illo multa præclara, cuius industriæ, cuius prudentiæ, quā in te grauitate, quā copiosē, quā splendidē tractata. neque verō ego vnus illum librum, videre alij, vidit, qui vir, & quantus, Reginaldus Polus Cardinalis, qui potest esse instar omnium, quem tu profectō iudicem in re tua numquā recusabis. hunc ego audiui, audiuerē multū, de tuo interdū libro loquentem. ornabat laudibus. (& est homo, vt scis, natura simplex, rectus, cuius ab intimo sensu numquā ne minimū quidem aut vultus, aut oratio discreper) quid plura? conferendum cum antiquitate iudicabit. Quamobrem redeo illuc, & concludo paucis. Magni facis eloquentiam: cupis eam cognosci, cupis amari, & coli. egregia cupiditas, & nobili sanē viro digna. verūm, vt tibi satisfacias, & inuenias exitum studij tui, elige de duobus vtrum vis. aut ipse, qui potes, ostēde nobis Latine lingue pulchritudinem, ac præstantiam: doce nos, doce posteros, quæ sit eius adipiscendæ & perfruendæ ratio ineunda: aut, si quos existimas hoc præstare posse, excita eos liberalitate, fove tuis copiis: noli pati, animum eorum hac & illa cura distrahi: sit intentus, & fixus hoc vno in studio: neque abducatur ab opere pulcherrimo, ac nobilissimo humillima interdum rei turpis, & sordida procuratio. ita consequeris facile, quod vis: opimisq; studiis & posteritati magna tua cū laude consules. Illa quæ scribis de leguleiis quibusdam, in meum

meum librum de Romanis legibus, detrahendi studio incurrentibus, legi nullo cum stomacho: nec sum miratus à barbaris hominibus, sordido quodam litterarum genere assuetis, elegantioris doctrinæ scientiam, & quasi lauitiam quandam studiorum cōtemni. Non placet istis meus liber, magnis videlicet viris, quorum fama ædium illarum, in quibus ipsi habitant, limina nondum est egressa. At placet Vincentio Portulacæ, cuius est in vrbe Buxia insignis auctoritas, illustre per Italiam nomen: placet Antonio Augustino, Marco Antonio Narræ, Laelio Taurello, Vido Pancirolo, iuris vtriusque scientia claris: quorum nomina, scriptis egregiis testata virtus, atque expressa, cum æternitate coniungit. hos ego meorum laborum, & vigiliarum laudatores cū audio, viros graues, & certos, omniumque nobilissimos: vuculas raucæ plebeculæ contemno, quidque leues, & obscūri homines de me sentiant, aut loquātur, non esse mihi valde laborandum existimo. te quoque sperabam in meis prædiis esse, & si qui vigerent grauius, obistere, impetūque inuidiæ & maleuolentiæ tua auctoritate, ac testimonio frangi. quod si facis, fructum fero meæ singularis in te obseruantia, & habeo tibi, quam debeo, gratiam: sin minus, hoc tamen nomine tibi debeo, quod meos obrectatores flocci facis, vsque eò, vt indignos, quibus respondeatur, existimes. Vale. Venetiis. ∞. D. LIIIX.

VIDO FABRO.

Patavinum.

6

NE scio, vtrum fortunę succenscam, cuius culpa factum sit, vt ego tuas litteras duobus ferē mensibus post eū diem, quo tu scripseras, acceperim: an eidem gratias habēz, quod mihi, arculam quandam scriptorū meorum euoluenti, planēque aliud agenti, de improuiso illas obtulerit. gratias habebo potius: quod eodem tempore simul cum iniuria beneficium accepi, & iniuria beneficium præferri, equū est. sed, quoniam vereor, ne tarditate in scribendo meam durius acceperis: hunc tu mihi scrupulum, Vide, si ex animo euelleres, faceres humanē, nec tamen iniquē: cū hoc ipsum, quod commissum à me est, primū ex aliena culpa pendeat: deinde nunc quidem etiam corrigatur. Venio ad tuas litteras, quibus mihi gratius nihil potius

tuentur. accipere tamen quod datur, quocunque animo detur, inlicita non est: nec hodierni mores, & ratio temporum secus postulat. Cetera sunt in meis rebus non plane cuiusmodi nos oprabamus, sed cuiusmodi tamen multi non sperarunt: quibus hæc, quæ nunc agimus, amplissima videntur esse, cum nos præ his, quæ, nisi quis casus nostris consiliis occurrerit, agere aliquando cogitamus, tenuissima iudicemus. quam quidem ad rem, quod tu omnia, quæ in te sunt, liberalissimè polliceris, quodque Alexandrum etiam Farnesium, præstantem omni virtute Cardinalem, in eandem rationem propensum esse affirmas: equidem de te sic existimo, & multas esse res, in quibus iuuari à te pro tua summa, tum dignitate, tum etiam fortuna possim: & in iis rebus numquam omnino mihi tuam esse humanitatem defuturam: Farnesium autem, diuinum adolefcentem, natum ad liberalitatem, & ad gloriam, non miror eo esse erga virtutem animo, quo quia semper fuit amicus eius, idcirco ad eum gradum, qui est in teris summus, & augustissimus, diis hominibusque volentibus ascendit. ac sanè ille cum domestico exemplo, tum multo etiam magis, egregia ipsius natura ad immortalitatis laudem excitatus, sæpe alias, quanti bonas artes faceret, ostendit, sed proximè vel in primis, cum Hieronymum Ferrarium, iuuenem rarissimæ virtutis, sanequam pro eius meritis ornauit, atque auxit. in quo, cum apud vnum posuisset beneficium videatur, à multis tamen gratiam iniuit. nam, cum vos, tales viti, patrocinium litterarum suscipitis: quicumque bonis artibus delectantur, animo recreati, veniunt in spem aliquando fore, vt, post diuturnos labores, & molestiarum quasi tempestates, in quietis & otij portum, vobis aspirantibus, deferantur. quos si in cursu studiorum instituto vestra benignitatis aura deficiat, hærebunt, neque iam poterunt, quod intendebant, sine ope auxilioque vestro peruenire. verùm huiusmodi dubitationem vestra iam consuetudo sustulit. magna enim optimæ voluntatis documenta sapissime dedistis, maiora etiam dare cogitatis: cum quidem, vt Antonius Bladus ad me detulit, pulcherrimam rem, & vobis dignissimam aggressi, omnes libros Græcè scriptos, qui nunc in bibliotheca Palatina conditi asseruantur, prælo subiicere cogitatis: vt, multiplicatis exemplaribus per orbem terrarum, in vsum omnium

omnium gentium, omniumque seculorum, diuulgatur. cui se muneri Bladus à te esse præpositum aiebat: itaque venisse ad nos, vt & eos typos, quibus aramento illis charta imprimitur, conflandos curaret, & si qua præterea sunt ad opus necessaria, maturaret. sanè sum lætatus plurimum, hominèque sua sponte diligentissimum, tamen cohortari non desino, vt in ea re, quæ ad commodum studioforum, maximè verò ad tuam, vt ego sentio, gloriam spectat, operæ ne parcat: eisque dixi, vt ad omnia me & fratribus vteretur. neque minus prolixè, quæ verbis pollicitus sum, vbi ille petierit, re præstabo. nam & hominem diligo, & verò tua voluntas maximi est apud me ponderis. In Romano quidem tuo, quem initio sum complexus vt fratrem tuum, deinde amare coepi vt te fratre dignum, nihil prætermitto, quod aut in officio cohortandi, aut etiam in studio iuuandi positum sit. sed ille, cui notissimæ sunt occupationes meæ, pudore, credo, facit, vt rariùs ad me scribat: cum mihi, vel in maximis negotiis ei vacare, nõ modò nõ molestum, sed etiam gratissimum sit. quod tu, si videbitur, ad illum scribes: simulque litteris admonebis, vt, quo consilio Parauium est profectus, id studio & diligentia consequatur. neque tamen hoc dico, quod cum, adhuc quidem lapsum esse putem: de quo etiam ea, quæ volumus, & videmus, & audimus: sed quod, infirmitatem eius ætatis cum recordor, interdum vereor, vt possit consistere. Vale. Venetiis. 00. D. XXXIX.

BERNARDINO MAFFAEO
Episcopo creato. Roman. 8

VBi te audiui Episcopum esse creatum, lætatus sum, non tam ob ipsam rem, quæ sanè est perhonorifica: propterea quod Episcopatus & sacerdotium est, & maximum sacerdotium: quàm quia de ipso cogitans, intelligebam te eum esse, cui ad istam honestandam dignitatem summa facultas in optima voluntate non deesset. Tibi erunt, quæ multis solent esse laboriosa, virtus, & vigilantia, ex tua vetere consuetudine facillima. non enim honorem, quasi legè bonitatis, ad quæ te fingeres accepisti: sed ad honorè bonus accessisti, multis antea, magnisq; rebus Paulo III. probatus: cui Pontifici omnium sapientissimo, & optimo: qui & ipse Deo probatus est, & nõ probat nisi sui similes.

Gratulor igitur tibi, non vt gratulantur ij, qui ferè, quibus fructibus auctus sis, vnum cogitant, cætera magnoperè nõ spectât, sed vt ij, quibus dignitas, & religio prima sunt: quæ tu coles maximè, & eris in Christi militia autefignanus. Grauem sanè personam Episcopi sustinetis. vestrum est, errantes animos in viam reducere, & reducit' vos quidem præceptis diuinæ doctrinæ tradendis: sed magna vis est in exemplo, cum ea quæ traditis, ipsi vita & moribus exprimitis, quod tu præstabis vtrumque omnium, maximè: qui & habes non doctrinam modò, verùm etiam eloquentiam, quarum altera imperitos erudias, altera languentes excites: & vitis, vt homo, satis extra culpam. quod memini me multis abhinc annis in tua prima adolescentia miratum: cum ea in te laudarem. quæ tamen imitari vix poteram. quod fecisti adulescens, cum tua te singularis, optimæque natura ad decus inuiraret, & quasi manu prehensum duccret: nunc, ætate confirmata, cum ad voluntatem accesserit ratio, dubitem quin idem multo sis alacrius constantiusq; facturus: dubitet, qui te ignorat: mihi, cui tua studia, tui sensus ex nostra familiaritate notissimi sunt, dubitare non licet. Quare, vt ad prima redeam, non eo solùm nomine tibi gratulor, quòd Episcopus es, in summa dignitate constitutus: quod tibi scis esse cõmune cum multis, sed quòd is es, qui cum ista dignitate virtutem æquare possis. quod quia vides quàm non multi potuerint, eo magis tu, qui potes, hoc ipsum, quod potes, acceptum Deo referre debes, tantùmque munus in te collatum, illud quidem plurimi facere, sed, quoniam est proprij erga te amoris argumentum, muneris causam multo, quàm ipsum munus, pluris æstimare. Vale. Venetijs Kalend. Maij, 00. D. XLII.

GABRIELI CATIANO

Brixiam.

9

Epistolas à te habeo duas, vtramque scriptam elegantissimè, sed illam pleniorè, quam XI. Kalend. Sept. dederas: nam hæc recentior, cui nonarum Oct. dies erat adscripta, argumentum habuit ferè nullum. venio igitur ad priorem: in qua cetera iucundissima, illud permolestum, quod te minùs cõmodè significas valere: scribis enim, valdè te ob aduersam valetudinem vereri, ne non illud, quod instituisti, absoluerè ac perpolire tibi liceat. Mi Cariane, excita

excita prudentiam tuam: & occurre morbi principiis: ne ille grauior deindè factus, & te, & amicos tuos, qui, te agrotante, valere non possunt, diutius vexet. Hoc loco mihi veniant in mentem, quæ tu me olim, minùs rectè cum haberem, prudentissimè & amantissimè monuisti. illa, illa ipse tibi nunc in memoriam redige: &, quæ tuæ tunc partes erant, eas nunc fac esse meas. Tu mihi non ex Hippocrate, aut Galeno, sed ex veterum philosophorum libris ea remedia, quibus ad salutem meam præstantius esse nihil potuit, attulisti: ego nunc idem in te facio, tuamque tibi medicinam restituo. vis, quæ meum morbum, te medente, sanarunt, ea tuo ipse in morbo prætermittere? non vis, opinor. non enim id te dignum est: qui ea sæpe legisti, vnde homines alii cauere cum discant, sibi eos non cauere turpe est: quare adhibe eam, quam ad omnes res soles, ad te curandum diligentiam: &, quod oneris suscepisse te scribis, si id grauius viderur, quam vt perferre possis, deponere prius, quàm opprimare. magnum est, quod moliris, & magni non solùm ingenij, quo tu non eges, sed etiam otij: quo nisi abundas, quo modo te speras ea, quæ in Iure ciuili dispersa sunt, quæ scis esse minimè pauca, primum posse cogere, deindè coacta ita disponere, vt ex certis generibus totum ius ciuile cognoscatur? atque ego tamen sic existimo: si quis est, qui hoc præstare possit, aut eum te esse, aut omnino neminem: sed, quoniam res & fortunæ tuæ, quemadmodum tu quidem affirmas, ita ferunt, vt in forum tibi necessariò sit eundum: quæ ratio, si modò & tibi & populo placere velis, multi temporis exercitationem desiderat: hæc autem quæ à te est iuris ciuilis instituta digestio, eiusmodi est, vt nihil operosius existimerur: vereor, ne, duarum rerum difficillimarum tractatione distractus, vtramque dum vis, neutram assequere. quamobrem quid suscipias, tui consilij est: ego monendi partes, quæ sunt prudentiæ, non assumo: neque enim plus vlla in re me existimo videre, quàm tu vides: id, quod est beneuolentiæ meæ, faciam, vt magnoperè te non solùm hortor, verùm etiam rogem, valetudini tuæ minùs, quàm gloriæ, ne seruias: quæ quidem nobis, qui te summè diligimus, tantæ curæ est, vt plurimas nostræ salutis partes in tua salute positas existimemus. De Alciati libro, valdè te amo: sed eum, hoc quidem tempore, cur

mittas, non est. sunt quædam, quæ magis videntur. Quæ scis à nobis anno proximo superiore instituta, iam penè absol- uimus. Domestica ferè sunt, vt volumus. fratres valent o- ptimè, ego sicut soleo, hoc est, etsi nò optimè, sic tamen, vt studiis nostris frui liceat. quod si perpetuò detur, equidem hac mea tenuitate contentus ero: illa firmitatem, illa athle- tarum latera nò appeto: neque mihi vnquã de natura que- ri veniet in mentem, quæ me corpusculo fixerit imbecilli- lo: gratias agã potius, quòd effecerit, vt omnibus penè ho- ris, aduersa valetudinis metu, spectanda mihi ratio sit, & cõ- tinentiam, quæ virtus est, aut certè ad virtutè ducit, cogar amplecti. Amamur à multis: si modò ex vultu, & verbis a- mor intelligitur: colimus etiam à nònullis qui, falsa de no- bis opinione adducti, nostram consuetudinem, quasi docti hominis, videntur expetere. quibus ego si me patefecero, facillè hunc errorem eripiam, & puto, faciam, ne totos dies saluatoribus tribuam. Vale. Venetiis. ∞ . D. XLIII.

FRANCISCO LVISINO.

Patanium.

IO

SI nescis, Luifine, quantum ego amori nostro tribuam, Scognoſce ex hoc, quod & superioribus mensibus licere mihi per eum putavi ad tuas litteras, humanissimè scriptas, nihil respondere: & nunc, eodem freris, etiam malè respõ- deo. Non est hoc, inquis, officium colere. Quasi iam probaueris, quia non coluerim, idè me turpem esse. non placet ita duris legibus amicitiam adstringi, vt numquam relaxentur. summam diligẽtiam maximis in rebus, si ab ami- co requiris, iure facis: sed si etiam in minimis, non æquus es. est enim profectò quædam suauitas in negligentia: quã qui ex amicitia tollit, horridior est, quàm vt urbani mores ferè possint. quare, si amabilis esse vis, (quamquàm quis te vno amabilior est?) verumtamen, si id tibi propositum est, vt omnibus in rebus æquè amabilis, æquè iucundus sis: permitte mihi, vt liceat aliquando tecum esse negligenti. Nam quod ad tuas litteras attinet, ita iudico, scriptas esse non solumè eleganter, in quo tamen non minima laus est, sed etiam sapienter: quod quia solet ab ætate tua longius abesse, non solumè laude, sed etiam admiratione dignum est. vitium hoc in plerisque adolescentibus, atque etiam in roby-

robustioribus quibusdam fama celebratis animaduerto, vt inania colligant, & eloquentiam non, vt veteres illi, in sen- tentiis, & verbis à communi consuetudine alienis, sed in quibusdam vulgaribus, ac penè puerilibus ineptiis consti- tuant. Quocirca non ego te, Luifine, hortabor, vt ex ista imperitè scribentium turba te eximas: sed gratulabor potius, quod ita effecisti, vt hortationi locum non reliqueris. hoc cum adolescens adhuc, & penè imberbis, nondum ea prudentia, quæ extrinsecus assumitur, propter ætatem copiosè instructus, naturali quadam ingenij facultate, & assidua Ciceronis lectione sine consecutus: cum illa accesserint Aristotelica, in quibus nunc totus es, vsúmque rerum, qui in adolescentem non cadit, perculleris: qualem te virum futurum putemus? non sum natura blandus: neque soleo cuiusquam auribus inferuire: potius offendit quosdam libertas mea. itaque quod dicturus sum, gratiæ causa dictũ ne putato. si quando accidit, vt interroget de iis, qui anti- quam illam perfectè scribendi laudem posse nobis videã- tur iã penè amissam restituere: soleo te duobus præstan- tissimis adolescentibus, meis familiarissimis, Calino & Amaltheo, tertium inferere. Calinum, puto, non nosti: qui clarissimum iuuenem, Aloysium Cornelium, singularis viri, Ioannis Cornelij, filium, in Cyprum insulam secutus, tertium iam annum abest. sed mihi hoc velim credas affir- mantia: ea bona, quæ magister tuus Aristoteles laudabilia esse dicit, omnia ferè in illo adolescentè aut esse iam, aut breui, vt ego auguror, futura. De Amaltheo autem quid sentiam, non expectas, opinor, vt significem, neque vt ego tibi eum quasi latentem indicem, quem in illustri quadam specula virtus constituit. quare coniunge te cum his, & eloquentiam tres optimi adolescentes, ætate ferè pares, concordia studio, sicuti pulcherrimam virginem, diligit. quòd si me etiam socium recipitis, & triualem in hoc amore fertis: erit præclara consensio: & Latinæ linguæ for- mam, quam, superioribus temporibus turpi barbarie vitiatam, nunc agnoscere vix pos- sumus, posthac, vt opinio mea fert, intactã, illibatãmq; tuebimur.

Vale. Venetiis. ∞

D XLVII.

dam gloriam spectaret, inania, quæ multi sequuntur contemneret: hæc ego cum audirem incitabar studio mea tibi singularis erga te obseruantia declarande: sed obstrepere litteris inanibus tali viro, præclaras Italię vrbes, multorumque populorum fortunas non potestate magis, quam iustitia tuenti, hominis esse vel inepti nimis, & impudenter ambiciosi existimabant, nunc autem cum ad me sermones tui, mea cum laude habitæ, referantur: occasionem cupidè complector, quam mihi tua liberalitas offert, tibi que gratias quas possum quidem, ago, habeo autem ceteras animas atque immortales: tum quod orbes me testimonio iudicij tui, quod apud omnes valere plurimum intelligo: tum verò, quod isto officio, ista tam præstanti humanitate quasi fores mihi aperueris ad amicitiam tuam, qua quidem ego me, si minus alia re licebit, perpetuo certè, ac singulari erga te studio, assiduâque tuarum virtutum prædicatione dignû præstabo, quod cum antea fecerim, iudicio meo commotus, faciam tamen in posterum alacrius ac diligentius, tua humanitate incitatus: quam semper eandem in me futuram, non magis constantiæ ratio, quam nature tuæ benignitas, mihi persuadet. Vale. Venetiis. ∞ D LVIII.

ROMULO CERVINO.

Patauium.

13

Quod tu persepe queri solitus es, id mihi nunc accidit, vt epistola prorsus caream argumento: sed ego tamen non committam, quod tu toles, vt argumenti me inopia deterreat a scribendo, quin vide quam diuina ratio sit, tu, cum sententiã non habes, valdè tibi ais laboriosum esse epistolam texere: ego nunquam facilius soieo scribere, quam cum nihil habeo, quod scribã. At inanes huiusmodi litteræ sint, necesse est. Primum hoc non semper, quandoque enim accidit, vt nihil dicentes, aliquid tamen dicamus, & vt in fidibus est quædã manus aberratio sine arte, in qua tamen ipsa ars sit: sic in epistolis argumentum quandoque est sine argumento, itaque, non semper inanes huiusmodi litteræ: siquidem in iis solet aliquid nonnumquam existere, quod pondus habeat, sed fac inanes esse: quid refert? non hoc spectamus, id sequimur, vt, exercitatione duce, eò perueniamus aliquando, vbi sita laus videatur eloquen-
tia?

tia? quod si nobis tantum in hoc proficere non licet, vt veteribus illis, quorum est purissima oratio, similes esse possumus: at tentemus tamen, si possumus nostris, qui iniquitate loquuntur, dissimiles esse. quod, vt opinor, & multum, & sæpe scribendo consequemur. Ac noli putare, semper in eo nobis esse elaborandum, vt philosophemur in epistolis, graues sententię probantur: fateor, sed nunquid hoc vne Latina lingua cõtinetur? me quidem Cicero noster pariter minis interdum delectat, de iocis cum agit, quam de rebus, & honesto cum disputat, vtroque enim sunt ornamenta: & vtrumque sæpe necessarium est, itaque ad vtrumque procedo: tẽque vt idem facias, etiam atque etiam hortor, cumque res non erit, de qua scribas: tum tu, si me audis, vel leuissima quæque ex omni parte, ex omni genere arripies, & ais pro argumento vtẽre, hoc autem quatenus agas, aut cum quibus agas, tibi non præscribo: cuius tanta prudentia est, quantam ætas ista, qua nunc es, capere vix potest. Summa sit, vt & cum argumento, & sine argumento sapissime scribas. Vale. Romæ.

FRANCISCO GONZA-

ge. Patanium.

14

Odi penè meos oculos: etsi oculi sunt, id est, omnium rerum carissimi: sed odi certè peius, quam antea, hunc morbum, quo mihi nunc tuus adspex, tuus complexus eripitur, aduolarem enim ad te, si valerem: nihil me moraretur: nihil esset tanti, an cum tu, magni principis filius, familia natus Italicarum omnium nobilissima, nec iam à maioribus tantum, sed à te ipso clarus, Mantua me, humilis hominem loci, nondum de facie notum, litteris humanissimis tua sponte salutandum putaueris: ego, cum Patavij, hoc est, propè in conspectu meo sis, non accurram ad te? facerem: sed soluta voluntas non est: impeditur enim valetudine, solatio tamen hoc, in magno dolore sustentor, quod futurum breui non despero, vt conualescam, concurrunt simul, anni tempus, assidua medicorũ cura, mea summa continentia, hæc si proficient, adibo ad te, nulla interposita mora. opto enim, quæ inter nos mutuo litterarum officio cõglutinata amicitia est, eam paullo arctius mutuis sermonibus, mutua consuetudine adstringi, sin hærebit

morbus: obsecro te, largire hoc vel mea in te obseruantia, vel humanitati tuæ, vt omnino tuis litteris ne caream: quas ego meis quàm potero creberimis dabo operam, vt eliciã. Mitto ad te librum meum de Romanis legibus, proximè rogatu multorum editum. cupio, legas, cum hoc tamen, si vacat. nam, auocari te à studiis grauioribus mea causa, nolo. cupio etiam, cum legeris, probari tuo iudicio nostram industriam. sed hoc me cupere, rogare ne puta. volo tibi esse liberam in vtramque partem iudicandi facultatem. nihil mihi tribue: rem ipsam pende suo merito, ac statu de tuo sensu. nec enim is ego sum, qui plus amicitie dari postulem, quàm veritati: nec tu is es, qui, si postulem, facile concedas. Pergam ad reliqua, hæc si tibi, tuique similibus non improbari cognouero. Vale. Posseuino salutem, rarissimo iuueni, cuius heri epistolæ respondi. Venetiis.

*ANTONIO POSSEVI-
no. Patanum.*

15

GRatus, & iucundus admodum amor is, qui te in eam mentem impulit, vt officij gratia ad me scriberes. quid enim aliud existimem? cum argumentum res quidem ipsa tibi nullum daret. ingenium verò mirificè tuum amauit, amplexatusque, quantum licuit, animo sum, quòd raptim, &, vt ad hominem familiarem, familiariter cum scriberes, epistolam tamen confeceris elegantissimam, distinctam luminibus eloquentiæ, in qua non fucatus, sed verus, ac tamquam naturalis Romanæ linguæ color eniteat. Macte Posseuine, fratre iam maior, iuvene eximio: vrge totus in studio litterarum. vides, quæ te manent præmia. gloriam habes proximam, eamque pænè manibus attingis. paullulum si te incitaueris, apprehendes. non me hercule, quia nolis, dico: sed, vt intelligas quantum cupiam, propterea dicendum putauit. faueo enim omnibus, qui rectè sentiunt, rectèque faciunt: in te verò mea præcipua & est voluntas, & esse debet. scis quintum abhinc annum Romæ cum te frater tuus adolescentulum adduxit ad me, quibus verbis commendauerit, amicitia iunxerit, & veluti in clientelam tradiderit. ex eo tempore, quoties adisti ad me, quos tecum habuerim sermones, quàm studiosè, quàm amanter ad illa præclara, quæ frater tuus amabat, sim cohortatus, potes recor-

recordari. dixi sæpe, non esse tibi de fortunæ bonis cogitandum, quæ vel improbi malis artibus quærerent, vel bonis viris rectè quæsitæ facile casus eriperet. ostendi, verè & esse, & appellari diuitem posse, qui liberalium doctrinarum scientiam possideret. non neglexisti: contulisti cogitationes omnes tuas ad studium veræ laudis: & in eo nunc apud Franciscum Gonzagam, nobilissimum, ac virtutis amore incensum adolescentem, ita versaris, vt propemodum videaris excellere. Quare gratulor equidem fratri tui manibus, quos lætari arbitror summo perè, quia talis es, & quia fore tantus videris, quanta potest esse virtus, maximo ingenio, acerrima voluntate, summo studio comparata. Nec verò, quod epistola tua significat, mea tibi sunt aut ad vllam fortunæ accessiorem, aut ad dignitatem studia expectanda. à te ipso, mihi crede, omnia proficiscuntur. virtutem si habes, nihil desideras: ea pro te præstabit: ea tibi omnes honores, omnes quas petieris, opes impetrabit. ô præclaram vitæ ducem! te felicem, Posseuine, qui cum hac viuus, & viuendum statuis: me miserum, qui, cum idem sentiam, cogor tamen eam à me disungere, victus grauitate morbi, & iis curis, quæ inuitum aliò traducunt. quòd si me Deus aliquando respexerit, acquiescam in iis studiis, quæ sola sunt ad naturam meam, sola tranquillitatem animis afferunt, hominèque paullatim ab homine separant, &, quantum licet, cum Deo coniungunt. Vale. Venetiis.

*HIERONYMO LIPPO-
mano. Venerias.*

16

Rentis epistola tua, sed habet multa suauia. primùm significas amorem in me tuum: quo quid gratius: nã, amari à nobili adolescente, propinquitatibus, amicitias, opibus florentissimo, optabile est: ab eo verò adolescente, cuius ad animi bona comparanda mens omnis, & cogitatio dirigitur: qui scientiam litterarum ita expectat, vt inani tamen ambitione prorsus vacet, nihil ad se ipsum, ad summum Deum omnia referat: hoc verò eiusmodi est, quod qui assequitur, triumphat. itaque ego vehementer mihi gratulor de amicitia tua: quam cupio esse perpetuam: &, vt sit, omni equidem studio, omni quæ erga te

ex parte fateor : tamen ille ipse, qui tibi luctus causam attulit, idem à luctu te remouet exemplo vitæ suæ, cuius abesse nullam partem à constantia, & à virtute reperies. Hanc igitur tibi vnum ante oculos constitue: finge ad eius imaginem quidquid cogitas, quidquid agis: noli oculos ad vulgi deprauatam consuetudinem flectere, ita consules egregiè rationibus tuis: & illud rectè instituendæ vitæ consilium, quod à me requiris, nusquam esse præstantius, quàm in te ipso, cognosces. Vale. ∞ D LX.

EPISTOLARVM PAVLLI MANVTII

LIBER SECVNDVS.

FRANCISCO VARGAE

*Caroli V. Imperatoris, & Philippi eius
Filijs Hispaniarum Regis, O-
ratori. Venetias.*

I

FFICII mei sæpe me admonet officiorum tuorum recordatio. Officium autem quod absens absenti præstare possum, litteræ sunt: quas misissem ad te iam antea, nisi hac aduenientem graues admodum, & peracerbæ curæ statim exceperissent. quas enim res scis esse nobis in vita omnium charissimas, omniumque primas, in iis me grauius exercere fortuna cepit, vxore, liberis, fratre vno penè tempore in morbum coniectis. ne mihi quidem bellè satis est. animo enim affectus, valere corpore qui possum? verumtamen, quia mihi hærent in mente consilia tua, fero hæc vt humana, diuina spe, in qua tu soles omnia ponere, confirmatus. quòd nisi hunc in portum, te ducem secutus, confugissem: facile me tot malorum subita tempestas obtuisset. En, quàm sit incertus nostrorum consiliorum euentus, & quàm ea, quæ

nobis

nobis ipsi ad voluntatem fingimus, contrà cadant. Petiuis has regiones, non sine sumptu, non sine labore, spe ductus valetudinis recuperandæ: reliqui vibem pulcherrimam, mea negotia, tuâ consuetudinem, in qua mihi ornamentum statuo plurimum, hæc bona, tantum abest, vt alijs bonis compensata sint, vt etiam multis successerint, quæ si ad sensum referantur, mala verè possum appellare. sed, cum mensensus quandoque moueat, ratione tamen vtor sæpius. hæc ostendit, nihil esse malum, nisi quod nostra culpa contingat: ancipitem esse in rebus humanis rationem iudicandam: nihil enim semper idem esse: quin, quæ nobis aduersa, exitiosa, prorsus misera videantur, ea sepe ita conuertit, vt ex iis ipsis multæ commoditates emanent: contrà, quæ speciem habeant felicitatis, inde fluere quæ acerbissima sunt, exsulum, paupertatem, ignominiam, quæ ego cum cogito, reficior paululum & excito me, quatenus licet ad eam virtutem, quæ in aduersis rebus elucet: de qua cum multa sint à philosophis tradita, vnus tamen eam suo exemplo præclare docuit: nostræ salutis auctor Iesus Christus: quo magistro, quæ sit vera fortitudo, discimus, omniumque laudandarum artium absolutam, ac verè salutarem doctrinam consequimur. Atque ego te, Franciscæ Vargæ, quòd hoc studij genus omnibus & studijs, & scientijs anteponas, laudatè quidem hoc nomine pluris facio, quàm quòd negotia Cæsaris Imperatoris ex omnium seculorum memoria præstantissimi, & Philippi Regis, omnium Regum maximi, apud Venetam Rempub. orator administras. ista enim dignitate alij quoque nobiles viri clauent: pietate verò in Deum, & sanctitate vitæ, parem fortasse aliquem, superiorem certe habes neminem. Itaque postquam à te discessi, vix credas, quàm sæpe meus ad te animus, tuorum sermonum desiderio recurat. equidem, vel si mihi cætera hic omnia secundissima fluerent, quæ experior, vt dixi, satis aduersa: iniucundè tamen viuerem, quia procul à te absum, cuius ex humanitate, sermonibus, consilijs mirificos capiebam fructus, & documenta ad vitam rectè traducendam vtilissima. Quare iam me minùs, quàm antea delectat, ac penè displicere totum cepit consilium illud meum de lacu Benaco incolendo. tua me singularis doctrina, tua probitas, tua benignitas ad vibem reuocat. Benacum, per anni tempus cum licebit, estate scilicet inuente, (nam hieme regione a

tribunos ple. creati passus sit, cum plebs eum magistraturam non iam vocibus posceret, sed armis extorqueret? an amplissimum ordinem, quia permisisset, quod recusari sine Reip. presenti iam periculo non poterat, imprudentiæ condempnas? Ego quidem minime: habeo enim rationem necessitatis, cui parere, sapientis semper est habitum. Secesserat armata multitudo in Sacrum montem: flagrabat ira, & odio in ordinem nobilitum, auaritiæ, superbiam, crudelitatem senatus accusabat: se bella gerere, vrbes capere, pro patria sanguinem effundere, mortem obire clamabat: pro his meritis inopiam, & iniurias pati: senatum commotis frui, senatum honoribus abundare: plebem seruire, quæ ceteri liberi essent, quotidie sua corpora hostium telis obiceret. quem non mouerent huiusmodi querellæ? quem non terrent, cum ij, qui hæc querebatur, alij pila, alij gladios manibus tenerent? rectè fecit senatus: tribuniciam potestatem, à plebe flagitantem, concessit, non libenter, sed ut impetum sedaret, maiorem temporis, quam suæ voluntatis rationem duxit. hæc, vt dixi, rectè, nec sine summo consilio: sapiens enim cum necessitate non pugnat. at illud neque rectè, neque prudenter, quòd, vt in eam necessitatem res deduceretur, siue negligentia, siue superbia commisit. occurri principiis oportuit, & nascentem pestem extinguere. nam cum omnes ciuitates, quæ suo milite bella gerunt, quotidianis propè seditionibus fluctuare necesse sit: quo malo & veterum memoria, & nostra ætate florentissimas ciuitates occidisse constat: summæ difficultatis, ac diuinæ cuiusdam sapientiæ videri esse, ita rem moderari, vt consistat: neque permittere, vt multitudini, quæ satis ipsa per se leuis est, vlla paulo iustior ad motum accedat occasio. Erant in plebe Romana quamplurimi: quibus ære alieno obstructis, vnde scirent, non erat. hi cum ad tribunal Consulum qui tum, vnde creati prætoribus, de creditis pecuniis ius dicebant, à feneratoribus vocarentur: egestatem exulantes, & domesticas miterias ad elicendam misericordiam commemorantes, tamen non audiebantur: magistratus neclendum feneratori debitorem, tradebat, vt, quamcunque creditor vellet, seruituram seruiret. iniqua, & homine prorsus indigna siue consuetudo fuit, siue lex. Tu mihi libertatem lege eripias, cum libertatis causa leges constituantur? an ego vllam legem potioram

ea lege ducam, qua Deus, vt homo liberum animal esset, ac ceteris animantibus imperaret, æterno iure sanxit: pecuniam auferens: non relinquis, vnde viuam, vnde liberos alant fero: relinque libertatem, vt mercenario saltem opere ipse mihi, & esurienti familiae victum quaeram. Cum his acerbè magistratus agebat, acerbis etiam feneratoribus, qui ciues Romanos, nexu victos, grauissimo seruili opere fatigabant, & nexorum in terga flagellis, ac verberibus sæpe sauebant. Hic senatus miseris ciuibus consulere, causam libertatis suscipere & potuit, & debuit: nexos è vinculis eximere, humanitatis vi: diem soluendi laxiorè egentibus statuere, æquitatis: vsuris modum facere, iustitiæ. hæc & facienda fuerunt, & vt fierent, cum à patribus plebs, atque à Consulibus frustra petiisset: ad extremum, vt homines desperatio præcipites agit, armata multitudo in Sacrum montem, tria millia ab vrbe passuum, secessit. tum, vt plebeiorem animi, stimulis iracundiæ perciti, continerentur: senatus, periculo territus, de creando plebeio, magistratu, quia res aliter conuenire non poterat, assensit. itaque tribuniple. primum quinque, deinde decem, creati sunt. ab hac radice ortum quidquid inter ciues discordiæ, quidquid seditionis, quidquid bellorum fuit. per annos quingentos, id est, vsque ad exitium Reip. tribuniple. contra nobilium potentiam seditionis concionibus vociferari, plebem ad noui commodi spem, ad noua incitare consilia nunquam destiterunt. specie libertatem tuebantur, re vera senatum oppugnabant. primò magistratus, deinde & sacerdotia plebi communicata. ad extremum is, qui solet, exitus consecutus est. nam plebs, vbi, quod paucorum erat, ad se transtulit, rursus id ipsum, quod multitudine est, in vnum confert. facit hoc inscitia, facit inopia, facit ea, quæ in magno numero semper existit, voluntatum & opinionum dissimilitudo. ita popularis administratio, quæ maximè libertatis imaginem præ se fert, occultè tamen, si spectemus exitum, tyrannus est: quoniam ex ea ferè semper exoritur tyrannus: sicuti deinde ex tyranno status optimatum generatur. Huius mutationis exemplum satis illustre Roma est. primò, regum summa potestas fuit: deinde senatus, hoc est, optimatum, maior quam populitum populi maior, quam senatus: postmodò rursus vnus maxima, & singularis. populus enim C. Cæsarem extra

ordinariis imperiis auxit, eoque extulit, unde, cum se monarchiæ proximum esse homo acutus intelligeret, priuatam conditionem despexit, altiusque maluit, ut humani mos ingenij fert, ascendere, quam ad inferiora, quæ reliquerat, descendere. Neque verò me fugit id, quod à doctissimis viris memoriæ proditum est, firmissimas illius Reip. vires esse, & quæ non faciliè ab externis viribus debilitatur, cuius non simplex, neque vnus generis administratio est, sed ita mixta, ita temperata, ut in triplici forma vnum consilium, vnâ quasi mentem, significet. neque ego tum in ciuitate præclarè agi negauerim, cum & vnus, & pauci, & multi maximas res gerunt, nec tamen aut vnus, aut pauci, aut multi præcipuè dominantur. verùm, ut harum trium partium in suo quæque munere modum seruet, & ea quam habet, potestate numquam abutatur, ego quidem hoc fieri posse non arbitror. sunt enim hi tres ordines admodum dissimiles: & inter dissimilia perpetuus æquilitati locus esse non potest. nam quemadmodum in musicis, quo plures chordæ percipiuntur, eo suauior concertus efficitur: quia varius ille multarum fidium numerus, in quo summa discordia est, arte conciliatur, & ad concordiam perductus, incredibili quadam iucunditate aures, animùmque permulcet: sed hæc tamen iucunditas idè breuis est, quia de multis fidibus aliqua statim remittitur, & discrepat: sic multorum ordinum administratio videtur illa quidem esse omnium optima: quia quo longiùs ab vnus imperio disceditur, eo propius ad libertatem acceditur: sed quia multis idem sentire difficile est, faciliè dissoluitur. quid autem ex dissolutione existat, multarum ciuitatum miserimus exitus declarat. quare, cum sit necesse, ut de tribus potestatibus, quæ pares sint, aliqua aliquando se efferat, & reliquis duabus insulset: antè prouidendum est, ut ea vnde magis hoc imminet periculi, quæque ad temeritatem procliuior est: inferiorem locum obtineat, & reliquas duas neque dignitate, neque viribus adæquet: quæ verò de tribus ea sit, quæ faciliùs insaniat, & cum insanierit, cohiberi non possit, hic sine dubio populus est. qui ut inferiorem in ciuitate conditionem æquo animo ferat, ita fiet, si cum eo semper iustè, numquam superbè, interdū etiam liberaliter senatus ager. tum populus nihil appetet, nihil molietur: nouos magistratus, nouas leges, noua imperia non desiderabit: libe-

ra serui-

ra seruitute libenter seruiet: putabit enim se non hominibus seruire, sed legibus. hæc si Romæ senatus initio cauisset, qui que furentis multitudinis impetus, quæque vis esset, maturè cogitasset: non, ut cum seruis agi solet, ita cum ciuibus agi pauius esset: nec li liberos homines venisset: v. furas, hoc est, inopia causam minuisset: ipsam autem inopiam publica benignitate subleuasset. quæ quia non fecit, iteircò illa, quæ dixi, consecuta sunt, ex desperatione successio, ex secessione tribunatus, ex tribunatu, ordinum contentio, ex contentione libertatis interitus. Primis temporibus omnia potuit senatus: medijs multa senatus, multa populus: extremis omnia populus. itaque & primis temporibus, & medijs florentissima res pub. fuit, extremis faciliè concidit. nullum enim ius, nullam potestatem à senatu tribunorum temeritas non abstulit. Acuarij dominus per multa secula senatus fuerat. antiqua tamen iura tribunus pleb. P. Clodius neglexit, lege lata, qua Pisoni & Gabinio Cos. simul cum prouincijs pecuniam, quantam voluit, de publico dedit. Senatus lege Sempronij consulares prouincias proconsulibus decernebat. decretas tamen idem Clodius abstulit: Varinij scilicet tribunus pleb. improbitatem imitatus, qui anno proximo C. Caesari Galliam Cisalpinam cum Illyrico, inuito senatu, sua lege dederat. Legati etiam ex auctoritate senatus delegabantur. Vatinijus immutauit, & ipse sibi sua lege legationem detulit. Ipsa comitia quodam modo senatus in potestate fuerant: quia magistratum non gerebat is, qui ceperat, nisi patres auctores essent. hoc quoque amissum, nec fieri iam solere, Cicero significat in oratione pro Plancio. Triumphum à Senatu petere imperatores è prouincia redeuntes diu consueuerant. inuentus est, qui, cum senatus triumphum negasset, ad populum confugerit, & populo iubente, triumphauit. Qui poterat ea resp. consistere, & ad interitum non ruere, in qua, quod senatus improbat, populus iubebat: quod decernebat senatus, infirmabat populus? ius enim intercedendi tribunus pleb. habebant: quo iure, ne senatus consulta fierent, impediabant. at, impedire iussa populi si senatus vellet, non erat, ut turo possent. illic enim, incitantibus tribunis, crumpebat seditio, illic vis, illic cædes. cuius periculi metu sæpe senatus iniquissima tulit. nam, ut omittam alia quæ sunt huius generis sexcenta, regna ipsa sine

senatusconsulto barbaris hominibus ex tribunorum pleb. libidine esse donata, scriptum est. quæ licentia cum retineri non posset, eò progressa demum est, ut omnia perdidit. nec dissimilis erit euentus, quacumque in ciuitate pares cum fenatu vires populus habebit: non quòd, vbi æqualitas est, ibi rectè, non sit: sed quòd, vbi ad æqualitatem populus peruenit, diuturnam esse non paritur. Quare, cum ex duorum ordinum æqualitate statim oriatur inæqualitas, æqualitati perniciosæ rursum inæqualitatem antepono, & cum ordinem præcesse rebus malo, qui potestate minus abucitur, quàm eum, cuius potestatem summa statim licentia, summa temeritas consequitur.

MARIO NIZOLIO.

Parmam.

3

E Pistola tua, mi Nizoli, ut amici hominis, ac vehementer amandi, summa me voluptate affecit, ac meam vehementer incendit cupiditatem Parmam adeundi: non quòd vrbs, aut vrbs ornamenta me moueant: (alij hæc mirantur, apud me vulgaria sunt) sed aucto incredibiliter patronum veterem meum, necum dico? immo verò litterarum ac studiosorum omnium, ipsùmque litteris excellentem, Alexandrum Farnesium Cardinalem salutare: quem cognoui Romæ & colui puerum adolescens, eximia iam tum indole præditum, & earum laudum principiis, quas deinde auctus ætate simul & iudicio perfecit, magna omnium expectatione florentem. quo quidem tempore vehementer vrbs ipsa excitauit me atque acuit in studio liberalium disciplinarum, ad spectu ipso antiquitatis, & multiplici ac varia hominum eruditorum scientia: sed, ut ingenuè verèque fatear, propriè me expoliuit aula Farnesij moribus ac litteris: cum viuerem coniunctissimè ac familiarissimè cum duobus præstantissimis viris, Marcello Ceruino, & Bernardino Maffæio: quorum alterum Pontificem maximum, alterum Cardinalem, vtrumque immortalitate dignissimum, aduersa bonis artibus iniqua mors eripuit. Quare, quod me Parmam vocas, & multis verbis inuitas amantissimè, non me litterarum tuarum sopitum excitant, sed currentem potius, ut aiunt, incitant. quod vti nam cum voluntate cetera congruerent: iam iamque vo-

bifcum

bifcum essem. sed vides anni tempus: vides itinerum difficultatem: scis quàm imbecillo sum corpore, quàm tenui, & ad incommoda, iniuriarumque calii perferendas parum apto. timeo etiam à militibus, à quibus otium non est: excurre enim dicuntur, & prædas facere. non igitur veniam, cum à vobis vnus diei vix absim interuallo? veniam, opinor, quæque aduersantur, & impediunt, contemniam omnia. volo omnino meis oculis, Farnesio videndo, satisfacere: volui hanc à me ipso gratiam inire, & salutationis officio, expetito sanè, ac debito perfungi. Te verò, optime ac doctissime Mari, cuius consuetudine & sermone carco multis abhinc annis, quem mihi tamen ex animo nunquam eripuit neque tempus, neque longinquitas, quo studio compectar? quantam hauriam, cum præsens præsentem alloquar, voluptatem? dilexi equidem, à quo primùm die te cognoui, tuos mores, tuam naturæ comitatem, ac suauitatem: doctrinam verò, ingenium, industriam suspexi semper, extulique laudibus ad cælum: nec iniuria. nam si Romanæ linguæ studium colere, & illustrare, laus est: quis hoc te vno aut curauit studiosius atate nostra, aut cumulariùs præstitit? ego ipse, quem tu esse aliquid vis in hac Latine scribendi facultate, in quo vereor ne te fallat amor: nam iudicium in dubiù vocare non debeo, sed, si quid sum, quadam ex parte de tuo fonte fluxi. thesauros enim Ciceronis omnes, in illo præclaro tuarum obseruationum libro congestos, reperi, & vsus sum facile: quos colligere dispersos, immensi laboris fuisset, ac temporis. Laudas igitur beneficium tuum, cum me laudas, & quodam modo præmia capis meritorum tuorum. De loco in oratione pro Sextio, disputas eruditè: nec à iudicio tuo mea discrepat opinio. quiddam tamen superest, quod me leuiter pungat. qua de re cum erimus inter nos collocuti: vel ego tuam sententiam, ut veram, vel tu meam sequeris gratiæ saltem causa. Vale, & Farnesio Cardinali, simulque Antonio Mirandula, Episcopo vni omnium doctissimo, atque humanissimo, meis verbis salutem plurimam dicito. Alula.

quòd inter ipsos parum conuenit. orta est inter eos post obitum patris de hereditate dissensio: inde lisi: inde odium. quòd nisi ego me interponerem, nisi vtrumque presarem, rogarémque per parentis manes, per solitudinem matris, per existimationem familiae: conflictarentur assidue turpibus iudiciis, graui iactura famae, magno rei familiaris detrimento. hoc ego dum versor in negotio, dum in eo studium, operamque pono, vt vxoris meae fratribus còsulam: putem mihi esse verendum, ne quis me, sana p̄ditus mente, reprehendat: non puto. non igitur hoc, te iudice pertimescam. hem Ricci, qui sacris in litteris non ambitione, vt multi, sed ita versatus es, vt scientiam è libris petitam, vita exprimeres: quae sunt illa praecleara, quae nos ille bonarum actionum magister optimus edocuit? non haec sunt, egenibus subuenire, errantes in viam, dissidentes ad concordiam reuocare? ama igitur me de hoc officio. non postulo, vt laudes. iam enim didici, vel aetate doctus, vel morbo admonitus, rectè factorum fructu à Deo potius, quam ab hominum iudiciis expectare, omnemque laudem non in honore verborum, sed in ipsa re, atque in vna virtute consistere. Vides iam duas esse commorationis meae causas, vtramque satis grauem: accedit tertia, ne ipsa quidem leuis, vt imprimam librum meum de legibus Romanis, quem poscentibus multis debere iam diutius vix possum. eoque magis in hanc voluntatem incubui, quòd inscriptus emitteretur Hippolyto Cardinali. Tu, mi Ricci, fac tibi ita persuadeas, amabiliorem mihi Ferrariam fore tua causa. tuis enim sermonibus, tua humanitate, tuo lepore frui, interruptamque multorum annorum consuetudinem licebit aliquando resarcire. quod, vt sit maximè diuturnum, opto vehementer: &, vt tu amantissimè auguraris, etiam spero. Vale. Venetiis. ∞ D LVI.

ANTONIO AVGVSTINO.

Romam.

6

ACcepi tuum Varronem, missum ab Octauio nostro, delatum à Læuino. quid quaeris? te dignus est. quòd si operam eandem posueris in Festo, plurimum tibi Romanae litterae debebunt. aggredere. quid enim tibi nō succedet: qui (vt mittam illa, quae pleno iam theatro spectata sunt,

sunt, ingenium, iudicium, doctrinam) quantum quantus es, totus labor, totus industria es. ac melius tunc non solum communi nomine, sed proprias etiam tibi ego agam, atque habeo gratias. nam, quem in eo libro euicendo laborem suscipere cogitaueram, quem fortasse, & alius pressus oneribus, & natura, ac valetudine imbecillus, non ferrem, eo me leuabis. Vale. Venetiis. Egregio iuriconsulto, Pyrrho Tarro, veteri mihi necessitudine coniuncto, salutem plurimam. ∞ D LIV.

EIDEM, Romam.

7

EGO verò & scripsi iam, nisi me fallit memoria, satis apertè: & nunc, quando tibi ita placet, iterabo eadem libentissimè. Lapidem, aut nummos, si quos habes, in quibus mentio fiat legum Romanarum: eos si nobis imperitioribus, habeo gratias, tuumque etiam beneficium ipsa fortasse, me narrante posteritas audiet. tabulas videor mihi legisse Romae nescio quas: sed neque tum descripsi, qui magnum non facerem ea, quae nunc quidem tanti puto, nihil vt potius mihi sit: neque verò, quo in loco, aut apud quem eas legerim, satis nunc in memoria reuocare possum. quare ad te confugio, vniuersae arcam antiquitatis, arcam tamen eiusmodi, quae pateat amicis tuis, hoc est, bonis viris: quo me in numero quia esse vis, triumpho. Alexander autem tuus facile nostrum artificem vincet. tu enim excelsus: at nos quid sumus? aliquid fortasse, si cum aliis: nihil certè, si tecum Augustine comparemur. Plura nec possum, quòd eram occupatus: quamquam hoc quidem quotidianum est: nec debeo hac in re, quam tibi non solum amicitia nostra, verum etiam litterae ipsae, quibus tibi scio nihil esse carius, etiam me tacente, magno perè commendant. Vale, & Siluestrum Aldobrandinum, virum excellentem, meum peruceterem amicum, nisi graue est, saluta meis verbis plurimum. Venetiis.

EIDEM, Romam.

8

Nisi quis casus meis consiliis occurrat, editionem cogitabam eius libri, quem de legibus Romanis quicquid antè à me conscriptum, debere diutius multis flagitantibus non possum. ad hunc librum quantum ex

antiquis lapidibus accedere possit ornamenti, præclare intelligo. porro tu is es, qui hoc in vfu atque hoc in genere scientiæ, tum quia Romæ viuis, tum quod in studiis totus hæres, parè solus excellas. quamquam hoc in tuis laudibus minimum est: alia sunt in te, quæ ego non desino prædicare, haud sanè paullo præstantiora: quæ non est hic commemorandi locus, ac ne significandi quidem: ne tu me nimium esse blandum, & quasi tuæ diffidentem humanitati, ad hoc artificium confugisse existas. peto igitur à te, atque etià rogo, (quamquã hoc verbum amicitia nostra, tuâque maximè bonitas respuere videtur) si quid habes, quod ad leges Romanas pertineat, è libris excerptum, & veterum lapidum, aut etiam nummorum obseruatione collectum, id mihi vt impertias. bene mereberis de litteris, vel potius bene de te meritis gratiam referes: quandoquidem earum ope, ac merito tantus es: bene etiam de me ipso, cuius laudi pro nostra necessitudine, meoq; erga te studio singulari, debes velle consulere. quamquam hoc ego certè non admodum specto: ambitionem enim parè habeo in extremis: prima mihi est, omniumque rerum antiquissima publica studiosorum hominũ utilitas, quod mei labores intenduntur, mea, quæcunque est, dirigitur industria. excute, si me amas, atque euoluè funditus illa tua scrinia, in quibus conditi rerum antiquarũ thesauri asseruantur. nemo enim, si possessio litterarum diuitiæ sunt, quod homines elegantĩ iudicio, sanãque præditi mente opinantur: nemo, inquã, optime Augustine, te ditior est. nec verò de tuis copiis multũ imminues, si, quod futurum speramus, inopia nostræ subueneris, qui si etiam nobiscum plurima communicares: multo id tamen, quod dares, minus esset, quàm quãtum tibi, libris assidue tractandis, quotidie queritur. verũ modestè tecum agimus: petimus à te minima de maximis: itaque facilè impetrabimus. Vale. Venetiis.

EIDEM, LEGATO PON-
tificio Viennam.

9

Quia mihi honore tuo nihil est antiquius, propterea non mediocrem cepi lætitiã: tibiq; sum absenti gratulatus, quo primũ tempore de legatione tibi delata ad Romanorum Regem, rui ex amicorum litteris, tum ex multo-

multo: tum sermonibus cognoui. illud, vt verè dicam, molestia non nihil adspexit, quod veritus sum, ne nostræ literæ, quibus, in vrbe dum viuis, tua studia splendorem, & utilitatem addunt, te discedente, & in Austriam vsque, ad longè diuersum vitæ genus transiatis, iactura plurimum facerent quod si secus esse significaueris: (iam enim verfaris in ipsa re, quæque tua futura sit in vniuerso ferè munere occupatio, vltus te monere, & erudire facilè potest) cummulabis mea gaudia, & habebo gratiam iis, quibus honestare tuam virtutem his honoris insignibus, nullo nostro, hoc est, artium, doctrinarumque liberalium detrimento curæ fuit. Ac primũ illud pro meo incredibili erga antiquitatem, studio, etiam atque etiam à te petam, vel potius, quando pollicitus iam es, à te exigam, vt Festum Pompeium tua emendatione perpolias atque illustres: aut, si habes ita emendatum, vt tibi, acerrimi ac severissimi iudicij viro satisfaciat, edendum omnino cures, neque deberi nobis eam utilitatem diutius patiãre, quã, cum in illo verè aureo libro dispersam videamus, colligere tamen vix possumus, vel planè nullo modo possumus, locorum, vt scis, parè innumerabilium difficulti scientia impediti. bene collocabitur industria tua: & hunc sibi comitem adiungi, ne solus eat per ora virũm Varro tuus æquo animo patietur. rogandus non es in tua laude, communi præsertim studiosorum commodo coniuncta: tu, si de illa non laboras, hoc saltem commouere te debeat. quod vtinam aut mihi cum hac mente pars aliqua doctrinæ tuæ, aut tibi mea mens, & planè incredibilis ad communicandam virtutem animi propensio, cum ista tam exquisita, tamque multiplici omnium parè litterarum scientia contigisset. nã ego, quod ad me attinet, multa non sicerem ignorari, quæ scire præclarum est, quæque in tenebris, nisi tu cruas, perpetuò iacebunt. nec tamen persuadere mihi possum, te velle nobis tam iniquum esse, vt tantam doctrinam, si quid tibi accidat humanitus, (homines enim sumus: nec ego mihi, nec tu tibi de vitæ diuturnitate præstare quidquam possumus) extingui tecum velis. Quid ea, quæ chartis iam, & voluminibus explicasti? cur diutius premis, optime Augustine? cur ex ingenij tui fontibus expleri nostram scim non vis? sed opinor, aliquando facies: & fauco libenter meæ spei, paullo minis, quàm tuæ gloriæ: cui scio me

me optime consulere, cum hæc ad te scribo. De me si quæris: vexamur oculorum anniuersario morbo: nec tamen labori parcimus: scribimus aliquid quotidie, aut legenti puero operam damus: aliquo fortasse valetudinis damno: sed nihil est tanti, vt à litterarum suauissima consuetudine se iungar. Onuphrius Panuinius, ille antiquitatis heluo, spectatæ iuuenis industriæ, & ingenio, vt probitate præstans, hic est, eritque, vt video, in aliquot menses, imprimi suos Fastos cum commentariis, & interim adornat alia. sæpe litigat obscuris de rebus cum Sigonio nostro: sed vtriusque bonitas, mutuus amor, excellens ad cognoscendam veritatem iudicium facit; vt inter eos facile conueniat. Sigonium de facie non nosti: eius tamen scripta non dubito, quin legeris. ea doctrinam, & ingenium declarant: humanitatis & studij erga te, cuique similes testis ego sum: quem debes ipsum suo merito, præterea tuæ præconem cruditionis diligere. Vale. Venetiis.

E I D E M, Romam. IO

Vbi te ad urbem rediisse cognoui, vehementer sanè pro meo erga bonas litteras perpetuo ac singulari studio sum lætatus. te enim absente, filere mihi prorsus Romanæ musæ videbantur. scripseram ad te superioribus diebus, eaque litteras ad aulam noui Imperatoris miseram: quas acceperis, nec ne, cupio scire. appellabam te, quod iam promiseras, de Festo cum tuis correctionibus diuulgando. de quo nunc eo magis vigeo, quia, nisi fallor, spatij plus habebis. aggressus ne sis, & quouisque opus perduxeris, ac de perpositione quid speres, si ad me scripseris, gratissimum facies. Vale. Venetiis.

B E N E D I C T O R H A M -
berto, rusticanti. II

Svadebam, vt exires, quodd ægrotans, quantum esset in Scæli mutatione, cognouissem: nunc idem angor, te profecto: neque me congressus, neque sermo cuiusquam iuuat: solus, vt in littore, oborror. qui etiam, etsi scio quam sis prudens, & in omni te moderatus: tamen, vt est amor sollicitus, offensiones in te omnes timeo. commune o-

maium

mnium est, vt rure, veluti quandam viuendi licentiam nacti, liberius agamus. amabo te, mi Rhamberte, noli istam consuetudinem imitari: serua tuam veterem cõtinentiam. & quoniam mihi, vt sæpe tecum locutus sum, aduersus non dissimilem destillationem præfens auxilium fuit exercitatio: te quoque ipsum, nisi fallor, hoc vno maxime sentias al leuari: si modò hoc tenebis, vt meridianum in solem ne te committas, multo verò minus in ventum, qui sit inclementior. nam sunt auræ quædam leues, quarum spiritus non modò non hominum generi noxius, sed etiam vitalis: & ego, has sæpe vltro secutus, sensi languentes in me vires earum quasi febribus excitari. Sed, ò Rhamberte, audi me, hoc verissimè monentem. nihil agis, nisi iucundè viuas. si vis te tibi restituere, des te ad hilaritatem oportet, & ex animo tuo dispellas, si qua tristium cogitationum residet nubecula. Hanc esse præstantissimam medicinam, vel potius vnam esse medicinam, me quidem, superioribus diebus eodè morbo laborantem, docuit euentus. quare te rogo, vt pro eo, quanti ipse tibi es, quantique etiã nos apud te sumus, quorum salus in tua salute posita est: des operam, vt veterem morbum noua ratione cures, & aliquando istam turbam medicorum malam in crucem iubeas abire: qui te phar-macis non solùm diuersis, sed etiam contrariis integrum iam annum lacerant, dum latentem in obscuro veritatem tuo periculo quarunt. Vale. Venetiis. ∞ XLIV. mense Sept.

MARIO CORRADO.

Brundisium. 12

D Ebeo tibi, mi Corrade, tot iam nominibus, prorsus vt non videam, quomodo soluendo esse possim. scripsisti ad me sæpe: tantum ne sint alia: humanissime, elegantissime: laudes in me contulisti eas, quas si agnoscam, ipse me nimium videar amare. tibi tamen habeo gratias de ista tam liberali, tamque erga me proluxa voluntate: eamque si gratus, id est, si vir bonus esse volo, vt certè volo, puto mihi esse inter summa beneficia collocandam. itaque cum te nunquam viderim, fero tamen in oculis: & quâquam habeas, qui te talem diligant, quos necesse est esse quam plurimos: ego tamen primas in amore partes appetto, secundis non libenter acquiesco. non soleo blandus esse, nec auribus

dicere,

bus velim? Illa de tuis hortis, & nostris fontibus, eleganter à te, nec sine sale prolata sunt. verùm agam tecum perliberaliter, atque hanc partem libenter dissimulabo, tibi que totam largiar. in reliquis etiam habebò rationem amicitiaè nostræ, nuper institutæ, maiorem tamen fortasse veritatis. Tua scripta proximè edita doctrinam habent, & accuratam antiquitatis obseruationem. itaque vigeant omnibus, & laudabuntur. quòd si quid est, quod desiderari possit: primùm id leue est, deinde, vt scis, non imminuit, sed auget nequus in formoso corpore pulchritudinem. Vale. Venetiis.

E I D E M, *

19

NOli officium litterarum à me requirere. numquam scripsisti, quin rescripserim. quòd si contra, quàm res est, videtur, alieno vitio fit: à me quidem prorsus abest culpa. De horologio quod iterum iam scribis, vincit pudorem meum humanitas tua. iam enim statueram oneris tibi nihil imponere, publica explanandi iuris cura occupato, quotidie aliquid scribenti, vnde ad nos utilitas, ad te ipsum gloria permanet. negotium amico dederam: & ille curaturum promiserat: nec tamen biennio fidem soluit. quare accipio libenter, quod das. tu mihi, quod tuo commodo fiat, horologium Augustæ elaboratum, ego tibi, quantam scripseris, pecuniam statim curabo. quale velim, iam antea significauì, factum eleganter, artificio non vulgari. Audieram, quæ dicuntur egregia, minoris triginta scutatatis emi non solere. Hoc quidem esset nimium: nec rei familiaris ratio ferret: cui consulere, quia copiosa non est, videor debere. porrò genus hoc ornamentorum ita soleo cupere, vt non insaniam: cupio autem valetudinis, non libidinis causa. cum enim me satis tristem natura finxerit, accersenda extrinsecus iucunditas est, quam à me ipso petere non possum: eoque magis, quòd plurimum in cubiculo sum, affectus iam quadriennio per totam hiemem oculorum morbo, molesto tamen potius, quàm acerbo. nolim igitur impensam esse supra decem scutatos, aut omnino quindecim, eamque ita fieri, si horologium probetur oculis eruditissimæ itaque vide, cui negotium mandes. nam neque omnes intelligunt: & aliis alia probantur. ego formam, & artificio,

non

non materiam, cupio emere. De tuis Institut. egi diligenter. hortatus sum, lucri maximi spe proposita. vbi ad precium ventum est, audire se negarunt. itaque tibi auctor sum, cum iis transigas: quos faciles iam habuisti, & in tuo merito satis, vt audio, liberales. Vale. Venetiis.

*

20

VOlfangum Vverter, cum aliquot abhinc annis Patauij adolescens daret operam Bonamico, dilexi multis nominibus plurimum. nam, vt omittam, quod & in aspectu species quædam index nobilitatis, & in sermone, atque in moribus probitas elucebat: incensus litterarum studio colebat me, atque obseruabat diligentissimè, sic, vt in magna frequentia amicorum nemo tamen mihi esset illo charior, nemo iucundior. tueor illum amorem, & quoad viuum, tuebor, eisque absenti memoriam beneuolentiæque, quam debeo, fratribus præsentibus officia, quæ potero, accurate, præstabo. hoc cum mea sponte facturus essem, quantum optime *, mihi accessisse voluntaris existimas, quòd eos tu, vir inter maximos summus, & in exercenda virtute semper occupatus, commendandos mihi tuis litteris putasti? nam, si quis est, qui de tuo ingenio, de doctrina, in primisque de eloquentia bene & sentiat, & loquatur: is ego sum, planèque meos eò sensus libenter conferam, vt, qui tibi chari sunt, eosdem ego quoque diligam. Quare, si vis, da mihi ornandos atque amandos, qui ad nos veniunt, amicos tuos. officiis eos, si potero, sin minus, studio certè & humanitate complectar. ac ne dubita futurum, vt, quo tu sis apud me pondere, cum intellexerint, gratias tibi, quòd eos tua commendatione sis prosecutus, diligenter agant. Audio te quiddam pangere in Rhetoricos Aristotelis libros: quod, quale expecto, auguro futurum, præclarum scilicet, ac te dignum. verge igitur, vt & communi vtilitati, & tuæ gloriæ consulas. Vale.

E I D E M, *

21

NO hic, optime * (ordiar à te tristi, quando latæ non suppetunt) annum habemus pestilentem, & pulcherrimam ciuitatem quotidianus deformat adspectus mortuorum, furere iam cepit morbus, & insultat in omnes palam, sine discrimine, qui antea reprobatur sensim, & latent-

filia, quæ ad eam dirigantur, ad quam causam non tu quidem vquam tantam afferes eloquentiam, vt in re tam præstanti mihi quidem probes modum esse seruandum, quamquam, quod ad rem attinet, tu quoque mecum sentis, vel potius ego tecum. in litteris affirmas esse viuendum, & optandum in primis scientiæ cognitionem, sed cum eo tamen, vt salutis ratio habeatur. obsecro te mihi Leo, quid tu existimas de iis, qui diuitias immoderatè appetunt? num errare videntur? certè. at ipsi aliter putant: itaque persequuntur institutum. quid de iis, qui honores fruiunt? non dubito, quin hos quoque sentias peccare. & peccant sanè: timida est enim ambitio, ideòque misera: neque tamen pauci sunt, quos inficit hæc labes. ego & cum his intelligo me errare, & præterea cū multis: sed diuersa ratio est. illi eas res plus æquo appetunt, quas consecuti, meliores numquam, deteriores etiam plerunquæ efficiuntur: ego in earum artium indagacione sum nimius, (sic enim ipse existimas) quarum cognitio euellit ex animis vitia, inferit virtutes. itaque vides errorem aliorum cum turpitudine esse coniunctum, meum non modò non turpem, verum etiam laudabilem. At morbis sæpe tentamur. Primum hoc quidem non est præter naturam: ars enim præstare non potest, vt rectè semper valeamus: nam, si posset, ij, qui scientiã medicinæ tenent, ipsi numquã ægrotarent. deinde, est præclarum in maximis laborare: & quantumque re virtutem emas, paruo emas. non posse autem nos ad ea, quæ summa sunt, sine sudore peruenire, indicat illud, quod poëtæ ne Herculi quidem Ioue nato, nisi maximis exantlatis laboribus, celum dederunt. Te ipsum rogo, qui me mones, quem ego studia doctrinæ video numquam intermittere: vllam ne voluptatem ea cum voluptate putas esse comparandam, qua legentes, aut scribentes afficimur? potest esse tanta suauitas, qua non maior ea sit, quæ perfundit animos nostros, earum rerum intelligentia fruentes, quæ sunt ad bene beatèque viuendum necessaria? Quòd si quis doctrinam contemnit: haud scio, quid iste curet. negligit animum quo nihil potest esse præstantius: se ipse ignorat, quo nihil turpius: corpori seruit, ignauitæ deditus: quod est illi commune cum belluis: in quibus id præcipuum, vt alantur, ventri que indulgeant, à natura tributum. itaque sequar meum institutum, neque te, mi

Leo,

Leo, neque alios audiam, studiosissimè monentes: quorum equidem amo voluntatem, iudicium tamen cogor paululum requirere, & vt ipse quoque erga vos amici partes, vestro exemplo, suscipiam: sinite meam vocem in aures vestras influere, quæ vobis artium studia optimarum assidue cantat: quæ vestra vobis bona commemorat, eaque vt agnoscat, & quantum licet exerceatis, hortatur. cui si parebitis, fructum capietis eum, quem ipsi mihi, cum meam reprehenditis in colenda virtute constantiam, studetis eripere. Vale. Ex ædibus nostris.

MARCO ANTONIO
Lombardino. Patauium. 26

Sic, optime Lombardine, benignitatem à philosophis, smagis etiam à Christianis hominibus laudari: rectè id quidem: nihil enim est, quod hominem æquè cum Deo coniungat: sed illa cautio requiritur, vt adsit cum voluntate prudentia. thesauros plerunquæ videas in aliquem conferri ab iis, qui dominantur. quare causam: laudabilem nullam reperies. quis igitur beneficium illud prædicabit, in quo neque meritum accipientis, neque iudicium dantis agnoscitur? Equidem pro magnis opibus existimo hesternam illam animi tui significationem. quod enim ad me munus misisti, tum est ipsum per se gratum, quia pertinet ad ea commoda, sine quibus imbecilla valetudine qui sunt, ægè sustentantur: tum verò multo gratius, quia iudicij tui laude commendatur. nisi enim tibi mea vitæ ratio, nisi ea, in quibus assidue versor, studia probarentur: me tu certè, qui probitatem colis, qui doctrina ingenioque excellis, beneficio non afficeres. quando igitur ex ista tua in me liberali voluntate, quid de meis moribus, quid de litteris sentias, facillè possum conicere: contemno Principum diuitias: beatus esse possum in tua beneuolentia: vnde honor, & decus, vnde præclara virtutis argumenta, vnde etiam commoda manabunt. quare conserua mihi, si vis me felicem esse, tuum amorem, quem certè intelligas mihi deberi, si tibi, mea quæ sint erga te studia, liceat intueri. Illa verò quæ à tua benignitate proficiuntur, persuadeat tibi, hoc potissimum nomine, quia sunt amoris argumenta, mihi esse charissima: neque ego te vquam ex beneficio,

ficio, sed beneficium semper ex te ipso pendam. Librum de Magistratibus, quem petieras, habeo equidem absolutum, nondum tamen edendum: itaque comprimetur, vsque dum accuratè perpolitum. prociuium degustabis: quod ad te cum hac nocturna epistola statui mittere. Valc. Ex ædibus nostris, ante lucem.

PROOEMIUM LIBRI DE
Magistratibus Romanis.

QVod in priuata domo paterfamilias, idem in ciuitate præstat lex. ille præcipit filiis, quid agant, & qua ratione agant: hæc iura ciuibus mandat, & ad pietatem, ad rectum spe præmiorum inuitat: à delicto, proposita pœna, deterret. quemadmodum autem rei priuata non hoc vno consulitur, si sit qui imperet: verùm illud præterea requiritur, vt imperanti domestici omnes pareant: sic in ciuitate, nisi legem aliquis tueatur, & vt ei ciues, quasi parenti optimo filij audientes sint, potestate imperioque perficiat: non est in ipsa lege præsidij satis, optimèque ab laudabiliter viuendi præscripta norma negligitur. quo fit, vt tam legi necessarius videatur esse magistratus, quam lex ipsa ciuitati. Ac mihi, hoc de genere consideranti, longè videtur optabilius esse, vt iniquæ legi præsit optimus magistratus, quam vt improbus æquissimæ: nam, si summam potestatem cum optima mente coniungas: vir bonus in iure dicendo, præter æquabilitatem, & iustitiam, nihil spectabit: si quid erit in lege vitiosum, pro sua sapientia corriget: si quid ambiguum, in eam partem interpretabitur, quæ ad pietatem, ad communem ciuium vtilitatem, ad Reipub. salutem propensior esse videatur, sin autem, qui non optimè sunt à mente constituti, iis potestatem addas, & voluntatem viribus confirmes: legis vocem magistratus non exaudiet: quid maiores voluerint, sanxerint, seruariint, non attendet: ad suum arbitrium, suamque libidinem omnia reuocabit. quod cum faciet, Reipub. quæ tota à iure, & æquitate pender, non solum facta, sed multo etiam magis exemplo nocebit. nam quia præuentem sequi non difficile est: propterea, qui imitentur, quam qui inueniant, plures non modò in Reipub. administranda, verùm etiam in omni arte reperias. malè C. Cæsar, qui libertate

vi &

vi & armis oppressa, ea quæ omnium erant, possedit vnus: sed longè improbius, ac nequior L. Sylla, qui, vt auderet sperare Cæsar ea quæ consecutus est, exemplo suo perfecit. quod si, qui legibus præfuerunt, tales fuissent, quales eos, qui leges ipsas condiderant, fuisse legimus: steriisset in suo gradu Reipub. quæque artes in ciuitate libertatem auerant, eadem faciliè conseruassent. verùm in hominibus, non in legibus vitium fuit. primi omnium duo fratres è Sempronio familia, Tiberius & Caius Gracchi, malo publico eloquentes, & ingeniosi, serere inter ciues discordias cœperunt, infimæque plebis animos nouorum commodorum in spem turbulentis concionibus excitare. quæ etsi decreto senatus iusta vi oppressi, debitas eorum audaciæ pœnas exsoluerunt: tamen exitiosæ consuetudinis initium attulit ille dies, qui ciuili sanguine gladios primus in fecit: quod enim non modò iustum, sed nec vstitutum antea fuerat, id postea ne nouum videretur, effectum est. itaque cum aliquot post annis P. Sulpitius primum, vt visus est, non pessimè animatus: deinde, siue ambitione inductus, siue iracundia concitatus, ab optima causa descendisset, eademque ferè, quæ duo Gracchi, in tribunatu plebis, aut certè non dissimilia moliretur: faciliè ad vim & ad cædes prolapsa res est: neque prius amare quieuerunt, quam ciuium magna parte trucidata, aut eiecta, vnus libido antiquis legibus par, atque postea contigisset, si, quam sapientes in scribendis legibus maiores fuerant, tam in creandis magistratibus cauti posterius fuissent. nam, etsi non rectè geritur publica res, nisi præstantibus viris, ac ricque ac magno animo præditis committatur: tamen periculosa in primis hæc est, & lubrica sanè deliberatio: propterea quod non languentibus in animis, sed in erectis mentibus, ac maximis ingeniis dominandi cupiditas exoritur. bonorum spe, fateor, ad labores, ad industriam, ad subeunda etiam pericula homines incitantur: sed in libera ciuitate est, quatenus cuique credatur: & in danda potestate si modus retinebitur, modus item in gerenda seruabitur. legitimis enim potestantibus, & moderatis imperiis aliter libertas: neque faciliè quisquam vult, quod se posse desperat: & qui tantum potest, quantum si consequatur, ceteri nihil possent, hic si malus est, potestate sit deterior: sin ita moribus exploratis, vt

ris, vt antea nihil neque fecerit indignum bono viro, neque voluerit, interdum tamen, vt humana mutantur, à rectis cogitationibus ad iniquas libidines traducitur: & peccat eo ipso, quia peccare permittitur vt possit. Quocirca patriam meam singulari sapientia institutam, ac diuino quodam consilio temperatam licet existimare: in qua neque magistratus iidem continuantur, quod est seruandæ ac diuissimè retinendæ Reip. vinculum firmissimū: neque cuiquam tantum vni committitur, vt extraordinario iure elarus, libertati communique otio moliri periculum possit. qua moderatione factum est, vt post annos **CCXXIV.** (tot enim ab vrbe condita numerantur) non modo Resp. sit, verum etiam ita sit, vt omnibus rebus publicis, quæ nunc sunt, magnitudine opum: iis autem, quæ fuerunt, imperij diuturnitate antecellat. quæ quibus institutis, ac magistratibus vsa, ab humili, tenuique principio ad tantam dignitatem, atque amplitudinem peruenerit: neque est hic narrandi locus, & hoc argumentum viri sapientissimi ita non modò copiose, verum etiam peritè ornatèque tractarunt, vt si quid velis adiungere, idem sit, ac si in Apellis aliqua perfectissima imagine, puta in Venere illa Coa elabores. Nobis Romana ciuitas proposita est. quæ quàm multas habuerit partes ad imitandum præclaras, ex eo patet, quòd ita bello ac pace viguit, vt illius vim & potentiam omnes reges populique extimescerent, æquitatem & abstinentiam subiectæ vrbes nationèque diligerent. Formam senatus, quod in ea publicum consilium fuit, ordinem comitorum, iura legum tribus libris exposuimus. Nunc de magistratibus, eorūque potestate disputabimus: tum quia locus ipse admonet, (hoc enim legibus adiunctum, & tamquam adnexum videretur etiam, quia Ciceronem, cui video in his libris, quos de Legibus conscripsit hunc ipsum ordinem placuisse, libenter imitamur.

CAESARI FERRANTIO.

Patanium.

27

EGo verò istum erga me animum, istam, quæ significatur in epistola tua, beneuolentiam amplector libentissimè, & amo prorsus amore singulari. nam, vt omittam, quod ita postulat humanitas: tui te præterea mores, tua modestia, & maior iam ætate virtus egregiè commendat: quæ

quæ cum ipsa me mouent: tum verò in affinitate tuam, Episcopum Suellanum, studium eiusmodi meum est, multis ab hinc annis ex incredibili eius humanitate, doctrinæque susceptrum, vt eos etiam, qui modò aliqua illum necessitudine attingunt, quòsque alle charos habet, complectatur. quo tu in numero vt esses, affinitate primùm, id est, naturæ quodam quasi munere, tibi contigerat: postea verò cum natura voluntatem, & cum voluntate studia coniunxisti, excolendis autibus iis, vnde fluxit honor, ac dignitas affinis tui, vnde eadem, ad te manabunt, si te illi, immò verò si te ipse tibi quàm simillimum præbueris. quis enim tantos processus tam adolescens in philosophia fecit, quantos illa tua in aula perillustri Cardinalis Estensis celeberrima disputatio, multis præsentibus, ostendit? Qua tamen de laude ita te sentire volo, vt maximam esse putes, si cum ætate tua conferatur: sin res ipsa spectetur, longè status maiorem esse posse, quòdque vitæ cōfeceris, id quidem esse multum, nec tamen tantum, quantum adhuc spatij supersit. sed, mihi crede, omnis in eo tuorum studiorum sita perfectio est, si, quemadmodum nunc id cogitas, & id, opinor, agis vnum, vt intelligas, humanæ res quantum aliis aliæ præsent, ita, quantum infra diuinas humanæ prorsus cunctæ sint, aliquando simul cogitabis. næ tu, C. far, si te ad hanc, quam ignorari à plerisque video, præclaram disciplinam contuleris, magistratos habebis haud paullo meliores, quàm quibus nunc vteris, aut etiam per omnem vitam vti potes. exstat sanctissimorum virorum multis libris expressa doctrina, qua instrumimur, & erudimur ad æternæ vitæ salutem. habes præterea domesticum exemplum affinis tui, summi viri, cuius in vitam si inspexeris, exiitaberis ad omnem laudem: coles autem præcipuè veritatem, quam ille tuetur acerrimè, habuitque semper antiquissimam. neque verò impedio, quo minus, vt cœpisti, Marco Antonio Genuæ, & si cui præterea velis, operam des: eloquentiam quoque si adiunxeris, vt res graues & obscuras ornatè ac splendide tractare possis, minime improbo: sed illa præstantiora sunt, quò te hortor, vt aliquam omnino transferas industriæ tuæ partem. De libris ad te missis, habeo gratiam humanissimo, & in primis erudito iuueni, Sebastiano Leoni, vtriusque nostrum æquè familiari, qui mihi hanc instituendæ tecum amicitie occasio-

mè opus est, nec fert hominis humanitas: & tu illi, quod epistola tua significat, satis iam notus, fortasse etiam familiaris. Quod reliquum est, non te fugit illud: Magistratus virum indicat. itidem hæc legatio, qui sis, qui futurus aliquando, patefaciet. quamobrem incumbere ad laudem: amplectere virtutem: illa reiice, quæ bonis artibus, ac moribus aduersantur: quæ te sæpe in ista ætate, tuorum commodorum, tuæque tamquam hostes gloriæ, circumuenient, nec facile, nisi prudentiam summam adhibueris, depellantur. Vale, & salutem dic meo nomine exquisitæ eloquentiæ viro, Iulio Pogiano, cuius tibi amicitiam, & consuetudinem valdè gratulor. Venetiis.

EPISTOLARVM

PAVLLI MANVTII

LIBER TERTIVS.

HIPOLYTO ESTENSI

Cardinali. Ferrariam.

I

VALDE me leuauit, in hac mea satis graui-
ter affecta valetudine, oratoris vestri, Hieronymi Faleti, viri præstantis oratio: qui cum sermonem mihi, Ferraria tecum habitum, exposuisset, multaque, ut solet, de ingenio tuo singulari, de summa grauitate, ac sapientia, nonnulla etiam de tua nequaquam à me, ut audieram, aliena voluntate narrasset: cepi lætitiæ, quantam aliquis ex insperata, exoptatæque re capere maximam possit: meaque statim esse partes duxi, ut ad te scriberem, ageremque gratias, quod in eo loco, vnde me depellere fortuna conaretur, tua me retineret humanitas, quo sanè mihi nihil optatius, nihil hoc tempore, cum infirmus languero, ad animum meum sustentandum opportunius potuit accidere. atque equidem

equidem ita statuo, actum esse mecum miserè profus, atque infeliciter, quod meam ad te veniendi cupiditatem incredibilem pestilentia primùm, deinde morbus impederit, & in eo magnum studia mea, meaque res ad illud damnum: quibus à te, pro tuo instituto, veterique consuetudine cōsultum iri optimè pro certo existimabam. quod quando ita accidit, & quando me à tuo conuictu non mea voluntas, non iudicium, aut vlla mentis inconstantia, sed corporis imbecillitas, atque hæc anniuerlarij, ac panè iam perpetui morbi vis importuna seîugit: peto à te, Princeps humanissime, id saltem, quod in tua, non in fortunæ manu situm est, tribuas, & largiari, ut benevolentia mihi tua, & quæ fuit antea, & quæ, si ad te iuissim, futura erat, eadem conseruetur. hoc si assequor, beatus hac vna re sum: cetera parui pendo. ea porro mihi ut conseruetur, ita postulo, si me, qualis in aula tua fuissim, talem esse absentem intellexeris, id est, obseruantem tui, tuæque in laude omni studio & cogitatione defixum. Quod si quibusdam litteris animus à me tuus est offensus: quod in iis dicar minùs fortasse, quàm decuit, de te, aut de tuis modestè locutus, quod certè secus est: sed si me tunc à mea consuetudine impetus quidam abduxisset iracundiæ: nosti pro tua sapientia ingenium humanum: magna vis doloris est: impellimur sæpe longiùs, quàm ratio concedat: & facta quæ sunt, paullo post infecta frustra cupimus. te tamen ita decet ignoscere dolori meo, si ex iusta, ut ego arbitror, causa susceptus est: sin aliter tibi videtur, ignoscere tamen debes, ut eluceat magis in culpa humanitas: quæ si omni digna Principe virtus est, te videtur Principe dignissima, quem ad omnem laudem natura genuit, disciplina erudiuit, multorum annorum consuetudo assuefecit. Vale. Venetiis,

FRANCISCO MOLINO.

Patauium.

2

QUOD meas epistolas descripseris, valdè te amo: & currodiri à te malo, quàm ad me mitti. Quod autem, non esse tibi scriptiōnem illam instructuosam, significas: profus non abnuo: verumtamen, quod tibi hoc in genere multo & plura, & meliora domi quotidie nascantur, hoc equidem nomine haud paullo magis tibi gratulor. quam

ne, quod summè cupio, id frustra rogem, atque exspectem. Vale. Venetiis.

E I D E M, Pataniam. 9

Rem tenes: optimè tres poëta coniungentur, ille, M. ANTONII MURETI COMMENTARIO ILLUSTRATVS, reliqui duo, si rem fuscipis, quod ita liberaliter, ac benignè polliceris, vt à me non minore verbis, quam re gratiam in eas, AB EODEM EMENDATI, quòd si, vt significas, ad emendationes aliqua præterea fiet accessio: nã ego tunc verè mutuam inter nos esse benivolentiam intelligam, ac velle te mecum officiis certare: in quo antea (dicendum est enim) potuit esse illustrior amor tuus. Confugies videlicet ad occupationes: ego ad illud: Nulla potest esse occupatio tanta, quæ amoris, & officij cursum debeat interrumpere. me ipso quemquam ne magis impeditum à negotiis, districturn à curis vniquam nosti? quis tamen amicorum (amicorum autem? immo verò etiam alienorum) negotia curat libentius? tua sanè causa noctis etiam partem cogitando sæpe consumpsi: cum tamen corpusculi tenuitas maximè quietem postulat. Sarcis igitur, si quid omisum: vel, si nihil, auge superiora: quod certè potes, & si meum in te animum spectas, etiam debes. Vale.

E I D E M, Pataniam. 10

Remitto scholia, vt habeas corrigendi facultatem. quàmquam est, cur addas potiùs, quam mutes. quid enim? totus ne quartus liber ita mendosus aut obscurus est, nihil vt assequare, nihil scriptio dignum excogites? mihi non probabis, nec omnino cuiquam, tuum in Catullum præstantem commentarium qui legerit. confice igitur, quantum quidem per te licet, licet autem tibi, quod, vt ego sentio, quàm paucissimis. nos opus nostrum intermissimus tua causa, tuum ipse opus nostra causa vt vrgeas, atque absolvas. nec dubito, quin, si adniti volueris, & quasi cum ipsa te contendere, quod ego interdum soleo: magna ex parte præstes id, quod præter opinionem meam, vt aliquid *ἐκ τῆς ἀδυνατίας*, abieccisti. De rebustuis, quæ mihi me-

hi mehercule magna curæ sunt, consilium dies afferet: animus certè meus fluctuat: ita multa in vtramque partem occurrunt, placet constantia, ita, sed si cum vtilitate coniungatur. vtilitatem porò non lucro magis, quàm dignitate, metiamur. quod tu quoque videris significare in illo loco, Vellem hic paullo *ἐπιμαίεσθαι* viuere liceret. Veritàmen, mi Murete, si quid agimus minis interdum splendide, contrà quàm nos præclara liberalium disciplinarum studia docent, excusamur temporum iniquitate, & multorum exemplo: qui, cum affuant iis rebus, quæ sæpe à nobis fortunæ potiùs culpa, quàm nostra desiderantur, quotidie tamen aliquid vltra appetunt: quam meus magister Egnatius, si audires verba, summam stultitiam: si vitæ rationem spectares, planè singularem sapientiam iudicabat. Vale. Venetiis.

E I D E M, Pataniam. II

Quintilis Kalendæ, quem tibi ego diem definieram, præteriere iam, vt vides. itaque, si quam ex meis litteris de perpoliando Catullo tuo curam susceperas, ea te libero. temporis enim coactus angustiis, madaui meis vt alia quædam prælo subiicerent. mensẽ, quod ad me attinet, vel integrũ, eòq; amplius, licet interponas. interim ad Terentium omnem tuam industriam, suadeo, conferas. noui omnino te laudis in studio nunquam languentem: sed in hoc libro, qui maximè omnium versatur inter manus, ipse te debes incitare, & eò magis, quòd erit, qui editum statim arripiat, syllabatimque omnia dimetiatur: admodum enim seuerè, ac studiosè indicat aliena: sua verò premit, exire non patitur, diu licet euigilata, acerbus etiam in se ipsum, minimèque indulgens. Ego accingor ad Plautum. nec desperarem aliquid à me, si minis ingenio, saltem diligentia, posse præstari: sed interpellant salutatores à mane ad vesperam, honesti illi quidem, cupidi virtutis, officio & amore erga me, vt videntur, incensi: tamen interpellant. scis illa Ciceronis nostri, ad Sebosum, Arriique aduentum ingemiscens. Hui, vnũ ne ego Sebosum, vnum habeo Arrium? videlicet, sexcentos: quibus, velim nolim, horæ dādæ sunt omnes. ex quo quantum molestiæ, quantum hauriam acerbitalis, ipse, qui meam

fitā sunt. quam ille discit te magistro. *ἡ σὺν τῷ δὲ ἰσχυροτέρῳ,*
quid non impetremus? Vale.

E I D E M, Patanuum. 14

Profectò nihil est vberius amore in me tuo: nec amorì cedit ingeniù: itaque mea causa & vis omnia, & idem facìlè præstas. quod cùm ita sit, nimis tamen facerem impudenter, atque adeo neque ipse te amarem, nec amore tuo dignus essem, si plus tibi oneris imponerem, quàm occupationes patiantur tuæ. Scholais, quæ polliceris, contentus ero, quandoquidem video te commentariolo non vacare. tu modò, qui Catullum expolieris, da operam vt in Tibullo, & Præpèrtio, qui locum illi proximum in elegantia verborum, atque in sententiarum concinnitate obtinent, quàm simillimum tui te præbeas. ita tres pulcherrimi poëta, & sine dubio inter Latinos in illo festiuo genere principes, veterem suum splendorem ereptum verustate, atque hominum inscitia, tuo maximè studio recuperabunt. ego autem ipse mihi gratulabor, & quodam modo gratias habebō, quia te ad hanc industriam excitauerim. nec desinam eadem ratione de litteris, quando per humanitatem tuam licet, bene mereri, cum eo tamen, vt tibi, homini occupatissimo, studiosorum vtilitatem, id est, tuam laudem verecundè commendem. Molino meo salutem: & simul age gratias de scriptis meis. Vale.

E I D E M, Patanuum. 15

Banis iam litteris de Martello: nec tamen à te verbum. Valdè te distentum esse oportet, qui tam longis diebus, tam pone tuas ædes habitantem alloqui non possis. at qua de re: primùm mea, deinde ea, in qua non vltra sex aut septem verba sermonem continuare sit necesse. quare, si te nimis vrsi, velim ignoscas: tum, si per tuas occupationes licet, frustra ne vserim, efficias. quid? Molino nostro negotium dederis: non recuabit, nostra vtriusque causa. in quo danda opera est, vt omnino responsum ab illo aliquod exprimat. nam ex hominis diurno silentio adductus sum in suspicionem, ne parum sincerè mecum agat, & exactum neget, quod iam in vsum suum erogauerit.

gauerit. quod equidem cupio esse falsum, & me de amico perueterere scelestè suspicari. Nunc audi, quod tua magis interest. quamquam nihil ad te pertinet quod me quoque ipsum non attingat. nec te puto aliter esse animatum erga me. verumtamen audi, quod certè non expectas. Quænam ei deberi à te putes euangelia, qui librum inuenerit antiquum, & illam aperuerit latebram, vbi, Caluier, illud sit aliquando deprehensum? equidem incesse omnibus lætitiis, vt ait ille. sed abuntur enim illæ turbæ, & comprimetur quidquid erat sermonis aduersus te dissipatum. quod ego & tua, & eorum, quos dilexi semper, causa vehementer cupio. verùm primùm quidque explicemus. nunc Tibullus instat, denuo prælo subiectus. is, & qui sequitur, Propertius, absolucendi tibi sunt. deinde ad Terentium accingere. interim da operam, vt Bembi libro vti possis: cuius ope qui maculas eluas bene multas, & suos versus numeros, aliena culpa perturbatos, restituas, etsi non dubito, tamen hortor, vt adhibeas diligentiam. cupio enim de te omnes bene sentire: cupio comprimi os paullo liberius loquentium, qui non modò te, verùm me quoque videntur ignorare, non sine causa ea, quæ soleo, de tuo ingenio, ac iudicio prædicantem. Vale. Venetiis.

E I D E M, Patanuum. 16

PAullulum nunc quidem ego exorior: posteaquam mihi amanuensis meus, quem abduxerant aliena consilia, optans optanti restitutus est: cuius opera, & officio meis oculis, vel planè totius corporis valetudini consulitur egregiè. iam me labefactabat, iam nutare cogebat labor: stomachumque deiicere quotidiani vel operis, vel officij scriptio necessaria coeperat. & is, quem Bononia expectabam, differebat aduentum, vsque eò, vt venturus esset, nec ne, valdè iam suspicarer, atque subdifferem. qui si venerit, erit omnino aliquid, sed, vt arbitror, nihil ad Herculem: quem scis meam non modò orthographiam, totamque interpungendi, & distinguendi rationem tenere, verùm ita manum quoque, cùm velit, imitari, vt te ipsum, peritissimum litterarum mearum cognitorem, aliquando fefellerit. Scribe, inquis, vbi tantùm necesse est: ita scribes rarò. Non ita est. possem studia mea, quæque habeo insti-

ruta, quæ multa sunt, abiicere: litteris verò salutantium amicorum, aut aliquid à me postulantium, quaterternis in die minimum, sæpe octonis, & denis, non respondere qui possum? vt omnino aut amittenda valetudo, aut humanitas deserenda videatur. Quare locum habes gratulandi. Debes enim meis perinde commodis gaudere, ac tuis, magis etiam fortasse: quòd ego minùs, quàm tu, possum incommoda sustinere. De Tibullo, cessator esse noli, etiam si tibi ego cessandi facultatem prolixè detulerim. est enim, vt scripti antea, vnius præli opera, ne tibi crebra appellatione molesti essemus, intermissa. Verùm istos ego quotidie potestas, quos in manibus habes, amo vehementius. causam queris? quia tuas, amantissimè ac disertissimè loquentes, eliciunt epistolas: quarum non modò suauitate, verùm etiam fructu aliquo, occasione sublata, carerem. quod cum ita sit, cupio tamen, atque etiam, si pateris, rogo, rationem habere rerum mearum: quibus quo longior, eo grauius procrastinatio damnum inferet. Vale. Ante solis ortum, abescente die. Venetiis.

E I D E M, Patanium. 17

TV vide, cui credideris. nam ad me nulla dum perlata sunt Catulli folia. quæ si perire, damni factum est eo plus, quòd nec ad alia, quæ sunt apud te, licet transilire. quãdoquidem ordo foliorum non seruat, nec pagina paginæ, nec versus versus respondet. itaque magnam vtriusque nostrum causa sustineo molestiam: veròque, ne, quod aliena culpa contractum est, nimis ego id grauius luam. tota enim typographiæ ratio mutetur necesse est, nisi hæc, que ne funditus interierint, magnoperè timeo, hodie folia recuperantur. quod vtinam ex hac difficultate, in quàm aliena vel socordia, vel perfidia coniectus sum, tuæ me litteræ eripiant: quas ad meas hesternas cras exspecto & ad has omnino perendie. Vale. Venetiis.

E I D E M, Patanium. 18

SEdata iam tempestas omnis est, & nauigamus in portu. reddita mihi sunt hæc ipsa hora, quæ tu tribus antè diebus miseris, quinque Catulli folia, delata priùs ad cum,

eum, qui libros in Afulana tractat officina: hodie tantum, vt ipse afferat, an, vt ex litteris tuis oportuit, nudius tertius, diuinare non possum. hoc certe video, per communes tabellarios non esse missa: quorum fides in reddendo desiderari non solet. sed profectò fortuna multa: quibus perturbari, & fluctuare vitam hominum, necesse est: quæ cauere consilio, aut ratione si liceat, bene cum multis ageretur. penderet enim à prudentia felicitas. nunc æque omnibus occurrunt incommoda: vsquequaque casus, & fortuna dominatur. De filiolo meo, amabo te, quemadmodum animo, sic lingua faucas, primùm amoris nostri, deinde omnis etiam causa. auferet ille quidem omnem iucunditatem: & planè diuellat à me ipso: sed hoc tamen antepono, nisi fallor, salutare consilium: & vt ei consulatur, animum vinco. Quod iterum iam ad me Molini manu, gratulor, panè etiam subiuideo. meus enim à me, nec, vt putor, rediturus, Tiro discessit: quo consilio, de ipso cognosces. cum ad me retulisset: neque suasi, neque dissuasi: ne dissentirem in hoc ab ipsius patruo, in illo autem à me ipso. suasi etiam potius, contra voluntatem, iniquis, & iudiciùm? sic sum. auertere à me volui, quæ poterat exoriri, suspitionem vtilitatis, & commodi mei. Clausula sit, quod initium epistolæ fuit. Restitutus mihi videor, inuentis Catulli foliis. tu quoque redi ad tuam tranquillitatem, nec institutum omitte. Vale.

E I D E M, Patanium. 19

QVid: tu me putas hoc in genere acutissimum? fuit, cum ipse quoque mihi planè ita persuaderem: nunc nihil minùs. nam hoc toto biennio prorsus nihil vidi: & vt omittam cetera, mecum illud tantarum vigiliarum munus, non tibi venit in mentem, quàm miserè perierit: itaque, qui mihi ipse tam malè consuluerim, inuitos adducor, vt alteri consilium dem. vides iacere bonas artes: illa sordere, quæ præclara ducebantur. cuius maximè vitii culpam sustinet eorum inscitia, qui putant scilicet in opibus esse omnia, & fortunæ pedissequam esse virtutem: stultè: nam illi & viuentes audiunt pessimè, verissimisque maledictis proscinduntur: & vbi è vita discesserint, æterno silentio damnati, apud omnem posteritatem ignorabuntur. nos

autem nunc quidem fruimur suavissima omnium, & iucundissima voluptate, quæ manat ex honestis cogitationibus, ac studiis: nec erit, opinor, vlla, quæ nostræ vitæ cursum definiat, dies. non in omni atate decus, ac dignitatem pariet ea, quæ nunc, auri argentique vis. suus cuique aliquando, pro animi ingenique præstantia perfoluetur honos. interim viuamus nobis, ac litteris, seiuncti ab iis, quos nutu appello, id est, ab ipsa planè barbarie: ne quam ex eorum conuictu labem contrahamus. Munusculum tuum non video cui deferas. inania tibi nostra, mihi nec peregrina solida videntur: siquidem ipse, quod iam significavi, diu peregrinatus, oleum, & operam. Nobilitatem, & virtutem si quæris, est Bononiæ Camillus Palæottus, Mediolani Bartholomæus Capra, duo quauis laude, vt ego sentio, excellentes viri. Capram nunquam vidi, sed hominum sermone tanti facio, quanti si ille sciat, studio me, non dubito, quin mediocri complectatur, & in amicitiam planè intimam recipiat. Palæotto, quæ est hominis humanitas, vsus sum, quàm diu Bononiæ fui, familiarissimè. omnes in eo disciplinæ sunt nobili viro dignæ: morum autem elegantia, comitate, officio summus est. hi sunt nobis ornandi, & diligendi: Crassos quosdam ac Midas nunquam omnino nostra meliores laudatione faciemus. quin ita desipiunt, ita ipsi se ignorant, & ignorari ab omnibus putant, vt in sinu sibi gratulentur: quasi sint, quos esse fingimus, cum nos ea ipsa, quæ desideramus in illis, ad cohortandum, non ad laudandum, colligamus. Habes meam sententiam, quos vites, quos deligas. nominare præterea multos possem: sed incerta ratio est: & illi duo excellunt. Occurrit illud, ad ignotus, non facillima *ὑπόθεσις*. aliis, fateor: te quidem ab hac difficultate vindicat vbertas ingenij tui. Alterum est: ambitionis, aut etiam leuitatis cauenda suspicio. Locus omnino aliquis calumniæ dabitur: sed omnianè curanda? nimis misera conditio. valeant iniqui: rectè sentientes probabunt: nec nos ij sumus, qui à multitudinis deprauato iudicio pendere debeamus. Vale.

E I D E M, Patanium. 20

Mihi verò, ita viuam, etiam atque etiam probatur. & cum in quouis genere magnus omnino sis, in hoc maximè

maximè videris excellere. planè (vt omittam reliqua) ingenij tui quasi quandam *delectationem* sum admiratus. ita concinè, ita aptè, facili quodam sententiarum nexu rem ducis, donec ad ipsum peruenias: in quo te, vbi scis hærere multos, citra omnem adulandi suspicionem, summa explicas cum dignitate. Gratulor tibi de ista facultate, & eo magis, quòd, si locis impertitur gloria, nouum decus accedit ad Italiam nostram: in qua sedem, auctore, atque auspice me vno, ita locasti, vt cogitare nihil profus de migratione videaris. nec verò secus debes. valdè enim ad litterarum elegantiam, planèque ad omnem humanitatem tibi profuit hoc cælum, è quo iam per quadriennium spiritum hauris. itaque noster eris perpetuò, mi Murete, si gratus esse vis: quod profectò vis: soles enim hanc virtutem præter ceteros efferre. Tibulli principium mitte, vt cum epistola coniungatur. Scholia, non dubito te operam daturum, vt tua videantur, id est, lita luminibus ingenij, & quantum res patitur, erudita. Vale. Venetiis.

E I D E M, Patanium. 21

GRæcostypos, meumque de Syriano edendo consilium probari tibi non mediocriter, significas. sic putaram: & in vtroque nunc mea tum opinio, tum voluntas; te approbante, qui mihi multorum instar es, magis, magisque confirmatur. De Catulli clausula, parum commode: sed nihil, Mureto petente, recusandum. Video te Propertium negligere, cum ego me illis verbis, quæ sunt in prima Catulli pagina, quasi pedibus obstrinxerim *AE EODEM CORRECTI, SCHOLIISQVE ILLUSTRATI*. Itaque nec integrum iam est: & si sit, cur tu poetam elegantem, maximèque omnium Latinorum fabellarum varietate, hoc est, verè poetica eruditione florentem, abicias? Etiam illud: oblitus ne es, ei te commentarium publicè esse pollicitum? scholia saltem, si commentarium non vacas: & vtrumque Torquato: aut, si vni vtrumque non vis, Propertium cui videbitur: inops enim ab amicis non es, sed malim vtrumque Torquato, qui nobilitatem à patre, virtutem habet à se ipso. Dices, tibi otium deesse. si hoc impedit, faciam, vt abundes. inibo enim rationem eiusmodi, vt operæ meæ, quarum tibi molesta nũc

celeritas est, gradu testudineo pergere videantur. Germano tuo cupio mehercule satisfacere: sed aduersantur multa, maxime peregrinitas, haud satis apta nostris moribus, & ignoratio sermonis Italici, meum tamen illi studium nullo loco deerit, si mouerit: sin ipse aliquid uideat, in quo liceat eius rationibus consulere, aggrediar, & quantum in me erit, perficiam. Vale. Venetiis.

EIDEM, Patanium. 22

Vehementer mihi arrisere tua scholia, sic inquam, ut ferè se commentario aquare videantur, perges igitur, diis beneiuuantibus. Cupio tuum Plinium: quem dare poteris amanuensi meo: cui reditum paruus, nuper è Cypro aduectus, multis à me verbis impetrauit. Exspecto reliqua, quod tuo tamen commodo fieri possit, nam, ut tuis consuleretur studiis, & cõmodis, cessare de duobus praelis vnum maluimus, quàm te nimis virgeri. attamen rogo, des operam, ne longiùs ducatur. Vale.

EIDEM, Patanium. 23

OMni Murete, quot me premunt onera, quibus angor curis. accedit imbecillitas valetudinis: quam, do equidem operam, ut omnino tuear, ac sustentem: sed vacillare interdum necesse est: ita multa incurrunt in nos, quæ nec vitare licet, nec sumus ad sustinendum pares. tu me, tuus amor, tua virtus multum leuat. quod spero perpetuum, nec, ut ait noster, constantiæ causâ sed voluntatis, ac iudicij. In erratis cur numeras Mæror, & Flamma? quorum alterum vetustas vniuersa: alterum consuetudo probat. etiam, Sæcula, tum scribebant. nam Varro in Etymologiis Varro non videtur: itaque & à Quintiliano merito ridetur. Exspecto Tibulli folia, quæ supersunt, & scholia. Vale.

EIDEM, Patanium. 24

Molino dixeram, quæ tibi si narrauit, iteranda non sunt: sin omisit, committenda litteris non videntur, nec tamen te diutius celabo: interim hoc vnum, quo fors-

tasse

tasse contentus eris: ad alios potius, quàm ad te, pertinere, nec vllam omnino tuæ dignitatis, & existimationis partem attingere. Hic sermo increbuit, ex quadam tua, ut audio, ad Lambinum epistola, captum tibi iam esse de Ferrariensi conditione consilium. quod si ita est, magnoperè gaudeo, ac tibi Deum ea, quæ cogitas, vehementer cupio fortunare. sin autem hæc inania sunt, ac temerè iactata, æquè lator: teque hortor pro mea in te beneuolentia singulari, ut habeas rationè in primis non modò tranquillitatis, verùm etiam constantiæ tuæ, velique Patanium commorationem esse quàm longissimam. ego tamen, quidquid egeris, meam non modò voluntatem, verùm etiam sententiam cum tua coniungam: sed vereor, quod minimè velinæ, quis in te non rectè animatus, sermonis materiam nactus, leuitatem obiciat. iam enim quiddam inaudiuim. In Tibulli quartum, auco scire, cur nihil volueris, nam posse te, certum est. nos opus intermisimus, donec à te plurima colligantur. scis consuetudinem præli. vrgabit te, quo tempore minùs expectabis, & opprimet, nec opinantem. quare cum otio nostro tuum negotium metiri non debes, sed, cum iacere nos videmur, ipse nihilo minùs ad industriam excitari. Amicus ille tuus, cuius ingenium, ut in adolescente, laudabamus, detulit quædam ad*, quæ, si ille vera putasset, incenderetur aduersus me, & institutam amicitiam, quam spero fore diuturnam, abrumperet. te vnum testor, quid ego de illius doctrina, atque ingenio & sentiam, & sæpe prædicauim. ille tamen finiolus longè aliter: vel quòd est, ut multi, infensus Italico nomini: vel quod natura improbus, qui fingat ea de me, quæ repugnant penitus iudicio meo, atque etiam naturæ: cùmque ornatus à me sit, detrahere tamen de mea laude conetur. nec tamen est nihil, quod ad te ipsum pertineat, quæ, quia sunt iniusta, contemnes, ut ego, quæ sunt falsa. Vale. Venetiis.

EIDEM, Patanium. 25

Cvm antea, multis mihi declaratam argumentis, tuam Cprudentiam valdè probaui: tum verò, lectis tuis litteris, laudauim te, ut hominem consilio præditum excellenti, atque etiam, ut virum bonum, qui nihil antefert ho-

Natta, ex illo tuo præclaro libro, quem de Pulchro inscripsisti, iam pridem cœpi colere. mea tibi voluntas non paruit: ceteris, quid de te sentirem, sæpe in sermonibus declaravi. Nec verò mirari satis possum, qui poteris tantos processus in philosophia facere, homo versatus, assidueque occupatus in tractando iure ciuili: in quo ipso te excellere, & audio de multis, & res indicat: quandoquidem certatim viri Principes te accersunt, summisque muneribus præficiunt. Equidem vt benevolentiam tibi meam præsentem patefaciam, cupio Mantuam excurrere: sed me deterret valetudinis infirmitas. tamen affirmabat is, qui mihi tuam epistolam reddidit, posse me à meis laribus Mantuam vsque non incommodè nauigare. itaque audeo fortasse, igniculum enim desiderij vix iam fero: & si quid est in itinere difficultatis, homini præsertim imbecillo, vincet amor in te meus. De tuo libro, quid iam expectas, vt rescribam? videlicet me in are tuo totum esse? impera mihi, quod vis, & vt te me, quantum vis: subibo omnia, & perferam tua causa. Meum librum de legibus ad te mitto. isdem typis, si tibi placuerit, vtetur in tuo libro. sumptus omnino maior erit, quam si litera minor esset: verum hoc tui consilij, ac voluntatis est. statue arbitrato tuo: perpende magnitudinem libri: deinde significa, quid velis. mitto etiã aliud characteris genus, vt alterutrum deligas. vtrumque enim in folij, quod aiunt, formam aptè conuenit. tamen dignitas maior est in maiore. De ratione sumptus, si numerum paginarum tui libri significaueris, & simul versuum in vnaquaque pagina, & literarum in quolibet versu: faciliè summa fiet, & ad te scribetur. Num quid præterea? hoc de meo libro quid sentias, cupio significes. vix enim credas, quam à iudicio tuo pendeam. Vale.

EIDEM, Mantuam.

30

PRæclare Hector ille apud Nænum: Laudari abs te parer cupio, laudato viro, possum ego nunc idem vsurpare. Video me laudari, à quo viro? à M. Antonio Natta, in quo sunt ingenij, sunt animi, ac virtutis ornamenta plurima. ego porrò aliquid fortasse, si cum aliis conferar, videri possum: cum verò ad te vnica cogitationem cōuerto, vix credas quam mihi ipse displiccam. Quare permitte mihi,

mihi vt eas laudes, quas in me contulisti, reiciam, aut ipse maiores in te transferam. nam mihi vtrumque nostrum æqua lance pendere, magni negotij non est. vt vt est, amo voluntatem tuam. ea mihi est, eritque semper, vt debet, antiquissima. De aduentu meo, tuto consilium in horas singulas. tu me allicis, vel attrahis potius: reuocat, & retinet valetudo. cum ad te specto, nauim conscendo, vehor, appello Mantuam, tecum sum. sic est amor, & illa, quæ fluunt ex amore, voluntates. rursus, cum ad me conuertor, & meam imbecillitatem intueor: qua macie sum, quam tenui cute, quam natura mollis, & proliuis ad morbos: relanguesco paullulum, & quasi nauim incitatum leuiter inhibeo. vides adhuc, & sentis fortasse, tentari corpora frigore, leui quidem, sed tentari tamen: vides perflari cælum ventis: rationem esse temporis profusam incertam, & inconstantem. quæ firmiores non timent: ego valetudinarius nisi timcam, parum videar me nosse, parum vitæ consulere. quod nec humanitatis est, nec satis piuum: cum nos iusserit ille summus Imperator quasi suos milites in hac statione, donec ipse reuocauerit permanere. Calores, vt spero, quæ mea solet esse anniuersaria medicina, me mihi restituent. Itaque Iunio ineunte, aut eo certè mense, te, vt spero, complectar. sin videbo sine meo periculo fieri non posse, vt in viam me dem: docebo te litteris, quid consilij ceperim. Tuum librum tractabo, qua licebit diligentia, animo certè erga te singulari. Vale. Venetiis.

EIDEM, Mantuam.

31

AD eò ne erraui, & lapsus sum in subducenda ratione, vt de folijs quinquaginta coniecerim, quæ nunc octuaginta fore video: puderet indiligentiæ meæ. verum, vt vt est, commodo meo rem suscipere non possum: nec audeo recusare, ne mea fides in dubium apud te veniat. itaque peto à te, vt cum tua ratione meam quoque ducas, nec exigas à me plus quam res & fortunæ meæ pariantur. Nam, quod ais, redituram ad me pecuniam cum fenore, libro vendito: videlicet communi quadam, non propria me regula metiris. non enim ego, vt alij qui libros imprimunt, habeo statim certos homines, qui eos diuendant, & lon-

ginqvas in vbes, regionésque difseminent. venduntur hic statim à meis omnes, ita paruo pretio, vt lucri quidem minimum, sed minimo simul labore, minima molestia fiat. Meum ergo librum itidem, inquis, vendas. De doctrina libri tui, de elegantia possum ego facile iudicare: de venditione quis prastat? an nescis, libros Latinos, optimos veteres, ita nunc iacere, vt panè fordium in genere putentur: vix iam Ciceronem ipsum, Cæsarem, Sallustium legi, à multis etiam ne legi quidem, planèque contemni? quare noli mirari me tam esse diligentem in iis rebus, quas me docuit vsus panè quotidianus, & in quibus non licet esse sine magna mercede negligentem. De tempore, quod vrages: facultatem imprimendi non concedunt, libro non inspecto. atque vtinam, inspecto, concedant. quòd si dixi me faciles habere: non significavi, posse me, libris non lectis, impetrare ius imprimendi, sed consequi, statim vt legantur: quod ita multis non contigit. sæpe enim vidi, nonnullorum scripta apud eos, quorum potestatis hæc tota ratio est, per multos menses cuitodita, neque legi, neque reddi. Mitas igitur librum oportet vniuersum: mecum autem amicè agas pro ea, quam tu doces quotidie præclaris exemplis, æquitate. ita, si erravi, non luam grauius, quàm debeo: sin error à me non est, à te verò aucti libri magnitudo tota penderet ius tuebere pro tuo instituto, & amico simul conules. Vale.

E I D E M, Mantuam.

32

VT concludam paucis: quando nec mihi ad scribendum, nec tibi ad legendum ortij satis est: si librum miseris, imprimeretur. nolo enim meam apud te fidem in dubium vocari: nihil est tanti, de tempore, incertum est. pendet, vt sæpe iam scripsi, hæc tota res ab aliena voluntate. crediderim tamen intra mensem cõfici & expediri rem posse, tum studio nostro, tum intercedentibus amicis, nobilibus viris, & gratia florentibus. libro non inspecto, facultas imprimendi numquam dabitur. scio nullam in eo labem esse, quæ legentium animos possit inficere. noui tuos sensus, mores, probitatem. quæ ego pluris etiam in te æstimo, quàm eam doctrinam, qua parè fortasse aliquem, superiorè certè habes neminè. verum mos est gerendus consuetudini. communis

munis hæc est, non tua præcipua conditio. Ad me autem quod attinet, voluntati tuæ, in qua vim esse cupiditatis intelligo, nulla interiecta mora, satisfiet. Vale. Venetiis.

E I D E M, Mantuam. 33

Hodie, tribus medicis adhibitis, accuratè disputatum est de meo exeundi consilio. rem probant, sed illud addunt, totam ætatem dandam esse otio, iucunditati, exercitationibus modicis: nec redeundum in urbem ante mensem Octobrem. itaque vehementer animi pendeo: nec, quid consilij capiam, satis habeo exploratum. in hac dubitatione venit in mentem de tuo libro: quem, si exeo, video fore, vt serius fortasse, quàm tua voluntas ferret, imprimatur. quare monendum te litteris existimaui, vt aut statim eum mitteres, aut imprimendi consiliu differeres. Ego hic vel tua vnius causa commorabor, dum liber absoluatur. quòd si statuis de subita impressione, qua velis forma, quo character, quo numero, significa. Suaderem omnino, vt aliorum opera, me abiente, vtereris: sed timeo mendas, & sordes: quibus inquinari, & corrumpi tua scripta per operarum incuriam, nolim. quod tu iam sensisti in libro de Pulchro, qui tractari non potuit indecentius. His litteris cupio à te primo quoque tempore responderi: vt, quod ad me ipsum attinet, certi aliquid possim statuere. meam enim voluntatem ad tuam accommodabo. Vale.

E I D E M, Mantuam.

34

Litteris tuis perlectis, aggressus sum legere tuum libellum. Legeram iam antea Venetiis, allatum ad me à Carreto tuo, mirificè semper placuit. genus enim scribendi non minùs elegans, quàm eruditum, complexus es. Quod ad typos attinet, video paullulum detritos esse vetustate: itaque specie illa, quam recentes habere solent, prorsus carent. & compactum nimis atramentum videtur: ex quo fit obscurum quiddam, quod legentium oculos offendat. Menda quædam deprehendi nimis scæda, nec eiusmodi, vt dissimulari possint. cuius incommodi causam puto tibi non latere. sæpe enim hic, dum imprimitur, vel emendationi nemo præest, vel præesse solet homo mercenarius,

& parum litteris instructus, & is, cui pecunia, quàm fama, sit antiquior. nos tamen, & quia de existimatione laboramus, & quòd te nimium diligimus ob tuam probitatem, nimiumque colimus ob eruditionem, enitemur, & contentus, quantum feret acies oculorum nostrorum, vt fati in hoc genere fiat tuæ voluntati. ad quam tu me diligentiam tacitè vocas in tuis litteris. laudas enim, & Aldi filium agnoscere te dicis. quàm sunt hæc acuta, quàm me pun- gunt, atque excitant ad omnem laudem, non modò hanc propriam typographiæ, quæ iam in nostra familia inuete- ravit, &, quasi debita, postulatur. Sed heus: adhuc ne ti- bi meus liber est in manibus? atqui abiectum iam à te, & latere in angulis, obductum puluere, existimabam. nec tu is es, cui bonas horas malè liceat perdere, homo assiduus cu- ris, maximisque negotiis districtus. itaque peto à te, hoc mi- hi des, ne tuum otium à summis rebus ad meos ineptias conferas. satis iam obseruantia in te mea, satis humanita- ti tuæ dedisti. hoc si plus cupiam, non agam satis modeste, nec te nosse, nec me ipse videar. Verbum optabam in epi- stola tua de Carreti valetudine, optimi viri, vt visus sum conicere, tui certè studiosissimi. nam affectum pessimè, ac pænè desperatum dixeras, cum essem Mantuæ. Mecum ac- tum est in hac peregrinatione prorsus infelicitè. incidit in mortuos tota pænè domus: sed vxor cum periculo vitæ integrum iam mensem miserrimè iacuit: nec dum video quid sperem: cum iactetur acerbissima febre, nec habeat spatium vllum sese colligendi: ego, cum non optimè valuerim corpore, neque nunc valeam, quo fuerim animo, quo nunc sim, vel me tacente potes existimare. fortitudinem laudo: sed eam in me ipso nunc requiro. vincor enim aduer- sis, nec possum planè, quod tu potes, à philosophia illa ve- ra, quam Aristoteles ignorauit, præsidium petere. Sed lon- gius progredior. tuas litteras expecto. solatium fortasse aliquid in malis afferent. Vale. Asulæ.

E I D E M, Mantuam. 35

MEum in reditu consilium hoc fuit, vt Mantuæ con- scenderem, idque maximè tui salutandi causa: tum, vt, quod antea de tuo libro imprimendo inter nos conue- nerat, id comprobaremus. non licuit ob viarum difficulta- rem,

rem, & frigora. scis enim, quàm tenui cute sim, quàm im- becillo corpore. Caneti igitur, & meo, & meorum consilio, tranquilla tempestate conscendi: Mantuamque præterue- ctus, viginti, opinor miliariorum interuallo, Clodium tri- duo incolumis appuli. hic me amici, & propinqui lætitia incredibili exceperunt, qui de reditu meo, sæuiente iam hieme, pænè desperassent. negotia nunc repetimus: quæ cum neque pauca sint, neque ponderis exigui: nullum ta- men habeo prius, nullum antiquius eo, quod ad te perti- net. vide igitur ipse, quid statuas. nam, si perstas in senten- tia, mittendus liber est ante medium Ianuarium: quo spa- tium habeamus eos alloquendi ac rogandi, quorum iniussu nemo imprimit impunè. virget etiam Philippi Regis o- rator de libro edendo, quem ei misit, homo, vt aiunt, Græ- cè Latinèque bene sciens, arcanorum ipsius Regis parti- ceptus. Gonzalus Perez: cui roganti per litteras, vt omnino suus liber meis typis exeat impressus, & in eo sita ac loca- tam suæ laudis aliquam partem existimanti, deesse non pos- sum, pollicitusque sum: & persoluam fidem. sed cupio tuum librum anteire, si tu vis: sin commodius videtur in aliud tempus differri, quàm primùm litteris significa. ego id v- num specto, tibi vt satisfaciam. Vale.

E I D E M, Mantuam. 36

Nondum redditus liber est: nec mea tamen in eare di- ligentia defuit. deuorandum est hoc vtrique nostrum, quidquid est molestiæ. nam me quoque mora longior in- cipit ita grauius afficere, vix vt feram: fero tamen, quia Nattæ negotium est. alioqui hastas mehercule, vt ille in- quit, abiicerem. sed obduremus paucos præterea dies. si res ducetur, librum repetam, & cum pecunia tibi remittam. Ama me, & tibi persuade, te mihi esse in animo assiduam, in oculis, in ore. Vale.

E I D E M, Mantuam. 37

Nequè nihil respondebo, neque tamen id, quod tu Nexoptas vehementer, ego autem sic, vt tecum in cupi- ditate contendam. Librum habet in manibus homo eru- ditus egregiè sacris litteris, & philosophiæ scientia excel-

lens, Sixtus Medices: cuius omnia iudicio propter doctrinam, fidei verò ob integritatem rectè committantur. is legit accuratè, perferatur omnia: examinat, & pendit acerrimè. nihil adhuc, vt sæpe iam mihi significauit, alienum à recta sententia deprehendit, tuamque mirè laudat perpetuam tam longo in opere eloquentiam, singulari doctrina coniunctam. is, quid tuo de libro sentiat, suo testimonio, ac iure iurando cum ostenderit, aggrediemur: quod abesse iam longè vix potest. Te interim rogo, optime Natta, ne quid alienæ culpæ in me transferas: nec me curare parum gnauiter existimes ea, quæ ad te pertinent: quibus afficio in vtramque partem, non equidem æquè ac tu, sed, vno te excepto, grauius certè, quàm ceteri. Vale. Venetiis.

E I D E M, Mantuam. 38

ALiquando is, qui tuum librum accuratè legit, absoluit epistolam eam, qua tuis litteris respondet. de re tu iudicabis: de homine, sic habeto, virum esse bonum, præstanti humanitate, singulari doctrina, præconem verò laudum tuarum. quare est sanè, cur ei gratias agas, quòd te ornet, offeratque laudibus: quod à me iam, qui te vnicè diligo, tuo nomine factum est. quàm primùm autem cupio à te responderi: vt, si quis remanet scrupulus, auferatur, & exeat tuus liber bono publico, tua non mediocri gloria: quod vtrumque fore confido. Bonanicus neque dum venit, nec, venturùs ne sit, aut quando sit, ex eius ad me scriptis proximè litteris licet coniecere. tu cognosces: eisque ad me fasciculum dabis epistolarum mearum: quas tamen, tu quoque, opinor, mecum sentis, comprimendas potiùs, quàm diuulgandas: sed efflagitantibus, præsertim amicis, negari iam diutius non possunt. Vale.

E I D E M, Mantuam. 39

PLuribus tecum verbis agere non licet: ita multis distrahor curis. vnum hoc, is, qui tuum librum legit, idem tuis litteris, discretissimè scriptis, respondebit. quod vt celerimè faciat, operam do, quantum in me est. tuam causam certè, vt mihi videtur, præclare tueris: & quantum tibi

tibi ex optima mente, tantum ex ingenio, & doctrina laudis accedit. Vale. Venetiis.

E I D E M, Mantuam. 40

PLacere tibi argumentum de Republica, & eius libri partem, epistolis meis insertam, abs te, tali viro, tanto perere laudari, vehementer gaudeo. tua verò cohortatio, vt absoluaui institutum, animos illa quidem addit: sed, ô mi Natta: si videas quibus premimur & curis, & laboribus, fortasse, si modò vis me viuere, aliter sentias. incitatur voluntate, consiliis, & hortatibus amicorum, gloriæ nonnulla cupiditate: nec omnino diffidimus ingenio. verùm illa, qua tu excellis, quæ in tuis dictis, & factis elucet, prudentia dissuadet. me natura pertenui finxit corpore: studiorum accessit non mediocri labor, ex quo imbecillitas, & morbi, quid res domestica? quæ, quo est angustior, eo tuenda diligentius est. quid typographia? quam ita mihi tractandam intelligo, non vt omnia ad vtilitatem, sicut multi, sed pleraque ad meam existimationem referam, ac dignitatem. quo proposito, nihil est operæ, nihil studij, reculandum: ac sæpe, vt ait poëta ille tuus, sudamus, & algemus. Amicis etiam vel salutantibus horæ dandæ sunt, vel aliquid petentibus officia tribuenda. qui si excludantur, aut reiiciantur, sanè consulatur otio meo, rebus meis, valetudini meæ. sed vbi humanitas? quæ quàm sit hominis propria, nomen ipsum indicat. Iacent igitur inchoata, planè rudia, temerè vel dissipata, vel cõfusa, mea scripta: quæ nonnumquam, sicuti mater languentem filium, cum dolore tacitus adspicio: opem ferre, quam videntur postulare, non queo. Quare, si quid apud te hominis tui amarissimi salus est, non debes me ad scriptionem vocare, tot afflidè, tam variis tanti momenti occupationibus distentum. adiuua me potiùs consilio, si potes: aut minue molestiam consolando: opta saltem, (& hoc ipsum significa) vt hæc, quæ nunc sustineo, perferam, & is, quem volumus, principiis exitus respondeat. id quod, nisi fauente, qui fons est omnium bonorum, Deo, sperare non licet. Consultationes tuas, si quæ nondum editæ sunt, mirè auco legere. nam, cū in iis, quæ iā sunt editæ, præstare te omnibus, qui memoria nostra ius ciuile litteris mandarunt, eum scientia

sentit, & loquitur. itaque, quod ad ipsum attinet, nauigamus in portu. Academia tuum officium amplectitur, ac laudat: sua verò à te, singulari viro, probari ac magni fieri instituta, mirabiliter gaudet. Plura volebam, ductus suauitate sermouis, cuius imaginem habet epistola: sed interdictum est, non modò ne quid scribam mea manu, verùm etiam ne multa, nisi necessariò, dictem. Vale.

E I D E M, Mantuam. 43

Habeo, quod petieram. sedasti animum meum consolatione, consilio iuisti. nihil sapientius, nihil humanius epistola tua. & cum multa sunt à te grauissimè, atque ingeniosissimè commemorata: tū verò mirificè sum exemplo tuo commotus, quem statuo imitari, quantum in me est, licet meæ probè quidem conscius infirmitatis: cui si Deus adierit, quod equidem spero, vincemus humana omnia, & triumphabimus in aduersis. Afferet ad te tabellarius cum his litteris indicem, què petis, missum ab Academia, tui studiosissima. tradidi enim legendam epistolam tuam: nec improbauit quisquam. quid nemo non extulit amplissimis laudibus. ego autem, & qua sum ex eorum iudicio affectus lætitia, & quid ipse de tuis existimem scriptis: quia te puto illud, vel me tacente, pro amore nostro suspicari, hoc autem ex meis superioribus litteris cognouisse: non exponam hic pluribus verbis. tantum agam gratias de ista tam in me propensa voluntate, excellentique industria: quarum alteram longitudo litterarum tuarum, alteram elegantia declarat. Vale.

E I D E M, Mantuam. 44

Biduum hic futurus sum: nec enim diutius licet per valetudinem: nec venissem leuibus causis. Liber tuus propediem prælo committetur, & diligenter emendabitur. angor equidem, quod abesse cogar, quod accidit profectò non minùs contra voluntatem, quam præter opinionem: sed hæc in manu nostra non sunt. ducimur enim, vel trahimur potius fororum vi. itaque humana omnia ferenda. quamquam non hæc tibi, quem religio probum, doctrina prudentem facit, sed mihi ipsi, ab iis præsiidiis, quæ te muniant,

muniant, parum instructo, tamquam intus cano. De rebus meis, de valetudine, de studiis, exigit omnino amicitia nostra, vt aliquid significem: sed neque nunc satis orij suppetit: neque vt vere dicam, libenter scribo, quæ tu non libenter legas. meliora tamen omnia paucis diebus fore videbuntur: itaque vberiores à me litteras expectato. Hæc dictavi properè, multis districtus negotiis, animo curis impedito. Vale.

E I D E M, Mantuam. 45

Legi, quas remisisti, epistolas meas, & correxi leuiter, vt homini licet occupato. de editione quod hortaris, vt omnes potius, quam, vt ego stateram, vnam aut alteram: ita faciam, non ipe laudis (scriptæ sunt enim, quod res ipsa indicat, indiligenter, ac raptim) sed quia notam esse aquis & iniquis nostram amicitiam volo: quæ me ornat iudicij tui testimonio: cum tamen ad iudicium singularis accedat humanitas. Vale. Venetiis.

EPISTOLARVM
PAVLLI MANVTII

LIBER QVARTVS.

ILLVSTRI COMITI

Michaeli Turriano Cenetensi Episcopo. Cenetam.

I

ANGEBAR animi, nec fieri quicquam posse me vno miserius opinabar: ita multa hoc anno præter expectationem, prorsus aduersa meis rationibus, obtigerant: fratris primùm amantissimi, deinde filioli suauissimi interitus, vxoris morbus, inualerudò mea, rei familiaris incom-

incommoda, quàm facilè, nullo pænè strepitu, rerum mearum conuersus orbis est. de fratre, & filio iam fero moderatiùs: vel quòd, vt solet, medetur dies: vel quia, quòd æterna lege Deus constituit, id abrogare velle, non solùm iniustitiæ, verùm etiam imprudentiæ videtur esse. vxor conualuit: ego satis firmus. domestica verò damna, quæ sarcini vix vniquam arbitrabar posse, facilè compensat amor in me tuus, cuius mihi recordatio molestas omnes diluit: quandoquidem vis me ad omnes casus (recordor enim tua verba) subsidium in tua benignitate maximum constituere. itaque leuatus à te grauissimis curis, premi iam onere officij me sentio: in quo sustinendo viribus enitar cunctis & animi, & ingenij: tantùm ne? immo etiam iis, quas benevolentia erga te nostra, & singularis addebat obseruantia. quid porò tam difficile, aut tam amplum est, quòd incitata studio voluntas non assequatur? verumtamen in hac re sentio esse haud paullo difficilius mihi satisfacere, quàm tibi. te enim nihil in conferendo beneficio spectare præter ipsam virtutem, qua suis gaudet ac frui bonis, nihil extrinsecus assument, satis mihi multo antea persuasum est: præterea nulla re indigere, non gloria, qua iam pridem abundas, non diuitiis, quas & possides iam, & contemnis. ego verò, qui & ante annos sex, quo te primùm die sum allocutus, eo ipso die benignitatis tuæ præstantiam non vulgari munere sum expertus: & nunc ab eadem benignitate multo etiam maiora, te iubente, cogor expectare: prorsus ancipiti cura distrahor, qui neque gratiam tibi vniquam referre, neque nuda voluntate contentus esse possim. Succurrunt enim multa, quæ libenter cogitem: primùm, humanitas tua, qua me semper complexus es. deinde liberalitas, qua subleuasti: postremò consolatio illa, Christianæ pietatis, & sapientiæ plenissima, qua me quidem proximo Quinctili mense, cum ad te honoris causa Cenetam accessissem, afflictum erexisti. atque hæc quibus meis erga te officiis? nullis omnino, salutatione excepta, quæ ipsa mihi tum utilis ex prudentia, atque eruditione tua, tum etiam ex dignitate perhonorifica fuit. Quæ cum omnia colligo: eximiam istam, planèque diuinam beneficentiam, in istam tibi, vel potius ingeneratam à natura, auctam doctrina, vsu confirmatam, atque perfectam, satis admirari non possum.

Et

Et simul ad quosdam, opibus affluentes, multis imperantes nationibus, cogitationem conuertens, doleo vicem bonarum artium, quæ deferantur ab iis, quorum patrocinio si vterentur, fructum retribuerent eum, qui est omnibus imperiis anteponendus. quid enim esse immortalitate præstantius? quis autem eam, nisi beneficio litterarum, consequitur? laterent in tenebris, obruti vetustate, Cæsares, Alexandri, planè omnis antiquitas, nisi rerum præclarissimè gestarum, quas cum audimus, imitandi cupiditate accendimur, testem haberemus historiam. Quo magis tibi gratulor, Antistes, & idem Princeps egregie, qui hanc verè laudis pænè vacuam hodie possessionem tam libenter occupes, veterèmq; maiorum tuorum de omnibus bene merendi consuetudinem, nulla prorsus tuarum fortunarum ratione habita, constantissimè retineas. Quòd verò istam virtutem multis præterea virtutibus, vsu rerum maximarum, prudentia, doctrina, eloquentia, maxime verò humanitate cumulas atque exornas: iccirco & antea Romæ, atque in tuis legationibus, Ecclesiæ causa susceptis magnificentiissimè gestis, & nunc in vrbe tua, quam diuino simul & humano iure temperas, concursus ad te quotidie fiunt optimorum virorum, & eorum maxime, qui aut ipsi ingenio, litterisque præstant, aut saltem de ingeniorum litterarumque præstantia iudicare possunt. in quo sæpe fortunam accuso, quæ mihi facultatem veniendi ad te, quòd eram hac ætate pollicitus, & cupio vehementer, adhuc quidem eripiat. quòd cum licebit, accurram. quid enim ista amœnitate iucundius, isto celo salubrius? quid porò ad beatè viuendum deesse potest ei, qui tecum viuat? cuius in adibus primùm oritur ex tua disciplina virtus, deinde excipit virtutem liberalitas. Hoc igitur, cum per negotia licebit: & vtinam maturè liceat. interim memoria tui fruar: tæque, licet hoc terrarum spatio disunctum, colam vt præsentem, nec vllum erga te, quòd ab homine tui studiosissimo possit expectari, aut officij genus, aut studij prætermittam. Vale. Veneriis.

ANTONIO VERANTIO,

Episcopo Agriensi.

2

CVm, * tui studiosissimus, præclara non solùm indolis, sed iam etiam virtutis adolescens, proximè reuer-

sus

sus è Pannonia, tuo me nomine salutasset: atque hoc officium iis verbis, quæ facillè tuum de me iudicium declarabant, sublécutus esset: cepi sanè voluptatem incredibilem, nec mediocres habui gratias Deo Optimo Maximo, cui soleo, si quid optabile contigit, acceptum referre, & à quo, si quid contrà, sperare meliora. nec verò tua mihi quidquam amicitia vel ad meam laudem illustrius, vel omnino amplius possim existimare: cuius audio fortunam à multis ita laudari atque extolli, vt nemo tamen sit, quin fortunæ virtutem anteponat. atque ego te cum ante aliquot annos, commotus fama laudum tuarum, diligere & obseruare cœpissim, animûmque meum probare tibi literis vehementer vellem: pudor vetuit, non omnino fortasse improbandus, mèque ab hoc deterere consilio, & quasi reprehendere natura mea maximè semper est visa. quid tunc talem, grauissimarum rerum onera sustinentem, deditum studiis præstantissimarum artium, inani scriptorum genere appelles? reuocabat ratio, & habendam mihi tum dignitatis tuæ, tum modestiæ meæ rationem intelligebam. Sed profectò à rectis mentibus non ambitione, sed officio incensis, diuina numquam benignitas abest. qualem enim ego certè vix vnquam sperare ausus essem, ea mihi nunc à te ipso oblata facultas est: cui de mittendo ad me emblemate, elegantissimè, & in quo summam laudem statuo, admodum piè conscripto, venerit in mentem. quo sum dupliciter affectus officio, lætitiæ primùm ex ipsa re: debet enim iucunda vehementer esse amoris, ac iudicij, à tali præsertim viro profecta, significatio: deinde molestia quadam, quòd, qui humanitate vinci non facillè patiar, nunc quidem à te captus, atque oppressus, tantum in hac virtute, qua nulla magis hominem decet, tibi concedam necesse est, quantum in aliis, quibus te Deus ornavit, & industria tua, minimè paucis: quarum fama non Germaniæ, aut Pannoniæ, continentium regionum, ambitu terminatur, sed Europam, quanta quanta est, ac pænè terrarum orbem iam peruolitat vniuersum. verumtamen, si tibi, magis locorum spatiis disincto, singularem animi mei ad te amandum, colendumque propensionem ostendere minùs possum: apud eos saltem, qui meam vocem audiunt, meisque sæpe sermonibus interfunt, tuam doctrinam, eloquentiam, in primis verò puram ab omni labe religionem

ligionem assiduè prædicando, profectò ipse mihi aliqua ex parte satisfaciam. nec tamen ita sterilem cognouimus industriam nostram, licet mihi laudem ingenij nullam adfisco, quin ea fructum aliquem, qui ad tuum decus pertineat, nec sine tua gloria peruulgetur, aliquando ferre possit. quod aggrediar ita libenter, & ita studiosè curabo, vt euentus futuri lætitiæ auide præripiam, deque eo, quod nondum præstiti, iam nunc, perinde ac si præstiterim, ipse mihi gratulet. & huius quidem veluti prædæ promissi, meæ testem voluntatis, hanc ad te mittendam epistolam putauit. Vale. Venetiis.

ANDREAE ZEBRIDOVIO,
Episcopo Cracouiensi.

3

Vide, quæ sit vis etiam apud alienos, ignotòsque homines veræ solidæque virtutis. Aliquò abhinc annis cum egregios viros, qui te non de facie solù, verùm etiam è sermone assiduæque consuetudine optimè nouerant, omnia de te summa prædicantes audirem, studio tui sum incensus incredibili. nec meam deinde obseruantiam dies exstinxit, aut imminuit, sed auxit potius, ad summumque perduxit. atque equidem nihil habui antiquius, nihil exspectaui magis, aut obseruaui diligentius, quàm vt hæc ad te amandum, colendumque animi mei propensio aliquo tibi non vulgari pateret officio: sed meam expectationem fecellit euentus, nec vlla vnquam satis opportuna voluntati respondit occasio. nunc igitur quod mihi à fortuna denegatur, statui à me ipso impetrare. Præclarum aliquid præstare, dignù videlicet ea, quam tu sustines, persona, dignum tua virtute, cupiebam: non licuit: at, quod licet, deus operam, vt id consequamur. licet enim certè studij erga te mei significationem quandam, non expressam omnino, sed quasi leuiter adumbratam, ostendere. & è queru etiam quandoque exculptù placet, non modò ex ebore, simulacrum. Effigiem domi habeo parentis mei: quem tibi vnùm, cum familiari olim tuo, & in ore, & in amore esse, homo insigni eruditione, moribusque sanctissimis, Andreas Patricius non semel affirmauit. eius exemplar venienti ad te Patricio dedi. Putabis igitur cum patrem meum quasi præsentem adspicias, agere tecum, vt

aditus

aditus mihi, & quasi fores aperiantur ad amicitiam tuam: quod si assequor, additum ad fortunas meas ornamenti, commodique plurimū existimabo. quid enim speciosius, quid ad laudem præstātius, omninōve vtilius, quā principium, hoc est, tui similitum virorum, frui beneuolentia? atque hoc video totū esse positū in humanitate tua, quam Particius ferebat in cælum. nam ego quidem, nullis planè meritis, animo tamen adhuc te colui. sed vt spero, merita quoque accedent. conferam enim ingenium ad tuam laudem: & apparebit in tuo nomine, approbante Deo, quo nihil abnuente perficitur, opus aliquod indultriæ nostræ, eiusmodi fortasse, (certè hoc enitemur) quod posteritas haud omnino contemnat. Vale. Venetiis.

PETRO MISCOVIO SAR-
matarum regi Consiliario.

4

AMo valdè probitatem, & secundum eam, eloquentiam, non quæ verba tantū colligit, & inani vocum sonitu auribus obtrepit, sed quæ maximè rem continet, sèquè ipsa non minùs grauitate sententiarum, quā elegantia verborum & splendore commendat. hæc te audio simul expetere, Petre Miscouii, expetere autem? immò iam esse consecutum. quibus ornamentis magnum te esse, atque illustrem apud homines verè sapientes existima, sic inquam, vt illa, quæ plerique, quasi sola bona, specie decepti admirantur, quæ ipsa quoque in te nō mediocria sunt, opes, auctoritas, amicitia clarorum virorum, addo etiam gratiam apud Regem omnium potentissimam, nullo pacto conferenda videantur. nā hæc licet aliquādo virtutem consequantur, vt in te ipso cōtingit, minimè tamē ipsa virtutem indicant, neque semper ad laudabilia studia, tāquam ad causas euenta, referuntur. qui verò pietatem, qui iustitiam colit, qui & ingenio valet, & qua valet, ad res egregias, maximèque ad instructam præclaris doctrinis eloquentiam totus incumbit: hunc verè se ipsum, quod esse difficillimum constat, ac sua bona nosse, hunc optimè exercere instrumenta illa, quibus homines brutis animantibus præstant, mentem, atque rationem, hunc denique gloria dignum immortalis, dignū qui feratur in oculis, ornatur laudibus, nemo omnium hominum, nisi qui hominis

nomine

nomine indignus haberi velit, vniquam negabit. quod ego eū à prima pueritia, domestico patris instituto, natura etiam quasi suadente, sensissem: cōfirmatus postea magnopere sum clarorum virorum exemplo: nec venit vniquam in mentem, quòd ita senserim, præterire: lætatus etiam valdè sum, ac lætor equidem nunc eo magis, quòd accedit ad meam sententiam iudicium tuum. in isdem enim studiis elaboras eadem tibi artes curæ sunt: quæque hinc emanant laudes, eas esse veras laudes, & earum ita semper florere gloriam existimas, vt nunquam exarescat. idem putamus, & idem vterque sequimur, optime Miscouii: sed tua clarior indultria, hominis in excelsis dignitatis gradu constituti: fortasse etiam felicior, quia secunda ingenium fortuna excitat, aduersa debilitat. quā multa enim nobis obstant: quā sepe recta mens, optimorum consiliorum in cursu impedita, cogitur consistere? tibi verò, qui propensam vehementer ad laudabilia quæque voluntatem in te laudant, iidem fluere ex voluntate omnia confirmant, nullā aduersari, nullam pugnare tecum ex iis rebus, quæ sunt inimicæ virtuti: versari te assiduum in aula Regis, ipsi Regi carum, summis & infimis iucundum, apud exteras etiam gentes illustrem, ac perhonoratum. quæ tibi esse perpetua, maximèque propria, non solum cupio, communi studiorum causa, quorum decus tua dignitas auget: sed facile etiam adducor, vt sperem. quidquid enim es, a te ipso es, & ideo tantus, quia talis: nec tu desines vniquam esse, qui fuisti: nec ea, quæ virtus constituit, casus euerter. tantum igitur, quòd & facis, & facere minimo negotio potes, retine consuetudinem tuam: intuerè te ipsum: vitam ante actam imitare. sic augebis quotidie tua merita: & idem quotidie meritorum præmia tuorum sumes à te ipso, eritque virtuti merces virtutis vsus, quo nihil esse iucundius, profectò iam sensisti: nihil autem ad memorie perpetuitatem vtilius, docemur exemplis eorum, de quibus post tot sæcula litteræ loquuntur. Et, quoniam sequitur, atque comitatur, vt umbra corpus, gloria virtutem: nec te latet, præceptis imbutum antiquæ doctrinæ, improbari eos ab excellentibus in philosophia viris, qui, præter sua commoda, nihil spectent, sèquè sibi tantum ipsis esse natos arbitrentur: non dubito, quin statuas, quantumcunque vel habes iam facultatis ad bene merendum, vel in omni tua vita præclara tibi animi

in te est, priuatim & propriè fruere. hauries enim ex eodem fonte non ea solum, quæ vel olim in Lyceo, vel etiam in Academia disputabantur, sed id, quod longè præstantius est, Christianam pietatem, à qua manat vna, & in qua item vna philosophia perficitur. Habes igitur, diuinitus oblatam, virtutis adipiscendæ facultatem: quam te video arctè esse complexum, nec vereor vt dimittas, qui te ita flagrare cupiditate cognouerim, vt reuocandum potius à nimia contentione, valetudini vix ferenda, quàm acendum, & incitandum, intelligam. Nam, quod ad ius ciuile pertinet, vbi tu philosophiam, id est, totum, scientia comprehendere, quid in parte cognoscenda superesse negotij putas? minimum, si sapientes viros, & in iis eum, quem ego omnibus iudicij laude antepono, doctorem tuum Genuam audies: quamquam sermo tuus, habitus interdum, præsertim me cum eruditis hominibus, tractasse te iam satis diligenter ea, quæ excellunt in vniuerso iure ciuili, id est, veterum Iuriconsultorum præcepta, declarabat: vt vel eadem facillè possis, quando cumque libuerit, recognoscere, vel, si qua restant, quasi racemos aliquos confecta vindemia colligere. non enim te arbitror studiorum tuorum elegantiam ineptissimis, planèque barbaris quorundam scriptis inquinare velle: quæ cum immensa sint, pleraque tamen inania, laboris & molestiæ plurimum, vtilitatis, & oblectamenti minimum habent. Interim, vt facis, Græca cum Latinis, & eloquentiam cum philosophia coniunge: vt, politioris doctrinæ copiis instructus, remissiora etiam studia colentibus aliquando satis facias. non enim vi uimus omnes in Atticis gymnasiis: nec vbi que de rerum causis quaestio est: & quibus contemplatio naturæ vehementer placet, iisdem tamen animi causis tamquam in hortos Musarum diuertere non inuicundum est. qua de re quia nonnumquam inter nos locuti sumus, & vt spero, breui colloquemur, nihil addam, te præsertim, quod facillè intellexerim, meam sententiam comprobante. cuius consilij, non dubito, quin maiorem quotidie voluptatem capias. Ego hic, genere vitæ molestissimo, quas Patavij vtiliter satis, iucundè quidem certè in libris, & in tuis tuorumque familiarium sermonibus traherebam, horas perdo. itaque, cum primùm domesticas tricas, quibus teneor inuitus, expediero, aduolabo istuc, striciens vestræ consuetudinis: qua si

frui

frui perpetuè liceat, beatissimè viuerem. Interim amorem mihi tuum, cuius equidem memoria valdè recreor, cupio conserues, & si tua patitur humanitas, etiam rogo. Vale, & Petrum Nunium, familiarem tuum, cuius doctrinam, & ingenium in Lucretiana interpretatione mirum in modum, probò, saluta meis verbis. Venetiis.

V I D O P A N C I R O L O .

Patavium.

6

Cum alia me in ista vrbe, quam tu præter ceteros tua virtute nobilitas, & ornatissimorum iuuenum cœtu frequentas, oblectare vehementer soleant: tum nihil est, aut esse omnino potest, * quotidiana consuetudine, iucundius: non solum, quia probitate, modestia, morum elegantia, omnibus denique animi bonis excellit: sed etiam, quia paucorum annorum studio, præstantia videlicet ingenij, quam ego semper amavi, contentus est, vt exquisitam, ac variam sermo illius eruditionem præ se ferat: scripta verò ad Ciceronianam eloquentiam sic accedat, vt cum iis, qui suum nomen hac laude celebrarunt, qui pauci admodum sunt, conferri iure possit, æqualibus verò cunctis facillè antecellat. Hunc ego tibi iuuenem, quem olim mihi adolescentulum vir omni laude summus, Reginaldus Polus Cardinalis, magnarum virtutum indole commotus, accuratissimè commendauit, etsi necesse non arbitror, commendo tamen eo studio, quod quia verbis exprimere mihi non licet, tu quoque, tantum esse, velim existimes, vt exprimi nullo modo possit. is cum antea philosophiam, præsertim quæ de Græcis fontibus hauritur, & humanioris doctrinæ studia diligenter, eximiaque cum laude coluit: tum hoc tempore in cognoscendo iure ciuili totus est. qua illum cupiditate quotidie magis incendit admiratio tuæ virtutis, quam in omni fere sermone ad cælum fert, exterisque etiam gentibus, licet illustrem satis, elegantissimis declaratur epistolis. pertinet igitur ad humanitatem tuam, qui te tam valde amet, tantique faciat, cum redamare, eisque reconditos illos, omnium purissimos, tuæ scientiæ fontes aperire: pertinet etiam ad fidem, qui se totum in tuam disciplinam tradiderit, opibus eum impertire ingenij tui, quas ille Regum opibus & sua sponte, & meo iudicio, cui

i 3

tribuere aliquid videtur, præcantiore existimat. Hæc ad impetrandum magna sunt, præsertim apud optimum virum, quam in tuis laudibus præcipuam agnoscamus. verum accedit amor in te meus, qui fraternam necessitudinem æquat. is te rogat, is prestat, quàm studiosè, quàm blandè potest, pro * meo: vt eum, quem ego merito eius in oculis fero, tu, quem amicitie nostræ denegare nihil decet, quando nec studio tuo quidquam abnueret voluntas mea, omni benignitate complectaris, planèque in clientelam tuam, atque adeo in sinum æquè ac filium meum, æquè ac me ipsum recipias. quod si feceris, obstringes tibi non vulgari beneficio iuuenem summo loco natum, dignum maioribus suis, qui Pannoniam, vt ego auguror, sua virtute aliquando Italia faciet: à me verò gratiam inibis eam, quæ, si quid accedere ad meam in te benevolentiam potest. quod equidem vix arbitror, id ipsum vna possit adiungere. Vale. Venetiis.

* , *Patauium.*

7

O Dulcem reditum, ô amandas litteras, quæ mihi id significant, quod, non modò spe, sed nec suspitione attingera. sed, quando te ipsum, mi * , videre, quando licebit amplecti? oculos mehercule tuos, dum hæc ad te scribo, intueor, indices probi animi tui, indices humanitatis. hoc mihi spectrum fingit amor: (quid enim aliud?) & hæc me cogitatio iucunditate perfundit incredibili: quid putas cum erimus vnà, dabiturque, vt ille inquit, Veras audire, ac reddere voces? nemo vmquam perinde lætatus est inuento thesauro, vt ego, te reuerso. videor enim amissum recuperasse: & placè amiseram. nam, etsi reliqueras hic memoriam tuæ iuauitatis, tuique ingenij: tamen, quod attinget ad aspectum, ad consuetudinem, ac sermonem, quibus nobis, tui amantissimis, nihil potest esse optatius, totus abieras. ac verebar, ne, vel precibus tuorum victus, vel honorum cupiditate illectus, totum te dederes aulicis muneribus, multa nobis, fortasse etiam litteris, salute dicta. nunc te tuus bonus, tuus, inquam, mihi crede, bonus genius reduxit, sicuti malus abduxerat. quid enim sumus, nisi adsit humanitas, & litteræ: quæ petuntur in otio, tranquilla mente. otij autem vbi plus, quàm in isto secessu Patauino?

Patauino? nemo quemquam interpellat nolentem: inuitant ad virtutem, si minus voce, exemplo certè quamplurimi: patet aditus ad doctores in omni liberalium disciplinarum genere præstantes. quid præterea? cæli mira clementia: rerum, quibus alimur, iuauitas incredibilis, & copia. Hæc tibi, optime *, iure prima sunt: iure tot montes superasti, tot flumina transiecisti, vt hæc dimissa statim repeteres. viues tibi, solutus ab omni cura: viues Deo, contentis diuitiis, abiecta illa gloria, quam falsa proflus, & inanis honorum species ostentat. quòd nisi Deo viueres, nec tibi certè posses viuere. in illo enim vno vera, ac solida virtus. hæc, quam quærimus in libris, aut discimus ab hominibus, vmbra est. quocirca hortor equidem te, vt libros euoluas accuratè, vt magistris assiduè operam des: sed minimum in vtriusque pone, nisi tua studia diuino cum amore coniungas. Atque hæc me scribentem magnopere delectant: tibi non puto fore legenti necessaria: scribo tamen, & quia te mirificè diligo, cupioque esse, qualem pater filium: & quia commemoratione ipsa rei omnium optimæ, ac præclarissimæ afficior sic, vt nullam ex vilo sermone, aut ex vlla cogitatione maiorem hauriam voluptatem. nec tu debes officium meum aspernari, aut in deteriorem partem trahere, si tibi etiam rectissimè viuenti, (sic enim existimo, planèque mihi persuasi) constantia non laudo. lubrica est enim adolescentiæ via: labuntur multi, cum aliquantum iam processerint: cursum verò conficit is, qui nititur optimis cogitationibus, ducèmq; sequitur eum, qui numquam errat, communem humani generis parentem: qui tibi omnia bona pollicetur, & dabit, quæ nec ab Imperatore tuo sperare, nec ab vilo Rege licet. De Episcopo Agriensi, agnosco tuam in me benevolentiam. cui de emblemate gratias agam. Mariani Lezentij, iuuenis ornatissimi, & Andrea Patricij, contubernalis tui, talem in me animum amplector: quos cupio à te meo nomine salutari, itèmq; Polonos ceteros, familiares tuos, quorum nobilitas, &, vt audio, virtus Patauinum gymnasium illustrat. Vale, &, quando nos adpectu tuo priuas, minue saltem litteris, non hac recentiore Italica, sed illa vetere, omnium elegantissima, Romana lingua scriptis, desiderium nostrum.

Oprime *, quid tibi, obsecro, in mentem venit? nostrâ ne imagine tuum putas cubiculum ornari posse? pudet me studij tui: & erubui, mihi crede, cùm hanc partem legerem litterarum tuarum. nec tamen, quia tuam facillè cupiditatem intelligo, deesse tibi possum: & cœpta res est, & agitur, vt video, satis diligenter: quæ cùm erit absoluta, mittetur ilico ad te. ac vellem, posset artifex eodem penicillo animum in te meum vnâ cum vultu exprimere: non dubitarem, quin hanc tu multo magis imaginem diligeres. non necesse est, inquit: libenter credo: &, quòd ita sit, acceptum refero tuæ humanitati: quæ mihi à te impetrat id, quod meritis, aut officiis consequi nondum potui. His diebus facultatem ad te scribendi permolestæ occupationes eripuerunt. ignosce: & puta, numquam abduci meam ab officio voluntatem, licet opera non exstet. Heri adit ad me contubernalis tuus Stanislaus Fogeluerrius Cracouiensis. probum adolescentem, præditum litteris, & tua planè consuetudine dignum è sermone iudicauit. amanter illum excepi, vt natura mea fert: iucundè non potui, quia valetudo non concedit. cuius beneuolentiam si, te, vt arbitror, conciliante, sum adeptus: peto à te, mihi vt eam conserues. & omnino, quicumque à te diliguntur, eosdem mihi cupio mutua beneuolentia coniungi. Epistolam ad Episcopum Agriensem, quando interdiu otij nihil suppetit, dictaui ante lucem amanuensi meo. eam ad te mitto. Signum tuum, cùm legeris, imprime. De gentilibus tuis, negotium dedi, & curabitur diligenter. Vale.

EIDEM, Patanium. 9

Video te in iungendis amicitijs præclarum artificem esse: verùm caue, ne quid alterutra de parte prômittas. quod præstari vix possit: aut, si promittes, ipse ne spondeas, ne quando præter opinionem cogaris dependere. de me ipso loquor: quem tu si putas esse, qui non sum: quod ad me attinet, facillè parior: fruatur hoc amicitia nostra priuilegio, vt inter nos omnia liceant: sed vereor, ne tua apud alios prædicatio plus nobis imponat oneris, quam sustinere possimus. Patricio tuo scripsi, multis districtus

ctus negotijs: & eram animo conturbatior, accepto nuncio de fratris mei summa corporis, aliqua etiam mentis inualetudine. Gentiles tui latent adhuc: eruentur aliquando, si qui sunt: curat enim homo tum mei cupidus, tum ad hoc diligentia genus vehementer aptus. De libris, putabam è silentio meo te coniciere, nihil esse: sed, quando appellas crebrò, scies nondum neque ad Iunctas, neque ad alium quemquam peruenisse. tu vide, cui rem commiseris: & virge litteris, vt sine mora mittantur. Imago coloratur, designatione iam perfecta. veritatè, nisi fallor, egregiè simulatam dices. Vale.

EIDEM, Patanium. 10

Amo te, quòd verecundè petis: sed istam posthac verecundiam abiice, obsecro, si quid aliquando mecura ages. nescis, apud me quo loco sis, aut quo ego apud te esse cupiam: quod si nescis, aut etiam si dubitas, iniuriam facis vtrique nostrum. Scripsi ad Sophianum, libenter equidem tua causa, sed inuitus ea gratia, quòd laborantem, vt audio, graui morbo, vexari tuo studio nollè. Equidem discrucior, cùm ita affectum audio probum iuuenem, mihi amicissimum, Græcarum litterarum scientia sine dubio singularem. sed, quia te fero in oculis, idque sanè tuo merito, litteras ad eum conscripsi, quas in hunc fasciculum coniectas cùm legeris, si reddendas nò putabis, confindes. Ego nunc, si quid de me scire vis, iaceo, corpore satis afflictus ob capitis grauedinem, sed erectus animo propter spem, atque adeo expectationem vitæ lætioris. iam enim didici contemnere, quæ amabam antea: qua te quoque in sententia cupio esse. Saluta meo nomine contubernales, & amicos tuos. Vale.

EIDEM, Patanium. 11

Respondeo serius litteris tuis, impeditus febricula, robustioribus haud valdè metuenda: sed in hac nostra corporis imbecillitate etiam ea, quæ mediocria sunt, non mediocriter timenda. Locum videbis in epistola ad Patricium, vbi ea, quæ mones, interposui: de quo quid sentias, aueo scire. Gratias tibi agerem de ista voluntate: sed

hoc planè respuit amicitia nostra: nec tuum erga me officium assequi vniquam possit oratio mea. meriti enim loco semper apud me fuit bene merendi cupiditas, etiam si res, quod sæpe solet accidere, nulla consequatur. Vale.

E I D E M, Patavium. 12

Quid tibi ego præstare possum de iis, qui fortasse nulli sunt? quæritum est perdiligenter: nec tamen vllum omnino diligentia fructum tulit. fingere tibi eos ex argilla possumus, animare non possumus. quod si liceret, fieret, atque aded factum iam esset. nec enim mediocre tuum esse studium intelligo: & ego, vt fatear quod res est, diligo istam in te bonitatem, qui de gètilibus tuis, nulla tuorum commodorum spe proposita, humanitatem modò quandam secutus, tantoperè labores. certè, qui honoribus, aut diuitiis, aut opinione virtutis emineant, nulli reperiuntur. quòd si quos obscura conditio, aut fortunæ regit humilitas: de iis quærendum ne sit, videris: me si consulis, omittes. De pictura, lentum negotium: sed illud te non præterit, Pictoribus, atque poëtis. Quidlibet audendi semper fuit æqua potestas. ita facilè mentiuntur verbis, vt coloribus fallere consueverunt. hic, qui rem suscepit, diu me promissis duxit, varias necendo causas, vt ei culpam largiret ignauitæ. nunc imbres accusat, quòd recentes colores minimè patiantur exsiccare. hoc puto verum, illa non puto. concedo tamen, vt eo utar facili, & impetrem, quæ duo simul à nobis exoptantur, festinationem cum diligentia. Vale. Venetiis.

E I D E M, Patavium. 13

Ita mihi optata contingant, vt commentariolo tuo nihil vniquam legi eruditius, nihil sanctius, aut ad retinendum Catholicæ religionis cultum accommodatius. itaque, cum in ortu Solis legere cœpisssem, absolui faciliè ante horam prandij, opera nunquam intermissa. valdè enim delectabar ordine, valdè etiam genere orationis tuæ. res verò ipsa ita me affecit, vt quasi semina quædam verè pietatis, quæ fructum profectò non mediocre aliquando ferent, in animo meo reliquisse videatur. quod quanti esse apud

apud me putas? quanti mehercule immensam auri vim non æstimo. quid enim cum æterna salute cõf. ratur? quòd si meis apud te precibus locum aliquem reliquit humanitas tua: rogo te etiam atque etiam, vt hoc genere scriptorum, quo quidem ad studium summi boni, perpetuæque felicitatis mirificè excitor, impertiri me quàm sæpissime velis. quod si feceris, additum me tibi multis nominibus obstringes eo beneficio, cuius delere memoriam obliui nulla possit. Quod me reuocas ad consuetudinem tuam: stimulum scilicet currenti. sed, mihi crede, non planè totus abs te discessi: neque te mihi profus eripiunt, aut eripient vniquam locorù interualla. absens tecum sum, tacitus loquor, & loquentem audio. sic lenitur imagine pericunda desiderium nostrum. quod cum ita sit, opera tamen studiosè dabitur, maturè vt excurram quòd ire necesse est, si meam fidem tueri volo, & quòd tamen, quia disungor à te, minimè libenter eo. Vale. Venetiis.

E I D E M, Patavium. 14

Qum de tua valetudine sollicitus essem, curam auxit Oculi morbus, quo etiam nunc laborat, nec satis explorata salute. me quoque leuiter febricula tentauit, quæ triduo sum, sine medicorum interuentu, temperata duntaxat victus ratione, liberatus. Nunc expediendis negotiis operam de, vt, si amicus noster, bonarum artium patronus, summum illum dignitatis apicem attigerit, quàm primùm possimus accurrere sæpe enim & litteris, & præfenti sermone, cupere se consultum rationibus meis, amantissimè declarauit. mihi autem omnia sunt in eo, vt otio litterario frui liceat, nulla rerum domesticarum cura interpellante. quod si assequimur, valeat ambitio: viuemus nobis, & Musis, & eo quidem animo, vt omnia referamus ad Deum, à quo vno felicitas vera pendet: quod idem tibi videri, ex tuis litteris faciliè coniicio. Miro teneor desiderio veniendi ad te: sed hanc facultatem multa eripiunt, præsertim æger filius, quem tibi, & pro nostra amicitia, & pro noua coniunctione esse charissimum, planè mihi persuadeo. te quidem à morbo confirmatū si audiero, æquiore animo domestica patiar incommoda. itaque dabis hoc amori nostro, quem tua virtus peperit, alit humanitas, atque

rudinem animo intuentes admiramur, & studemus imitari: præsentem effigiem oculis frustra quærimus. Tu autem, doctissime Patrici, si qui nunc antiqua Italia digni reperiuntur, qui quàm pauci sint, quaque id accidat culpa, non dubito quin intelligas, his te ut adiungeres, præstantiũque virorum numerum augeres, planè mihi, cum tua scripta lego, & cum eos, qui tecum viuunt, de te loquentes audio, videris esse consecutus. quo nomine tibi gratulor plurimum, & patriæ tuæ, in quam referes gloriam, omnibus thesauris, omnibũque omnium Regum triumphis præferendam. Ego autem, cuius amicitiam in tuis litteris blanda quadam mearum laudum commemoratione videris aucupari, cum tua merita, quæ ego sentio esse maxima, modeste nimis dissimulas, & extenuas, mea verò nimis liberaliter amplificas, atque extollis, nisi te tam nostri amantem redamem, nisi multis ornatum virtutibus omni studio colam, quis me sit inhumanior? quis iudicij magis, aut etiam rationis expertus? equidem, quid de te sentiam, quantique apud me sis, officiis conabor ostendere: sin, ut mea tenuitas est, hoc præstare non poterò, tu tamen, ut spero, de mea voluntate tibi persuadebis id, quod cupere videris, te mihi esse, ac semper fore charissimum. in quo profectò, nisi ego meam in amicitias diligentissimè tuendis cõsuetudinem dediscam, tua te numquam falleret opinio. Vale.

E I D E M, Patavium. 20

O Præclaram *ὑπόθεσιν*, nec verò tuam humilem, aut obscuram orationem, sed erectam piis affectibus, mirificèque sententiis, ac verbis illustratam. nunc demum te, Patrici, verè eum, qui vocaris, agnosco, hoc est, à plebe seiunctum, quæ libenter oculos ad terrena demittit, nihil altum, nihil homine dignum suspicit. nam certe reliqua studia opinione potiùs, quàm re nituntur, speciem quandam inanem, solidi nihil habent: hæc verò, quæ te videri arctè esse complexum, nec, puto, vinqquam dimittes. æternam non modò famam, sed salutem quoque pariunt. Agnosco in tuis institutis præclaram consuetudinem, egregiaque studia, numquam satis laudati, Cracouiensis Episcopi, Andreae Zebroidouij, cuius ex perpetuo multorum

annorum

annorum conuictu, quotidianis sermonibus, consiliis, probitate, doctrina, quasi diuinis legibus, formasti animum tuum, atque excitasti ad excellentem rerum æternarum cupiditatem, ut facile constet, cum tua te ad verum decus natura duceret, doctissimi tamen ac sanctissimi viri exemplo vehementer esse incitatum. Equidem, ut tibi vehementer gratulor, cuius omnis in amore Dei defixa cogitatio sit, ita, cum in eos intueor, qui, falsa rerum imagine decepti, toto pectore contendunt ad ea comparanda, quæ sæpe molesta possidentibus, interdum etiam perniciofa sunt, misereor, & ingemisco. quòd vitam industriam aliquando meam, & si quod in me est, ingenium simili in argumento liceat exercere. nam nunc quidem voluntas, optima spectans, & in quam debet partem propensa, multis tamen impedita rebus languet. sed speremus. sic enim nihil difficile, si consenserit Deus: ut nihil facile, si abnuerit. is porò, cum abesse putatur longius, & destituisse nos in mediis calamitibus, tum adest proximus infcentibus, & creptos ex miserimo statu collocat in solio regum. Hæc ego sæpe mecum solarij causa, quo sæpe indigeo: & capio voluptatem, quod epistolæ quasi allocutio tulit, ut eadem tecum. Reuicito orationem. lege amicis tuis, & quàm potes multis communica, ut rectè sententias cõfirmentur: si qui autem ab optima causa descuerunt, ad sanitatem traducantur. Vale, & * contubernalem tuum, summi adolescentem ingenij, meo nomine saluere iubeas.

* Patavium.

21

A Mo veritatem, deinde me ipsum, illam spectare ante omnia soleo, mihi autem libenter quidem, quatenus tamen liceat, indulgere. itaque nec accipere debeo, quas in me laudes contulisti, nec, ut ingenuè confitear, reicere planè possum. nam bonis viris, artiumque liberalium scientia claris, equidem placere velim, cum eo tamen, ut nolum quemquam nimis esse in mea laude liberalem. tu autem in tuis litteris ea mihi tribuis, quæ nõ modò si agnoscam, sed propemodum si optem, modeste parum agere mihi videar. At Muretus ita sentit. Vitam quidem: sed officium potiùs, quàm sententiam, esse puto. quis enim me minus ignorat? qui quàm diu Venetiis fuit, vel mecum ha-

k

tute amicitiam confidentia. Erant autem, cur me conuentum cuperes, caussa minimè vulgares: primùm Iasonis mei de Nores, viri omnium, quos ego in vita nouerim, optimi, atque humanissimi, reditus in hanc urbem: deinde Dauilæ nostri, quem ego quanti faciam, & tu, & omnes pænè iam norunt, ægrotatio: quæ cum hesterno die cognouerim, cupio tamen certius abs te aliquid significari. variè enim afficior, & amicissimi hominis aduentu, cuius in consuetudine plurimam mihi statuo iucundiatem: & eius viri morbo, cui debere omnia videor, quia, quod in ipso fuit operam dedit, vt me sibi non exiguo propinquitatis vinculo in perpetuum obstringeret. neque enim, licet mutuum vtriusque voluntatem frustrata fortuna sit, iccirco tantam in me benevolentia significationem parui pendendam existimo. animus mihi pro re erit: meque ille sui memorem beneficij (sic enim appellare debeo) aliquando sentiet. Hæc sunt, mihi Giliæ, cur te velim. accedit illud. Affines suos Cardinalis Carpenfis, qui de studiis meis non pessimè existimat, cupit elegantibus litteris expoliri. opima conditio, nec minùs honorifica. itaque statim de te cogitavi, quem ex cultum liberali doctrina, moribus emendatis, comem, & facilem in conuictu cognoui. nec tamen audeo sperare. urbis enim Venetæ tranquillitatem nimis amas, & otio libenter frueris erudito. sed, si à te non impetro, odorare saltem, & indaga, si quem eo loco dignum alicunde licet eruere. inibitur à Cardinali gratia non vulgaris: de quo tibi hoc affirmo, patronum esse bonarum artium his perditis temporibus prope singularem: qui si, vt augurantur plurimi, ad illa summa peruenerit: redibunt, mihi crede, aurea tempora, & debita litteris aliquando præmia persoluentur. Vale.

FRANCISCO MORANDO.

Veronam.

26

ITa valeam, itaque tecum viam, quod vtrumque pariter exopto, vt cydonite tua nihil adhuc gustavi suauius, versibus autem, quos vnà misisti, nihil vquam legi purius, nihil ornatius. quare gratiam habeo tibi quidem, vt debeo, maximam, aliquam tamen etiam imperito artificij superioris anni, cuius culpam, de qua tecum eram

questus,

questus, lucro meo non mediocri tua compensauit humanitas. quòd si artifex idem est, quemadmodum verba tua significant: non ab eius ingenio, sed ab amore in me tuo nouum genus artificij, noua fluxit industria. itaque magnam ad officia erga me tua quotidie fieri accessione intelligo. ex quo voluptatem equidem capio tantam, quantum eius, qui doctrina, ingenio, omni denique laude libero homine digna excellat, perspecta benevolentia afferre maximam potest: verum tamen, quia me prorsus omnis in summa remunerandi voluntate facultas deficit, angor nonnumquam intimis sensibus, & iniucundè viuo. sed neque futurum despero, vt, quo in te sum animo, re ipsa aliquando perspicias: & si parum optatis meis, vt ferè consuevit, fortuna responderit, memoria saltem, perpetuòque erga te studio, non officiis modò erga me tuis, sed virtutibus etiam eximiis debito, cumulatè mihi satisfaciam. De tua valetudine, quæ mihi perinde ac mea curæ est, à patre tuo, prudenti viro, quæ cupiebam ferè cognoui: de studiis ex te ipso, id est, ex litteris tuis, quarum elegantia mirificè delector, aliquid cupio scire. Orationem in funere habitam doctissimi, ac nobilissimi hominis, Ludouici Nogarolæ, cuius obitu non mediocriter dolui, audio laudari. sunt etiam, qui tuam existiment. quod libenter credo. sic enim fauce tuæ gloriæ, vt fratribus fortasse tuis, præterea quidem concedam nemini. Vale.

LÆVINO TORRENTIO.

Leodium.

27

PVto tibi molestum iam esse silentium meum: at mihi silentij causa longè molestior. nam toto ferè biennio neque corpori valetudo, nec animo quies contigit. ita, qui absentes amicos litteris saltem colere consueui, iucundissimam mihi consuetudinem intermittere, & in officij cursu languere sum coactus. quòd si secus existimas: nec tibi mea fidem facit affirmatio: testes habeo studij erga te mei non equidem valde locupletes, sed eos tamen, quibus tu libenter credas, probos viros, communes amicos: à quibus & quaesitum est aliquando, me mandante, de tuo statu: &, cum id, quod auebam maximè, cognouissem, esse te in oculis Leodiensi Episcopo optimo, eidemque Principi

k 4

eximio, auctum esse commodis, ornatum dignitate: factum est, quod ignorare te arbitror, vt leuationem laborum meorum in tuis bonis aliquā inuenerim. Atque equidem reuocare me ad institutum meum, & aliquid ad te scribere cogitabam, cum tuae me litterae opprellerit, quibus commendas mihi modestissimos, & summae spei adulescentes, Ioannis Cauchi filios, doctissimi & ingeniosissimi hominis, vt equidem sentio. tuo primum testimonio, deinde scriptis illius, quae qui legerit, nullius praeterea testimonium requirat. quo libentius operam meam filiis eius & pollicitus sum, & detuli, qui cum ad me adeunt, te simul intueor, & impellor magis ad omnem humanitatem memoria tui: nec potest esse quidquam iucundius, quam vt eorum studiis, commodisque seruiam: & si praestabo aliquid, ita laboro, quasi beneficium acceperim in officio meo. Erat in iisdem litteris tacita quaedam admonitio promissorum meorum: quae si non persoluo, mihi crede, tanti viri virtute, tanti Principis dignitate deterreor. nam, vt egregium aliquid moliamur, consequi tamen neque per ingenij nostri tenuitatem, neque per fortunam licet. hanc excusationem probari a te cupio, nec omnino despero: sin virgere pergis, auctore te aggrediar, vicumque cadat. potest enim fieri, vt, quemadmodum multa, contra quam speramus, item hoc fortasse, contra quam timemus, eueniat, quod si quid offenderimus, primum, illud fore non dubito, tua nos vt subleuet auctoritas: deinde, te ipso culpa socio, feram leuius. haec mihi cautio placet, vtinam tibi: sed si mihi in amore respondes, tibi quoque. de quo tuas litteras expecto. Vale. Venetiis.

LAVRENTIO GAMBARAE.

Patavium.

28

Basilij Zanchi, poetae summi, hominisque non vulgari eruditi, miserabilis, & indignissimus interitus hilaritatem mihi prorsus omnem eripuit. quem enim donare summis praemiis ob excellentem virtutem, decorare honoribus ob singularem integritatem, atque innocentiam aequum fuit, cum tam ignominiosè vexatum, tam acerbè, tam crudeliter extinctum, quis non ferat iniquissimè? equidem, vt audiui, etiam dolore tuo vehementer dolui.

dolui. nam & vixistis vnà semper coniunctissimè, alter alteri egregiè charus: & fuit vterque vestrum ad poëticam facultatem natura propensus, ac mirè factus, ingenio vero ita pares, vt, cum nemo tam bonus poeta sit, quin vobis primas in componendis versibus partes tribuat, quam confessionem etiam ab inuitis exprimit poëmatum comparatio, vter tamen vtri praestet, non dum satis iudicare quisquam possit. magnam igitur, planèque fraternam inter vos tum ingeniorum similitudo, tum studiorum communio benevolentiam excitat: nec dubito, quin te, licet humanæ conditionis minimè rudem, obitus eius valdè perturbarit, animūque tuum ita deiecerit, vt extolli fortasse ad aequitatem neque celeriter, neque facile possit. quo grauius morte illius afficior: & vt omnia mente peruestigem, nullam tamen inire doloris alluandj rationem queo. vnica opinor, illa consolatio superest, quā tibi quoque fore gratissimam scio, vt, si conuictu perpetuo priuamur, tamen inter nos ita crebro colloquamur, vt hanc maroris acerbicatem, qua pariter affligimur, quotidianæ consuetudinis mutuaeque benevolentiae suauitate leniamus. quod vt quā maturime consequamur, tu pro tua, ego pro mea parte diligenter operam dabo. Vale. Venetiis.

NICOLAO NATHANAELO.

Venetias.

29

Perculerat me grauius acerbus ille nuncius de nauis à piratis abducta, qua vehabatur in Cretam exquisita, multorumque nummorum bibliotheca parentis tui: cum ex eo casu iacturae plurimum tulisset res & fortunas vestras intelligerem. nunc me prorsus ab eo marore, quem mihi vestra calamitas attulerat, ad lætitiā incredibilem reuocarunt litterae tuae. scribis enim, erudiendi curam adolescentis nobilissimi, Aloysij Mocenici, tibi esse demandatam. in quo sanè, pro ea qua te sum complexus benevolentia, multis nominibus tibi gratulor: primum, quod eum, qui facile possit illustrare disciplinam tuam, excellentis ingenij adolescentem, mirifica, vt audio, virtutis indole praeditum, sapientiorē etiam, quān aetas ferat, natus sis: deinde, quod ab eius patre, Leonardo Mocenico, Equite clarissimo, quo nullum in hac vrbe vel prudentia,

de mare ominari) ad sacram baptismatis aquam suscipere: tamen, dum obsequor pudori meo, nec te, talem virum, maximarum rerum occupatione distentum, appellare audeo, commisi imprudens, vt officij laudem ipse praeberes. in quo sanè & peccasse me, & luere meritò peccati pœnam confiteor. quid enim mihi non permisit, quid iam elargita non est humanitas tua? quam à me aliis prædicatam ignorare ipse fortasse tibi sum visus. valde tamen reoror significatione amoris tui, & nostrâ amicitiam, quam studiorum similitudo peperit, hoc etiam affinitatis quasi vinculo adstringi, vehementer lætor. nam & res ipsa eiusmodi est, vt benevolentiam vtrinque augeat: & mihi, ad hominum opiniones, accidere speciosius, aut honorificentius nihil potest. totus igitur in arte tuo sum. ita de me meritus es, ita quotidie mereris. quòd si tibi pateret animus meus, profectò non locari pessimè tuam gratiam intelligeres: quam si non possumus remunerando, (nec enim aut fortuna tua patitur, aut voluntas expectat) prædicando saltem illustrabimus. mihi certè ipsa memoria, perpetuòque erga te studio satisfaciam. De reditu meo verbum scilicet expectas: iam discedo: itaque per aliquot dies littere cessabunt. Amanuensem tuum amo plurimū. videor enim mihi agnouisse manum optimi, atque honestissimi adolescentis, Francisci Secundi, cui de tua consuetudine etiam atque etiam gratulor. nam inuidiæ locum amor non reliquit. Valè. Venetiis.

FRANCISCO SEVERO

Argetensi. Ferrariam.

32

ET me laudas in epistola tua, nec mediocriter quidem: & meam amicitiam, quæ tua humanitas est, valdè videris expetere. Ego autem, & si me delectat, vt ait ille, laudari à laudato viro, tamen ea, quæ mihi tribuis, cum esse verissima cupiam, non agnosco. dilexi equidem adolescens veterem eloquentiam: nec voluntatem ætas, studium occupatio, sæpe etiam valetudo minuit: sed, excellere in re omnium, vt ego sentio, præstantissima, cuius negotij sit, cuius ingenij, non modò experiens ipse intelligo, verum etiam ex inani multorum industria conuicio. non enim, qui seuerior in me ipso sim, nec mihi amicior, quàm veritati,

tati, aliis blandiri gratiæ causa debeo. vnum hoc in nobis fortasse iure laudes: si modò laude dignum est: equidem, quati aliquid sit, interdum mihi gratulor: quòd, & quales olim fuerint ij, quos in oratione Latina cupimus imitari, quibus ingenis, qua doctrina, qua etiam exercitatione præditi, & quis ego sim, vel potius, qui hodie simus omnes, facillè possum existimare. Quocirca, si vetera spectas, mures licet sententiam de me tuam. floruit antiquitas eloquentiæ gloria: nos iacemus. sin hæc recentia tibi proponis: non omnino me, quantum in hoc studio profecerim, pænitebit. nec tamen tibi assentiar, vt me omnibus Latinè scribendi facultate conficere antecellere. possum aliquid, vel etiam multa in aliis desiderare, neminem in hoc genere laudis eximium ducere: (est enim hæc fortasse non ingeniorum culpa, sed temporum) non ideo tamen sequitur, vt insolenter arripiam, & induam ipse, quæ aliis tamquam spolia detraxerim. vt in musicis, artem ipsam exercere, non facillimum est: artificem autem peritum ab inscio distinguere, tacito aurium sensu plerique omnes solent: item ego, quam legendis assidue, ac perattentè hominum eloquentissimorum libris conceptam in animo rectè scribendi formam intueor, eam exprimere, & assequi scribendo nunc quidem nullo modo possum, ac vereor, etiam, vt vniquam possim. verum enim uerò, quod à sapientibus viris proditum legimus, numquam malè ponitur industria præstantibus in rebus. laudatur enim vel sine re voluntas. qua ego interdum spe incitor ad studia. & si nihil aliud, tu me certè, Seuere optime, atque eruditissime, hoc ipso, quòd tantoperè laudas, ad laudem vehementer impelleres. magni enim facere videris Romani sermonis elegantiam: &, quod tibi leue non est, eximiarum artium scientia instructissimo, id à me nequaquam esse contemnendum intelligo. Accedit illud, quod epistola tua ita loquitur ornate, vt à rethore, non à medico, quem te esse profiteris, & quem præstas egregiè, scripta videatur. quod indicat ingenij tui præstantiam. cum enim, vt audio, philosophiam sis vniuersam animo complexus: præcipuè verò medicinâ tractes, & ita tractes, vt cum paucissimis excellas: valdè sum miratus, vnde istam Latinæ orationis tam concinnam, tam vberem, tam illustrem facultatem sis consecutus. Quare, quo tu nomine subuegeri visus es, ne ego tuam ad me amandum

quasi perdendis tantum fugibus nati sint, immanibus epularum sumptibus opes exhausit: alios, quasi etiam homines ipsos, non modo fugis, perdere pulerum sit, thesauros effundere, collectos acerbissime, in ea bella, quae vastitatem agris, viribus incendia, humano generi, aliena stultitia miserimo, cladem, & exitium importent. Mulae interim ubique locorum algent, neglecta ab us, qui fouere eas ut maxime poterant, ita maxime debebant. Etiam illud indignum, quod existit, qui specie liberalitatis gloriosam aucupentur: & eam virtutem, a qua longissime absunt, quasi familiarem suam sic in ore habeant, ut amare videantur. Verum haec satis, aut etiam nimium fortasse multa. Vale. Venetiis.

GASPARI CONTARENO

Cardinali. Romanam.

37

CVm neque haberem, quod tua magnoperè interesset à me scribi, & te scirem summis occupationibus affluè esse distinctum: tamen faciendum mihi putavi, ut aliquid omnino ad te litterarum darem. ad meum enim officium valde pertinet, te, de nobis optime meritu, intelligere, & quo te studio colam, & qua tuorum in me merito eorum memoriam religione conferuam. quod, ut spero, consequar litterarum bono. nam, ut remunerare unquam possum, sperare vix audeo: ita multa sunt, quae ad me iuandum officia sunt à te profecta. ut enim omnittam, quam honorifice de parente meo & loqui, & sentire solitus sis, cum ita dicas, tibi nullius olim iucundiorum consuetudinem fuisse, nullius chariorem nunc esse memoriam: ut igitur hoc omnittam, quod in summi beneficii loco soleo ponere: quanti illud apud me debet esse ponderis, quod olim me adolecentem vir clarissimus, non tu quidem sopitum, sed tardiorum fortasse, quam oporteret, ad studium summæ laudis exciaisti? cuius temporis recordatio mirifice me delectat. sic enim argumentor: te, cuius iudicium est acerrimum, nunquam me ad virtutem fuisse cohortaturum, si te frustra id facere existimasses. tantum autem virum, quantus ipse omnium consensu gentium & es, & habes, de nobis non pessime sperare, mihi pericundum est cogitanti, apud alios, si qui audient, etiam honorificum

honorificum. Quare nunc quidem id, quod mihi pro tua summa humanitate facillimum est, ago, ut, quem pro tot ac tantis officiis animu debeo, eum me praestare tibi persuadeam. quod si per eam viam, qua ad praestantissimarum artium cognitionem iter est, tantum procedam, quantum profectò, nisi me aliqua res impedit, procedam: nam illud etiam aliquando efficiam, ut te de nobis esse benemeritum, magnoperè laeteris. Te interim si rogem, ut quemadmodum institui, me diligas, faciam imprudenter. neque enim dubitandum est, quin tu velis in eadem erga me voluntate, cum humanitatis, tum constantiae causa, permanere. magis illud mihi est elaborandum, ut omnes res, quae ad te colendum pertinent, studiose faciam: quarum si ullam sciens praetermisero, nefarie me peccasse confitebor. Vale. Venetiis.

BENEDICTO ACCOLTO

Cardinali. Ferrariam.

38

CVm primu Venetias reuerti, etsi eam & festus aliquantum de via, & eo morbo, qui me Ferrariae satis grauiter afflixit, nondum plane leuatus: tamen magnitudo meae in te obseruantiae, tuæque in me beneuolentiae recordatio me adduxere, ut ad te scriberem. quo genere officij quam mihi saepe apud te sit utendum, intelligo. nam, cum eo ipso die, quo mihi aditus ad amicitiam tuam paruit, de meis commodis & ornamentis non cogitare solium, sed agere etiam ceperis: omnino, si velim id, quod maxime velle debeo, quibus me studiis à pueritia dedidi, iis haberi non indignus, diligenter inuenda mihi ratio est, ut istam tuam ad me augendum tam propensam voluntatem plurimi apud me & esse, & semper fore significem. id hoc tempore, nisi litteris mittendis, qua re alia consequar, non video. facultatem maiorem si unquam nactus ero, arctissime complectar, neque dimittam prius, quam id tibi saltem aliqua ex parte persoluam, quod interea à me deberi non solum non dissimulo, sed etiam apud omnes libentissime praedico. Quid enim mihi esse potest, non dicam honestius, sed gloriosius, quam te, virum omni genere virtutis excellentem, summa dignitate praeditum, acerrimi in cognoscendis hominibus iudicij, nullum officij genus, aut studij, quod quidem ad meam siue utilitatem, siue laudem

pertineat, prætermittere? mehercule nulla res fuit, quæ nos ad probitatis, & doctrinæ opinionem commendare magis possit. itaque, quod antè faciebam domestico tantum exemplo commotus, vt per eam viam, quam mihi pater meus tritam reliquisset, expedito cursu ad summam laudem gloriâque contenderem, id multo acrius facio nunc, iudicio de me incitatus tuo. cui vereor equidem, vt respondere possim: & est sanè difficillimum: sed tamen, quoniam ita tempus omne meum traduco, vt, quantum valedudialis ratio patitur, in litteris verser, & quasi diuturnam sitim explere cupiens, iisdem è fontibus, vnde illa fluxerunt, quæ sunt laudum tuarum maxima, diligenter hauriam: non despero fore, vt & homines officia tua bene posita existiment, & tu, qui tibi à me fructus debentur, eos non contemnendos, aliquando percipias. cuius rei maturitas dum veniat, est interea mei officij, tui memoriam summa cum beneuolentia sanctissimè, ac religiosissimè colore: tuæ verò humanitatis, eam voluntatem, quam ad me iuuandum tua sponte contulisti, perpetuò retinere. quorum alterum ego quàm potero diligentissimè faciam: alterum tu vt facias, propter incredibilem naturæ tuæ benignitatem, ne admonendus quidem es. Vale. Venetiis.

E I D E M, Ferrariam.

39

Summo studio maturabam Ciceronis editionem. omnino id erat causa, cur ego rariùs, quàm debeo, ad te scriberem. sed mehercule nec res erat, de qua possem scribere. de publicis enim non licebat: de priuatis autem quid est, quod delectare te possit? grauius morbis, annona, & bello, vniuersa ferè ciuitas affecta contabescit. in his malis pacem omnes, tamquam vnicum remedium, expetebant: quæ si daretur, amissas vires recuperare difficile non erat. Arbitrabar, cum Ciceronis epistolas emisisset, fore, vt Ferrariam possem excurrere. id ego, primùm, honoris causa vt te viserem, optabam: deinde, vt tuis doctissimis sermonibus fruerer, quantum per humanitatem tuam liceret, per quam certè licuisset plurimum. noui enim, quæ tua sit cum facilitas, tum in me beneuolentia: sed nostræ voluntates, vt nauigandi cursus, quandoque commutentur, necesse est, nisi fortunaram nostrarum fieri naufragium velimus. itaque,

itaque, vt exirem, meas res eum vidi non ferre, mutavi rationem: & quamquam eam occupatus, tamen feci, vt hæc epistolam mitterem, quæ te, meam vicem, quasi saluaret. ea ne hoc officium loco non præstaret, ad Octauium nostrum, iis litteris, quas ad ipsam dedi, alligatam misi, qui tibi redderet, eum vacuus eiles. quod ille, & qui commodissimus, & prudentissimus est, non vereor quin effecerit. De meis rebus si quid audire vis: vt in aduersis, pessimè non habent: haberent optimè, si pietas esset in iis, in quibus maxima, si quid merita valent, esse debebat. Vale. Venetiis.

E I D E M, Ferrariam. 40

Summa tua facit humanitas, vt, etsi me argumentum deficiat, litteras tamen ad te mittere ne dubitem. non enim vereor, eæ ne tibi molestæ sint. quin ita te interpretaturum confido, vt hoc meum studium existimes esse non obscurum signum pietatis in te meæ. cui quidem pietati, quod vix fieri posse credebam, magna sanè accessio facta est lectione tuarum litterarum. nam, cum antea pro tuis maximis & singularibus erga me studiis effecisses, vt plus, quàm tibi, deberem nemini: nunc propemodum es consecutus, vt ipsi tibi plus, quàm debeo, debere non possim. quanti enim illud, quo epistolam clausisti, apud me esse putas? te non dubitare, quin ego, omnesque mei, quanti amorem in te meum, atque doctrinam facias, aliquando sumus intellecturi. ego verò iam intelligo, neque quisquam est meorum, qui aliter sentiat. sed de amore quod scribis, verè tu quidem facis: est enim is certè summa cum obseruantia singularis. de doctrina verò, neque proflus assentior, ne me ipse, qua in re minimè debeo, nimium videar amare: neque valde repugno, ne, quod est in me honorificum, stultè reiiciam. vt te tamen est, siue tu amoris, & humanitatis abundantia, quod interdum adducor vt credam, siue iudicio, quod mihi persuaderi libenter patior, siue vtraque re permotus, tantum mihi tribuisti, quantum ego postulare sine rubore non ausim: maximas tibi gratias habeam, necesse est, quod ad eius ipsius, quam in me esse dicis, doctrinæ studium, quod antea naturæ inclinatione propendebam, vehementer me impulisti. ita enim vsu ferè venire solet, vt, quæ laudes à tui similibus, id est,

vt aliquando satisfacias, etsi languere te in tua laude vix opinor, tamen peto abs te, quantum humanitas tua permittit. nec tamen, etiam si tua res non ageretur, amicitiam nostram, quam ego sanctissimè semper colui, nihil à te impetraturam considerem. equidem nihil ei denegarem: idque te, quod tamen secundissimis rebus, ac sine molestia tua fiat, cupio experiri. Ego me ad litteras, à quibus inuitus discesseram, reuocare cœpi, adeptus vsùm oculorum, quem antea desperabam, diuina primùm ope, in qua statuere omnia consueui, deinde Gabrielis Faloppij scientia singulari: cui viro, quanti hanc lucis vsuram, id est, quanti vitam facio, quanti etiam præclara litterarum studia mihi sunt, quibus vix ipsa vita plurius est, vni planè totum acceptum refero. siquidem eius doctrina, humanitas, exquisita cura purissimam mihi valetudinem, omnino profligatam, ac perditam, cõspectum liberorum meorum, amicorum colloquia, librorum suauitatem restituit: vt, si quem optimis artibus industria nostra fructum feret, ei gratiæ debeantur, cuius ope ac studio factum est, vt intermissam diuturno, ac perdifficili morbo posteritatis adiuuandæ consuetudinem aliquando repeterem. Tu mihi de tuo statu, maximè que de Alfonso Ducis conatibus egregiis ad honestandam virtutem, de quibus fama iam percrebuit, si quid significaueris: argumentum erit amoris in me tui, quo latari vehementer soleo. Vale. Venetijs.

IOANNI SAMBVCO.

Patauium.

46

Quod fratrem tuum Georgium Bona, florenti adhuc ætate exinctum, immoderatè luges: ignosco matori tuo, nec tamen laudem tribuo. dolere enim fratris interitu, & eius fratris, quo nemo amabilior, nemo fuerit virtute præstantior, hominis est: modum autem dolori nullum constituere, numquam sacrum abstinere, numquam ex animo mæstiam pellere, Sambuci non est. Perit frater: iure commoueris: agrè enim diuellimur à naturâ coniunctis: quod ego quoque sum expertus. Perit is, qui familiam vestram, qui patriam, qui provinciam vniuersam ornare vehementer suis laudibus, & illustrare poterat. hoc quidem expectandum ab eius virtute fuit: sed magnam

gnam habet fortuna vim: ea sæpe, nobis ad eximiam laudem contendentibus, transuersa incurrit, sæpe nostra studia debiliat, sæpe moratur industriam, quo de genere quid ego te doceam, doctissimum virum, qui propè infinitam exemplorum vim vel Græca monumenta, vel etiam Latina suppeditant: florem igitur virtutis amemus: erepto ante maturitatem fructu, quando hoc singulare non est, sed commune cum multis, modicè feramus. Quid, si ne dolendum quidem est: omitto enim historias, ad philosophiam te voco. Quid igitur illa præcipit? si quid cæius afferat, leniter accipiendum: nec enim, vt aliter accidat, in nobis est: si quid culpa contractum, angè æquum esse: certè enim qui ad præclare agendum nati sumus, ideòque mente, & ratione, præter ceteros animantes, instructi, tantis bonis abuti, & quasi à natura desciscere turpissimum est. An tu igitur, mori, quasi aliquid turpe, reprehendes? quòd si tu non turpe nec dolendum, nisi si quis ita vixerit, vt nihil vmquam hominè dignum præstiterit. quod abest longissimè à fratre tuo: qui probitate, ingenio, studiis artium optimarum, prudentia etiam adolescens ita excelluit, vt cum Pannonia penè cuncta viuentem vnicè dilexerit, mortuum laudibus, & memoria prosequatur. Quæ cum tibi veniunt in mentem, iniquus profectò nimis in te ipsam es, nisi luctum minuis, & ex animo dolore penitus euellis. Quis te decuit maximè, qui totos dies ponas in iis libris, vnde vitæ moderatio, vnde animi tranquillitas petitur, ad propinquos, ad amicos in Pannoniam eiusmodi litteras mittere, in quibus illi sitam esse non minimam sui doloris medicinam intellegent. nam vir eximius, Nicolaus Olahus, Archiepiscopus Strigoniensis, qui Georgium, & quia sorore sua natus erat, & quòd in eo summa virtus eniuit, in oculis gestabat, non dubito, quin tanti vulneris remedia sumat à te ipso: quem non modò ætas, & vsus maximarum rerum erudierit, verùm etiam prudentia quædam naturalis, quæ planè vincit omnem artem, numquam à constantia discedere pariat. Nec tamen vereor, vt, qui mihi paucis antè mensibus in filio mei obitu consolationem adhibueris, idem tibi in tuo cæsu mereri aliquando non facillè possis: quod si facies, fructus apparebit studiorum tuorum, & Georgij fratrem agnoscemus: cuius ingenium, ac mirificam prudentiam oratio illa luculenter in

ter in primis à te scripta, declarat. Vale. Venetiis.

* , *Patanium.*

47

Percussisti me de Mariano Lezentio, quid ais? optimus adolescens, maiorum nobilitate, sua virtute clarus, omnibus animi, corporis, fortunæ bonis ornatus, ereptus repente nobis est? ô miseram humanæ vitæ conditionem! quid ames, cum omnia fluere, ac labi, nihil intra orbem Lunæ firmum esse, nihil idem à mane ad vesperam, quotidie cernas? quæ te arbitrabar antea cognouisse in sermonibus Reginaldi Poli Cardinalis, & Aloysij Prioli, quibus probiores, aut sapientiores viros non modò nostræ, sed nec superior ætas tulit: nunc, quando te biduum scitibus lacrimando consumpsisse, profectò tibi exciderunt illa præclara de contemptu mortis, quibus in illo diuino contubernio, in illo planè celestium animorum cœtu aures tuæ sapissime personabant. Quòd si, quid doleas, cogitabis, aut quid dolendo proficias: non dubito, quin istum luctum abstergas, & Lezentio nostro etiam gratueris, quòd, inspecto Hierosolymæ summi Dei monumento, quòd illum, disfluidentibus amicis, pietas, & religio duxerit, statim ad eisdem Dei conspectum, præditus optima mente, purus ab omni labe, in cælum euolarit, quòd qui optant, sapientes, qui adipiscuntur, felices iure ducuntur. Hæc tibi à me pauca pro nostra necessitudine consolationis loco dicta si attendes, vim habere maximam senties, & eam dolori tuo medicinam, quam dies aliquando afferet, ratione repræsentabis. quòd cum omnes deceat, tum verò ab excultis doctrina viris, quem te ad numerum aggregamus, præcipuè postulatur. Vale. Venetiis.

LAVRENTIO GAMBARAE.

Ciliuerge.

48

Ciliuerge numquam videram, amabam tamen, amicitia sua iucundissimum, domino honestissimum, Lanterio Appiano, præstanti viro, non humanitate minùs, quàm eloquentia: nunc & elegantiam villæ, vt in tabula pictam, in tuis versibus vidi, & mehercule non mediocri eius visendæ, atque etiam tecum fruendæ studio sum incensus:

census. quòd si quando contigent, digito cælum attingam. quid enim isto otio beatus? quæ species urbis, quæ dignitas cum ista rusticatione, cum ista surgentium virgultorum siluula confendi possit? equidem, cum te mihi ante oculos pono, modò inter angustis distincta semitis fructeta decliui colle spaciante, modò arborum proceritate, atque ordinem in vniuersario mutante, eadem panè voluptate absens tecum fruor. coniungit enim animos nostros mutua beneuolentia, nec est aut tibi quidquam sine me, aut mihi sine te iucundum. gratulor tamè tibi potius, quàm mihi, & istos Ciliuergentes dies ita multorum annorum instar esse puto, si modò nec otiosus in otio, nec in solitudine solus es: id autem qua ratione cõsequi possis, opinor, me tacente intelligis. Patanius dum eras habebas in manibus egregium illud pœma de nouis insulis à Columbo inuentis: cuius ego cum exordium, multis præsentibus, legissem, admiratus grauitatem, & elegantiam carminis, exclamaui, Cedit Romani. in quo adhuc, qui à me dissentiret, inueni neminem. quo magis te hortor, quamquam vt spero, currentem, vt approperes, habeatque rationem, non expectationis modò nostræ, verùm etiam gloriæ tuæ, cuius habes à natura præclarum seminarium, quòd etiam studio excolis, ingenium tuum. Vrge igitur, nec institutum dimitte: quòdque adhuc humanissimè fecisti, in eo perge, vt nostrum tui absentis desiderium litteris aliquando lenias. Vale. Patanius.

LAZARO BONAMICO.

Patanium.

49

EGo verò & audiui de tuo casu, & tuam vicem mirifice, neque minùs publica non dolui: veritus enim sum, ne tecum simul literæ concidissent. nunc, quando te iam ambulare scribis, ita tamen, vt scipione utaris, gaudeo, eoque magis, quòd in ista ætate morbi diuturnitatem peritaueram. sed, quia non planè animum meum liberat à cœra, cum pristinas vires nondum recuperaueris: rogo te, Bonamicè, quãti optima studia facis, quæ tibi faciendæ sunt plurimi, quandoquidem ab iis tuæ laudes emanarunt, tantum adhibe in te curando diligentiam. vides enim, nemi-

in qua nescio quid de me per iocum, sed cum quadā tamen amoris nota significasti. gaudeo, me tibi vique eò esse familiarem, vt etiam facietis lacellas: quo in genere si perges, gratiam referemus: ne tu homo ingeniosus nos tardiores impune commoueris. mihi cum amico tuo recte conuenit, doctum hominem cognoui, bonum virum esse audio. hæc cum sunt in hominibus transalpinis, amorem conciliant: quanto magis in nostris? At in litteris aliquando dissentimus. ego verò non nihil etiam à parente meo: neque tamen parentis manibus eam, quam debeo, pietatem minus præsto. opinionum enim dissimilitudo tantum abest à similitate, vt sapissime, non modò qui sententia discrepant, in amore consentiant: sed etiam, qui similitatem exercent, iudicio congruant. Quare amoue istam ex animo tuo suspicionem, neque cum illo ita crede esse reconciliatum, vt posthac ab eo, etiam si dissentienti causa sit, dissentire tamen nolum. Hic, vt in tantis caloribus, non iniucundè viuimus: vrbis mirifica elegantia: cæli summa salubritas: si quando æstus maior est, quàm vt ferre possimus, confugimus, ad aquas: in nixi vrbibus inflatis, remoto loco, nos inter nos ludibundi flumina perambulamus. quid quaeris? si te haberemus, ad summam voluptatem nihil deerat. sed animus tamen meus, quem tu, credo cantionibus quibusdam tibi addixisti, peruolat magna spacia terrarum, &, te insciente, sæpe tecum est: itaque non ego prius te careo: nam, si minus sermone, ad aspectu certe tuo fruor, dum de te cogito. quòd si aliquando contigerit, vt etiam sermone possim: næ ego colloctionum nostrarum fructum, interuallo temporis amissum, ita reperam, vt ne studiis quidem parcam tuis. in quibus audio te post nostrum discessum magna quædam effecisse. Caput etiam illud litterarum tuarum Cardinalis Accoltus mihi ostendit: in quo ita scriptum est, paginas te circiter octingentas iam impleuisse commentationibus iis, quas in Pandectarum libros texis. puto magni laboris esse, magnæque difficultatis: sed, si considerabis, quæ tibi præmia proposita sint, vinctes omnia. petis immortalitatem, quam multi sequuntur, tu iam penè manibus apprehensam tenes. Vale.

EPISTO-

EPISTOLARVM

PAVLLI MANVTII

LIBER QVINCTVS.

Scriptit hanc liberalium disciplinarum nomine,

PIO IV. PONTIFICE

CREATO.

I

VM tibi, Pontifex optime, ad istam dignitatem nuper diuinitus elato, qua sublimius aut præstantius inter homines nihil est, mortales quamplurimi, alij absentes litteris & nunciis, alij coram vultu & verbis gratulentur: non dubitamus, quin nos quoque, altrices tuas, in maximo gratulantium numero ad tuos sanctissimos pedes officiosè proiectas, excipias, & eo benignius, quòd alij, quia peruenisti ad eum finem, infra quem ceteri fines sunt, gratulantur: nos autem quia scilicet, vt peruenire posses, ipsæ perfecimus. Non est ad gloriam lata quædam & communis via, per angusta fuit semita, paucorumque notata vestigiis, qua ierunt & heroes illi veteres, in Christiana militia fortissimi viri: & maxime quidem omnium, pauci nostrorum memoria, Pius ille Pontifex, cuius tu nomen, in eadem sede merito collocatus, & cum nomine virtutem referens. in istam olim semitam, ferentem ad æternum decus, nos te puerum adhuc, sed puerum præclara cupientem, manu prehensum duximus: neque quis te error auertere, ne qua morari posset offensio, cupidè procedenti quasi lumen prætulimus. confectum iam iter est: vitæ, quò progrediaris, non habes. inter te, & opificem æternum, cuius ministræ nos sumus, nulla iam interiacent humana. quare, quoniam eò te perduximus, quò sine nobis peruenire

felicitatibus non est: & quando de longa via ita fessas esse intelligis, vt consistere vix possimus, reddere præmium bene merentibus, & permittite nobis, vt in tua beneficentia nixæ conuiescamus. nam, si tibi Deus Optim. Maxim. hoc elargitus est, vt in omni tua vita, præter rectum & honestum, nihil spectares: quis te laudabiliter antea cogitasse probauerit, nisi nunc, cum est ad voluntatem adiuncta facultas, id ipsum, quod cogitasti, re perficias? si te ambitio delectaret, proponeremus illa inania, quibus ij, qui ex hominum sermonibus pendunt, excitari solent: fore, si nos iacentes erexeris, vt orbem terrarum tui nominis fama peruagetur: vt oratorum & poetarum de te prædicantium vocibus aures tuæ personent: denique, vt imaginem tuarum virtutum, æternis excellentium virorum scriptis expressam, ipsa posteritas intuens, cupiat imitari. speciosa ista videntur, & sunt omnino: sed à splendore tamen veræ laudis absunt. nam rectè facere, non ex iis, quæ consequuntur, sed ipsum per se sapientibus viris amabilem videntur. qui cum innocenter sancteque viuunt, minimè illi quidem de præmiis cogitant, ne probitas mercenaria videatur, aut, si cogitant, non ad hæc humana, quæ sunt locorum & temporum angustiis sanè terminis circumscripta, oculos demittunt: sed ad illa diuina suspicientes, beatam immortalèque vitam & expetunt vnā, & vnā expetendam esse persuasum habent. hoc tu semper institutum probasti: probauit Paullus ille I I I. omnium sæculorum memoria celebrandus: qui de humano genere vel hoc potissimum nomine optimè meritus existimatur, quia in suo Pontificatu effecit, vt tu Pontifex esse posses: probarunt, hodièque probant sodales olim aliquot tui: quorum alij, non, vt vulgò vocantur, mortui, sed, vt sapientes propriè loquuntur, mortali vita liberati nunc incolæ cæli, Deoque fruentes, non tam quia te Pontificem intuentur, gaudent, quàm quia facturum ea prospiciunt, quæ sunt optimo Pontifice dignissima: alij verò, nondum sanè ab hac terrestri materia discreti, aut simplicem naturam assecuti, sed ita tamen in terris commorantes, vt bonitate simplices animos referant, non dubitamus, quin tibi nostram causam vnanimè commendent: & eo studiosius, quod, & ipsi alumni nostri cum sint, officio non solum laudabili, verum etiam debito fungentur. satis iam

exagitata,

exagitata, satis inopiam & solitudinem passæ, ab omnibus ferè Principibus neglectæ, supplices ad te confugimus: quid petentes? honestum otium: à quo petentes? à Pio Pontifice. Prius ne ille noster, cuius animum ac mentem saluberrimis præceptis ad omnem laudem conformauimus, atque effinximus: cui comites in omni ætate, atque in omni fortuna non solum iucundæ, sed etiam per honorificæ fuimus, qui vt hoc tempore plus, quàm omnes homines, prodesse nobis vnus possit, id ipsum à nobis habet, is ne nos, aliquam tanti beneficij gratiam repotentes, ab sese reiiciet? non hoc illius natura, non doctrina, non consuetudo feret. Sin sanè mutabiles eorum animi, neque satis in colenda virtute sibi constant: sit enim sæpe, vt voluntates simul cum fortuna commutentur: in te, Pontifex optime, non cadit huius inconstantia suspicio: tua est bene agendi perpetuitas: nihil in vita tua variū, nihil flexibile, nihil mistum cognouimus: semper idem tibi, semper directum quiddam placuit, & simplex. non te reus humanarum ficta & fucata forma, non illæ, quibus plerique falluntur, insidiosæ voluptatum illecebræ ceperunt. non tu in tabula picta, inani colorum specie captus, oculis immobilibus hæstisti. non sericam vestem, non argentum vas, non aurata recta paulo cupidius adspexisti. denique, ne singula persequamur, cum plerique hominum siue gratia, siue metu ab officio deducantur: numquam te vel ita gratia delinuit, vel ita metus deterruit, vt pietatem religionemque desereres. quid mirum? virtutum radices non ita leuiter bonorum in animis inhaerent, vt eas euellere aut commodi spes, aut periculi dubitatio possit. quare tuæ consuetudinis & constantia memores non petimus à te, vt aliquid agas nostra causa, quod cum egeris, non consentire cum tuis superioribus factis videatur: sed id petimus, quod à te non modò ipsa res, sed etiam consuetudo tua postulat, vt in vetere illo tuarum actionum laudabili cursu pergas. quod cum facies, (facturum enim, quia te nouimus, non dubitamus) complecteris nos eodem studio, quo ipse te aluimus: & in eum locum restitues, vnde nos aduersariae nostræ, inscitia simul & auaritia, comites perpetuæ, detrulerunt. Vale.

fructibus vtatur secundis ventis:reliqua geremus facile,eademque absenti beneuolentia perpetuo præstabitur. Cùm litteras Italicas meas ad te misi, nihil scripsi, ne tibi rescribendi, præsertim de re minima, onus imponerem. at tu, gratiarum actione non contentus, etiam me laudandum putasti, & iis quidē verbis, nihil vt esse possit illustrius, in quo probaui vehementer elegantiam ingenij tui: in iudicio, nisi me ipse diligam, desiderare aliquid cogor. aliquid autem? planè hoc totum, mi Fogeluetri, humanitati tuæ tribuo: de qua tamen ipsa valde te amo: ac velim existimes, te mihi hærare in animo, cùm tua sanè caussa, cui neminem probitate, ingenio, studio bonarum artium antepono, tum quòd in vno te nonnullam Patricij, ac * etiam imaginem videor agnoscere. idque tibi aliquando fortasse, Minerva, vt spero, non inuita probabo. Vale. Venetiis.

DIONYSIO LAMBINO. 8

NOli existimare, mi Lambine, cùm fructu consuetudinis tuæ caream, quidquam mihi tuis epistolis esse iucundius. facit hoc sanè qui mutuus inter nos amor est, ortus à meo de tuis virtutibus iudicio, tua verò de meis ad eandem laudem conatibus opinione fortasse nonnulla: sed scriptorum etiam tuorum subtilitate, & elegantiâ mirificè delector. vel hæc, quam accepi Idibus Iunij raptim à te, vt video, exarata epistola, quam loquitur purè, quam nullis illustrata pigmentis, nullo, vt tu scribis, fūco, tamen nitet! itaque nihil vniquam legi libentius. Quæsieram autem per litteras à sororis meæ filio, Iulio Catone, ecquid parturiret ingenium tuum, non tam, vt meæ, quæ summa est, quam vt eorum, qui ad me adeunt quotidie, cupiditati satisfacere. scito enim, admirabilem hic esse quandam de studiis tuis opinionem, cùm è sermonibus meis, eximia sæpe tua cum laude habitis, tum verò ex illa præstanti industria, quam in conuertendis Aristotelis de moralibus philosophia libris ita collocaſti, non modò vt eorum, de quibus diu bona hominum existimatio fuit, errata patefaceres, sed vt ipse maximam & iudicij, & mihi quidem vt videtur, qui ea cum Græcis diligentissimè conuuli, eloquentiæ laudem ferres. quod à te institutum retineri, & eandem operam ad reliqua conferri, si quis est, qui
valde

valde cupiat, ac te etiam tacita sæpe cogitatione hortetur, is ego sum. Publica, fateor, me mouet utilitas, cui te video, Græcæ, ac Latine lingue peritissimum, præterea instructū iis artibus, à quibus perfecta intelligendi, ac iudicandi ratio manat, vnum in primis posse consulere: sed mehercule etiam gloria: tuæ pro amicitia nostra vehementer faueo. vides enim profectò, (quid enim, quod ego videam, tu non perspicias?) paucos omnino ex iis, qui populari fama celebrantur, sine exceptione posse laudari, & hac tanta quotidie exeuntium librorū copia impediri potius, quam adiuuari studia nostra. quare suscipe onus pro tua parte. neruos nouimus industria: tuæ: quos si contendere volueris, nihil est, quod sustinere, ac perferre non possis. Nam de Lucretio, suadeo equidem, vt absoluis: poëta est egregius, vel Ciceronis nostri testimonio: & in eo maximā à multis, nec à me ipso minimam gratiam inibis: sed voco te libentius ad illa præstantiora: nec tu meum consilium, atque etiam studium, si modò tibi aut sapere aliquid, aut velle tua caussa videor, debes in tua laude contemnere. Si nauigatis in Galliam, quod à te scriptum confirmant multi, & pro vobis facilem cursum, & secunda omnia: tæque rogo, nisi me ineptum esse censes, & nimis impudenter petere, vt Cardinali Turnonio, principi sapientissimo, optimarū artium patrono, me in gratiam ponas: quem hic honoris gratia salutare, cùm maximè vellem, per inualetudinem nunquam licuit. Sigonius, planè, vt ais, vir doctissimus, adas licet humanissimus, cui tu in transuerso litterarum tuarū versiculo salutem adscripsisti, valde gaudet, amari se, ac laudari à te, de quo ipse honorificè in primis loquitur, & sentit. is te resalutat amantissimè, euntique in Galliam, incolumitatem, & reditum precatur. Vale. Venetiis.

IULIO POGIANO.

Romam.

9

QVàm libenter, & quam sæpe de te cogitem, Pogiane doctissime, conscius ipse mihi sum: mea verò quæ sit, ac fuerit semper, vbi temporis ratio tulit, de tuis virtutibus oratio, cùm honestos, & graues viros, iis, quibus ipse excellis, doctrinis excultos, habeam testes, non conabor

bor tibi litteris exponere. nec me tamen amori erga te meo, quem fateor impetrare à me posse omnia, tribuere quidquam in te laudando velim existimes. tua me scripta, in quibus excellentem quandam eloquentiæ præstantiam elucere vidi, maximè verò præclara illa pro illustri Rhodiorum Equitum societate ad Pontificem habita oratio, quam efferre laudibus nunquam desino, in hanc sententiam facile perduxit. Accedit humanitas, probitas, opinio de me tua, nec ea significata obscure, sed æternis ingenij tui testata, atque expressa monumentis: vt, si nihil ipse, contrà quam adhuc laboravi, memoria dignum præstem, me tamen ex testimonio tuo posteritas ignorare non possit: sin aliquid à me sum, tibi tamen debeam plurimum, cuius ad eam, quæcumque de me est, existimationem accedat auctoritas. quòd si te antea, naturali quadam animi mei propensione, & communi erga omnes, qui optimis in artibus cum laude versantur, officio, non mediocriter diligebam: nunc, propria cum addantur in me merita, nisi totus amore flagrem, ac studio tui, nisi, quam excollo in loco sitam video, illustrari etiam magis omnium præconiis tuam laudem exoptem: malam referre gratiam litteris iis, quarum consuetudine ad humanitatem excolimur, & omnino hominem ex homine videar exsuere. quamquam, mi Pogiane, non ita mei dissimilis esse possum, vt agnoscam ea, quæ tu in illa omnium elegantissima epistola, ad eximiam tum indolis, tum etiam virtutis adolescentem Octavianum Magium proximè scripta, verbis amplissimis in me contulisti: scilicet ego in eloquentia magnus, quis, & qua in arte? illa quidem, vt res indicat, omnium difficillima, ipse autem vix mediocri instructus ingenio, otio certè, sine quo ne summis quidem ingenis valde proficitur, nunquam abundans, aduersa etiam per annos multos modò valetudine, modò fortuna vexatus. sed abfuerit nihil eorum, quæ laudem in aliena lingua cupientibus requiruntur: me tamen vobis, qui Romæ in ista luce, summa omnium virtutum ingeniorumque præstantia viuitis, qui pedem quotidie ponitis in vestigia clarissimorum virorum, qui spiritum ducitis è Romano illo celo, seminibus eloquentiæ referto, anteponendum esse nunquam duxi: fortasse, vt comparari aliquando possem, operam dedi. sed hoc quidem nondum

dum contingit, ac vereor, vt contingat vniquam. me enim in hoc studio, quo mirificè delectabar adolescens, rei familiaris occupatio non sinit esse diligentem. atas etiam nescio quo modo gloriæ cupiditatem, si qua fuit in nobis, videtur extinguere: qua sublata, non minimum languescit industria. Contrà vobis, ab omni cura expeditis, tibi præsertim, non atate minùs, quàm ingenio, florenti, quotidianum esse cum libris vsum, & cum omni liberali doctrina, non ignoro. Quanti verò illud est, quo quidem nos careamus, locorum admonitu excitari ad decus? quanti etiam illud, haurire aliquid posse omnibus horis ex mutuo sermone, præcipuè verò ex perennibus illis, vberissimisque optimarum scientiarum fontibus, Octauio Pantagatho, & Gulielmo Sirelto, familiarissimis tuis: à quibus, vt opinor, æquè diliguntur: sed æquè tamen eorum doctrina frui per interualla locorum mihi non licet. itaque tot, ac tantis, quæ suppetunt vobis destitutis adiumentis tantum abest, vt gloriosè palmam certaminis audeam sperare, vt hastas etiam non inuitas abiciam, qui præsertim facile futurum intelligam, vt ad te, quem planè in oculis fero, & à quo mutuum mihi tribui voluntatem libenter credo, primæ partes in cognitione, & vñ Romane linguæ omnium iudicio deferatur. Quare primum illud te rogo, ne mihi tua prædicatione, quæ tota, vt ego interpretor, ab amore proficitur, plus oneris imponas, quàm mea sustinere possit infirmitas: existimèsq; non minùs me molestè ferre, si quòd mihi falsa laus affingitur, quàm nonnullos, cum vera detrahatur: deinde, si ego abs te in mea laude dissentio, ne propterea meum in tua iudicium improbes: quod, ne si quidem ipse prorsus à me dissentias, immutare, cum multis iam patefecerim, aut velim, aut possim. Vale, & Sirelto nostro, ac Pantagatho meo, vel potiùs vtrique nostro, dic salutem meis verbis plurimam. Venetiis.

HORATIO VRSINO.

Romam.

IO

VT video, Magius, amores vtriusque nostrum, optimus adolescens, nec litteris tantum, sed humanitate etiam perpolitus, exquisitum ad conglutinandas amicitias tenet artificium. nam ille me, primum, iam antea commo-

tum ea fama, quæ de tuis laudibus percrebuerat, suo testimonio vehementer in tui benevolentiam impulit: deinde, ut integrum officij sui fructum ferret, te quoque de meo erga te studio litteris admonendum putavit. quod etsi præter opinionem meam potius, quam contra voluntatem, factum esse confiteor: tamen eo mihi nomine abs te gratias agi molestè ferrem, nisi epistola tua, distincta luminibus ingenij, index amoris in me tui, quo equidem antiquius habeo nihil, omnes animi mei partes ea voluptate perfunderet. ut molestiæ locus esse non possit. aderat, cum eam attulit Magius, legiturque me concedente, semel & iterum Carolus Sigonius, qui quantum iudicio, & eloquentia valeat, neque tu, nec, ut opinor, iam ignorat quisquam, is ornauit ingenium tuum diuinis laudibus, me profusus assentiente: nam quid, Magio, dicam? qui te, qualem ipse antea in omni sermone prædicauerat, talem nobis videri, mirabiliter ob eximia in te benevolentiam, fortasse etiam iudicij sui causa, lætabatur. Nimirum habet hoc nobilitas, ut, quamcumque se in partem dedit, in signe quiddam præstet. sed, quo libentius de spatio curriculoque maiorum plerique desectunt, eo præstantiorem apud omnes homines & gloriam, & gratiam, si qui cursum tenent, assequuntur. quod tibi gaudeo contigisse: qui cum multis, tum natura, tum fortunæ donis abundares, natus in ciuitate, orbis terrarum olim domina, nunc religionis, pietatis iustitiæ domicilio, ortus ex ea familia, cuius nomen præclaris partum & studiis, & factis, multis iam sæculis per omnes gentes, fama disseminauit: tamen, quasi hæc ad te non pertineant, id agis, ut vna te nobilitet virtus &, quantum honestatis à maioribus tuis accepisti, tantum ipse posteris relinquant. quod etsi difficillimum est, præsertim his temporibus, cum aduersentur multa, &, ut vides, ad inania quædam, neglecta solida gloria, mores incubuerint: tamen à te, freti prudentia, & ingenio tuo, freti etiam constantia, summa omnia expectamus. Quæ porro laudabilior industria, quæ cura præstantior, quam quæ in animi cultu consumitur? cum scilicet id quærimus, ne quando impendentem fortunæ vim, optimarum artium præsidio muniti, per timeamus, ne iactemur huc, & illuc, vel cupiditate, vel metu: sed in tantis vitæ, quasi tempestatibus, tranquillissimo, ac iucundissimo litterarum portu perfruamur? quæ

qui

qui non videt, nec de adipiscenda virtute, quæ rationis absolusio est, assidue cogitat: ne ille eo ipso rationis munere, quo vno ceteris præstamus animatibus, indignus est. quod quidem semper sensi, licet, quod contendere, non peruenirime & sentire idem, & posse consequi quod vis, intelligo. quod si de præmiis cogitas. quæ propofita sunt, vides, æternum decus, & bonorum amor, quem debes omnibus rebus antepone: equidem in eo summam felicitatem ab adolescentia constitui. ex quo quanti faciam amicitiam tuam, quem nemini aut probitate, aut studio liberalium doctrinarum audio concedere, facile potes intelligere: idque ut re ipsa aliquando experiaris, operam dabo. Vale, & Iulium Pogramum, familiarem tuum, præstantem omni laude virum, ac Hieronymum Lippomanum, eximia spe summæ virtutis adolescentem, salutes, rogo, meis verbis diligenter Venetiis.

OCTAVIANO FERRARIO.

Mediolanum.

II

NOli putare, me tantum amici tui *φιλία* tribuisse, ut adhuc rem ducere. nam, etsi de illius ingenio, doctrinæque semper optimè sensi, idque primum litterarum tuarum testimonio, post etiam iudicio meo commotus: tamen de tuo libro ita iudico, nihil fieri posse non modo eruditius, in quo meam de studiis tuis opinionem æquauit industria tua, verum etiam elegantius: quod ab excellentibus in philosophia viris, qualem te iam omnes prædicant, hodie non admodum expectatur. Quid igitur obstitit, cur non aggredere? causam si quæris, de qua te, si res pateretur, celatum vellem: pituita, repente commota, satis per se molesta, mox etiam, cum tussis accessisset periculosa, moram iniecit: biduum iacui, medico non admisso, accurata victus ratione contentus: in qua tu quantum ponas, ignoro: ego vtilissimam experior. nunc, quæ supersunt morbi reliquæ, do operam, ut eas depellam. quod eadem, ut spero, abstinentia consequar. Filiam, & domesticis omnibus rectè est. De gaudio Ciceronis ex Hirri repulsa, scripsisti diligenter, & præclare: sed me oratio ipsa, ad Latini sermonis consuetudinem reuocata, non libenter à te dissentientem, in aliam tamen sententiam

n

deducebat. Liber tuus, quemadmodum ex paginis, & diebus rationem duco, video fore, vt Idibus Sextil. aut planè absolutus ab operarijs nostris, aut inibi sit. itaque, velim significes, quot ad te eius exempla, & cui dari velis. chartam probabis: habet enim amplitudinem, & elegantiam: spero, item reliqua. mitterem Io. Antonio, bibliopole vestro, sed homo est, quod inter nos dictum sit, paullo ad rem attentior, quàm vellem. nisi remittat aliquid de sua consuetudine, vix puto inter nos posse conuenire. verumtamen quid ad nos? vtamur alio, qui se præbeat aquirem in transigendo, & deinde bonum virum in fide præstanda. quod totum prudentiæ tuæ committo. Vale. Venetijs.

E I D E M, *Mediolanum.* 12

EGO verò nihil minùs volo, quàm, nisi vacas, à te responderi. nam, etsi mirificè delector ingenio tuo, cuius imaginem in iis, quæ à te scribuntur, epistolis magna sæpe cum animi mei iucunditate contemplor: tamen, ne me putes in ea hæresis esse, quæ ad se ipsam refert omnia, aliorum causa minimū laborat. cogito valetudinem tuam: cogito maximarum doctrinarum studia: amicis, & propinquis horæ dandæ sunt: inuitat humanitas, pietas cogit: cur ego te ista velim deserere tam laudabilia, tamque necessaria, studium vt explas meum crebritate litterarum, quod expleri tamē nullo modo potest? De libro, teneo iam quid velis. typis, quos probas, & charta, qua vis, vt emur. initium fieri ante quàm redierit is, qui totam officinæ curam sustinet, omnino vix potest. erat autem in Forum Iulij, sui negotij causa, profectus. eius porro diligentiam cum in charta, tum in toto hoc genere vtilem, & necessariam esse, sæpe sum expertus. quo æquius hoc, quidquid spatij interponitur, vterque nostrum ferre debet. atque etiam, ne quid celerem, paullo eam conturbatior, ægrotante filio, quem de tribus vnum habeo reliquum. O mi Ferrari, quantum tu debes philosophiæ gratiam, quæ te à tot curis ad iucundissimum vitæ genus abduxit. quamquam fortasse hoc melius: & in agendo positam esse virtutem, ne tui quidem Peripatetici negant. sed hæc omitto. In pecuniæ permutatione agnosco tuam in me benevolentiam, prænc dixi liberalitatem. quòd si arcæ meæ consultum æquè omnes velent,

lent, quanto mecum ageretur commodius. nunc, mihi crede, secus est, nec me tamen reclamante. Vale. Crucio, & Capræ salutem plurimam. Venetijs.

IO. ANTONIO TVRONEO.

Urbinum.

13

SI quisquam est, qui ex aduersa bonorum virorum fortuna sollicitudinem capiat, eorumque mederi studeat incommodis, cum ego me esse profiteor. sed, cum ad opem ferendam nihil mihi suppetere præter voluntatem intelligo, sic afficior, vt me ipso miserius esse nihil putem. quod si antea sensi, certè id in tuo potissimum casu mihi contigisse, nisi vel meam consuetudinem ignoras, vel ignorari à me tuum ingenium, tuam probitatem putas, debes opinari. Quamquam cum recordor, & eadem sæpe accidisse optimis viris, & vbiq; virtutem honestissimum habere domicilium: nec fieri numquam, vt calamitas etiam gloriæ sit, nec vllum in te dedecus, aut facinus turpe conferri: cum hoc æterna naturæ lege, vnde humanæ leges, tamquam ex archetypo, describuntur, sancitum esse videatur, vt vim vi liceat repellere, & sua cuique incolumitas prima sit: hæc inquam, memoria, & cogitatione dum pertracto, id quod quasi solatium quærens, sæpe libentèrque facio: lenitur aliquantum doloris acerbitas, atque etiam tibi, quantum licet, in medio dolore gratior: & ego, qui longè à sapientia disto, hæc tamen profus non amo inania, solitudine fruor, quantum possum, in hac mihi viuo, & Deo: quod vnum est beatè viuere. Amicorum consuetudo: quid? absentes non diliguntur? non, si volumus, & quoties volumus, litterarum sermone coniungimur? equidem, posteaquam discessisti, nescio quo modo crebrius etiam, quàm cum aderas, de te soleo cogitare: & mihi scito amicorum spectra, præsertim quos virtus, & integritas commendat, esse iucundissima. sin vitilitatem aliquam, tuis necessariam rationibus, cogitas, non dubito, quin istuc, quidquid iacturæ factum est, breui maioribus etiam commo-

dis refarciatur. Nec verò, si me audies, vtilitatem vllam cum ea doctrina conferes, quam tu auges quotidie in isto otio, neminem curans, præter te ipsum: quod hic certè non contingit. magnum est, studia posse colere, quæ velis, & quantum velis: tibi vni sementem iacere, tibi vni fructum colligere. at quem fructum? cui nec imber immoderatus, nec æstus, nec vlla calamitas noceat, nec suauitatem detrahat, sed augeat, quæ cetera omnia corrumpit dies. Quòd si tibi, multorum philosophorum exemplo, vitam in patria ducere, ob doctorum hominum paucitatem, non perplacet: an dubitas, quin te ista cura nos amici tui, si quid noster in te amor, si quid pietas valebit, aliquando liberemus? quod tamen eiusmodi est, vt non tam lætandum videatur, cum euenerit, quam non dolendum, si serò, vel si etiam numquam eueniat, nos enim in delictu rerum sæpe fallimur: errore mentis tamquam salutaria, quæ noxia sunt, adsciscimus: vnus euentus rerum prospicit, vnus igitur nostra consilia gubernet, ac moderetur Deus. cui si te totum permiseris, si minimum in te ipso, in eo posueris omnia: mihi crede, ex istis molestiarum fluctibus emerges, nihilque posthac aut mali metues, aut boni frustra cupies: multa etiam, quæ non cupies, nullis accersita laboribus, aut studiis, ad te sua sponte confluent. Ego tibi opera, cura, diligentia, quæ numquam in me desiderabis, fortasse etiam consilio prodesse aliquid possum: Rasarius, qui publicam personam gerit, etiam auctoritate adiuuabit: quem licet existimem, quantum valet, tantum tua causa velle, tamen suadeo, litteris cum interdum appelles, rogèque, vt respiciat fortunas tuas, & aliquid eis, atque adeo multum cogitationis impertiatur. Caluino, optimo viro, mihi que veterè beneuolentia coniunctissimo, amoris, & studij erga te sum ipse optimus testis: sed ætas iam obstat, quo minus ea, quæ res postulat, obire, & exsequi possit omnia. itaque, nisi me fallit opinio, totum in Rasario est. nam ego, vt scis, vel infirmitate valetudinis, vel diuturna iam consuetudine, & voluntaria quadam desidia, loca publica non admodum frequentato: quo familiaritates intermitteri, & ex eo amicitias, si quæ penitus virtute non hærent, paulatim dissui necesse est. testimonium tamen indicij de te mei nullo loco derit. & de doctrina quidem, vt spero, fidem faciet oratio

nostra:

nostra: eloquentiam verò, in qua tibi quantum tribuamus, cum alij, tum, omnium modestissimus, & ingeniosissimus adolefcens, Fraciscus Vianellus à me sæpe audiit, tua scripta facile probabunt. Vale. Venetiis.

FEDERICO GALLO.

Verbinum.

14

Iterum iam te purgas, quòd in discessu tuo, menses fere quattuor absfuturus, ad me non adieris, quem, vt opinor, tui cupidum ac peramantem cognoueris. ego autem, etiam si repentinam illam discedendi necessitatem litteris minùs excusasses, tamen, vide, quàm faueam amicitia: nostræ, & quàm non stricto iure tecum agam, numquam mihi persuaderi passus essem, hoc abs te salutationis officium vel nostri obliuione, vel contemptu, vel vlla omnino inhumanitate tua fuisse prætermisum. quare accipio excusationem tuam: speròque, te operam datum, ne vtaris ea posthac: idque mihi scito fore iucundissimum. nam, cum semper dilexerim plurimum, à quo primum die mihi cognitus est, parentum tuum, cui te cupio, & spero simillimum fore in iis artibus, quibus honestius, aut gloriosius esse nihil potest: tum verò studia tua, ingenium, quique lumen, & ornamentum ingenij sunt, mores ita me tibi adiunxerunt, vt omnibus te laudibus libenter cumulem, nihil de te, quod indecorum, aut turpe videatur, ne suspicari quidem velim. Equidem mirifico tenebar desiderio tui, tum, vt mandata darem, de quibus ageres cum parente tuo: tum etiam, vt, quo tibi studiorum genere totam ætatem in patria traducendam statueres, à te ipso cognoscerè: vt vel ex optima tuorum consiliorum ratione voluptatem caperem: vel, si quid contra sentirem, indicarem sententiam meam. quamquam, cum domi habeas, vnde discas, & vnde præclara quæque sumas, neque te meis, neque cuiusquam egere præceptis intelligo. verumtamè verus amor latere non potest: ostentat se vbi etiam minimè opus est. Ac tu quidem percommode feceris, si, quod coràm non licuit, fortunæ potiùs culpa, quàm tua, id tibi agendum per litteras existimabis, vt aliquid de quotidiana tua tum lectioe, tum etiam, sine qua lectio pænè inanis est, scriptioe significes. non enim

n 4

te puto vel desidia quidquam loci relinquere, vel iis leuitatibus, in quibus plerique adolescentes insaniant: operam perdere. scis, quod sapientissimi homines prodiderunt, imitricem boni voluptatem falsa specie decipere, illecebram esse turpitudinis, escam malorum omnium, qua capitur aetas improuida, nec se captam sentit, nisi citur imprudentiæ pœnas luit. atque hoc in genere labi, & errare, cum ceteris turpe sit, iis videtur esse turpissimum, quibus ad amplectendam honestatem præcepta non defuerunt. & præcepta si valent, quæ tibi ego, pro meo in te singulari studio, deesse non pariar: quâto plus valere exēpla æquum est, præsertim quæ posita ante oculos sunt, quæ tibi numquam intueri non licet, quæque familiæ tuæ quantâ quotidie laudem pariant, facile potes intelligere? itaque non à te mediocre aliquid, sed summa omnia expectari, nec expectari solum, sed exigi etiam quasi debita, debes cogitare. quæ si præstas, lætitia quidem parentes tuos, quibus potissimum, & patriæ natus es, afficies incredibili: te ipsum autem perpetuis instrues, maximisque bonis: nec illa timebis externa, quæ casus, & fortuna inuehit: sed, à te ipso pendens, nullis obiectis iniuriis, firmissimo artium optimarum præsidio munitus, vitam deges beatissimam, æternamque posteris tui nominis memoriam relinques. Vale. Venetiis.

OCTAVIANO FERRARIO.

Mediolanum.

15

O Præclaram *παρυσιασ* at ego, tuarum litterarum memoria, contuleram in eum perpetuo quodam studio, quidquid præstare poteram officij, operæ, diligentia. nec me tamen pœnitet, eò processisse, unde nunc tu ipse pænè reuocas. mutare autem consuetudinem, præsertim in benemerendo, vix licet. nam illa superiora, si doctrinæ nõ vis, in quo me fefellit opinio, humanitati certè dedimus. nunc dandum esse aliquid constantiæ, ne nostrum damnemus institutum, profectò vides. verum absit iam hoc argumentum à litteris nostris: valeant ea, quæ iucunditatem non habent, quam equidem non modò ex tuis elegantissimis epistolis, verum etiam cum ipse ad te scribo, capere mirificam soleo. nihil est tantum, quod cum sermonibus nostris permutari debeat. nec, de nobis ipsis quod

quod scribamus, deesse vniquam parietur mutui amoris abundantia. De libris tuis, dedi negotium homini domestico, ut à peritis de ratione vecturæ cognosceret, còsque quàm primùm istuc mitteret. quod ille, ut est omnibus ferè iucunda negligentia, fortasse nondum fecit. vigebo literis, & mandata renouabo. Suilla sarcimina curaturum te significas: in quo amo voluntatem tuam: quod autem addis, non autè, quàm extremo mense, ne, cum recentia sint, inclusa eorumpantur, consilium probò: & quoniam vestra istius generis obsonia, qui palato sapere putantur, sine exceptione laudant: nec artes quæ tuos officinæ temperè dediscunt, puto fore suauissima. Sed audi, quod esse totum aliud intelliges, id est, aliquanto magis ad me pertinere. *υγροστυς* et sumus, & cruditate laboramus. id quidem à pueritia: sed auxit vitium assiduus litterarum vltus: quo adempto, quæ nobis, qui vulgaria contemnimus, delectatio, vel potius quæ vita superest: quare ignosce, si mihi non impero: quod ne tu quidem, opinor, facis. quæsitum inter medicos est, ecquid adiumenti aqua sulphurea potus afferre possit. variè sententibus reculam, ne, quod auit, de sorte etiam in dubium venirem. de gutta capiti instillanda sermo fuit. ne hoc quidem placuit: ne memoriam periclitarer. ventum denique ad victus rationem. præbui me facillimum, quidquid vellent. in primis radicem probarunt, quæ irios vocatur: quàm condiri apud vos egregiè, ferunt. eam igitur, quod tuo commodo fiat, velim perquiras, inuentamque, & mediocri vasculo diligenter inclusam, cures aliqua ratione perferendam. quidquid erogaueris, bona fide, cui voles, hic numerabitur. Alexandri *ὑπομνημα*, nondum ab eo, cui frater commodauerat, extorqueri potuit: nec ego vrsi vehementer, posteaquam, non ab Aphrodisiensi, cuius in eo libro mentio fit, sed à posteriore Alexandro scriptum cognoui: quod etiam *χαρην* declarat. Vale, & Crucio, Capræque cõmunibus amicis, familiaribus tuis, quos vitanam aliquando complectar, salutem plurimam. Patavij.

IO. BAPTISTAE RASARIO.

Venetiis.

16

A Mo te vehementer de Ferrarij epistola: quæ mihi ita placuit, ut nihil vniquam legerim libentius. sanè caus-

fam suam diligenter agit, & mihi quidem egregiè probat. quamquam multis iam annis eam imbibi animo de illius ingenio, doctrinâque opinionem, vt errare nihil credam, si quis multorum rationibus vnam eius auctoritatem interponat. quam tibi quoque sententiam probari, cum intellexerim antea: cùmque, vt verè dicam, hoc ipso nomine plurimum accesserit ad benevolentiam in te meam: cupio te nunc ne leuissimè quidem à te ipso dissidere: idque mihi tum faciliè, pro eo iudicio, quod de tua virtute semper habui, tum etiam, pro meo erga Ferrarium singulari studio, libenter persuadeo. Sed, vt redeam ad epistolam, vides, quàm eruditè, quàm ingeniosè disputet, quàm tecum amicè, quàmque (vt apertus, nec vlla tectæ simulationis labe suffusus eius animus est, ingenuè, & simpliciter agat. alienatè verò à te voluntaris, cùm causâ nulla subsit, ne signa quidem vlla in eius litteris mihi videor agnoscere, de quo quia te nonnihil ex epistola tua sensi laborare, nec iniuria: vetus inter vos amicitia fuit, eritque, vt spero, vitæ æqualis, maximis illius in te meritis, ex tua mihi prædicatione cognitus, non vulgaribus tuis in illam officiis culta: purgabo te apud eum primis litteris accuratissimè: nec ab illo probata damnasse, aut omnino in dubium reuocasse, sed quaesivisse nonnulla tamquam à magistro tuo, veteremque in eo consuetudinem retinuisse, si volueris, ostendam. non dubito, quin, si qua ei de tuo sensu, quod equidem vix opinor, suspicio hæsit, amoveat, ac se tibi quàm primùm restituat. noui hominis lenitatem: benevolentiam in te vidi: sique meæ in te benevolentia: fons, ea primùm origo fuit. nec enim, quæ de te olim ad me scripserit, possum obliuisci, nec, si possum, velim. Illud à te, mi Rarari, si quid nostra etiam causâ vis, etsi necesse non arbitror, tamen vehementer peto, & si poteris, rogo, non vt optimum virum, doctissimum hominem, Ferrarium, tuæ laudis auctorem, quando is tibi ad philosophiam aditus aperuit, viamque munivit, obserues, ac diligas: quod à te fieri, certò scio: sed vt in omnibus officiis, quæ ad illius non modò dignitatem, sed etiam voluntatem pertinebunt, certare mecum velis. in quo te mihi parem esse percipio, vinci numquam patiar. Vale. & Magium nostrum, singulari adolescentem ingenio, tibi pro sua doctrina, mihi pro meo in eum non mediocri studio deditum, saluta. Patavij.

Hæc

Hæc dictavi, vt soleo, filio meo. nam, vt scriberem ipse mea manu, neque per medicum licbat, nec sanè stomachi ferebat imbecillitas.

ANTONIO ROLANDO. 17

STudium tuum in exhauriendis mandatis meis, celestas in retribendo, quorum ego à te alterum pro nostra coniunctione exspectabam, alteram autem pro tuis occupationibus postulare vix audebam, magnam habent significationem amotis in me tui: cui quidem, si paribus non hæbit officiis, pari fuit vt amore respondeam, operam dabo: nec dubito, quin consequar: atque etiam, quod mihi vel iniurato velim credas, me iam esse consecutum intelligo. qui enim, tua quæ fuerint erga me officia, meæ quæ sint partes, ignorare possum, aut non assidue cogitare? Ego, Rolande, quo primùm die, cum lectissimo adolescente, familiari tuo, itèrque meo, *, accessisti ad me, dilexi mores tuos, in quibus ingenui multum pudoris, quæ probitatis index est, multamque prudentiam elucere vidi. paucis diebus, cum de nostris delectationibus, id est, de communibus litterarum studiis, colloqueremur, probasti mihi ingenium, doctrinamque tuam, & ad meam de te opinionem, * testimonio excitatam, plurimum addidisti. postea faciliè inter nos exorta familiaritas: vel quòd multus in rebus nostri sensus congruere viderentur, & latentis quædam naturæ vis animos vtriusque coniungeret: vel quòd assiduitas tua panè quotidiana, vsûsque domesticus nihil amicitia: nostræ deesse pateretur. Me deinde Venetias rationes meæ, te non ita multo post Lutetiam vocarunt studia tua. manet amor tamen, in me quidem is, qui fuerat præsentè te, vigetque memoria tui, nec locorum, aut temporum interuallis vumquam euanesceat. quòd nisi me tuæ laudis magna quædam cupiditas teneret, angerer, quòd abes, & vt audio, abfuturus es: sed versari te in ista eruditorum hominum celebritate, frui consuetudine, doctrinâque Hadriani Turnebi, quem iam pridem omnes cantant, ego orno, quantum possum, in sermonibus meis, nisi vehementer gaudeam, te non amem, nec, quem ames ipse, quod in primis cupio, dignus sim. Quare nostra etiam causâ contende, vt, quo consilio Lutetiam petiuisti, id quàm

ad quam maximè, quàmque licet celerrimè consequaris. refer ad nos illa præclara, quorū gratia discedendum tibi à tuis, perferenda longi itineris incommoda, asperimarum alpiū perpetuis oblecta niuibz iuga non sine magno periculo superanda existimasti. Quo de genere tecum agam breuibz, quia, sensus cū optimè tuos habeam cognitos, non dubito, quin sæpe tibi veniat in mentem, ex ista vrbe, quò, tamquam ad amplissimum artium ingenuarum mercatum, libenter omnes cōfluunt, inanem redire, quàm non deceat. Quòd si te, studio cognitionis incensum, cetera, quæ istic habes plurima, liberalium doctrinarum adiumenta deficerent: vnus tamen idem ille, quem paullo antè nominavi, qui præter ceteros cum literis humanitatem, Græca cum Latinis, antiquæ philosophiæ scientiam, quod è scriptis eius facilè cognouerim, cum elegantiore doctrina coniunxit, vnus, inquam, tibi instar esse omnium Turnebus, vnus & suo te commouere exemplo, & suis adiuuare plurimū documentis consiliisque possit. cuius vt à latere, quoad hominis permittit humanitas, ne vnquam discedas, & istam vrgeas occasionem diuinitus datam, adipiscendæ virtutis, si tu is esses, qui naturam humanam sola perfici virtute nescires, hortarer etiam atque etiam: idque libenter tribuerem amicitia: nostræ: sed cauendum intelligo, ne *γαλῶν' εἰς Ἀθῆνας*, cū tu ibi sis, vnde ad alios præclara instituta, vnde laudabilis vitæ ratio, & sapientia fere manat omnis. Viam, & rationem Latine scribendi, obsecro, mi Rolande, cur à me petis, cū is, quo ego vno magistro sum vsus, & tibi, & omnibus Cicero pareat: an tu me vel huius generis reconditum aliquid tenere artificium putas, à quo longè absūm, vel, si tenerem, posse fieri, vt ab vllō, præterquam ab hoc ipso, cognouerim? nec tamen vtiliter, quædam præcipi, & ad artem posse redigi, negabo: sed mihi ne tantum oneris imponis, cui nec à domesticis curis otij multum est, & id ipsum, quod est, vel amicis officij causa, vel valetudini necessariò tribuitur? Scripsi olim de meis exercitationibus nescio quid, à nobilissimo viro, bonarum artium patrono, Stephano Saulio rogatus: & fortasse digitum ad eum fontem intendi, quò si accefferis, non dicam equidem istam eloquentiæ sitim explebis, sed, vt arbitror, nihil inde non purum, nihil inquinatum hauries. exstat ea, cum aliis edita,

epistola.

epistola. si videbitur, leges: aut, si legisti, & quæris amplius, à me cur expectes, quem respirare negotia non sinunt, hoc quidem tempore non est: pete ab istis, qui vacant, optimis & scribendi, & iudicandi magistris. De Laërtio, & quod egisti, pergratum est: & quod acturum te ostendis, id si præstabis, maximam inibis à me gratiam. Turnebus, vt me plurimū diligat, quod certè mutuo faciet, exopto: plurimum vt mihi tribuat, quod litteræ tuæ significant, non potulo. quid enim ego sum? aut, si esse aliquid videor, præ illo tamen quid sum? non enim *χάλικα χριστοῖς* vinquam conferam, ne cum Homérico Glauco errem: sed *χρῖονα γαλκείαις* anteponom semper. Ille est, cui iure omnia tribuantur, qui iam peruenerit eò, quò nobis aspirare non licet. Saluta cum meis verbis, cum veterimo amico meo, spectata virtutis, & industriæ viro, Carolo Stephano. Vale. Venetiis.

CAROLO SIGONIO.

Pataniū.

18

EGi diligenter, quod mandaueras. præcisè negauit, ac visus etiam non nihil molestè ferre. sed, mihi crede huius generis parè magistro, vestri sensus non congruebat. nihil inotiosius. & multa in omnibus intolerabilia. quæ nobis tamen, mi Sigoni, qui à libris nescio quid plus, quàm ceteri, sapere didicimus, ferenda sunt. quamquam tibi quidem, pro tua prudentia, atque etiam pro superioris vitæ perpetua consuetudine, nihil difficile. Sed, Pataniū te nunc esse, in celeberrimo Italiæ teatro, vbi spectatur, & notatur acerrimè, quidquid agas, quidquid dicas, & sæpe mihi, nec vnquam sine aliquo metu, in mentem venit, sic sunt, qui amant: omnia cupiunt, omnia timent. Vides, quo te in loco tua virtus, quanta omnium expectatione, constituerit. nihil mediocre præstandum est: nec, vt cum aliis, quibus te iam doctrina, industriæque antecelluisse omnes iudicant, sed vt tecum ipse certes, tæque ipsum si licet, vincas, omnique laudis genere cumules, elaborandum. quæ, cū, ad quem scribam, considero, & cū mihi singularem tuam rectissimis in studiis cupiditatem, ac diligentiam propono, mirificè lætor: nec me tamen pœnitet hoc nostræ necessitudini tribuisse, vt ea legas à me scripta,

quæ

quæ minimè necessaria duxerim. Hesternum diem puto te mutuis cum Pace Scala sermonibus iucundissimè traduxisse: quem volo à te amari plurimum: vel quòd ab illo te quoque amari plurimum sensi: vel quòd eo nihil humanius, nihil amabilius, præterea, quod te vehementer mouebit, multis nominibus ego illum in oculis fero: nec in eoruales habeo paucos. Faloppio nostro si discessum meum excusaueris, cum vxoris morbus irgeret, gratissimum erit. nec tamen diutius hic me commoratum puto. tanti nihil est, vt vobis carere possim. Interim vale, &, si vacat, scribe, non acuratè, sed, vt ego nunc, quidquid in buccam: ne pereat omnino fructus nostrorum sermonum: quem si litteræ restituent, paullo feram leuius absentis tui desiderium: cuius igniculum, è cubiculo meo cum discederes, sentire cœpi: nec deinde tuum spectrum discessit ab oculis meis. Venetiis.

MARCO ANTONIO

Mureto. Romam.

19

Gaudeo mi Murete, quod profectò etiam me tacente existimas, te nauare operam regibus, ingeniumque tuum, quod ego semper vnicè dilexi, extulique laudibus, à tanto Pontifice, & ab vniuerso Cardinalium Collegio vehementer probari. nam, si qui aliter sentiunt: quamquam quis est, qui aliter sentire possit? verumtamen si qui fortasse reperientur, quos liuor impediatur, quo minùs rectè ac sincerè iudicare possint, de iis laborandum non erit: cum te præsertim ille noster, quem sequuntur multi, sed ille præter ceteros, qui nobis quasi *munus* debet esse, non mediocriter ornet, atque diligat. Hæc altera tua oratio priorem illam vel æquat, vel vincit, sententiarum, verborum, ordinis præstantia. quo in officio, ac munere cupio te pergere. simul enim perges in expedita, maximèque directa gloriæ via, per quam processisti iam longissimè, nemine præcurrente, me fauente plurimum. De tua in me beneuolentia, cum recordor meam, dubitare non possum: meum in te animum expertus iam es: eundem si & esse nunc, & perpetuò futurum arbitraris, non fallam opinionem tuam. nam & mea non solùm consuetudo, sed etiam natura ita postulat: & tu perficis eas laudes, quarum principia

incipia me olim, expectantem id, quod præstare te nunc video, in tui amorem impulerunt. Habeo summas gratias, quas agi à te cupio, Archiepiscopo Beccatellio: cumque meo nomine, vt quàm licebit officiosè, quàmque plurimum salutes, valdè rogo.* vt scribit ad amicos, floret honoribus in patria, clarus Imperatori, iucundus omnibus, nostri humanitatem, & ingenium: doctrinam auxit à discessu tuo, quantum vix credas: itaque summa omnia de illo adolescente sperare nobis licet. Duareni obitu, de quo heri primùm à Germano homine, qui ex Gallia recens venerat, accepi, damni plurimum in iure ciuili factum est. equidem dolui vel tua causâ, quòd eum à te amari feneram. quamquam hæc, si ferret humanitas, prorsus dolenda non essent. quid enim proficimus? angustiam quidem grauius, neque communis conditionis nec stultas concedit, & vitæ commutatio, breuissima cum æterna, miseriam cum beatissima, valde verat. Ego nunc, quòd acceptum diuinæ benignitati offero, quòdque tibi puto fore iucundissimum, valetudine vtor satis commoda, oculis quidem optimis, quod aliquot annis non contigit: itaque, cum otium non ferrem, (scis enim me quietere non posse) commentarios in reliquis Ciceronis epistolas cœpi texere: &, vt initia sunt, prorsus industria non *exerui*. absolui, vt mihi quidem videtur, maior in partem, id est, tres primos libros, &, extra ordinem, octauum. in quibus, vt dixi iam, nisi me communis *pharisa* decipit, non videtur opera malè collocata. Habebis in clauula de Petro Fabro, tuo dicam, an meo? ita me triduo cepit, sibi que deuinxit ingenio, humanitate, prudètia. planè vixi, quàm diu mecum fuit: nec mediocriter an ore discedentem prosecutus: nã tu, si nihil præterea mea causâ velles, qui & vis, & egisti iam plurimum, tamen hoc vno munere, quòd auctus per te sum tam ornati adolescentis amicitia, meis omnibus in te studiis, quæ tu merita vocas, optimam gratiam retulisti. Vale. Venetiis.

HIPPOLYTO CAPILVPO.

Episcopo Fanensi.

20

Sane postulabat mea peruetus in te obseruantia, ex ingenij tui præclaris orta monumentis, vt aliquid ad te littera-

te litterarum dæcem: sed me dignitas tua semper, & persona deterruit, verentem, ne talem virum, tantarum rerum occupatione distentem, inanibus appellare litteris, pudentis hominis non esset. nunc, vt verè dicam, penè accuso modestiam meam, quòd, dum cogito ad te scribere, nec tamen consilium explico, interea tua fecit singularis humanitas, vt anteuerteres. quamquam cur ego apud te, maximarum virtutum laude præstantem, ad quas mihi aspirare non licet, plus residere officij molestè feram, cum præsertim hoc ipsum amoris in sine tui, quo equidem antiquius nihil habeo, non obscurum argumentum esse videatur. Quocirca, vt interdù me pudet pudoris mei, quòd nihil ad te scribere sum ausus, cum tamen maximè cuperem: sic ista tua voluntatis erga me declaratione, istis etiam laudibus, quibus me ornat epistola tua, mirificè delector. noli enim existimare, si quid vniquam meis laboribus, ac vigiliis non contempnendum præstiti, me fructum vllum, aut mercedem præstantiorem expectasse, quam quæ ex tuo, tuique similitum iudicio, ac testimonio percipitur. quod si assequor, triumpho. sin, quod suspicari facilius possum, ita me laudas, vt quasi deficientem in cursu tua voce impellas: ne sic quidem vulgari me munere obstringis, cum ad cohortandum, atque incitandum, si vlla res, certè tua plurimum valeat auctoritas. itaque enitar, ne tu me non bonum tuarum litterarum interpretem fuisse putes. incumbam enim paullo acrius ad ea, quæ qui possidet, iure laudem fert. Tibi verò, quòd ad me tam humaniter scripseris, quòdque vti id ipse mihi diu exoptatum ad tuam amicitiam aditum aperueris, si, quam debeo, gratiam referre non potero, habebo saltem, vt priores officij partes re potius tibi, quam studio & voluntate concedam. Vale. Venetiis.

NICASIO CASLETANO. 21

Quantum mihi voluptatis attulerant litteræ tuæ, summæ tum humanitatis, tum etiam doctrinæ notis insignes: tantum postea doloris, ac molestiæ, crepta ob aduersam valetudinem respondendi facultate, suscepi. non enim aut is ego sum, cui quidquam prius officio sit, aut eum te esse ex litteris cognoui, cuius amicitia contem-

pendenda

nenda potius, quam appetenda videatur. sed omitto * vel testimonium, quod apud me ponderis, sicuti debet, habet plurimum, vel voluntatem, cui libenter omnia tribuerem: ipsa, quam ad me misisti, epistola, quid est, quod impetrare non possit: scripta primùm humanissimè, cum benevolentiam in me tuam significes, meam exoptare videaris: deinde ita eleganter, ac discretè, (ne viuam, si mentior) vt ego tibi in hac eloquentiæ laude comparem sanè paucissimos, anteferre debeam neminem. Quare, cum istam animi tui singularem in me amando, atque etiam laudando liberalitatem libenter amplector: tum verò, me tibi parem in vtroque voluntatem reddere, idque non tam officij tui magnitudine pro uocatum, quam iudicio facere, velim existimes. Tu videris, quid de me sentias, & quo me loco reponendum statuas: non enim ita laudem asperno, præsertim quæ ab us, de quibus bene omnes existimant, proficiscitur, vt, quam de studiis meis opinionem suscepisti, eius deponenda; aut imminuenda; tibi auctor esse vniquam velim. Ego, quod ad me atinet, si qua tui dabitur facultas ornandi, plena manu tuas virtutes ad cælum tollam: studio, quidem, & amore ne vincar, & enitar, vt soleo, diligenter, & vt spero, consequar. præsentem scilicet mutui sermionis suauitatè longinquitas aufert: litteris tamen, si valebo, quod adhuc non contigit, ne profusus abesse videamur, operam dabo. Vale, & * meo salutem. Venetiis.

IULIO BELLOGRADO.

Vtinum.

22

AMabam te antea, mi Iuli, quòd esses eo patre natus, cuius excellentem probitatem, a que doctrinam non præsentem modò, sed longinqui etiam prædicant, ego summam in me humanitatem sæpe sum expertus: nunc, ista indole, isto te ingenio præditum esse cum intelligam, vt paternam virtutem, tamquam amplissimum patrimonium, non modò conseruare, verùm etiam augere possis, an dubitas, quin omnia in te studia libentissime conferam? quibus addam officia, cum licebit: & vt sæpe liceat, exopto. Perge, adolescens egregie, mihi quæ charissime, in isto ad laudem cursu. viam iniuisti, quæ te ad immortalitatem feret, directam, expeditam, à vulgi erroribus longè remo-

tam. quo tibi nomine gratulor, mihi gaudeo plurimum, & vt perpetuò gaudeam, futurum confido. species enim virtutis eximia, quo propitiùs eâ adspexeris, eo te commouebit magis, & amorem sui mirabilem excitabit, interim contemplare actiones prudentissimi viri parentis tui: ad eius imitationem totum finge, atque conforma, vt haurias ab eo laudem tuam, quam capere vberiolem ex nulla disciplina potes. Me velim existimes omnibus de te maxima polliceri, & in te amando, si patrem excipias, nemini concedere. Filius meus te sibi maioris fratris loco ducit, nec vltim tui ornandi, quantum in ipso erit, locum prætermittet. Vale.

HIERONYMO SERIPANDO,

Cardinali creato. Romam.

23

A Quo primùm temporè aliquid sapere, id est, à vulgi opinionibus dissentire cœpi, semper ita iudicavi, multo esse oprabilius, multòque præstantius, consequi virtutem ipsam, quàm ornamenta virtutis. itaque nunc, allato de tua dignitate nuncio, quem hic ingenti lætitia boni omnes exceperunt, non sanè tua causa magis, quàm antea, pro communi quidem Ecclesiæ bono, cui tantum ex honore tuo præsidij, tantum splendoris accesserit, magnopere sum lætatus. tu enim is es, cuius animus hæc humana nunquam spectauerit, semper omnem spem, omnemque gloriam, ac felicitatem in vno Deo, & in illa cælesti vita rectè, aut laudabiliter agentibus proposita, collocarit. Cui sunt occulte mirabiles illæ tot annorum cogitationes, actiones, conciones tuæ? quæ si obscura fuissent, vno illo factò illustrarentur maximè, cum illa præfecturæ generalis insignia, quæ libenter omnes assumunt, multo ipse libentius deposuisti. Quocirca non equidem magis, quia Cardinalis nunc es, quàm quia semper ita vixisti, vt Cardinalium Collegio dignissimus esses, & mihi, & omnibus letandum intelligo. nec verò singularem, ac diuinam Pij 1 v. Pontificis maximi sapientiam admirari, & efferre laudibus vniquam desinam, qui vexatam assiduo prauarum opinionum impetu, nec mediocri periculo fluctuantem Christianæ Reipub. nauem, auctoritatis, & doctrinæ tuæ pondere constituturandâ putauerit. itaque non iam illas à septem-

trione

trione horribiles procellas, à quibus antea naufragium impendere videbatur, post hæc timebimus. Pio 1 v. gubernante, quod vtiàm diuina benignitas daturum esse patiatui, tua, Seripande, tuorumque similibus ope, summa tranquillitate perfruemur. id & speratur, iam indicto Concilio, quod vnicum tantis malis eximia superiorum Pontificum sapientia remedium inuenit: & mihi quidem si contigerit, vt ad eam diem spiritû ducere liceat, cum sublatas in perpetuum exitiosi dilidij causas, vnam in communi salute voluntatem, vnum gregis vniuersi pastorem, ac moderatorem videam, satis me vixisse arbitrabor, & planè lætus ex hac vita discedam. Interim fruatur expectacione, & tibi, tuisque virtutibus, quas omnes laudant, vtiàm imitari multi velent, eam, quam debeo, obseruantiam, benevolentiamque præstabo. Vale. Venetiis.

ALOYSIO ESTENSI, CAR-

dinali creato. Ferrariam.

24

Multa, & magna Principibus viris, inter quos Aloysij præstantissime, tua præcipuè nobilitas elucet, ad studium eximiæ laudis adiumenta suppetunt: quæ si comitatur voluntas, excellunt facillè, sic, vt ad immortalitatis præmia, cum quibus non opes, non imperia sapientes comparant, expedita quadam, & quasi compendiaris via perueniant. Hoc tibi contigisse, cum omnes antea faterentur, grauissimum accessit Pij 1 v. Pontificis Maximi testimonium, qui te, diu expetitum, pænè recusantem, non rogantem quidem certè, in amplissimum Cardinalium Collegium, ipso maximè comprobante Collegio, summa bonorum lætitia, proximè cooprauit. Restat, quod futurum nemo dubitat, & tua superior vita pollicetur, vt istum honorem pro tua, maiorumque tuorum dignitate administres. quod facillè consequeris, si te, quidquid statues, quidquid ages, Cardinalem esse cogitabis, id est, ex eo Ordine, vnde maximi, ac præpotentis Dei vicarij, rectores humani generis, Pontifices delignantur. Locum tenes, quem summa dignitas illustrat, & in quo nullum neque dictum, neque factum obscurum esse possit. nec tibi aut à natura quidquam, aut à fortuna denegatum est, quo

minis amplissimo te dignum sacerdotio præbeas. operosum aliis, & perdifficile sit, ut est omnino, ac semper fuit, rectè, & laudabiliter agere: Aloysio Eltensi, in tanta ingenij, animique præstantia, tam propensa ad honestum voluntate, tantis etiam opibus, quis aditum veræ laudis non patere, quis æternæ viam gloriæ non esse facillimam existimet? Gaude igitur tam excellèti bono, & incumbere totus in eam curam, ut antiquum familiae tuæ decus, per tot sæcula, tot Ducum, tot Regum, & Imperatorum virtute partum, non tueare solum, verum etiam vehementer augeas. nam nunc quidem eo tantum nomine tibi gratulamur, quod simul cum isto honore præclaram sæpe exercendæ virtutis occasionem accepisti. cum labitur lætitia, & erit aptior gratulandi locus, cum hæc honorum insignia, quæ multis oneri fuisse constat, iustitia, pietate, omnique beneficentiæ genere ita sustinebis, ut & optimi Pontificis iudicio, & bonorum expectationi, qua nullæ maior unquam fuit, egregiè satisfaciatis. quod euenturum breui, omnes confidunt: ego, pro meo in te singulari studio, quasi iam euenerit, præsentis gaudii cupiditatis meæ fructum capio. Vale. Venetiis.

IO. BAPTISTAE SARACIO.

Ferrariam.

25

Semper equidem existimaui, quod tu quoque sentis doctissime Saraci, non minimum fortunæ præstare virtutem, in qua etiam una satis esse ad bene beatæque viuendum putarunt multi: tamen incidunt quædam tempora, cum ipsi etiam habenda fortunæ gratia videatur, quod mihi nunc gaudeo contigisse. nam cum aliquot ab hinc annis, consentiens multorum sermone, eximias ingenij tui suauitates assidue prædicantium, in eam me voluntatem, ac mentem adduxisset, ut diligerem te vehementer, & colerem: casu accidit proximis diebus, ut auctoritas tua, magnis atque perpetuis erga Principes tuos meritis, virtutibusque partâ, expedire me herentem, atque impeditum perdifficili negotio posset. hoc ego fortunæ meæ non vulgare beneficium esse duco. alterum est tuæ virtutis, quod, cum tibi meam cupiditatem vir egregius, omniumque humanissimus, Paullus Sacratius ostendisset, con-

tulisti

tulisti statim ad irationes meas studia tua, spemque nostrâ, iam propè languentem, atque abiectam, erexisti, & confirmasti promissis primùm, deinde etiam officiis tuis. quo quidem in me singulari merito, quibus tibi verbis gratias agam, planè non reperio. vincit enim, vincit prorsus, optime Saraci, ingenium meum humanitas tua. sed hoc ipso fit virtus illa superior, cum in eos beneficia conferuntur, qui satisfacere non modò ipsa res, sed ne verbis quidem vilo modo possint: quod tibi persuasum esse quis dubitet, qui consuetudinem beneuolendi tuam, à præstanti quadam natura ortam liberalium doctrinarum studio mirabiliter auctam, cognouerit? verum tamen, quando mihi non simul cum facultate voluntas quoque eripitur remunerandi, non nihil in molestia gaudeo, & fruor tacitus officij conscientia, nec tamen futurum despero, ut, quæ mihi nunc ad grati animi significacionem deesse verba sentio, eadem aliquando abundant, in tua benignitate apud alios prædicanda. Interim sine me hoc impetrare ab humanitate tua, ut multo maiorem esse putes obseruantiam, ac beneuolentiam in te meam, quàm vilo viquequam à me exprimi, ac declarari officio possit. quod si, ut spero, facies, mihi crede, præsentem gratiam, quam ex primis Sacratii mei litteris absolutam expecto, haud paulo maiore gratia cumulaueris. Cupio, nisi graue est, à te salutari meis verbis Ioannem Baptistam Pignam, & Franciscum Seuerum medicum Argentinensem. Vale. Venetiis.

PAULLO SACRATO.

Ferrariam.

26

Solet interdum euentus esse gratior, quàm causâ, in-terdum etiam causâ, quàm euentus. me delectauit vtrumque pariter in litteris tuis. nam, & ut Latine ad me scriberes, homo tum domesticis curis, tum etiam sedandis, ut audio, multorum controuersis assidue distentus, certè amor impulit, atque humanitas: & epistola tua ita mihi ornate, ita copiose omnes non modò animi, verum etiam ingenij tui partes expressit, ut nihil viquequam legerim libentius. Ego tibi antea, optime Sacrate, tribuebam sanè multa, quæ pauci consequuntur, prudentiam, integritatem, doctrinam, maxime verò præstantem quandam

ad excolendas officis amicitias & voluntatis, & naturæ propensionem: istam verò orationis exornandæ facultatem, quæ cum multi temporis, magnæque videtur esse indutit, tum verò, vt ego sentio, atque vñ etiam didici, ab intimo quodam, planèque recondito depromitur artificio, vix putabam tibi inter diuersa planè studia posse contingere. sed videlicet id me fefellit, quod ingenium tuum communibus metiebar exemplis: nec mihi veniebat in mentem, annuculi tui Cardinalis, Jacobi Sadoleti, præceptis, & consuetudine domestica aditum tibi ad omnem gloriam esse patefactum. nam, cum ille cunctis virtutibus, quas laudabit posteritas omnis, assequetur fortasse nemo, bonorum, ac sapientium iudicio virorum excelluerit: hac tamen in primis Latinè scribendæ laude ita floruit, vt veteres illos propemodum æquauerit, nos quidem, per eandem viam cupientes excurrere, longè reliquerit. sed, vt ex epistola tua coniciio, conseruabis hoc quasi patrimonium, familia vestræ proprium, & hæc tibi communis hæreditas erit cum patrueli fratre tuo, Paulo Sadoletto, quem omnes homines ad egregia quæque naturam intelligunt. Equidem in hoc mihi ipse plurimum gratulor, qui tibi harum litterarum, quibus nescio an quidquam non modò humanius, verùm etiam ornatius esse possit, causam dederim. nam Iosephum Fasnardum, quem ob eius doctrinam, & mores egregios vehementer amo, oblitum arbitror modestiæ suæ, cum de me loqueretur, & vtrumque vestrũ in eo consensisse, vt ille, te libenter audiente, pro veris falsa narraret, aut certè veris plurimum affingeret, tu illi, plena manu, vt sæpe prodigus amor est, ea, quæ prorsus non agnosco, in me conferenti, pro tuo in me studio libenter, & facillè crederes. vñam quidem, qui vobis nunc esse videor, is aliquando esse possum: quod quia sperare non licet, ne cur optem quidem est. Meus in te animus (quid enim præterea pollicear?) officio erit, mihi crede, singulari: quæque à te in meis rebus opera, atque benevolentia nauatur, perpetuo quodam erga te studio ita compensabitur, vt mihi nemo omnium, excepto amore domestico, te vno carior, aut iucundior vquam esse possit. Franciscus Morandus, cuius ego contubernio, & quotidiana consuetudine mirificè delector, vir egregius, nec iuris tantùm ciuilis peritia, sed poëtica etiam laude,

& litte-

& litterarum elegantia vehementer excellens, mutuo te diligit, & qua ego tuis verbis eum salute imperitui, eandem tibi vt eius nomine his litteris adscriberem, diligenter mandauit. Tu saluere plurimum à me iubeas Io. Baptistam Saracium, deditum semper optimis disciplinis, maximèque cupidum ornandæ virtutis, itèmq; Franciscũ Sauerum Argentinensem, quem vidi numquam, amo tamè sic, vt mihi te riualem esse vix patiar. Vale. Venetiis.

FRANCISCO ROBORELLIO.

Bononiam.

27.

Magnam habeo gratiam Hieronymo Scripado, optimo Cardinali, omniumque virtutum gloria præstantissimo, quòd ab aliqua nos ob imitationem virtutis exorta similitate ad summam benevolentiam, coniunctionemque traduxerit. te quidem cum eximia doctrinæ opinione, quàm apud omnes meritò consecutus es, humanitatis laudem velle coniungere, tum mea causa lætor, qui tua consuetudine nimium diu molestissimè carui, meæque in te perpetuæ voluntatis ipse mihi egregiè sum conscius, tum verò, quòd inter te, & Sigonium meum, viros tales, & planè duo nostræ Italiæ lumina, non optimè conuenire, ferendum vix erat. itaque cum de nostro auctore Seripando reconciliata gratia ex ipsius Sigonij litteris cognouisse, feci statim, quæ meæ partes erant, vt animo te complecterer, meque tibi, leuiter antea, nec sanè mediocri cum dolore immutatum, libentissime totum restituerem. A te peto, non vt me mutuo diligas, quod te iam facere, perpetuòque facturam certò scio, sed vt officiis etiam ita mecum certare velis, quibus & cupidè vincam, & vincar tamen non inuitus, vt nihil omnino neque de mea in te vetere obseruantia, neque de tua in me benevolentia detractum esse videatur, quamquam hoc, tua fretus bonitate & sapientia, cum sperauerim antea, nunc vt planè confidam, litterarum fecerunt, ad hominem bene doctum, & vtriusque nostrum amantissimum, Raphaëlem Cyllenium proximè conscriptæ: quibus in litteris partim de me, quo sum mirificè lætatus, amantissimè loqueris, partim etiã typos Græcos fratris mei, nescio qua culpa amissos, benignissimè mihi

polliceris, ac desers. Ego, mi Robortelle, istam vehementer amo voluntatem, quam tibi certè emetior: liberalitate verò tua etsi delector maximè, tamen, cur utar, non est, cum officinam satis ampla & pereleganti huius generis copia magnis iam sumptibus instruxerim. tibi tamen, quia de comodo meo tua sponte cogitaueris, quod sine summo erga me amore fieri profectò non potuit, æquè debeo, ac si rem omnium maximam meo pernecessario tempore detulisses. quòd si à me paria, ac multo etià præstantiora in omnibus rebus, quas ad tuæ laudis, tuique commodi partem aliquam pertinere intelligam, studia, & officia expectabis, numquam te fallam. atque huius quidem testem promissi, & quasi loco feceris, quòd à me violari numquam patiar, hanc esse apud te epistolam volo. Camillum Palæottum, cuius excellentem humanitatem, coniunctam pari virtute, non dubito quin præclare cognitam habeas, & communem amicum, dignum Romulo parente filium, Pompilium Amasæum, rogo te, salutes meis verbis diligenter. Vale. Venetiis.

ALEXANDRO CRISPO. 28

Habet hoc virtus, ut amicitias nullo intercessore conciliet. itaque, cum de studiis tuis, & incredibili quadam ad liberales artes voluntatis propensione, ex Sebastiani Leonis, familiaris mei, litteris cognouissem, dilexi te statim, idque ut intelligeres, vehementer optaui. nunc, quando opinionem meam de ingenio tuo susceptam epistola tua confirmat, ego quoque aliquanto magis ad te amandum impellor. quòd verò etiam in amore mihi respondeas, tuamque operam, curam, & auctoritatem nullo umquam loco defuturam promittas: vtrumque facio plurimi, & esse perpetuum cupio. quòd ut confidam, tua probitas facit, multorum sermonibus, præcipuè verò Leonis nostri testimonio comprobata. Hic ego hortarer, pro mea in te summa beneuolentia, vt acritus te ad omnem laudis cupiditatem incitares. sed neque industria tua cuiusquam indiget præceptis: nec te res vlla magis ad gloriam accendet, quàm nobilitas tua, quam, non dubito, quin sæpe mente & cogitatione contempleris. tantum igitur te rogabo, vt istum teneas, quem cepisti, cursum, nec te umquam aut voluptas,

voluptas, quæ adolescentibus maximè suis blanditiis, & ficta boni specie perniciosas insidias tendit, aut fucatus rerum humanarum splendor à studio virtutis, id est, à vera, solidaque gloria deducat. Vale. & Leoni nostro, doctissimo atque optimo viro, dic salutem meo nomine plurimam. Venetiis.

SCRIPSIT HANC ROGATUS à nobilissimo viro. 29

CVm in summis molestiis, quibus me fortasse immerentem fortuna vexat, quæ quidem tibi satis notæ sunt, vnicum mihi solatium fuerit beneuolentia tua, quam opinabar me singulari quadam ac perpetua erga te obseruantia, & studio quodam incredibili consecutum: eo me solatio magna ex parte priuarum esse, ex eo sermone, quæ habuit mecum proximè Drusus tuus, vehementer doleo. quòd quidem eo patior acerbius, quia, si posset augeri amor in me tuus, augeri potius debere pro mea in te egregia voluntate, maximèque studiis, existimabam. quid enim, à quo primum tempore aditus mihi paruit ad amicitiam tuam, de te senserim, ipse mihi optimè sum conscius: quid verò prædicauerim, testes habeo, non leuissimos homines, sed præstantes viros, eosque minimè paucos, quorum auctoritas, & probata vita vel sine iureiurando facilè fidem facere possit. quæ cum recordeo, magnam ex officio meo voluptatem capio: propterea quòd nihil umquam mihi grati animi memoria iucundus aut est, aut umquam erit, & quamquam animum tuum non nihil immutatum Drusi verba significabant, cum ego perpetuitatem amoris tui expectauerim, eamque tanti fecerim, vt ex omnibus rebus humanis nihil penè plus æstimauerim: tamen, non vt animatus nunc in me sis, sed vt antea fueris, in omni mea vita iucundissimè cogitabo, quæque in amicitia colenda à doctissimis viris constantiæ tributa laus est, eam vt omnino consequar, enitar quantum in me erit: non quòd tua virtus cuiusquam hominis laudationem, vel tua fortuna cuiusquam opes, aut merita desideret: sed profectò apud sapientissimos homines, quem ego te in numerum refero, significatio bonæ voluntatis, etiam si merita non habet, pro meritis tamen est. Te verò, Principem egre-

gium, omniũque virtutum apud omnes homines, maximẽque apud omnes Principes laude florentem, præterea ista ornatum dignitate, quæ ad omnem laudem tacita quadam cohortitione videtur impellere, figmentis commoueri hominum improbiſſimorum, & alienis fortasse bonis inuidentium, proſus æquum non est. Quid enim an ego tam prauus esse possim, vt optimo viro coner vquam in sermone detrachere? an tam stultus, vt, qui mihi multis rebus prodesse, multis etiam obesse possit, eum indigniſſimis læſam iniuriis? an tam ingratus, vt, cuius erga me summam humanitatem, ac benignitatem ſenſerim, de eo quidquam cogitem, aut etiam loquar iniquius? Quid honor meus? an apud me nullius est ponderis? ille verò mihi vel ipsa vita charior adhuc fuit, eritque in posterum. ita sum à puero educatus, ita natus: ita etiam didici ab exemplis maiorum meorum. an igitur honor meus tantam ferre posset inconstantiam? ille certè cum omnes maculas, tum hanc, quæ turpiſſima est, leuitatis, & intemperantiæ, respuit, ac reformidat. Quare, si peccarem in te, magne Principis, simul in me ipsum peccarem. quorum alterum ab officio meo, alterum à voluntate nimis abhorreret. Quod igitur neque committere debeo, neque possum, id mirarer equidem à te credi, si planè, quæ ad me delata sunt, vera omnia putarem. sed primùm haud libenter id credo, quod iniucunditatem, ac sollicitudinem affert animo meo: deinde, quod indignum videtur bonitate tua, quàm ego, vt maximè omnium habeo cognitam, ita maximè omnium efferre laudibus vbique soleo: postremò, quod cum ipsa veritate pugnat. Quod autem, quiddam etiam de liberalitate mea gloriosè à me iactatum, iudem comminiscuntur: impudens mendacium est, ac, ne aliis vtar argumentis, te ipso teste falsum. nam, fuisse me tui perſudioſum, omnia tibi, tuisque, quæ potuerim, obſequia, atque officia præstitiſſe, verè dixeris, & multi sciunt: quo tamen ipse nomine gloriari non soleo, contentus ipsa re sum: verùm fuisse me, cui multa defunt, in te, qui cunctis rebus abundas, liberalem, & de meis riuiulis pænè aridis affluxisse aliquid ad tuos vberriſſimos fontes, certè nemo dixerit, nec, si quis diceret, ego agnoscerem. Hoc igitur vno, quod inanissimi esse constat, reliqua, mihi obiecta, reſelluntur. patent insidiæ maleuolorum: infirmatur, vt sæpe solet,

solet, à se ipsa, & tuo quasi gladio iugulatur improbitas. itaque recereor paullulum in accubiſſima moleſtia: vt etiã hoc sperem, si qua voluntatis tuæ facta mutatio sit, quod quia meritis minimè sum, ideo minimè possum credere, me tamen ab humanitate tua facile impetiatum, vt te mihi totum reſituas. nec enim decet, apud talem virum, tantumque Principem, natura bonum, iudicio, & consuetudine optimum, consiliis & artibus locũ esse hominum perditorum. quam mihi ſpem vt confirmet litteræ tuæ, peto à te pro mea pernerere non solum erga te, verùm etiam erga tuos omnes obſeruantia: idque à te summa tua, tuæque familiæ dignitas postulat. Vale.

EPISTOLARVM

PAULLI MANVTII

LIBER SEXTVS.

FRANCISCO RICHARDOTO,

Episcopo Atrabatenſi.

I

VM antea tibi, ex hominis mihi amicissimi, tuique studiosissimi, singularis viri, Ocauij Pantagathi sermone tribuebam plurimum, ac te, nondum mihi de facie notum, colere tamen, & diligere non vulgariter cœperam: tum verò, vt legi orationem tuam, nuper habitam in Synhodo Cameracensi, qua nescio an quidquam adhuc viderim præstantius, dici vix potest, quantum ad meum de te iudicium, quantum etiam ad amorem accesserit. vidi enim, vt in tabella pictam, atque expressam, ingenij, doctrinæque tuæ imaginem excellentem: quam intuens, amore tui sum incensus incredibili, sic, vt audentius esse nihil posset, & quamquam assiduus distinebar curis, feci tamen, studio

studio scilicet impulsus, vt his tibi literis aliquam voluntatis in te meæ significationem darem. Nam, etsi tu is es, cuius virtutes, quasi pleno theatro spectatæ, iam ita notæ sint, vt nec augeri cuiusquam præconio, nec minui vituperatione possint: me tamen ita animatum esse velim existimes, vt, cum multi certatim te oment laudibus, ego tamen in eo vel principatum appetam, vel superiorem certè feram neminem. Nam, quòd de te studiis meis non pessimè sentire, & Ioannes Richardotus, præclara indole iuuenis, natus ad omnem laudem, planè que te auunculo dignus, affirmat, & literæ tuæ, ad illum scriptæ, significanti: valde triumpho, atque istam opinionem, mihi crede, beatorum hominum copiis, atque opibus non comparo solùm, verùm etiam antepono. quid enim optabilis, quàm iis placere, quorum virtus, & vita tum principibus viris, tum etiam populo placet vniuerso? quid autè accidere cuiquam possit illustrius, quàm à te laudari, qui ita viuus, vt nihil agas, nihil expetendum putes, nisi cum eximia laude coniunctum? notum enim genus est institutorum tuorum, nota industria, notæ curæ pro salute animarum vel tuenda, vel recuperanda. Scimus, quos ex ingenio tuo fructus Atrebates tui partim iam colligant, partim etiam expectent: dicerem, nobis inuidentibus, si aut in Christianum inuidia caderet, aut ex eo genere virtus esset, quæ non longè distribui, non communicari passim faciliè posset. quod cum ita sit, non committam tamen, vt te hortet, vt ad nos quoque tua scripta peruenire velis. quod enim publicè profuturum videtur, in eo neque cuiusquam hortationi bonitas tua, neque consilio prudentia locum relinquit. Iam labor porius, quòd ea sis & voluntate, & virtute præditus, vt optimè de Christiana Repub. mereri, eamque miseris temporibus labefactatam confirmare maximè possis. quo factò, in tuis maximam gratiam ab omnibus bonis, tibi que perennem gloriam, & ea, quæ summis meritis proposita sunt, præmia consequeris. A me velim, si quid tua, tuorumque causa præstare possim, quamquam, & quàm tu firmus ab omni re sis, & quàm ego imbecillus, intelligo: verum tamen, si acciderit, vt vel amplitudini, gloriæque tuæ, vel eorum, qui tibi cari sunt, commodis scriuire possim, expectabis eadem à me, quæ soles ab iis, quorum valde cognitam habes fidem, beneuolentiam, obser-

uantiam.

uantiam. dabo operam, & assequar, vt spero, vt opinionis tuæ officia mea respondeant. studium quidem, si res posset, exstabit eiusmodi, vt nec obscurum esse, nec mediocre videti possit. Vale. Romæ, Prid. Id. Septem. b. ∞ D LXX.

NICOLAO GOTIO.

Epidaurum.

2

Multa virtus præmia, sed nullum habet seipsa præstantius. itaque, nisi te ipsum prorsus ignores, valde te latari necesse est, mi Nicolae, tum doctrina, tum etiam eloquentia tua: quarum alteram ex hominis mihi amicissimi, cuius testimonio plurimum tribuo, Pauli Besij literis iam pridem habeo cognitam, altera sese ostendit in epistola tua, sic, vt speciem egegiæ veteris Romanæ linguæ propemodum in te vno mihi videar agnoscere. Quocirca patriæ tuæ gratulor, quam præclaris institutis, opibusque florentem præcipua quadam scientiæ tuæ gloria nobilitas. Gratulor etiam mihi de amicitia tua: cum qua, mihi crede, neque Regum opes, neque vlla omnino fortunæ bona confero. Nec verò Imperatores illos veteres, quorum bellica facta historiæ celebrant, tantam è suis triumphis, atque ex insigni illa laurea cepisse voluptatem existimo, quantam haurire me sensi, cum eam partem legerem litterarum tuarum, in qua, rationem studiorum meorum probari tibi vehementer, significas. quòd si tu aliter sensisses, mutassem institutum, meque ad consilium tuum, tuæque præcepta totum contulissem. Et, quoniam, quid præstare possis, video, cupio, te aliquòd mandare literis, quod ad posteros perueniat. Plura vellem, sed auocant negotia. vnum illud addam, te mihi esse in oculis, idque tuo merito. ferus enim, ac ferus nimis est, qui te amore singulari non amat, tot præditum suauitatibus ingenij. Ego tibi à me singularem beneuolentiam, & perpetuam tui nominis obseruantiam polliceor. Vale I V. Id. Sextil. ∞ D LXXI.

IO. SARIO ZAMOSCIO.

Patauium.

3

Sæpe mihi antea litteræ Caroli Sigonij, cui quantum stribuam non ignoras, præclarum & humanitatis, & ingenij

ingenij, doctrinaeque tuae testimonium dederant: itaque te eram complexus amore non mediocri, sic, ut fauerem tuae laudi mirabiliter, idque ut ipse illustri aliquo signo intelligeres, vehementer cuperem. ut optabam, ita contigit, nam, cum tu animum induxisses valere me gratia apud Petrum Miscouium, florentem virum honoribus, opibus, omnique virtute, facile impetrauit à me Sigonius, cum tuo nomine rogaret, ut ei commendarem litteris quam possem diligentissime. verum, ut est Miscouius in liberales doctrinas egregie animatus, & ingeniorum existimator intelligens, non dubito, quin tibi plus apud eum virtus tua, quam mea commendatio profutura sit. ut ut erit, ego mihi interim facultatem esse datam testificandae beneuolentiae in te meae, etiam atque etiam laetor. quod ita velim interpreteris, ut accepisse me beneficium, non dedisse, existimes: quando hinc vel orta inter nos, vel certe aucta amicitia est, & mutuo iam litterarum quasi pingore confirmata. quod si ad hanc animorum consensionem, qua tamen coniungi absentes videmur, communicatio sermonis, & suauitas consuetudinis posset accedere, id quod forsitan optamus pariter, sperare mihi per meas rationes, tibi per studia tua non licet: praestantes, opinor, fructus caperemus eorum studiorum comunione, quae qui verè sapiunt, sola esse instar vitae putant. quamquam hanc mihi aliquanto iniquius, quam tibi ferendam esse iacturam intelligo. tu enim istic & abundas otio, cuius mihi fructus, nisi commentarer interdum aliquid antelucanis horis, planè eriperetur omnis: & cum te Sigonio nostro, humanissimo viro, non iis modò artibus, quae specie quadam alliciunt, & defectum grauibus curis animum recreant, verum etiam iis, vnde ratio sumitur, & moderatio vitae, instructissimo, totum, ut audio, dedideris, mihi crede, non est, quod aliunde quidquam peras, aut cuiusquam praeterea viam in hoc genere vocem desideres. Quare isto bono fruere, dum licet: in quo tamen admonitionem, & consiliū meum prudentia tua non expectat: atque hoc equidem nomine tibi plurimum, ut debeo, gratulor: me verò absentem dilige: itaque statue de mea voluntate, ut multos credas vsu, & familiaritate, quotidianisque officiis coniunctio tecum esse posse, quam me amore autem, & studio, proxius neminem. Vale. Romae, Kal. Nouemb. 00 D LXXI.

PETRO

Quo die, accitus à summo Pontifice, ad Urbem veni, otioso numquam esse mihi licuit, & quantum diuino, eadem perpetuò erunt omnia. neque verò salutationibus quotidianis, quarum pleraeque mihi quidè voluntariae sunt, necessarias qualdam aliis ambitio facit, valde me deditū esse velim existimes. valeat haec, & si quid est generis eiusmodi: ego in ea cura, quam suscepi, ut emendati edantur sacri libri, mihi esse haerendū intelligo, & eo magis, quod ad res praecelaras, comunemque animorum utilitatē, ita Pontificis voluntas incūbit, ut excitet studia multorum, eaque intermitteri, aut languescere non sinat. quae si tibi, ut arbitror, iam nota sunt, non dubito, quin me, cessantē in officio litterarū, omni vel negligentiae, vel obliuionis amicitiae inter nos institutae culpa liberet. sin ex me primū haec accipis, equiorè saltē in posterū te mihi praebere debebis, & existimare id, quod res est, me tibi ex iis, quos in longinquis terris viuentes, similitudine mihi studiorū coniunctos, libetè cecepi diligere, praecipuā vni praestare memoriā, atque obseruatiam, nec mei iam in hoc officio dissimilē esse posse, quando tu quoque, ut audio, quotidie tui similior es. id est, earum virtutū laude praestantior, quarum fama tibi multos non mediocri voluntate, me verò aliquot abhinc annis planè singulari studio deuinxit. Ac vide, quid verus amor valeat. ego cum me tibi comparare nulla re audeam, ne vtrumque nostrū videar ignorare, tamen, cuius in te animi sum ipse mihi conscius, in eo te respondere, libenter credo. fert hoc humanitas, postulat consuetudo tua, exigit etiam amicitia nostra, cuius equidem recreor memoria, honestor etiam nomine. hac spe fretus, à te peto, ut Ioannē Sarrū Zamofcium, qui hanc epistolam cum suis litteris ad te mittet, ita complectaris, ut meā commendationem, quod ille sibi persuasit, valuisse plurimū intelligat. est in familiarissimis, atque intimis Caroli Sigonij: & excellit, ipso teste Sigonio, moribus, ingenio, omni denique in dolo virtutis. iam quae mihi cum Sigonio intercedat necessitudo, quanta studiorum, animorumque coniunctio, quam consensimus in litteris, aut quam suauiter interdum dissentiamus, vt ego mihi illum semper anteposuerim, ille mihi semper tribuit plurimū, vtriusque scripta declarat. suscipe igitur, si quid non modò

modò mea, verùm etiam Sigonij causa vis, & orna, quantum potes, exultum doctrinæ iuuenem, præstantis animi, natum ad patriæ suæ decus, tui verò mirificè studio-
 sum, atque peranantem. nos enim simul in illo ornabimur testimonio benevolentie tue, quam cognosci à quàm plurimis, & nos aliquid apud te esse, quia vehementer hoc ad nostram laudem pertinet, propterea vehementer cupimus. **Vale,** & Patricio meo, nisi graue est, salutem meis verbis plurimam. Romæ. xiv. Kalend. Octob. ∞ D LXXI.

IOAN. SARIO ZAMOSCIO.

Pat. uiuim.

5

Est, cur gaudeam, capere te fructum aliquem ex iis literis, quas ad ornatissimum virum, Petrum Miscouium, de te scripseram. quamquam hanc ego iam letitiam animo præceperam, quippe qui & Miscouij præstantè humanitatem cognitam haberem, & in te ipso esse multa, quæ amorem conciliant, non ignorarem. quòd si te nobis, id est, alienioribus, tua virtus ita commendat, vt cupiamus tua causa, quidquid possumus: cur eadem virtus omnia tibi à tuis, nulla cuiusquam commendatione, non impetret? hoc te quoque existimare, cum intruor studia tua, facile mihi persuadeo: nec dubito, quin, ex quibus artibus manant hæc, quæ tibi proposita sunt, quæque adeptus in summo splendore ac dignitate viues, ex tibi artes chariores quotidie sint, cum præsertim excellere te intelligam industria, doctrina, eloquentia, sic, vt alios tua laude commoueas, exemploque doceas, malè suis rationibus confutere, si quem à sempiternis præmiis paucorum annorū labor auertat. Patricius denuo cupit Venetiis imprimi sua fragmenta. in ea re meam operam videtur exposcere. nec mihi voluntas deest: amo enim hominem amore nō vulgari: sed, absens quid possim, non video: nec libenter suscipio, quod si parum succedat, amici animus offendatur, & ego illius angar molestia. scribam tamen ad eum, cum vacabo. nam nunc occupationibus valdè vrgeor. **Vale.** Romæ.

IOANNI TURRITIANO.

Sermonetam.

6

Et si eam valdè districtus earum rerum cura, quæ ad sacrorum librorum editionem pertinent; cui toto muneri,

neri, me esse à Pio IV. Pontifice Maximo non contemnenda conditione præpositum, credo te audisse: tamen, acceptis litteris tuis humanissime scriptis, & elegantissime, vicit occupationes meas, nec à me responderi nihil est passa recordatio nostræ veteris amicitie, quam à virtute ortam eadem postea virtus aluit, atque conseruauit. Ego te, mi Turritiane, quo priorum die cognoui, dignissimum duxi, quem omnes homines in oculis ferrent: ita sum delectatus ingenio tuo, ita doctrinam, ita mores probaui. Consuetudinem tuam, atque vitam inter nos assiduum, cum vehementer expecerem, per vtriusque rationes consequi non licuit. nunc, siue casus, siue nostra voluntas ita tulit, vt ego Romæ, tu Sermonetæ viueres: letor plurimum hac locorum propinquitate, & spero futurū, vt maiores mutua benevolentie fructus, si minus præsentibus, litteris saltem cōsequamur. ego tibi omnia, quæ potero, diligenter officia præstabo, memoriam quidem, & benevolentiam, vt debeo, singularem. De tuo statu, audieram antea sæpe à Laurentio Gambarà, proximis autē diebus à familiari tuo, iuene suauissimis moribus ornato, cognoui ea, quæ mihi letitiam atulerunt incredibilem: valere te gratia, & auctoritate apud Sermonetanum Cardinalem omni laude cumulatum, eiusque fratrem, Bonifacium, Principem, maiorū suorum virtute simillimū: in Auditoris munere numquā te à iure, & æquitate discedere, consequi tamen humanitate, & ingenij præstantia, vt summis, & infimis charus æquè, iucundusque sis: filiolum te habere indole optima, quæ patris domestica virtus ad verum decus excitabit. Hæc de te, vt optabam: quæ spero fore perpetua: de me, præter ea, quæ ab aliis accepisti, nihil ferè habeo, quod significem. valeo satis comodè: filius discit apud me diligēter: nec pœnitet, quantum proficiat. viuimus, mediocri fortuna cōtenti. **Vale** & clarissimo Principi, cuius ego parētem, cum viueret, auum autem pater meus omnī obseruantia coluit, salutē plurimam, officiosè manū osculatus, meis verbis dices. Romæ, v. Id. Nouēb. ∞ D LXXI.

ANDREAE SILVIO.

Venetias.

7

Vix credas, mi Silui, quàm sæpe in magnis occupationibus tangar desiderio tui. non enim tuæ suauitatis,

P

non ingenij, non etiam pudoris ingenui, quo defector in primis, exemplum facile reperio. moueor etiam promisso illo tuo interpretationis **Horatianæ**, de qua te absentem interdum admonere possum, presentem quotidie appellarem, ac panè conuicio exigere. quis enim, qui de poetis modò iudicare aliquid possit, vni inter Latinos omnes **Horatio**, vel acumine ingenij, vel sententiarum grauitate, palmam non tribuit? quis igitur non magnopere tuarum lubricationum cupiditate capiatur? dixeras, velle te omnia, quæ ille à **Græcis** plurima transtulit, vt suam præfissim, tamquam auro purpuram, illustraret, diligenter colligere, oculisque omnium, vt imitandi ratio pat. at, subicere. totum opus erit egregium: sed hanc maximè partem, in qua non admodum aliorum elaborauit industria, à te homines eruditi vehementer expectant, & augetur expectatio sermonibus meis. Quare velim, si quid ego apud te sum, vel potius, si tibi ipse charus es, ad urbem te conferas in eite vere. nusquam certiora aut maiora bonis artibus proposita sunt præmia. aliis in locis, tamquam peregrina, procul adspicitur virtus: hic statim colitur, vt domestica complexu excipitur, fouetur sinu. quis autem ipse sibi tam iniquus esse velit, vt, vbi aliquè possit, atque adeo maximum suorum laborum, & vigiliarum fructu ferre, ibi non & sedem ponere, & perpetuam vitam ducere, animum inducat? exempla ne quaeras: vndique enim suppetunt. Hæc tantùm scripsi raptim, in magnis temporis angustiis, vt intelligeres, me esse memorem amicitiae nostrae, & cum assiduis distinear curis, de tuis tamen cōmodis, & ornamenti cogitare. Vale. Romæ, Idibus Nouemb. ∞ D LXXI.

IOANNI BAPTISTAE TITIO.

Florentiam.

8

CVM, quid ageres, signorarem, nec iam, vt ingenue fatear, tui desiderium satis ferrem: quippe tua mihi suauitas, tuum ingenium, tuæ litteræ sæpe occurrunt: amore sum impulsus, vt hæc in magnis occupationibus ad te scriberem. Et, vt ordiar à rebus Romanis, id primùm cognosce, tranquilla hic esse omnia, nihil turbulenti, nihil aduersi. ciuitas quotidie magis hoc Pontifice reuiuiscit. ita non modò ipse excellit iustitia, pietate, beneficentia, verùm etiam

etiam suos omnes, egregie illos quidem ad virtutem indolis, verumtamen suo etiam exemplo, quales esse debent, tales præstat. quod in magna potestate, rerumque copia quàm non facile contingat, vitiam veteribus tantùm, non etiam recentibus exemplis cognitum haberemus. Multis locis ædificatur strenue. nam Pontifex, vt praestanti animo est, antiquæ illius Romæ speciem eximiam, & formam cogitatione, ac mente complexus, excitari præclara monumenta, vias restitui veteres, nouas muniri, aquas etiam à longinquis fontibus impensa maxima in urbem duci iubet. quæ cum erunt absoluta, nihil adpectu pulchrius, nihil magnificentius, aut etiam commodius esse poterit. Ego, quamquam tum aliis rebus, tum officio salutandi molestissimo quotidie fere distineor, iucundè tamè fati viuo: si modò homini, scientiæ cupido, sine laborum vsu, quo careo perinuitus, iucundi quidquam esse potest. Præla nostra, comparatis iam fere omnibus rebus, quæ ad imprimendum pertinent, propediem in officio erunt, & à Cypriani epistolis, quod felix, faustumque sit, initium fiet. De tuo statu expectabam omnino aliquid ex litteris tuis: idque postulare videbatur amicitia nostra: sed, cum ea spes me fefellerit, nolui committere, vt vicissim ipse officium meum desiderare posses. Vale, & salue à filio meo, cui raptim hæc mane dictaui, cum in Vaticanum, negotij causa, properarem. Romæ, Nonis Decemb. ∞ D LXXI.

IOANNI TVRRITIANO.

Sermonetiam.

9

IN magna iucunditate, quam tua mihi attulit epistola, inolestiæ nonnihil, ac doloris adspexit illa pars, in qua, Bonifacij Coictani nomine, Principis egregij, cuius causa velle me omnia atque etiam debere conuiceor, accurate petis, vt ad eius filium liberalibus excolendum disciplinam conferam studium, & industriam meam. quod idem antea cum & sæpe, & vehementer peterent Cardinales aliquot, optimè de me meriti, inuitus equidem, tamen pernegauit: neque verò ob eam causam, quia priuatim docere, præsertim in vrbe Roma, dignitatem non habere, arbitrantur multi: quod mihi quidem videretur secus: quod enim scire honestum est, id cur docere turpe sit, non intelligo: sed

multo magis, quia publici muneris cura, libenter à me pro
 communi voluntate suscepta, vacui sanè temporis minimum
 relinquit: & id ipsum, quod relinquitur, iure quodam suo
 sibi postulat, acque exigant studia mea, quamquam ab his
 me sepe vel salutandi necessitas, vel amicorum auellit in-
 terpellatio ita traducunt in dies. honestè inquitur. fatcor. ad-
 do etiam, satis iucundè. non enim me *μωρὸν ἄσποντον* quendam,
 abhorrentem à còsuetudine hominum, & humanitatis ex-
 pertem, natura finxit. verum tamen, cum illa, tibi non igno-
 ta, studiorum nostrorum suauitate voluptatem nullam com-
 paro. quòd si nobilissimi adolescentis conformandum opti-
 mis artibus ingenium susciperem, valde mihi cogitandum
 esset, quid patri eius, & patrio, quid etiam aui memoria,
 quem colui studiosissime, quid familiaritatis claritati deberem,
 sepe mihi occurreret mea fides, & suscepti ratio muneris,
 & hominum quoque opinio, cui seruiendū esse non igno-
 ras. quæ profectò vel singula tanti sunt, vt maximam à me
 diligentiam flagitare videantur: cum in hac tot rerum occu-
 patione tanta ne mediocrem quidem prestare possim. Filius
 meus, cui te bene ominari gaudeo, mea voce iam, qua quo-
 tidie fere aures eius antea personabant, in discendo non vi-
 titur. sic enim in vtraque versatur lingua, vt suo iam studio
 potius, quam nostra proficiat industria. Quare velim eo te
 esse loco singas, quo ego sum: & si nec officij me putas
 ignarum esse nec obstare, quo minus officio satisfactam vol-
 untatem vides, tribuas hoc amicitiae nostrae, & requitati
 tuae, vt causam meam apud optimum Principem diligenter
 agas, eique de meo sensu, & studio ita fidem facias nihil vt
 sibi tam esse deditum sentiat, quam operam omnem meam,
 atque curam, nec malle me quidquam, quam eius, cum pos-
 sum, obsequi voluntati, & cum non possim, vehementer
 angere. hoc tu cura, & perfice, si me graui sanè sollicitudinis
 onere leuatum vis. facile, vt opinor, vel humanitas illius,
 vel ratio ipsa, quod cupimus, impetrabit. idque à te, ne vi-
 dear humanitati tuae diffidere, pluribus verbis petere non
 debeo. Vale. Romae. xvi. Kalend. Ian. ∞ D LXXI.

COLAE ANTONIO CARAC-
 ciolo Marchioni Vici. Neapolim. IO

Arum tuum, Marchionem Vici, virum omni laude
 cumulatum, vita excessisse, amicorum litterarum signifi-
 cant.

eant. quo equidem nuncio, primùm vehementer sum com-
 motus, cum mihi veniret in mentem doloris tui, quem ex
 illius interitu, conspectu crepto carissimi hominis, & frui-
 ctu amisso maximarum virtutum, quibus in vita excel-
 luit, iure suscepisti: deinde, vt me collegi, occurrebant mul-
 ta, quomobrem animus meus à marore abductus nō me-
 diocri solatio conquisceret. Quid enim est in hac vita ex-
 optandum? vita ipsa, dixerit aliquis. num quid praeterea? vir-
 tus, & bona existimatio, sine quibus ipsum, viuere, sapienti-
 bus iucundum non est, amplae fortunae, quas Peripatetici
 non neglexerunt, amicitia, quarum vltus in secundis rebus
 delectationem, in aduersis voluntatem semper, interdum e-
 tiam salutem affert. At haec auro tuo, diuino quodam mun-
 nere, omnia contigerunt: qui & ad vltimam fore senec-
 tutem vitam perduxit, & sempiternam laudem, milita-
 ri scientia, ac fortitudine partam, posteris reliquit. opib-
 us autem non abundauit solum, verum etiam optimè. v-
 sus est, amicitias & clientelas, officiis & liberalitate quaer-
 sitas, coluit diligentissimè. Quae cum ita sint, non tibi dor-
 lendum est eius interitu, quem sciebas natum esse mor-
 talem, sed latandum potius, quòd ita vixerit, vt mini-
 mum ei mors, quae multorum nomina cum corporibus
 exstinguit, adimere posse videretur. viuet enim auus tuus,
 viuet, inquam, in hominum memoria, quam diu probita-
 ti, consilio, virtuti locus erit: atque ille quidem latari ve-
 hementer solebat, cum te nepotem suum, omni decore
 florentem, heredem sibi futurum conerret, non earum
 modò rerum, quae fortunae bona dicuntur, sed etiam vir-
 tutis, ac sapientiae, quae neque à fortuna dantur, nec eri-
 piuntur vniquam. itaque debes eniti, & curare, quod te iam
 egregiè prestare audio, vt eius in te virtutes agnoscantur,
 & quam verè gloriae viam iam ingressus es, per eam ce-
 leri cursu eodem pergas. sic enim breui ad ea, quibus iam,
 bonis omnibus mirificè fauentibus, ac latantibus, appro-
 pinquas, immortalitatis praemia peruenies. me quidem per-
 petuò praeconeum laudum tuarum, si quid mea vox vale-
 ret, fore pollicerer: studio tamen, & conatu, si minus re
 ipsa licebit, fortasse consequar, vt, quae mea sit erga te ob-
 seruantia, quae de tuis virtutibus opinio, quae tua simul in
 me merita, homines intelligant. Vale. Romae, prid. Kalend.
 Mart. ∞ D LXXI.

IO. ANTONIO SERONI.

Neapolim.

II

ET si non dubito, quin tu pro tua prudentia, quibus assidue distinear curis, & quæ negotiorum onera sustineam, præclare intelligas: tamen peccasse mihi videor, nec à me ipso veniam facile impetro, qui, acceptis litteris tuis, humanitate simul, & ingenio conditus, respondendi officium ad hanc usque diem protulerim. hac enim me esse mente, velim existimes, quod nihil aut à fortuna consequi, aut ab industria possum, ut tui similitum amicitias antependendum putem. itaque, nullius mihi non modo culpa, sed nec erroris conscius, magno tamen in dolore verior. appellasti me prior suauissimis litteris, ornasti laudibus: amoris nulla significatio est, qua vacauerit epistola tua. quibus tamen, & memoria benignitatis tuæ, partes meas facile tuebor. quamquam, quod ad laudes attinet, quas in me plena manu cõgessisti: vix possum constituere, lætitiæ ne plus, an molestiæ mihi attulerit iudicium de me tuum. nemo se re amat, nisi de quo bene existimat: cur igitur, à quo amari vehementer cupio, ei me talem videri, qualis nunc quidem certè non sum, atque vtinam aliquando esse possim, non vehementer gaudeam? rursus, cum ad me ipsum cogitationem conuerto, meiq; vires ingenij cum opinione tua confero, statim illustrat veritatem ratio, errorèmq; mihi tuum cum pudore meo, atq; etiam, vt verè dicam, non mediocri cum dolore patefacit. quamquam, cur ego errare te credam, qui studio, & doctrina iampridem es affectus, vt minimè omnium in hoc genere falli possis? nec seruire auribus certè vis, homo ingeniuus disciplinis eruditus. quid ergo est Socratem videlicet imitaris, & ironia te delectat. nã, quod tua bona minuis, nostra verò, si qua sunt, auges, amo equidem in altero modestiam tuam, in altero humanitatem: verùm hoc scito, & patere æquo animo, me de te ipso contra te sentire, persuasum iam elegantia, & subtilitate litterarum tuarum: quas qui legerit, quàm longè per eloquentiæ viam processeris, intelliget. De me autem, vtinam sententiam tuam scripta mea non refellant: quibus vt ingenium non defuerit, quod tu existimas, ego aliter statuo, diligentia certè, quæ subleuare ingenium potuit, in magnis occupa-

occupationibus, & valetudinis infirmitate semper deficit. Quare omitte, quæ sibi ironiam istam, & æqua lance vtrumque nostrum perpende. ita fiet, vt, quæ in me ornamenta contulisti, maximam eorum partem in te transferas. Ego enim, si quis voluntatem, vel si etiam industriam in me laudet, facile patiar: cetera non agnoscam. te verò, quamquam antea eruditissimi, & in primis acuti iuuenis, Io. Vincentij Pinelli testimonio magnopere credebam, tamè ex vna tua epistola, tamquam ab vngue leonem, planè totum cognouit. itaque, cum tibi de ista præstantis ingenij facultate, doctrinæque copia plurimum gratulor: tum verò, vt tua bona nois, id est, vt aliquid litteris mandes, quod omnis posteritas in manibus habeat, pro instututa inter nos amicitia non hortor solum, verùm etiã rogo. Quod reliquum est, licet inter bonos haud valde necessariam officij promissionem existimem, præsertim in ea necessitudine, quam studiorum similitudo peperit: omnia tamen, quæ præstare possum, quæ summa esse cuperem, sed ea tamen, quæcumque sunt, in omnibus tuis rebus, minimis, maximis, atque tibi polliceor, ac si iampridem amare cepissemus inter nos. hoc enim, & aliis frui priuilegijs decet eas amicitias, quæ à studio virtutis emanant. Vale. Romæ, Kal. Mart.
∞ D LXII.

NICASIO CASLETANO.

Patauium.

12

Patauium te venisse, quæ semper vrbs officina quædam est habita doctrinæ, lator equidem communium studiorum caussa plurimum. cerno enim iam animo, vbi tu philosophiam cum eloquentia coniunxeris, quantum ornamentis litteris nostris, quantum splendoris accedet: sed mecum actum est incommodius, qui, quo tempore nobis, vnus diei tantum interuallo disiunctis, præsentis amicitia nostræ fructus nullo negotio capere licuisset, quo mihi optatius, aut iucundius esse nihil potuit, tunc abesse à te cogar, & omnem suauitatis, delectationisque nostræ spem in mutuo litterarum officio reponere. crede mihi, hac ego cura vehementer angor, quippe, cuius imaginem humanitatis, ingenij, eloquentiæ iampridem vidi in epistolis tuis, ac sape sum animo contemplatus. ea si propius

adspicerem, qua læticia, qua voluptate perfunderer? valeant, si qui aut opes, aut honorum insignia, vel illustrium virorum ambitiosas salutationes tanti æstimant, vt hæc bonis, iucundis, sapientibus, id est, tui quàm simillimis amicis anteponan. Accedit ex occupationibus molestia, quibus impediior, quo minùs tecum per litteras quàm sapissime colloquar. quod ob eam quoque causam ad te scribo, ne mihi vitio veritas, nèue obliuione, aut negligentia mea potius, quàm negotiorum multitudinè factum suspiceris, quòd paullo seriùs fortasse, quàm expectabas, epistolæ tuæ responderim. nulla enim re magis, quàm deserti officij memoria, crucior. nec tamen ab amicis plus, quàm commodum eorum, aut etiã voluntas ferat, vniquam postulo. itaque amicum nostrum cur excusares de infrequentia litterarum, causæ nihil fuit. quiduis enim mihi potius persuadere patiar, quàm ei me absentem effluxisse ex animo, quem ego præsentem quibus coluerim officiis, quæque ad eius laudem studia contulerim, optimus ipse testis est. At scribit per quàm rarò. Fortasse aulicæ vitæ consuetudo ita fert. fortasse etiam, cum velit, per negotia, non licet, vel priuata, vel publica: aut, si licet, nostram amicitiam, quæ satis per se firma est, non modò litteris, sed nec vilo profus officio putat esse fulciendam, qua ego quoque in sententia sum. & tamen ita me comparauim iam pridem, si quid ab amicis præter meam expectationem omittitur, id ne accipiam durius, & malim omnia mitiorem in partem interpretari, quàm committere, vt sanctissima necessitudinũ iura suspicio, plerumq; falsa, violare possit. Atque hæc ipsa, nisi graue est, ad eum perferbas velim: & hoc addas, me, cum primùm Romam veni, de meo statu litteras ad eum dedisse: quas à communibus amicis fidei, & certo tabellario commissas, periisse non arbitror: ab eo tempore noui nihil in meis rebus cõtigisse, nisi hoc nouum videtur, mihi cum hoc cælo, cuius multi grauitatem non ferunt, adhuc quidem optimè conuenire. quod ei fore iucundissimum, certò scio. Tibi ad Carolũ Sigonium, & Michaëlẽ Sophianum, præstantes viros, mihiq; & studiis, & amore coniunctissimos, cur litteris opus esse commendatiuicis existimem? quasi non eorum vterque vt doctrina, sic etiam humanitate excellat. & profectò iam tibi ad eorum amicitiam, qua vir bonus & studiosus nemo excluditur, aditum

aperuit,

aperuit, nullo intercessore, virtus tua, illique te cognitum diligunt, tuãque in primis consuetudine delectantur. qua ego interdum cogitatione ita fruor, vt hæc etiam specie falli me sinam, quasi ipse vestris deambulationibus. & sermonibus intersim. Ego hic, nisi me noctes aliquantũ adiuuissent, caruissent prorsus litterulis nostris, quarum suauitate pascor. nunc, æquato iam noctibus dierum spatio, vereor, ne non otij quantum vellem relinquatur. Tu quàm libenter Patavij sis, quàmque diu te futurũ putes, quo vitæ in philosophia doctore, (nam Genuam, omnium faciliè principè, rariore iam dentiu ordine minutis explanatè loqui aiebant) hæc si ad me scripseris, & simul, de singulis publicè interpretantibus quid sentias, duplicem fructum capiã, & quòd ea, quæ scire aueo, cognoscam, & quòd ex litteris tuis: in quibus vernaculum illum Romani sermonis leporem, & planè Ciceronianam elegãtiam mihi videor agnoscere. Vale. Romæ, IV. Id. Mart. ∞ D L X I I.

HORATIO CARDANETO.

Perusiam.

13

DE virtute rectè sentis, ea cõiungit absentes, & in eos, quos numquam vidimus, amorem cõciliat. quod autem, vt me, quasi aliqua virtute præditum, diligeres, adductum te significas: amplector voluntatè tuam: de amoris causa non disputo. sit ita, vt existimas, vel potius, existimes quod lubet. nam ego me tibi, qui sim, numquam aperiam, nè de amore in me tuo, quem video esse non vulgarem, aliquid atque adeo multũ derahatur. Ego tibi, primùm quòd honorificè de me sentias, deinde quòd id ipsum elegantissima mihi declarandum epistola putaueris, tantum debeo, quantũ intelligo persolui à me vix posse. nam, etsi nullum à me officium, aut studium, quod ad tuam laudem, aut rem pertineat, desiderari à me patiar: tamen, quòd tu me prior tua sponte ad iungendam inter nos amicitiam prouocaueris, par pari referre, vel si omnia tua causa præstem, numquam videbor. Quid, quod ista humanitas, qua me tibi deuinxisti plurimum, ingenij, eloquentiæ, doctrinæque laude cumulatur? quæ faciliè apparent in litteris tuis. itaque dedi statim eas legendas filio meo: vt exemplo tuo commoueretur, & quasi tua per vestigia

ad eandem gloriam contenderet. Tibi autem vehementer gratulor, quòd tam præclaram Latinè scribendi facultatem sis adeptus, proprio tu quidem naturæ munere: verùm, nisi accessisset Græfoli mei, viri doctissimi, atque integerrimi, egregia disciplina, & ad disciplinam studium, & industria tua, numquàm is fuisses, cui possent inuidere multum, similes esse paucissimi. Roma discessisse Ioannem Baptistam Titium, probum iuuenem, & in primis eruditum, antea magnopere dolebam, nunc eo minus angor, quòd vos vnà esse, & colloqui de studiis communibus, ex litteris tuis intellexi: ex quo, nõ dubito, quin fructus ad verumque, vt in litteris vtique excellit, maximi perueniant. Salutè ei meo nomine, si modò adhuc istic est, dices: sin discessit, quòd tua causà nolim, litteris adscribes. Vale. Romæ, *xl. Kalend. Quinctil. MDLXII.*

CRISTOPHORO SAXO.

Perusiam.

14

Horatium Cardanetum, licet ignotum mihi de facie, tamen ob eius excellentem doctrinam, & eloquentiam, vehementer diligo. is mihi disertissima epistola non vulgarem virtutis tuæ significationem dedit: cuius testimonio commotus, vel si tua scripta nunquam legissem, nihilque ex aliorum sermone de tuis optimis institutis, ac studiis cognouissem, tamen ita statuerem, te mihi non modò amandum, verùm etiam, quantum in me esset, ornandum: si modò ornamenta desiderat virtus tua, quæ te ipsum iam pridem, istamque ciuitatem illustrat. Sed, mihi crede, vberius nemo de te, aut honorificentius loquitur, nemo mihi pluris est, quàm Rhetor tuus: cuius facultate, & copia facilè sum adductus, vt comparem te maximis viris, tuæque causâ, quæ possum, quæque etiam non possum, cupiam. quòd si credideris, iure à te fieri senties, quòd nunc si facis, tua sponte, non meo merito, facis, vt me diligas, & expectabis à me eadem, quæ à familiarissimis tuis: quorum, pro tua probitate, & eruditione summa, numerum audio esse quàm maximum. Tuis oculis restitui cupio, vel quòd assiduus librorum vsus, vel ætas iam ipsa, ad omnem corporis infirmitatem procliuior, ademit. tu tamen, quando animo, ac mente vides ea, quæ simul cum oculis amitti

amitti non possunt, fruere cogitationibus tuis, & forti animo feras hoc quidquid est incommodi. malum enim, aut calamitatem, quo tu vocabulo vsus es, numquam vocabo id, quòd à culpa seiunctum esse crediderim. Vale. Romæ.

FRANCISCO SEVERO.

Ferrariam.

15

Cum tuas litteras legere cœpisset, in quibus mihi amantissimè, quòd ad urbem migrauerim, gratularis, primùm accusaui tabellariorum incuriam, qui cas tam serò pertulissent: deinde, cum ad clausulam legendò peruenissem, liberani culpa tabellarios, de te cœpi quærere, quòd etiam nunc quæro, quid consilij tui fuerit, vt, qui primis diebus, aut etiam primis mensibus aduentus mei nullam omnino lætitiæ tuæ significationem dedisses, idem post annum denique, & eo amplius, omissem antea consilium gratulandi repetendum putaueris. neque enim hanc afferre causam potes, quòd eo tempore minùs commodè se haberent Romanæ res, nunc autem in eo statu sint, vt gratulatione dignæ videantur. nam contrà, quæ tunc tranquilla satis erant, nunc turbulenta multi putant: ego tamen, vt opto, sic etiam auguro, & spero: fretus infinita summi Dei clementia, & consiliis optimis Pij I V. Pontificis, qui, publicæ quieti vt consulat, nullam ipse quietis partem capit, omnèque suas curas intentissimo semper animo tum in Ecclesiæ dignitate, tum in communi salute desigit. At me tuebas, ne celi nobis, præsertim grauioris, obesset insolentia. Esto: tamen hunc dissimulari metum decuit: & ego, amicissimo homine gratulante, bonum omen libenter accepissem. Mores hominum fortasse, & consuetudo aulicæ, & hæc propè quotidiana salutandi necessitas occurrebat: me contrà, otij cupidum, huius ignarum ambitionis obseruantia, quam hic veteres incolæ humanitatem, nos iniquilini fucum appellamus, vix putabas hæc probare posse, nedum imitari velle. quòd si ita est, paullisper, mi Severe, tuam in me beneuolentiam possum requirere. partes enim videris eas abiecisse, quas tibi imposuerat amicitia nostra. tuum erat, idque ego sanè expectabam, vel præceptis erudire me, ad hanc disciplinam aptis, vel, si tibi quoque hoc artificij genus incognitum est, hor-

tur,quàm pauci verò, qui, cum ea videant, imitandi tamen viam, & rationem ignorent, scis ipse omnium optimè, & iudicasti iam ab illo tempore, cum te hac ipsa de re confesurum esse artem quandam, eamque illustraturum vnus Ciceronis exemplis profusus es.nimium diu debes, mi Nizoli, quod olim petentibus à te tribus familiarissimis tuis, tuæque gloriæ cupidissimis, Petro Bunello, Paulo Magnulo, mihi tunc adulescentulo, sæpe promissisti. nec tamen vrgere te audeo, hominem ætate infirmum, oculis non bene videntem, publico etiam docendi munere districtum: sed meam sententiam de re dicendam putauim quo habui rationem in primis valetudinis tuæ, veritus, ne, cum multa senex admodum susceperis, omnia perferre vix possis: de tempore autem, etsi iam indicaui non tam, quid ego, quàm quid omnes cuperent, tamen ipse moderaberis ex prudentia tua, & eo quidè animo, vt, in magna expectatione nos quoque de tuo commodo vehementer laborare, tibi persuadeas. Equidem, si me audis, etiam illud suaserim, ne ad figuras oratorum similia aggregares poetarum loca. quorsum enim? cum ab vno Cicerone omnis vberitas, & quasi silua tum rerum, tum verborum sumi possit. quod si poetis prodesse vis, hoc quoque separatim fiat: bene locabitur industria: nec ego aspersione ea studia, quæ colui adulescens, & quorum ope fateor me ad aliquam oratorij numerj scientiam facile peruenisse: nunc labores velim & hanc vnam, & simplicem, omnium, vt ego sentio, maximam, ac difficillimam eloquentiæ partem. quo in genere, siue tu verborum, siue sententiarum ornamenta quæras, non video, cur vno Cicerone contentus esse non possis. mihi quidem, cum immensas eius opes intentis oculis contempior, egere interdum ipsa parè Græcia videtur: certè de nostris, qui ad eandem laudem adspirare potuerit, neque fuisse antea, neque fore quemquam puto. Dixi, quid sentirem, ingenuè pro mea consuetudine, libenter pro amore in te veterimmo atque verissimo. tu quid statuas, vtrum instituta commutes, an, vt cœpisti pergas, pro tua singulari sapientia iudicabis. Commentarios meos in epistolas Ciceronis, quæ Familiares vocantur, cum à te expectari video, augeri mihi animos ad scribendum sentio: &, quamquam tu non testes, admoneri tamen videor, vt absoluaui. sed hoc nec sine otio fieri potest, &, Romæ otium optare, eius est, qui

Romam

Romam ipsam ignoret, aut, qui, quod accidat vniversis, in eo sibi præcipuam conditionem sperare solus audeat. Sed, quia cessans inuiti, & quia, quod fuit in opere difficilium, id transactum iam est: enitemur, vt reliqua diu non desiderentur. angustia temporis obstabunt: at detrahere ali- quid somno, & conferre ad elucubrandum licebit. turpe enim nobis est, qui verſamur in artium nobilissimarum studijs, antelucana vinci leuiorum opificum industria: præsertim cum illi nihil, præter ea, quæ corpori seruiunt, & vetustate corrumpuntur, nos animi fructum cum nominis immortalitate quæramus. Vale. Romæ, 1 v. Kalend. Decemb. C O D LXII.

ANDREAE GOSTINIO.

Cracouiam.

17

R Ectè coniecisti, obrui me planè negotiorum fluctibus. nam, qui antea, cum essem Venetijs, vel infimi ordinis hominibus respondere ad me scribentibus cōsuefsem, scilicet Andreæ Gostinio, doctissimo, & eloquentissimo viro, summa apud principes auctoritate, & gratia, humanissime scribenti, nihil rescriberem. tum verò me hominem non esse, minimeque dignum iis literis putarem, quibus ab ineunte ætate ita meum studium dedi, nihil vt antiquius habuerim, nihil omnino duxerim præstantius. Feci tamen in summis occupationibus, vt orationē tuam legerem: de qua sic statuo, scriptam esse grauitè & ornate, sic vt ex ista prouincia, quæ nunc egregijs floret ingenijs, tibi cōparem paucos, anteponam neminem. quo sanè nomine vehementer tibi gratulor, & liberalibus disciplinis, quibus ab ista eloquentia quantum ornamenta possit accedere, mente iā prospicio. Perge, mi Gostini, per eam viam, quæ te ad immortalem gloriā ducit. nihil optabilius sapiēti, quàm ea quærere, quæ vulgus contēnit, eos vitæ terminos, quos natura præcipit, virtute proferre. quod tu potes, & velle debes, &, vt velis ego te, amicitie causa, nuper iter nos instruat, nō solum moneo, verum etiā rogo. De migratione nostra video te ex aliorum literis cognouisse: nunc ex meis hoc scito amplius, cum hic honestissimorum hominum & beneuolentia, & consuetudine fruar, nec mihi quidquam in mentem venerit optare, ac petere, quod à summo Pontifice

Pio

Pio IV. non facile sim consecutus, angī me tamen, quōd à studiis nostris, quorum quæ sit suauitas, ipse opimè nosti, ita diuellar, vt ex iis, quæ pro communi vtilitate non pauca eram exortus, pertere xere nihil liceat. quam iacturam fortasse re minimam, tamen, vt ad tuandas bonas artes animi mei propensio est, fero molestissimè. Quocirca tibi iam, cuique similibus, qui mihi voluntate pares, doctrina, & otio præstant, cogor tradere vigiliam meam: idque facio libentissime, qui publici commodi rationem ipsam per se, non cum mea laude coniunctam, plurimi semper fecerim. Ego tibi, si quid operæ nauare possim, id totum polliceor, ac defero. feruiam libentissime, quantum in me erit, voluntati, commodisque tuis. Vale & Petrum Miscouium, Andream Patricium, singulares viros, quibus fortasse excidimus, intermissio litterarum officio, rogote, meis verbis diligenter saluta. Romæ.

FRANCISCO MORANDO.

Veronam.

18

EX omnibus officiis, quæ in me plurima contulisti, quæ cogitare sæpe soleo, nullam mihi scito plus esse, quàm quōd operam dederis, vt Iulij Iusti, Comitum omni laude cumulati, amicitiam consequeretur. nam, est antea, testimonio adductus tuo, præstare eum litteris, ingenio, humanitate existimabam: tamen vicit opinionem meam illius epistola, sanè ita luculenter scripta, vt ad antiquorum eloquentiam proximè accedat, non loquor ad gratiam: neque id amicitia nostra, nec natura mea patitur. huic viro, si cum generis nobilitate spectatur virtus, quamquam nihil est ipsa virtute nobilior, qui præferri possit, neminè video, itaque illum in oculis fero, ornare etiam laudibus cogito, & meam obseruantiam, si fieri poterit, apud posteros testatâ relinquere. tu, si spoponderis ei de me, quæcumque ab homine coniunctissimo expectari solent, gratissimum feceris. Naugerius, controuersia quadam impeditus, tibi vt arbitror, non ignora, suam profectioem distulit inuitus. nunc nihil obstat, præter æni tempus, quo minùs in viam se det. quantum diuino, si Pontifex Bononiæ se conferret, de quo rumor pænè raucus factus est, itineris comitem se præbebit: sin minùs, circiter Kalendas Martias, re-

missione

missione frigoris, discedet. Orationem tuâ licere tibi diutius, quàm volueras, limare, ac perpolire, non molestè fero. at obretractatio laudem minuet: quasi præstare idem, si temporis ad scribendum tantumdem daretur, quibus possit. tu hoc suspicaris: ego secus. nam boni, & rectè intelligentes, ipsam rem æquissimis animis æstimabunt: improbi, & imperiti quid sentiant, laborandum non est. alioquin ego tui nobis numquam deerit. De rebus meis, hoc vnum, quo lætari possis, accipe: frui me multorum beneuolentia: cetera satis frigent. causam conferamus in tempora: nam ab hominibus libenter culpam auerto. Pontificis quidem præstantem animum ita variæ, itaque graues distrahunt curæ, vt ignorare multa cogatur, multa etiam delegare aliis, qui præter suum negotium nihil curant. Valet filius, & res Romanas cupidè tractat, quibus libellum suum de Orthographia non mediocriter locupletauit. Vale. Romæ. XII. Kalend. Feb. ∞ D LXXIII.

IVLIO IVSTO. Veronam. 19

FRANCISCUS Morandus, vir sanè ita probus, verique cultor, vt neminem vnquam fallat, ita ingenio, doctrina, prudentiâque excellens, vt falli ipse non possit, multa mihi Venetiis, cum vnâ iucundissimè viueremus, de tua singulari scientia, integritate, suauitate morum, & eximia quadam ad omnes artes, nobili viro dignas, propensione sæpe prædicare solitus est. credebam facilè tali viro asseruanti, réque amabam vehementer, eius testimonio permotus: sed quanto eadem vidi illustrius, atque apertius in litteris tuis, quas ad me quo longiores, eo gratiores proximè misisti. itaque ad priorem illam voluntatem, quam in te antea tantam contuleram, vt ad eam accedere nihil posse videretur, accessio, tamen eiufmodi facta est, vt eorum studiis, qui te & summa, & perueterere necessitudine attingunt, facilè se æquauerit amor meus. nec verò me afficiunt illa, quæ multis prima sunt, familiaris dignitas, copiarum clientelæ, & earum rerum, quas fortuna suppeditat, copia. neque omnino hoc de genere nunc disputo. optent, si qui hæc non habent, & qui habent, honestè fruantur. sed esse quædâ haud paullo præstantiora, quæ neque extrinsecus affluant, & semel adscita numquam remoueantur,

9

quis, nisi sanæ mentis expers, dubitauit unquam? quæ tu, cum illa quoque possideres, à maioribus patra, à præstante viro parente tuo aucta, ita tibi acquirenda existimasti, quæsi hæc sola tui iuris, verèque tua propria futura essent, reliqua ad te parum, aut etiam nihil attinerent. præcæ ista sapientia, istaque virtute, qui enim, subducta rectè viuendi ratione, corpori se minimum, animo debere plurimum sentit: qui ita factus, itaque institutus est, vt imperet iis rebus quibus alij seruiunt, voluptatem nullam amet, ab honesto seiunctam, ipsamque honesti speciem ita contempletur, vt in ea totus hæreat: is vita fructum capit, is honorum vocabula contemnit, quique verus honor sit, & unde manet, quidque vera nobilitas à facata distet, solus intelligit. Hæc te olim videre, ac sentire adolescentem, cum tibi ipse dux esses in rebus egregiis ita strenuus, itaque certus, vt nec ætas illa, quam pliuimos in optimo cursu remorari solita, languidorem faceret, nec æqualium error à proposita gloria deflecteret, iure mirabantur multi: nunc, isto ductum sensu, ista incitatum voluntate, mirabiliter adiuuante natura, fortuna numquam aduersante, cuius etiam commoda, quibus ad nequitiam abutuntur multi ad virtutis vsum conuertisti, peruenisse ad eam laudem, quò adspirare paucissimi licet, cur miremur? incendi potius imitandi cupiditate. & commoueri exemplo debemus, equidem, à qua hora legi epistolam tuam, qua nescio an quiddam grauius, aut elegantius adhuc viderim, tantum abest, vt assentatus mihi sim ob eas laudes, quas in me pleno modo contulisti, vt etiam, si quam antea de me ipso opinionem susceperam, quæ sanè peregrua fuit, planè omnem deposuerim, quòd si, se ipsum nosse, tanti semper fuit, vt inter saluberrima, humanæque vitæ necessaria præcepta hoc præcipue veteres illi Apollinis oraculo tribuerent: quantum à te habeo beneficium, quas tibi debeo gratias, quòd, vt ipse me penitus inspicerem, ac mihi posthac essem notior, effecisti? neque hoc simplex lucrum est, quòd, renuocata ad veritatem ratione, cepi me minùs diligere: sed accedit illud, quod acuisi industriam meam, vt conformarem me, quatenus liceret, ad iudicium tuum, & quibus me laudibus ornandum putasti, iis aliqua saltem ex parte respondere possem, quamquam, si tu me, quem ames, dignum iam existimas: cuius præmij spe euigilem, aut quid

laborem

laborem amplius? vberissimum cepi fructum studiorum meorum: nulla mihi merces amicitia tua præstantior, nulla carior esse potest: in ea tantum pono, quanti virtutem aestimo, quam certè omnibus rebus antepono. Congressum nostrum ita exopto, vt tibi non concedam: nec tamen sperare audeo futurum, vt vnà esse possimus: nisi si, qualia sæpe multa contingunt, eiusmodi aliquid præter spem dies afferat, præsertim publicis rebus ita fluctuantibus, vt mutari multa possint: vti nam iactura leui: quòd equidem spero: verum tamen, si qua res orbem conuerterit rationum mensuram, lenietur incommodum spe consuetudinis tuæ: Morandi quidem nostri, hominis humanissimi, atque doctissimi, cõuiuictu domestico, quotidianisque sermonibus non dubito quin perfruat. Vale. Romæ, xii. Kal. Feb. 60 D LXXX.

MARIO CORRADO.

Brundisium.

20

SI mihi omnia planè hic essent secundissima, quòd utinam aliquando contingat, adhuc quidem aduersi nihil est, quòd ad rem domesticam, & meam, meorumque valetudinem pertinet: aliquis tamen in summo gaudio dõlori locus esset, quòd nec ipse ad te, vt interdum Venetiis solebam, præ occupatione quiddam possum scribere, & simul fructu careo litterarum tuarum suavissimo: quo nihil ferre molestius possum, capius elegantia sermonis tui, eaque maximi erga me amoris significatione, quæ licet minimè necessaria sit, si quando tamen in litteris elucet, amanti nihil gratius, nihil iucundius est, quamquam hoc ipso nomine, quòd ad me tam rarò scribis, cur ego te, mi Mari, non amem magis etiam, quam soleo, si modo id fieri possit? agnosco enim modestiam tuam: agnosco humanitatem, numquam tu hoc officium, quo absentes colloquimur, & cogitatione saltem coniungimur, quo quidem vtrique nostrum nihil optabilius existimo, intermissum esse patereris, nisi veritus esses, ne mihi diligetia tua, curis assiduus distento, rescribendi onus imponeret, quòd si ita est, cessare tamen te, qui vacas, prorsus nolim. mihi verò hoc iuris non arrego, ne numquam rescribam: sed hoc, te permitten te, sumo, vt id commodo meo fiat. negligentiam me peccare in hoc genere non putato, quòd si memoriæ meæ parum

cōfides, & diu responsum tibi à me deberi nō patieris, ad monebis, cum videbitur, atque adeo exigēs. numquā mihi in appellando, modō, vt soles, Latine appelles, molestus eris: quin etiam gratiam inibis, quōd efficiēs, vt cum aliquo soluam lucro, crebrō regustandis epistolis tuis, quas lego libentissime. Vale.

E I D E M, Brundisum. 21

NOli, obsecro, secus, quā debēs, & quā te dignum est, aut de mea in te voluntate, aut de filij obseruantia suspicari. vnicē enim te diligimus, sic planē, vt in iis necessariis, quibuscum quotidie, viuimus, quōsq; in oculis profumnis eorum meritis gestamus, Mariū Corradum, quem numquam vidimus, numerare soleamus. si dubitas, testes dabo. testes dico: cum vnus instar omnium esse possit. nam Petrus Perpinianus, de cuius probitate, & doctrina non tu sentis meliūs, quā ego, ex multis meis sermonibus, quo tu apud me loco sis, quantūque tibi tribuam, optime coniecit. de filio autem quid putas? an tenero eius animo persuaderi quidquam posse, quod à meo iudicio, meāque consuetudine abhorreat? mihi crede: cum illum egregius imbui studiis exopto, vt imitari cum laude possit domesticam industriam: tum hoc volo in primis, & hoc illi præcipio semper, vt amet eos tantū, qui virtute excellent, & quos amari, ac laudari à me sentierit. in quo magnam capio voluptatem, quōd cum video præceptis meis locum non relinquere, & in hanc sententiam sua sponte ita propendere, quasi propriam in eo sitam esse laudem existimet. itaque sumus erga te pariter animari, nec amicitia tua quidquam carius, aut antiquius habemus. meritō id quidem: quid enim te amabilius? quis te vincit humanitate, litteris, eloquentia? nostri verō, nisi me signa fallunt, quæ tamen obscura non sunt, quis cupidior, aut etiam studiosior? At nihil ad te litterarum, per tot menses. Vis tu nos alieni peccati culpam sustinere? non arbitror te esse tam iniustum: neque hoc humanitas, & consuetudo tua fert. accusa eos, quibus id negotij dederas, vt litteras ad nos tuas perferrent: quarum in desiderio diu fuimus, & mirabamur, cum sis in scribendo minimē impiger, & cum ad Perpinianum bene longas epistolas mitteres, nos à te,

tuos,

tuos veteres amicos, ne schedulam quidem, aut litteram accipere, cum præsertim de Inscriptionibus antiquis à filio meo, qui M. Brutum in eo imitatur, quia quod vult, valde vult, rogatus esses. Quare nostram causam debēs æquam iudicare, & arbitrari id, quod res est, si tuas litteras, aut etiam sine litteris inscriptiones acceperimus, numquam nos commissuros fuisse, vt officium nostrum desiderare posses. nam Palca tuus Aldi mei sitm suis promissis incendit, re nondum sedauit. Vale. Marcello, fratri tuo salutem dices meis verbis. Romæ, x v. Kalend. Februar. 60 D LXIV.

*, EPISCOPO CREATO. 22

ET si, de futuris rebus affirmare, grauitatis, & prudentiæ non videtur, coniecturam enim sæpe fallit euentus, & obscuritatis plena sunt omnia: si quis tamen eas persequitur diuinandi vias, quæ ab excellentibus & ingenijs & studiis, à cognita industria, à spectata virtute ducuntur, hunc ego opinionis errore numquam labi, hunc optimum esse vatem existimo. quæ me ratio mouit ante aliquot annos, vt de tua dignitate prædicerem ea, quæ partim consecuta iam sunt, partim sic à me expectantur, quasi longē non absint. quid enim agebant, & quō spectabant curæ illæ tuæ, ab ipsa pænē pueritia susceptæ? quæ res, quæ spes tibi propolita fuit, cum Reginaldi Poli Cardinalis, innocentia, & litteris eximij, contubernium, ac domesticam consuetudinem expetebas? quid, cum Lutetiæ, post obitum Poli, Vicomercato, Parauij, Genuæ, præstantibus in Philosophia viris operam dabas? quidquā ne sequebare præter ea, quæ qui adipiscuntur, omni honore digni & habentur, & sunt? nos quidem te, amici tui, Parauij præclara studia ita complexum, vt dinelli vix posses, cum & creberrimæ propinquorum litteræ in patriam euocarent, & præsens frater non modō hortaretur ad reditum, verū precibus etiam peteret, & atque obsecraret, vi propemodum extrusimus, inuiti omnino, quibus earendum te esset, cuius consuetudine nihil suauius: sed ita duximus expedire tuæ laudi, cum intelligeremus quanto futura esset illustrior ingenij tui facultas, ab otio littera-

rum ad res gerendas traducta, praesertim in ista provincia, in qua tibi maiorum tuorum virtus tritum iter ad gloriam reliquisset, isto Imperatore, quo non o bonas artes excipit liberalius, his etiam temporibus, cum Christiana Respub. domesticis hostibus vexata, ab iis, qui eam doctrina, probitate, prudentia iuuare plurimum possunt, id est, à tui similibus opem poscere videatur. Quocirca primum tibi gratulor ob actiones illas Tridentinas, in quibus ostendisti saepe, ut audio, pro communi salute lumen animi, ingeniique tui, numquam inops à consilio in ambiguis rebus, numquam in maximis ac difficillimis à constantia relictus: deinde verò, quòd tantorum meritorum egregiè memor optimus & sapientissimus Imperator, non solum Quinqueecclesiensi te ornauerit Episcopatu, qui summis viris deferri solitus honor est, verum etiam ad arcanas res admissum iis interesse consilii voluerit, vnde manat cum Christi gloria prouinciarum salus, vnde proficiscuntur ea, quæ multis te, exemplo omnibus expediunt. omnibus enim vitale illud est, quo Principibus Christianis rectè imperandi ratio, & emendata disciplinae formula prescribitur. Atque equidem videre iam videor, & planè coniectura prospicio, qualis, & quantus in isto munere, bonorum omnium, benèque intelligentium sententia, sis futurus, tum eloquentia, qua excellis, tum ratione, prudentia, integritate, quæ in omnibus natura ipsa inchoat, industria perficit in paucis. quod nisi ita fore considerem, & nisi tuos ad laudem impetus iam inde ab eo tempore, cum te mihi quasi meis informandum sermonibus tradidisti, probè cognitos haberem: facerem id, quod tu, ut opinor, amor in te meo facilè concederes: hortarer te, & precibus etiam agerem, iisdem scilicet, quibus agerem cum filio meo, si isto loco esset, ut assidue cogitares, quam personam gereres, quàm grauem, quàm illustrem, à quo impositam Principe: qui cum suum de te iudicium beneficium maximo declarauerit, beneficium tamen ipsum significatione indicij sui vehementer auxit. quid enim putas esse in rebus humanis optabilius, quàm ei non displicere, qui nisi Deo valde placeret, valdèque carus esset, incurssione & vi barbararum gentium vastarentur omnia, legibus, moribus, hominibus, vrbibus denique ipsis extremum impenderet exitium? Multa sunt opinionibus hominum excellis,

excellis, atque ampla: quæ si quis consequi vult, curas suscipiat, labores perferat, de ipsa interdum vita periclitetur necesse est. hæc tibi, mi* (meum enim adhuc appello, nec, ut spero, ista mihi te dignitas immutauit) hæc, inquam, tibi cogitanda non sunt. nam quid tu non habes, cum hoc habes vnum, ut mores, ingenium, studia tua Ferdinandus Imperator probeat? hoc eiusmodi est, ut neque diu solum esse possit, & si omnia consequantur, omnia tamen vnum vincat. Quæ isto bono sic fluere, quasi fonte & capite bonorum omnium, & quasi omnium maximo. Tuos verò sensus, tuas actiones in omni vita, non dubito, quin ad immortalis Dei gloriam conferas. sic educatus, sic eruditus es. hanc ego tibi laudem tribuebam adolescentii: nunc, si verear, ut robustior aliter sentias, ac tui te dissimilem præbeas, faciam imprudenter. Retine igitur institutum, & persuade aliis exemplo tuo, verum decus in bene agenda perpetuitate positum esse, nihil opes ad laudem, nihil praefecturas valere: obsolescere profus honorum insignia, nisi splendor virtutis accedat, quod quia te sentire certò scio, propterea tibi ex animo, verèque gratulor accessione dignitatis tuae. & quæquam variis distinguebar curis, feci tamen libenter, ut hanc ad te, indicem lætitiæ meæ, testemque voluptatis, epistolam mitterem. cui si responderis, iucundum tibi fuisse officium meum intelligam: sin inuis, molestum tamen fuisse numquam putabo, & occupationibus hoc tuis illud amoris tribuam. Vale. Roma, Kalend. Ian. ∞ D LXIV.

DECIO BRANCALEONI.

Neapolim.

23

Nisi tibi nota esset occupatio mea, vererer in primis, ne accusares officium meum, qui literis tuis, amantissime scriptis, nihil adhuc responderim. Ego, mi Deci, hoc mihi turis assumo cum amicis, ut, si quid ad eos magno opere non pertinet, à me verò non satis commodo meo fieri potest, omittam interdum, aut in aliquid tempus reiiciam. te verò cur in meis necessariis non numerem, vel Cambij mei testimonio, qui tuam in me beneuolentiam prædicare solitus est, vel affirmatione tuarum literarum, ex quibus duplicem voluptatē cepi, & quòd amari, me abs te cogno-

uerim, & quòd eum te esse, quem qui non amet: hominem non esse contenderim? Nec me putes blandiri velle. sic equidem loquor, vt sentio. Præclara virtutis fundamenta iecisti: signa video non obscura, nec dubia tum studij, tum ingenij: nec hortari magis, quàm gratulari debeo: cum tu, qua ætate multi ad inanes voluptates defestunt, in ea solidam laudem quæras, & propemodum inuenta gaudere possis. Nec dubito, quin istam mentem, & quiddquid ex ea tibi manat gloriæ, vel commodi, totum, quantumcumque futurū est, acceptum Deo referre velis. quod si facis, nax tu mihi multo amabilior es, tibi que ipse optimè consulis, cum falsam speciem felicitatis humanæ à veri boni possessione distinguis. Vale, & Cambium nostrum, iuuenem eximie humanitatis, cupidumque omniū liberalium doctrinarum, saluta meis verbis. Romæ. *IIX. Id. Quinctil. ∞ D LXIV.*

E I D E M, Neapolim. 24

MIramur vterque, tu, quòd litteris tuis non responde-
rim, ego, quòd eo me nomine appelles, atque officium meum requiras. quid? tu sçlus ignoras, quibus distinear curis? quantis rerum oneribus premar? quàm numquam vacem? nec tamen deserere officium soleo. numquam id mea vel consuetudo, vel natura pateretur. At non respicisti. Excusat me litterarum tuarum argumentum. petebas à me scripta mea. quæ corrigere cum vellem, otium numquam nactus, comprimenda potiùs, quàm emittenda, iudicauit: idque sum arbitratus licere mihi per humanitatem tuam. Hoc ipsum, iniquis, scripsisse te vellem. Hoc ipsum te quoque suspicari, decuit: & erat amoris, & ego, id te cogitare, aut ad aliam saltem causam referre silentium meum, libenter mihi persuasi. in quo si tu me putas indulgere mihi plus, quàm oporteat: assentiar, cum ea fortasse conditione, vt te quoque plus à me, quàm par sit, exigere fatearis. nam in iis, quæ tua interesse cognouero, nulla, mihi crede, impediēt occupatio, quo minus amicitie nostræ debitum officium præstem. inanes autem litteras vt mittam, vix impetrarem à me ipso, si otio abundarem: quid, cum egeam vel maximè? Equidem in te amando partes vt mæx desiderentur, numquam committam.

tam. idemque à te peterem, nisi voluntatis in me tux testes epistolas tuas. Cambium autem nostrum, quem æque diligimus, quasi sponforem haberem. Aduentum tuum, de quo spem rursus iniieisti, auidè expecto. Vale. Romæ. *IIX. Non. Februa. ∞ D LXV.*

ANTONIO FURNARIO.

Neapolim. 25

ET aqua petis: & nihil est, quod ego tibi, pro tua præstanti virtute, non libenter tribuam. itaque, licet iis distinerer curis, à quibus rspirandi locus non esset, potius tamen habui nihil, quàm vt adirem ad eos, qui cum Indicem correxerint, eiusdem interpretandi scientiæ maximè omnium tenent. ij sunt quattuor viri, doctrina, & dignitate non vulgari, humanitate etiam tanta, quantum ego summam cognouerim. quorum vnus, veterè mihi necessitudine coniunctus, eloquentia princeps, Mucius Calinus, Archiepiscopus Iadrensis, cum litteras tuas legisset, incendi aliqua tui cognoscendi cupiditate visus est, extulitque laudibus ingenium tuum, assentiente me. deinde, acturum se cum collegis de tua re diligenter, pollicitus, biduo post ira mihi respondit: si qui sint Astrologiæ iudicariæ libri, qui certò aliquid non affirment, eos legi tutò posse: totamque hanc esse partem in Indice disertis verbis ita explicatam, vt nihil addendum videatur: Episcopis providendi ne peccetur, facultatem esse permissam: iis se nihil præscribere neque velle, neque posse: nec dubitandum, quin ij, pro salute animorū, & religionis nostræ commodo, atq; ornamento, egregiè administrarent omnia. Hæc de negotio tuo: in quo præstiti, quæ sunt in me, diligentia, & fidè: reliqua pro tua prudentia, & æquitate, nisi fallor, à me non requiris. amicitiam tuam, vt debeo, facio plurimi: idque vt intelligas, elaborabo, & fortasse perficiam. Vale. Romæ. *IIX. Id. Quinct. ∞ D LXIV.*

E I D E M, Neapolim. 26

Officium meum, quod ab optimo erga te animo profectum est, incundum tibi fuisse, vehementer gaudeo. equidem vellem, quantum in me voluntatis, & studij,

tantum esset auctoritatis, & gratia. ne tu intelligeres, quo apud me loco sis, quantum que tuis, quae vulgò bona appellantur, antepenam ea, quae verò bona sunt. in quo puto non discrepare iudicium tuum à sententia mea, exculto enim virtute animo nihil inane placet, recta, & honesta, & cum ipsa virtute coniuncta, prima sunt. Quare velim ita planè existimes, patere me totum tui similibus, id est, probis, & eruditis hominibus, nihil mihi pluris esse, quam iis operam nauare, eorumque commodis inservire: quod ubi contingit, ita laetor, quasi beneficium acceperim, non dederim. Tu autem, quasi magnum aliquid tua causa praestiterim, gratias mihi agis: & suavissimam epistolam condita rosa dulciorem facis: amanter tu quidem, & benignè: sed è studiorum similitudine, praesertim artium liberalium, quibus uterque nostrum deditus est, contractus amor munera non desiderat, seipso contentus est: nec mihi quidquam est, aut esse potest ut ipso praestantius, & benevolentia tua. quam si conferas, omni me afficis beneficiorum genere: & hoc nomine maiores tibi habeo gratias, quam si mihi Adonidis hortos donares. Ego te, ut deo, in oculis iam fero, licet nunquam viderim. Vale. Roma, IV. Kal. Sext. ∞ D LXIV.

EIDEM, Neapolim.

27

Magni amoris indicium, quòd scribere ad me volueris, cum tamen, quòd scriberes, nihil esset. argumento scilicet numquam indiget verus amor. verè autem quis amat, nisi qui, speciem virtutis intuens, haeret in ea, vnam experit, cetera flocci facit: hoc idem qui sentiunt, faciliè coniunguntur animis, licet longissime distent. quòd, opinor, utriusque nostrum contingit. nam studiorum similitudo contraxit amicitiam nostram, nec vulgarem, ut video, sed qualem saepe multorum annorum obsequia, officiaque plurima, & familiaris confuetudo non peperit. quòd tu si cogitas, ut ego non mediocri cum voluptate saepe facio: contentum esse me, & laetan vehementer voluntate, ac studio tuo, munera verò profertus non esse necessaria existimabis. quamquam amplector equidem officium tuum, & de pastillis aromaticis ago gratias, cum praesertim stomacho languenti viles admodum experiar. quòd verò de muliere

muliere dulciora addidisti, amo diligentiam tuam, vel quòd eius excellenti opera usus es, cum vulgaris tibi confectura, qui tuus est in me amor, non satisfaceret, vel quòd ipsum mihi significandum putaveris. Cymba tua secundos ventos exopto: & libenter spero fore, quòd vehementer cupio. res tamen ipsa quae sit, quidque sibi velit Aquilonaris illa tempestas, planè non assequor. sum enim aliquanto hebetior, quam tu suspicaris. De minutis auibus risti, & consilium tuum, licet causam ignorem, tamen improbare non audeo. nimirum, caecere, sapientis est: & satis cauet, qui non temerè credit. quòd Epicharmi, poetæ Siculi, celebrato versiculo monemur. Vale. Roma, XII. Kalend. Februar. ∞ D LXV.

NATTAE.

28

Notum tibi esse arbitror statum rerum mearum: de quo tamen, & de mea valetudine, ex familiari tuo, qui has litteras perferet, cognoscēs. Voluntatem in te meam, atque obseruantiam, quae antea fuit, eandem esse, ac semper futuram, tibi peruadeas, vnam re ipsa aliquando experiaris. habet hoc virtus, ut languescere animos in amore non sinat. te verò, quis iam ignorat, cum paucissimis in omni genere laudis esse conferendum? Perge in cursu laudabilis industriae tuae: quando nec otium deest, quòd mihi occupationibus eripitur, & praecleara habes adiumenta doctrinae, atque ingenij, quae tibi gloriam, nobis fructum afferent. Me verò ut ames amore illo tuo singulari, ita cupio, ut nihil magis. Hæc scripsi raptim, in summa vacui temporis inopia. Vale. III. Id. Quintil. ∞ D LXIV.

PETRO MAFFAËIO.

Genuam.

29

Et otium tuum significas, quòd equidem vehementer optabam: & Latinè scribis: & coralia quoque polliceris. nil profectò tuis litteris iucundius. hoc enim verbo per vxoris, & filij valetudinem iam uti licet. vnum requiro, quòd otij rationem prope nullam reddis. atqui me id à te, vel si taceam, expectare tamen, ne dicam exigere, poteras

ras opinari : si modò te à me diligi, & diligi propter studia tua, putas. Iurifconsultus ille adhuc litigat, cum damno luctum quaerens, quem diligit, ignoro : vitur quidem perpaucis, & amare tenebras videtur. fortasse illi persuasum est, desiderari se posse ab oculis multorum, si rarus in publico sit. id populus curat scilicet. Hæc de illo, quod ad me attinet, non libenter, tua verò causa scripsi non inuitus, ne prorsus amicum desiderare tabesceres. Venio ad Antonianum, quasi à ruta ad pulegium : nihil enim hoc adolescentem amabilius, siue mores, siue doctrinam spectes. Gratulatus ei sum tuo nomine de oratione, qua Cæsarem in funere laudavit. is tibi vicissim gratulatur de statu rerum tuarum : speratque fore, ut aliquando te ad nos referas bene nummarum, & fruaris nobiscum simul tranquillo animo litterulis nostris, certo vesticigali, tua virtute parto. quod hic, ut sunt tempora, pauci consequuntur. nihil autem miserius, homini præsertim liberaliter edueato, quam suspensas habere viuendi rationes, & aliunde pendere, dubia spe, quam sæpe fallit euentus. Tu igitur fructe isto otio, & colloca in tuto fortunas tuas : quod vides facere discipulos tuos. πολλοὶ μαθηταὶ κρείττους δὲ σε σάλλαν. Camillum Seuerinum, doctum iuuenem, & probum, rusticari cum nobili iuvene, optimæque erga ingenuas artes animato, Io. Baptista Nigro, valde laetor. non enim dubito, quin multas diei horas iucundissimè traducant, animum egregiis de virtute sermonibus oblectantes, corpori tribuentes, quantum satis est. vtrumque cupio, quod tuo commodo fiat, meo nomine salutari. Aldus te, ut debet, amat, salutemque tibi multam impertit. Vale. Romæ, Idib. Septemb. ∞ D L X I V.

PAVLLO SACRATO.

Ferrariam.

30

Malè sentis de vtroque nostrum, cum de immutata mea erga te voluntate suspicaris. nam & me leuem, atque inconstantem, & te fingis dissimilem tui, id est, eum, cuius in amore, cognita iam virtute tua, languere quisquam possit. tu de te ipso vide quid statuas, & quo modo feras injuriam tuam : ego meam nec dissimulare, nec ferre leuiter possum. nam, cum ab ineunte ætate ingenium, animumque

mumque meum iis artibus, & studiis excoluerim, vnde præclara omnia nascuntur : scilicet egregium industriae meæ fructum ferrem, si, quod in quibusdam soleo reprehendere, quòdque ipse sciens nunquam feci, in amicitia peccarem, præsertim tua, quæ non vt multæ, casu & fortuitò contracta, sed expetita à me semper, & pluris aestimata, quàm quæ vulgò maxima putantur. Obsecro te, istam ne patere suspensionem in animo tuo residere : cogita, quod res est, te mihi esse in oculis : delectari me vehementer memoria officiorum tuorum, & angi nonnumquam, quòd habere magis gratiam, quàm referre, possim. In pensione exacta, & pecunia permutata agnoui diligentiam tuam, vel amorem potius, quo tu adductus, mea negotia vel minima ita curas, quasi maxima sint, maioremque commodi mei, quàm dignitatis, & personæ tuæ rationem habes. De locatione verò renouanda, totum ad te refero. mihi, quidquid egeris, non modò ratum, sed etiam gratum erit. venditionem quidem temporibus excludi, & priuatorum fortunas nouis vesticigalibus exhauriri, non mea magis, quàm vestra causa doleo. quamquam dolorem nostrum leuare debet illa ratio, quòd nihil malum sine culpa, item vt cum culpa nihil bonum. Ego me hoc in aduersis didici sustinere solatio. quod ignorari à Christianis, quibus hæc sententia præstantissimum in cælo fructum promittit, cum iis etiam philosophis, qui veræ felicitatis vix vmbra viderunt, notissimum fuerit, turpe simul, & exitiosum est. Vale. Filius te salutat, & in primis obseruat.

Romæ, xvi. Kal. Dec.

∞ D L X I V.

* * *

EPISTO.

EPISTOLARVM PAVLLI MANVTII

LIBER SEPTIMVS.

CAMILLO PALAEOTTO.

Bonomiam. I

RECTE, & amabiliter cogitas, cum vsuram mihi sermonis tui, tuaque suauitatis, ademptam locorum interuallis, restituendam quoquo modo litteris existimas. hoc sane non modo mea peruerus in te, & perpetua, & iam ad summum perducta beneuolentia, verum etiam humanitas illa tua postulat, in qua tibi conferre possum paucissimos, neminem certe debeo antepone. Atque hoc loco recurrit animus ad initia nostrae necessitudinis, repetitque secum, & magna cum voluptate contemplatur officia tua: quae libenter aliis praedico, tibi non minus libenter exponerem, vt hoc ipso me gratum, & memorem intelligeres, nisi me reuocaret pudor tuus, & putarem confidere te memoriae meae, nec tamen expetere à me quidquam praeter voluntatem. Sed omitto illa vetera: recentem gratiam praeterire non possum, quod homo semper distriatus à publicis rebus, privatiis etiam, quae tua benignitas est, amicorum negotiis tum opera, tum animo ditentus, epistolam tamen ad me miseris, & bene longam, quod ipsum amoris est, & omni profusus officio, omnique lepore, & elegantia refertam. Nam, quod me laudas: non ita desipio, vt velim tecum de veritate contendere. si te delectat hic error, fruere quamuis diu, me nec repugnante, nec inuito. sin errare turpe ducis, in eo praesertim genere, in quo te, vel si ego tecum sentire velim, res tamen ipsa facile refellet: dic me deditum litteris, dic antiquitatis cupidum imitandae: studium tri-
bue:

bue: largire industriam: haec fatebor, & agnoscam: de doctrina vero, & eloquentia, quam in me vtiunque plenam manu congeisti, etiam atque etiam vide quid sentias. quam enim tu laudem bene & emendatè scribendo consequeris, eandem laudem non bene de scriptis alienis iudicando vt amittas, committere non debes. Habuit istam gloriã proxima superior aetas: cum florent illi illi viri, de quibus nulla posteritas conticescet, Bombi, Sadoleti, Poli, & horum vel æmuli, vel imitatores multi. tunc industriam benignitas excitabat: fructus laborè sequebatur: ad opes, ad honores aditus patebat. nunc obsolescit splendor omnium Romanae linguae, & destituta praemis migrat ad exteras nationes eloquentia. Hic tu me vocas ad scribendum, & quasi iam languentem in cursu quantum potes incitas. Obsecro, quid spectemus? vides enim tempora: vides hominum ingenia, ad inuidiam prouiora, quam ad aequitatem. dignitatem verò illam, & ea commoda, quae proposita olim erant, nihil est, quod cogitemus. Quocirca sine me cedere temporibus, & minuere laborem aetate iam ingravescente: si non concedis, quod interdum cupimus, vt artem omnino desinamus. Ac faceres tu quidem, vt ego sentio, aliquanto iustius, si ad communes amicos, Sigonium, & Amaseum, vtrumque doctrina, & ingenio praestantem, cohortationem istam coacteres, quamquam Sigonium cessare non arbitror: scribit enim minus nõ alacriter, quam egregie. Amasæi autè musas, quæ so, cur pateris silere? certe illum dixeras accuratè quaedam pungere in historias Polybij. magnifica res, & gloriosa, cuius expectationem ego te auctore iam aliquam apud eruditos homines commoueri. nunc tuae sunt partes, vt illum vrgeas, efficiasque, vt omnino opus appareat. simul enim & studiosorum utilitati, in qua pater eius, dum vixit, eximia cum laude fixit omnes curas, & gloriae suae vehementer consulit. Amulius Cardinalis, optimarum artium patronus penè singularis, tua sui memoria ita delectatur, vt, si cetera desint argumenta, vel ex hoc vno constet, quod apud illum loco sis. itaque noli vereri, ne illi ex animo effluas. non enim is est, qui vel temerè ametè, vel temerè amare desinat. noui iudicium in deligendis hominibus: noui constantiam in tuendis. praeterea fratrem tuum, Auditorum Rotæ celeberrimum, clarum praestantibus in
Christia-

vt obliuisci possis. Omnino discessu tuo nihil molestius: quis enim abesse eum, cuius neque consuetudine quidquam iucundius, neque sermone eruditius, nec moribus, & vita sanctius, æquo animo ferre possit? Sed rursus, qui te diligunt, qui pro tua virtute sunt plurimi, quorum tamen ego nemini concedo, cur tuo commodo marceat vituis in parte Italia nobilissima, honesta satis conditione, apud illustrem virum, humanitate, literis, omni denique, vt audio, laude perpolitum, quæ sunt eiusmodi, vt ea sequantur multi, assequantur admodum pauci. At vrbe Roma cares. Scilicet, quia Capitolium, vel Amphitheatrum quotidie non adspicis, quæ tu, hic dum eras, fortasse ne cogitabas quidem, id laborandum crediderim. Cetera, opinor, nihil ad te. neque enim sfire te arbitror honores aut opes: quæ qui adipiscuntur, vides, à tranquilla, & beata vita quam longè distent, quibus fluctuent curis, quibus assiduè miseris vrgantur. Reliquum est, vt te pungat, quod nobiscum non sis. quod ita leuiter feres, si cogitabis primùm illud, orta n. ex virtute beneuolentiam eiusdem virtutis memoria foueri, atque ali. sic, vt nihil præterea desideret: deinde mutuis epistolis hoc leniri quadam ex parte desiderium posse: postremò, mortalem esse neminem, cui planè secunda sint omnia. addo illud, quod solatij tibi loco debet esse, nostros sensus congruere cum tuis: nihil esse nobis optatius, quàm vt simul viuamus: dolere, quia non liceat, eo minus tamen, quia futurum speramus, vt aliquando liceat. habes egregiè animatum erga te Cardinalem Sirlertum: cuius auctoritatem, pro singulari eius integritate, sapientia, doctrina, maximam esse, non ignoras. Pantagathus de te & amicissimè loquitur, & præclare sentit. tribus illis, quos tuo nomine salutasti, Statio, Dauanzato, Tettio, qui te omnes resalutant, scito te in oculis esse. nam de me ipso, non faciam, vt plura ad te scribam. vellem, ita res ferret, vt, quanti te facio, tantum ex officijs meis fructum capere posses. mihi crede, studiis & rationibus tuis ita consuleretur, vt ad vitam & commodè, & satis etiam cum dignitate traducendam nihil deesset. sed vides tempora. fruamur, mi Merula, litterulis nostris, directo in Deum animo: ceteris rebus *τοῦ δὲ χρίστου*. Rortæ nostro, non minus ingenio, quàm nobilitate præstanti, poetæ optimo, & cum veteribus conferendo, salutem, obsecro

obsecro te, meis verbis, si quando ad illum scribes. Vale. Romæ, xiv. Kalend. Quintil. ∞ D LXVI.

MARIO CORRADO.

Neapolim.

15

FACILÈ poteras è silentio nostro de tuo negotio coniecturam facere: nisi si tacere nos existimas, vel quia non amemus, vel qui. parui pendendum id credamus, de quo te vehementer laborare, epistolarum tuarum crebritas ostendit. in quo video te otium nostrum scilicet è tuo metiri. nam Statio nostro à scriptione publicarum litterarum respirare nunquam licet. ego autem quibus rebus vrgear, quàm nunquam vacem, nosse te opinabar è Ciuium, aut etiam ex alius: quoniam quidem status meæ vitæ is est, vt ignorari vix possit. Sed, vt ad prima redeam, veteres illi Grammatici nondum Romæ sunt: si afferentur, eos ad te mi tam. tu velim significo. s. vbi sis futurus: nam istic, si rectè verba tua interpreter, non videris admodum libenter esse. Hæc te vocarem, nisi multi discederent optimum tamen, qualem ætas nostra non vidit. Pontificem habemus, qui si diu vixerit, quod à Deo præcati non desinimus, spes est magna, hæc, quæ fluunt, posse contineri. Vale. Romæ, vi. Kalend. Sext. ∞ D LXVI.

OCTAVIO SAN MARCO.

Patauium.

16

QVOD mihi iam antea filius meus, tui amatissimus, non obscure significauerat, id multo nunc ostendit illustribus epistola tua, ita te colere bonas artes, vt parentis tui summi viri, laudibus non modò respondere, verùm antecellere etiam aliquando possis. Concurrent multa, cur hanc omnino coniecturam faciam, primùm instrumenta naturæ, ingenium, memoria, valetudo. quæ si absint, ad magnas res, magnoperè que expetendas aspirare profus non licet: deinde studium, exercitatio, industria, quibus ita vteris, quasi illa non habeas nature bona, quibus in primis abundas, & quasi à te ipso petas omnia. Adde, quod Patauium te contulisti, quam vibem? Athenas alteras: vbi cum præstantes viri multi magnarum doctrinarum

datum, vt familiaribus tuis vetustate quidem, & opibus, officio tamen cōcedam nemini. nam, si, amantem non red- amare, turpe est: multo magis eum, qui ingenio, doctrina multis denique, vt audio, (suauitatibus ingenij ita floreret, vt eius amicitiam, qui rectē sapiat, in rebus valde expectendis numerandam putet. Quod ob eam causam scribo, vt intel- ligas, cum tibi me gratias agere, tum gratulari mihi plu- rimum de beneuolentia tua: de qua, si vniquam commise- ro, vt aliquid mea culpa detrahatur, hominem me non pu- tabo. Vale. Romæ, xv. Kal. Mart. ∞ D LXXIX.

PAVLLO LVPO.

19

ET si cum tuum erga me non mediocriter studium facile mihi antea cognitum, atque perspectum, tum mea in te singularis beneuolentia postulare videbatur, vt viserem te, quàm creberrimè, tertium iam mensem diffi- cili morbo laborantem: tamen id non feci. non equidē obli- uione tui, quem sero in oculis ob egregios mores, opti- màmque indolem: sed partim valetudine, qua, propter ni- mis longam verni temporis intemperiem, incommodio- re adhuc vtor: partim etiam occupatione molestissima, qua ita distineor, vt pedem ex adibus efferre perquam ra- rō liceat. Quod reliquum fuit, quotiescunque vidi (vidi autem fere quotidie) familiarem tuum, mei studiosissi- mum, probum iuuenem, & eruditum, Iulium Iacoboni- um, cuius tu consuetudini atque consilijs, quidquid aut in literis, aut in moribus ad hanc diem profecisti, acce- ptum referre solitus es: quàm sepe de tuo statu quæsie- rim, quàm sollicitus de tua salute fuerim, optimus ipse tes- tis est. quod vtinam, quantum doloris ex tuo periculo suscepi, tantum opis ad te subleuandum afferre potuis- sem. nã tu nunc, planè integer, & saluus, nullam pristina valetudinis partem desiderans, nobiscum esses, vt inter- dum solebas, nõsque tuo lepore, tua venustate, tu nostra consuetudine, nostra etiam, si qua est, hilaritate fruereris. quod tamen breui futurum ita spero, vt valde tibi primùm, deinde etiã nobis gratuler. non enim dubito, quin statim repetas ea studia, quæ non vulgari cum laude tractabas: quæque te (libet enim augurari, quod opto) ad summas o- pes, summamque dignitatē, fauente præsertim, atque adiu- uante

uante patrono omnium bonarū artium, omni virtute præ- dito. Cardinali Alciato, aliquando extollent. nihil est enim, vt exemplis & antiquis, & recentibus erudimur, quod ho- minum studia ad vilitates nostras magis alliciāt, quā vir- tus: nihil magis & humana nobis omnia subiicit, & aditum ad cælestia parefacit. Quare, cum tibi nec instrumenta na- turæ desint, quorum expertes multi, optima voluntate, stu- dio flagranti, nihil tamen vel mediocri laude dignum præ- stare potuerunt: neque verò ex iis rebus vllam requiras, quæ si absint, præclaræ sepe cursus impeditur industria: de- bes animum in spem optimam erigere, omnique cura ad recuperandam valetudinem incumbere. medicos habes, qui locum in ciuitate principem obtinēt: mater assidet agro- to, curat, exequitur omnia: amicorum, nec salutationes, nec officia desunt: hæc speramus fore salutaria: sed, mihi crede, medicina præstantior in te ipso, id est in constantia, prudentia, temperantia tua, reposita est. Consule igitur, quantum potes, & saluti, & gloria, & parentis etiam vitæ: quam filij iacentis adspectus exanimat: amicis verò tuis, marore adempto, veterem iucunditatem aliquando resti- tue. Quod si, expertus omnia remedia, placere Deo senseris, vt hæc humana relinquant: quæ quàm caduca sint, quàm numquam firma, quàm sepe exitiosa, profectō vides: agnosce tuam felicitatem, ad eamque prope lætissimo animo, relictis erroribus, quibus ij, qui hac diutius compage cor- poris includuntur, fallarum inanium specie decepti, ita sepe implicantur, vt nunquam ad veri boni cognitionem perueniant. nos quidem, qui, te ipso vexari morbo, patimur iniquissimè, iidē, si contigerit, vt in ista atate, istis moribus, ista mente, nondum terrena contagione deprauatus, aut mortiferi criminis labe pollutus, hanc miserimam vitam cum illa bonis omnibus circumfluente permutes: letabimur & exitu optato molestiarum tuarum, & initio beatæ vitæ, ad quam adspirare paucissimis licet. Vale. xiiii. Kal. Maij, ∞ D LXXIX.

AVGVSTINO ANGELELLO.

Fabrianum.

20

Nisi tibi, quæ nunc meæ vitæ ratio sit, quibusque cu- ris & negotijs distinear, satis cognitur crederem:

sanè afficerer magna molestia: quod tibi, viro optimo, atque in primis erudito, præterea, quod res ipsa declarat, mei amantissimo, deesse videretur officium meum. sed profectò, si me putas ab ineunte ætate iis artibus, ac studiis non mediocriter esse delectatum, quibus ad humanitatem animus excolitur, æquiores te mihi esse oportet, nec suspicari, quia rariùs ad te scribam, non ideo me tibi, quas debeo, gratias habere, nec diligere & amplecti diligentiam, industriamque tuã, quam quotidie locas in antiquitate colligenda: cuius ego maiorem officij partem libenter acceptam refero benevolentiaẽ erga me tuã. Ne tamen superuacaneam operam suscipias, cum præsertim otio non abundes: hoc velim scias, omnes me cum veteres, tum etiam proximè Auximi effossas inscriptiones, in quibus hec quoque duæ sunt, quas ad me misisti, ante duos menses accepisse à Io. Francisco Gallo, ciue Auximate: &, quod tu scripsisti, F. POLLVCII, ille, L. I. POLLVCII, quod tu, TVRCIVS C. F. ille, TVRCIVS C. F. s. quod Sergia tribus nomen fortasse fuit. nam & infra video, C. F. SER. nisi si, SER. N. id est, Seruij nepos, legendum, quod vt diligenter inspicias, mihi que significes, valde rogo. Filius abest, Venetias anno superiore cum matre negotij causâ profectus. Vale. Romæ, Non. Apr. ∞ D LXXIX.

IACOBO FALCONIO.

Pisas.

21

ET si tuis litteris magnopere delector, in quibus & amorem erga me singularem, & ingenij tui præstantiam facile perspicio: tamen, vt hoc nostræ necessitudinis officium persoluas, auocari à studiis tuis, aut etiam ab amicorum sermonibus, minimè velim. scis meam consuetudinem. neminem diligo, quem non probem: què porro cœpi diligere, tantum abest, vt exigam ab eo plus, quàm præstare possit, vt etiam, si quid peccauerit, remittam. quis enim est, qui leges amicitiaẽ perpetuò seruet? quamquam te quidem ab hoc numero non minùs verè, quàm libenter, legro. noui tuam constantiam, noui curam, atque industriam, in quacumque re amor eluceat. quæ quo rariora sunt, eo magis hic te desidero: nec desiderium ferrem, nisi cogitarem, eo te consilio discessisse, vt auctus virtute ad nos

nos redeas. quod vt assequaris, ita cupio, vt parenti tuo concedam, præterea nemini. Ioannem Riccium Politianum, illustri iam virtute adolescentem, qui aliquando mecum in tuis adibus, inuitatu parentis tui, viri optimi, cenatus est, audio Pisas breui, studiorum causa, venturum. cum velim roges, vt me diligat, quando ego singulari sum in illum benevolentia. sic, vt te amulum vix patiar. Salutabis meo nomine exquisita doctrinæ virum, poetam summum, Petrum Angelium Bargem: qui Latinam, & Græcam linguam istic publico munere maxima sua cum laude proficitur. Vale. Romæ. x. Kal. Iun. ∞ D LXXIX.

IO. ANTONIO VVLPIO. 22

VIx credas, quàm me delectauerint inscriptiones à te missæ: non solùm, quia disertæ, ac perelegantis: verùm etiam, quia gratæ ineundæ ab amplissimo viro, singulari virtute ornato, Thoma Altimaro, oblatam occasionem auidissimè sum complexus. nam, quod inde natum est argumentum epistolæ tuæ, ita scriptæ, vt summum ingenium, summum etiam erga me amorem ostendat: hoc ipsum apud me quanti esse putas? equidem, si qua est huius vitæ felicitas, maiorem eius partem in hominũ eruditione, & probitate excellentium, id est tui similitum, amicitia constituo. Quare, cum tibi maximas ago gratias, quod ad me scripseris, quòdque mihi haud paullo plus, quàm agnoscere debeam, tribuere videaris, quippe cum ea referas ad iudicium meum, quorũ ego te, si arbitrij mei res esset, Aristarchum libenter statuerem: tum verò sic velim existimes, si quis est, qui tuæ laudi faueat, qui tuam præstantem doctrinã in ore habeat, qui denique tua causâ lumina omnia & cupiat, & curet, eum esse me, daturumque operam, vt animum aliquando res ipsa declarat. De inscriptionibus indicavi sanctæ Seuerinæ Archiepiscopo, quas probarem maximè: nul lam tamen, vt verè dicam, improbare audeo: cum aliquid in vnaquaque videam excellere. Vale, & Altimaro salutem à me plurimam. Romæ, Kalend. Iun. ∞ D LXXIX.

VINCENTIO RICCIO

A. S. P. E.

23

Mitto, quæ petis omnia, præter vnã Petrarchæ paginam: quam ego, primum à pueris nostris, deinde à me

à meipſo diligentiffimè quæſitam, ne inter fragmenta quidem reperire potui. Atticanis epiftolis, etſi adhuc mihi opus erat, tamen, quando ita vis, & ego tibi tua petenti neque negare poſſum, neque volo, remitto tibi eas per eundem tabellarium, qui has litteras ad te perferet. Mihi quidem animus iſte tuus grauiſſimus ſemper erit. verum tamē, mi Vincenti, ſi curabis, vt mihi de eodem volumine in aliquot dies commodare poſſis, impones operi præclaro velut artifex egregius vltimam manum. nam ego non niſi libros quinque cum meo codice contuleram. reliquam partem vt abſolūere aliquando poſſim, non petam à te plurius verbis, ne videar beneuolētia tua diſſidere. Vides cupiditatē noſtram. Tu ſtatues in hac re, quod ſit ex fide tua primum, deinde etiā ex voluntate mea. Cūm hæc ſcribebā, familiares epiftolas dabā imprimendas. Deus faxit, vt eæ parem laboribus meis exitū ſortiantur. certè quidem in earū recognitione ſummas ego vigilias exhaui. quæ quidem quam mihi ſint laudē allaturæ, alij iudicent. Ego te, & Peregrinum noſtrum, & Hieronymum etiam in oculis ſero. Vos pro hac ipſa mei erga vos animi propenſione, ſoluenti mihi oram bene precemini. Hæc raptim ſcripſi, vt vides. ſed, cūm ad te ſcriberem, id eſt, ad amiſſimum, & humaniſſimum, non adhibui maiorem diligentia, quàm licuit per typographica negotia. Venetiis, v I I. Kalend. Iun.

E I D E M,

24

HEndecaſyllabum carmen, quo nos tam amicè ſalutaſti, multis de cauſis legi perlibenter. primum, quod tuum erat, deinde, quod elegans, & ornatum, poſtremo, quod in illo mihi ſignificabas memoriam tuam noſtræ neceſſitudinis, & beneuolentiæ. itaque non poſſum non tibi vehementer gratulari, mihi que plurimum gaudere: tibi, qui tam egregiè bonis in litteris profeceris: mihi, qui talem, ac tam amabilē fortitus ſim amicum. Deus igitur faxit, vt in hac animorum coniunſtione ad extremum vſque vitæ curſum perfeueremus, &, quæ, ſummi amoris vterque fundamenta iecimus, ea non ſolūm confirmemus, verūm etiā augeamus. ſic enim habeto, qui propter egregias animi ingeniūq; tui dotes vehemētē te diligant, eſſe quàm plurimos: qui mihi ſint in te amando pares, eſſe vel paucos, vel fortaliſſe

fortaliſſe neminem. Et ſanè nihil mihi à Deo Opt. Max. aur gratius poſſet, aut iucundius contingere, quàm vt aliquādo meum erga te ſtudio & ego tibi aliqua in re optimè declararem, & tu præclare cognoſceres. non enim iſ ſum, qui aliud ore præferam, aliud in pectore habeam. Sed hæc ſatis. Nam vltimū vacare calamo non licet mihi propter animum ſuperiori valetudine affectum atque exercitum. Illud curabis, vt erudito iuueni Cornelio Diuo ſalutem. meis verbis annuncies plurimam. Bene vale. ∞ D XXXI. Prid. Non. Sextil.

E I D E M,

25

VIde, quanti mihi ſis, quantū que te diligam: vbi primum ex balneis reſreſſus ſum, è veſtigio ad ſcribendū conuolaui. quod ideo ad te ſcribo, quia non eius generis ſunt meæ litteræ, vt ex illis aliquid poſſis cognoſcere, quod aut noſtra interſit, aut te ſcire neceſſe ſit. vnū eſt illud, quod velim te intelligere, nobis Dei beneficio priſtinā ſalutem ſi nō penitus, certè magna ex parte reſtitutam eſſe. idq; accidit ſecundū Deum Opt. Max. non niſi balnearum virtute, quæ per octo dies hauſimus. non enim hoc medicis acceptum ſero, qui me integrum propē menſem ſuis pharmacis excarnificarint, neq; tamē me febri potuerint eripere. De meis ſtudiis, propter diurnam valetudinis infirmitatem propē iam actum videtur. ego tamen, vt ſpero, quidquid omiſſum eſt temporis, breui reſarciam. Tu quid pepereris, quid parias, vehemēter ſcire cupio. non enim iſ es, qui pariaris tuum ingenium longo otio torpeſcere. idque cūm præſtas, non modò tibi vtilitatem cum laude quæris, ſed etiam tuis omnibus & amicis & propinquis lætitiā atque gaudium affers. Bene vale. ∞ D XXXI. xv. Kal. Septemb. Si Cornelius adhuc agit Venetiis, velim me certiore facias.

E I D E M,

26

LEgi tuas litteras, perbreuis quidem illas, ſed tamen valde mihi gratas. Lætaris, quod conualuerim: ego contrā quod te repererim tam bellè valentem. De Cornelio quod ſcribis, non legi ſemel, ſed bis & ſæpius. habeo enim illum conuenire. tu, ſi libebit, eris mihi comēs in homine viſendo. ∞ D XXXI. x I I. Kal. Septemb.

E I D E M,

E I D E M.

27

Mvlis, & iis quidem maximis argumentis declaravi mihi in dies tuam erga me amorem non confirmari solum, sed etiam augeri vehementer. Quod enim tam ex animo delectaris nostra consuetudine, quod tam frequenter nos visis, quod tam crebro litteras mittis, cui dubium esse possit, hoc ex nimia quadam in me benevolentia, proficisci: Quare ferreus omnino sum, & humanitatis penitus expers, nisi te valde amem, & obseruem, qui nos nullo nostro erga te merito & ames, & beneficiis ita tibi obstringas, ut, unde pares referamus gratias, nullus iam relinquatur locus. Graræ igitur tuæ litteræ, eoque magis, quod intellexi te Patavium cogitare, unde sperem te pro singulari tua prudentia, & in bonas artes propensione, amplissimam & famam, & celebritatem nominis ad tuos relaturū. Quod autem ad Græcas litteras animum appuleris, hoc tuum consilium & probo vehementer, & feliciter Deum Opt. Max. fortunare volo. crede enim mihi, nihil poteris præclarior cogitare, quam cum Latinis Græca coniungere. itaque hunc animum retine, & ut instruxisti, perge. ita fiet, ut, quam de te à puero expectationem concitasti, eam adulta mox ætate & egregiè sustineas, & cumulata præstes. Sed, quoniam nostram epistolam si longior exstitisset futuram tibi fuisse gratiorem significas: sic habeto, mi Vincenti, nos prolixius ad te non scribere, quod neque prolixiores epistolæ, quibus confirmetur, amicitia nostra videtur desiderare, neque mehercule valde est, quod scribam, quod aut nostra intersit, aut te scire oporteat. Nisi fortasse velis me scribere, in Italiam Gallos aduentare, & Venetiis visum esse comeram Sextili mense, & similia, quæ minimè te fugiunt. Quod si viderim te longitudine capi, dummodo tibi satisfaciam, inanes potius quam nullas ad te litteras dabo. Vale, & codicem, cuius te mihi pollicitus es copiam facturum, si libet, legendum nobis commutato. Prid. Id. Septemb. ∞ D XXXI.

E I D E M.

28

ET litteras, & libellum accepi, de quibus tibi gratias ago. neque verò mihi erat ignota diligentia tua, antea

antea nobis, cum Venetiis viueres, id est, cum in humaniora studia pari iugo mecum incuberes, multis quidem argumentis declaraueras. Quod petis à me res nouas, audio Carolum Cæsare ingentibus copiis breui esse in apertum æquor exiturum. apud Maomethis exercitum pestilentia grassatur. eadem apud nostras, sed omnino lentius. Peregrinus, & ceteri communes amici salutabuntur à me diligenter, vbi primum eos offendam. Tu fac existimes, nihil esse, quod ab homine amicissimo proficisci possit, quod ego non velim te à nobis expectare. fecit humanitas tua, quam mihi Parauij tam egregiè significasti, ut ad antiquum amorem erga te meum addiderim etiam cumulum quendam benevolentiam propè singularem. amicum enim semper, & amo voluntatem hominum, quæ mihi rerum omnium antiquissima est. itaque, contubernalis tuis, & lectissimis vixis, Augustino, Bartholomæo, & Ioanni cum salutem dixeris, addes etiam, omne meum studiū, & officium paratum iis esse, ac semper fore. quod ut aliquando tu cum illis experiare, dabo operam, quantum erit in me situm. Paullus Papiensis per me vobis omnibus salutem adscribi voluit. seque constanter asserit perpetuò comitati vestræ deuinctum in primis fore. Si Bonanicus redierit, si mihi significabis, gratissimum feceris. Vale. Venetiis. Idib. Septemb. ∞ D XXXI.

E I D E M.

29

Postquam mihi renunciatum est, te Patavium, ad ipsam philosophiæ gratia, concessisse, plurimum sanè voluptatis animo cepi, & hoc tuum consilium etiam atque etiam tacitus mecum ipse laudavi. facit enim amor erga te meus, ut existimem, quidquid tibi conducatur, id mihi etiam expedire. atque tu, cum in tanta hominum luce, in tanta doctissimorum virorum frequentia viuas, non dubito, quin bonarum omnium disciplinarum, & laudatarum artium cognitionem breui sis consecuturus. noui ego ingenium tuum: noui prudentiam, & singularem animi tui erga præclara virtutis studia propensionem. itaque non adhortabor te ad eas artes, quibus ab ipsa pueritia deditus semper maximè fuisti. quid sit antè acta ætate tua dignum, qui te mores, quod institutū vitæ deceat, tu videbis. Ego illud tantum tibi ante oculos ponam, ut cogites in ea te vrbe

te vrbe nunc agere, quæ liberalium omnium doctrinarum hodie veluti domicilium habeatur, & à qua inanē quemquam redire turpissimum sit. atque hoc satis esse arbitror ad excitandum te ad honestas disciplinas. quamquam ne hoc quidem ideo tibi propono, quod voluntati, aut prudentiæ tuæ dissidam, sed vt potius amori erga te meo, qui me ad scribendum impulit, satisfaciam: quod tu, cum legeris, eo velim accipias animo, quo nos & cogitauimus, & scripsimus. Cornelium Diuum, Peregrinum Benzonum, Nicolaum Sonicam, & Hieronymum Riccium Muranensem, communes amicos, meo nomine si salutabis, erit mihi vehementer gratum. Tu fac valeas, & me, vt institui, diligas. ∞ D XXXI.

EPISTOLARVM

PAVLLI MANVTII

LIBER NONVS.

NICOLAO CAETANO,
Cardinali.

I

EGO vero fratris tui Principis optimi filios, præstanti ingenio adolescentes, & libenter sum complexus: & perpecta singulari probitate, atque ad bonas artes propensione, quotidie magis vtrumque diligo. Sed, vt illorum præclara ad virtutem indole, pro mea erga familiam vestram peruertere, perpetuæque obseruantia, vehementer lætor: sic, ad excolenda eorum ingenia quod attinet, nec mihi vacui tēporis esse quantum res exigit, nec facultatem, quæ voluntatē æquare possit, non mediocriter angor. quamquā illis, vt video, quæ aliunde petuntur, intra domesticos parietes abunde omnia suppetunt. vt enim reliqua omittam, cum
in tuam

in tuam vitam intuentur, cum tuos mores, tua instituta, tua studia contemplantur, nullam præterea disciplinam, nullius vocem, aut præcepta desiderant. verumtamen, si quando acciderit, vt ab iis occupantibus, quarum concursu pænè obuor, respirare liceat, desce vestra cupiditati non patiar industriam meam. quod vt enitar, hortatur quidem multa, nihil tamen magis, quàm epistola tua, quæ me, cum sermonis elegantia, tum significatione amoris, & iudicij de me tui, sic affectit, vt nihil vnquam senserim iucundius. Vale. x. Kal. April. ∞ D LXXIX.

PAVLLO MANVTIO

S. P. D.

2

SUPERIORIBUS proximis diebus sumpsi mihi quiddam non alienum, vt arbitror, ab officio meo, neque tibi aduersum, cum optimo animo, tuique amantissimo, quæ te ratio impulisset, vt de optimo Imperatore Maximiliano, Domino meo verè rectèque cogitata, & ad Sâbucum nostrum perscripta, ex libro epistolarum tuarum tolleres, & bene culta euerteres, exquirere non dubitavi. Magnum enim atque graue aliquid fuisse, quod te ipsum quasi ad cuius laudes amplificandas illa, quæ diulgaueras, pertinebant, inuenterit, statuebam, & quin hoc cum iniuria, quæ capiti Reip. Christianæ fieret, coniunctum esse dubitare non poteram. Itaque cum te, propter excellētem omnium liberalium doctrinarum cognitionē, animo meo egregiè carum habeam, & tibi aliquid à maleuolis instillatū, quo minùs in recta sententia maneres, putem, erigere te, atque confirmare rursus meis litteris volui. Spero autem, ac potius confido, te pro singulari tua humanitate & probitate in optimam hoc accepturam partem, ac maiorē mihi, cui Cæsar intimè est notus, fidem habiturum, quàm hominibus Imperatoris opt. & inuictissimi, tuisque laudibus inimicis, meque dubitatione & cura, quam ista mutatione, cuius nulla vera ratio excogitari potest, nobis iniecti, leuaturum. Id vt facias, & hanc meam curiositatem (licet hoc nomen in vitio ponatur) ab omni malevolentia dissūctissimam, ac potius cum summa erga te beneuolentia, fidēque, quam integerrimam Cæsareæ Maiestati quoad vixero præstabo, coniunctam esse tibi persuaideas, in maio-

rem modum peto. Bene vale. Viennæ, ex aula Cæsarea, IX.
Kalend. Iunij, ∞ D LXXIX.

Ioannes Crato à Cæsareth, S. Cæs. Maieft.
Conf. & Medicus intimus.

IOANNI CRATONI.

Viennam.

3

SI quis est, vir præstantissimus, qui constantia delectetur: & quam semel consilij viâ ac rationem est ingressus, in ea libenter pergat, is ego sum, & eum esse me non mediocriter gaudeo. sed, vt te non fugit, singulari doctrina ac sapientia virum, in hominum voluntatibus nihil esse perpetuum necesse est: nec videtur in aliquâ culpam incidere, aut malè de se ipso consulere, si quis ita vitam instituit, vt eius consiliatio temporum moderetur, ac regat. Ego olim in illa mea ad Sambucum epistola quid cogitarem, ac clarandum putavi: nam etsi de studiis meis humiliter admodum sentirem, nec satis fore sperarem, vt ex ingenio meo quidquam depromerem, quod si ad Maximilianum Regem tunc Romanorum inelytū, nunc Imperatorem, mitteretur, aditum mihi ad eius benevolentiam patefaceret: tuasū tamen amicorum, assiduūque sermonibus in eam mentem impellebar, vt maximo Principi, erga liberales omnes disciplinas egregiè animato, notam esse cuperem industriam meam. nunc mutata mea ratio est. Romæ euocatus à Pontifice, sic impedior negotiis, sic à studiis auellor, vt, quæ de literis nostris opinio fuit, si modò vlla vniquam fuit, ea nihil dignum, in summa temporis inopia præstari à me posse confidam. Porro, quod pollicebar, eum posse perfici sperabam, id, spe sublata, cur polliceat, non video: nisi si, quod à me nō solū natura, verum etiā consuetudine, semper absuit, eos imitari velim, qui maiorem ex inani quadam ostentatione, quā ex ipsa veritate, voluptatem capiunt. Nam quod vereri te ostendis, ne maleuolorum opera & artificio factū sit, vt à pristina sententiâ discederē: patere, obsecro, persuaderi tibi prinūm, id quod res est, mutationē fecisse me voluntatis, nō iudicij: deinde, illa ipsa mutatione voluntatis, quam nulla temeritas attulit, sed ab inuito necessitas expressit, nihil animo meo molestius, nihil acerbius accidere potuisse. quod enim? an ego vel ita hebeti sū ingenio, vt quibus virtutibus

bus

bus tanta Maieftas ornata sit, non intelligam, vel ita improbo, vt, quæ laudes tantis virtutibus debeantur, non confitear: istam calumniam, opinor, neque qui studia mea, neque qui mores nouerit, in me conferet. In quo tamen, vt ingenū fatear, est quod me mordeat. qui enim alios, homo minime fallax, ex ingenio meo antea metiebar, nunc demum, quasi admonitus officio litterarum tuarum, incipio suspicari, posse aliquem, quod à me ratione, vt arbitror, optima factum est, id, aut ignorance consilij mei, aut suæ fortasse naturæ vitio, deteriorem in partem interpretari. neque huic malo quæ mederi ratio queat, dispicio: nec possum, in optima animi conscientia, non aliquam tamen ex aliena suspitione molestiam trahere. Tibi quidem, Crato optime, cum & me verbis exquisitis in epistola tua elegantissima, ac planè omnium, quas adhuc legerim, prudentissima laudaueris, & ea simul scripseris, quæ profectò, nisi me valde diligeres, & nisi de mea existimatione ac laude laborares, tibi numquam in mentem venire potuissent, quas gratias debeam, facillè video: quas agere possim, non reperio. Quod tamen in me est, vt meritum tuum perpetua memoria colam, & singulari te ipsum amore complectar, quod virtuti quoque tuæ, omnibus notissimæ, libenter tribuo, id si omitam, nefario me scelere deuinctum putabo. Vale. Romæ, Idib. Septemb. ∞ D LXXIX.

E I D E M, Viennam.

4

ET feruens, quàm tu fortasse expectabas, & breuius omnino, quàm vterque nostrum vellet, ad te scribo. id accidit valetudinis incōmodo, non obliuione tui, ad quem quotidie mentem refero, & ea sanè voluptate, qua maior esse nulla possit. quod si corporibus animi mederentur: facillè sanaret hunc morbum, quo quinctum iam mentem laboro, iucundissima recordatio humanitatis, & benevolentia: erga me tuæ, allefari tamen videor, dum de te cogito, tecumque quasi loquor. calores inspecto, valetudini meæ semper vtilis. nam hiems, & veris inconstantia, cum hiemali propè frigore, malè me vehementer habuit. Si valebo, expecta epistolam bene longam. interim ama me, vt facis. Vale. Romæ, Kal. Maij. ∞ D LXX.

LABORABAM eodem, quo antea, morbo, & quidem

V 2

aliquanto etiam grauius. ita Dei voluntas fert. nec satis constat inter medicos, qui sit exitus futurus: meus animus, vt ingenuè tibi fatear, aberrat à bona spe, quippe ætate ingravescente, valetudine perimbecilla, morbo plurimorum mensum. Te rogo pro nostra necessitudine, si quid mihi acciderit humanitus, filium meum Aldum, qui viuit Venetiis, tuis officiis, tuâque humanitate complectaris. Ego, si diutius vita fruatur, nullum mihi credere, erga te amicissimi atque obseruantissimi hominis officium prætermittam. Hæc quoque aliena manu: nam meæ vim penitus omnem ademit morbus. vide, qui sim, vii Crato. Vale, & posthac Venetias, quò me breui conferre cogito, ad oratorem vestrum litteras mittes. is mihi eas reddendas curabit. & quamquam fieri potest, vt inde me Patavium, valetudinis curandæ gratia, conferam: tamen discens mandabo meis, vt litteras mihi tuas eò mittant.

E I D E M, Viennam. 5

Nunc demum exoriri mihi videor, & quasi post multam noctem lucem adipisci, reuersus post annos decem in patriam ab vrbe Roma, vnde me, laborem nullum pro publica re communisque commodo reculantem, grauis morbus, ac diurnus extrusit. Gratulantur amici, amplexantur, lætitiâ oculis, vultu, sermone declarant. Hoc mihi iucundissimum est: sed, in hac iucunditate, angor sæpe intumidis sensibus, dum recordor, quid iacturæ, quâ diu Romæ vixi, studia mea fecerint: de quibus, quamquam intelligo non eum esse me, qui magna præstare possim, verumtamen minima fortasse non erat expectatio. Ire, inquires, non oportuit. Certè, si diuinare licuisset, verum, si res adhuc integra ponatur, eundi consilium qui reprehendar, fortasse nemo sit. Laborabam domesticis incommodis, siatrum meorum culpa: nec spes erat emergendi, nisi noua consilia caperentur. Vocabar à Pontifice Max. quo nihil videri poterat honorificentius: fructum autem quis non expectaret? Cohortabantur amplissimi viri, quorum erga me singularem beneuolentiam multis rebus antea perspexeram. læta denique, copiosa, ampla ab omnibus omnia promittebantur. quid agerem? credidi, & speraui, vt fere sumus omnes homines hoc ingenio, vt ea, quæ cupimus, libenter

benter quoque speremus. quamquam hoc leuius, quòd spem fecerit euentus: non tam enim abundare, quàm nõ egere, gratum est: illud perquam graue, quòd perpeti sæpe multa sum coactus, indecora proflus, indignaque studiis nostris, ætate nostra, existimatione antè parata. In quo tamè occurrit ea consolatio, quòd, in illo vitæ durissimo genere, multa ferendo, multa simul didici, quæ profectò me numquam neque libri, neque vlla doctrina, neque dies ipsa docere potuisset. Nunc, singulari diuino munere patriam adepti, redibimus ad illa præclara studia, vnde discedere non oportuit: omnique proflus cura vacui, nullo cuiusquam imperio, exclusis etiam, si licebit interpellatoribus: si non licebit, rure additi, salubri aliquo, & amœno loco fruemur, liberimo orio, litterulis nostris: operamque dabimus, quantum in nobis erit, vt, quòd amissum est antea temporis, non id quidem totum, (qui enim fieri potest?) nonnulla tamen ex parte sarciat, & aliquem adhuc ex industria nostra fructum posteritas capiat, valetudine modò vtan ut commoda, qua nunc omnino caremus, erepta laboribus illis, animisque curis, quæ nimium omnino graues, nimium diuturnæ, fuerunt. Febris discessit post nouem tandem menses: sed inedia, morbo, mæiore, ad horribilem propè maciem redacti sumus: quòdque miserius etiam est, aluum purgare, nisi accedant extrinsecus adiumenta, nunquam licet. Huic ariditati asinum lac prodesse in primis posse, neque huic remedio vllum præstare, inter omnes medicos conuenit. In cibo sicca omnia damnant, humida probant, præsertim quæ facilia sint ad concoquendum. Pono magnâ spem in eorum consiliis, maiorem tamen in animi tranquillitate, in adspætu meorum, in cæli patrij salubritate. denique ad omnipotentem Deum omnia refero. quidquid acciderit, eius voluntati libenter acquiescam. Hæc de statu nostro: vtinam quotidie lætiora. quòd futurum spero, & sanè tua quoque causa cupio. necesse est enim, quem valde ames, (sic enim mihi iam persuasi) de eo valde te sollicitum esse. Ad illam superiorem epistolam Romæ scriptam pluribus verbis, expecto, quid respondeas. Vale. Venetiis. x. Kalend. Nouemb. 00 D LXX.

Senas.

6

Vellem, vt, quàm libenter eos homines complector, quorum in sermone & in moribus aliqua signa virtutis, & integritatis elucet, tam saepe accideres, vt eos colere officiis, ornare verbis aliqua demum vel tueri, vel augere facultate possem. profectò animus meus, cui multus rebus fortuna defuit, & tibi & aliis tui similibus longè pateret illustriùs. hanc tu fortasse voluntatem meam, nullo quidem adhuc insigni merito declaratam, spectas, cum mihi gratias agis, quòd te, cum Romæ esses, humaniter acceperim, & in summa mea occupatione, numquam tamen auditu, numquam sermone excluderem. quæ tu pro tua bonitate magni beneficii loco ducis: ego, si quis ea præstet, non tam laudandum, quàm, si omittat, vituperandum puto. Quod verò de scriptis meis ita sentis, vt ea cum vehementer ipse probes, tum à tua sententia non discrepare commune iudicium dicas: istam equidem opinionem tanti estimò, quanti aestimari debet ea laus, quam, eruditorum ac sapientium virorum consensu & approbatione nixam, invidia aut malevolentia labefactare non queat. verum tamen, qui me probè norim, vereri sepe cogor, ne te quidè amor, multos fortasse fallat auctoritas tua. ac, si me audies, cui debes in ea re, quæ ad me ipsum pertinet, obsequi non inuitus, parumper moderabere post hac iudiciù de me tuum: ne, dum existimationi meæ nimium studes, tuam in discrimen adducas. Sunt enim quædam pestes hominum, quibus aliena laus ita molesta est, vt, quidquid aliis addatur, sibi detractum purent: & omnem detrahendi obtrectandiue locum sic arripiant, vt ex aliena ignominia sibi laudem querere videantur. De mutatione illa quam feci in epistola ad Sambucum, & prudenter, & amanter iudicas. scripsi, cum impedimento nihil fere videbatur, quo minùs id, quod cogitabam, ad exitù perducerem: induxi, cum propter assidua negotia studiis meis ita diffiderem, quasi nihil ne mediocriter quidè eruditus auribus, non modò Imperatore Maximiliano dignù afferre iam possent. vtriusque consilij causam ad Cratonem perscripsi. spero fore, vt meum factù, de quo parum æquis animis nonnullos iudicare, litteræ tuæ significat, vir optimus ac prudentissimus non improbet. quod si eue-

nerit,

nerit, tanti hominis auctoritate sustentatus, non equidem dicam, quid alij sentiant, sed laborabo, sed certè multo minùs: cum præsertim te quoque, florentem ingenij, probitatis, doctrinæ fama, tui iudicij testimonio mihi non defuturum intelligā. Vale. Romæ, XIX. Kal. Oct. ∞ D LXX.

AVGVSTINO ANGELELLO.

Fabrianum.

7

Nec filius adest, profectus Venetias cum matre ante aliquot dies: nec mihi à granioribus curis tantù spatij relinquitur, vt binis tuis literis pluribus verbis respondere possim. hoc tantùm habeto, delectari me vehementer diligentia tua, qua te vti video tum in describenda, tum in mittenda ad nos antiquitate. gratias agerem, si hoc vno contētus officio essem, aut hoc à te credere expectari. in Orthographicæ libro, cū rursus ederet, aut in eo, qui apparatur, veterum inscriptionum, cadere te tua laude nō patiar. ita nostra consuetudo fert, ita postulat & amor in nos tuus. Reliqua, cum vacabimus, si modò id assequemur vnamquam: quod sanè non tam nostra, quàm aliorum causā cupimus. Vale. Romæ, v. id. Maij. ∞ D LXXII.

E I D E M, Fabrianum.

8

DE inscriptionibus ad me missis, noli expectare dum tibi gratias agam. nam neque id patitur amicitia nostra: & officium tuum, sæpius iteratum, gratiarù actionem requirere iam non videtur. Quod ad meos Commentarios atinet, velim hanc mora: arquo animo feras. quotidie enim aliquid additur, aut muratur. ita, si quam facis in tempore iacturam, eam tibi relaricam. Equidem istam amo cupiditatem scriptorum meorum, in qua te socios habere multos intelligo. vnam otium contingat, vt eam explere aliquando possim. Vale. Romæ, i. v. Non. Septēb. ∞ D LXXVII.

E I D E M, Fabrianum.

9

Pro te ab Onuphrio Gilio, tui amantissimo, certior non semel esse factum inuacutudinis mee: qua no-

num iam menssem ita laboro, vt neque ratione victus, neq; vilo remedij genere adhuc quidem alleuari potuerim. itaque miserè iaceo, spe iam destitutus omni, præter eâ, quam in cæli mutatione multi ponendam arbitrantur. quorum ego libenter accedo sententiæ. exire propter nimios calores nondum licuit. Sed ego exeundi consilium ita cepi, vt Urbem planè relinquam, & ad patrios lates, & dulcia incunabula remigrem. in quo Pontifex, vt est insigni præditus humanitate, facilem, perbenignumque se præbuit. Si quæris, lætior, an tristior discedam: non facilè dixerim: ita multa occurrunt, quæ animum ac voluntatem huc illuc distrahant. propensior tamen in hanc partem sum, vt post annos decem, ætate ingrauescente, vrgente præsertim difficili morbo, ad patriæ complexum recurram: cuius adspectus, non dubito, quin mihi amissam molestissimis curis hilaritatem restituat. quam si quis afflictæ valetudini haud paullo magis, quàm orientalia quæuis pharmaca, prodesse dixerit, opinor, non errabit. Eamus igitur diis bene iuuantibus, & redeamus aliquando ad illa studia, vnde discedere piaculum fuit. quod vtinam per valetudinem liceat. nã per negotia certè licebit. ita res meas constitui: ita, quæ dissipata erant in domesticis rationibus collegi, atque contraxi: ita denique, quod accipi quasi dictum arroganter nolim, humana omnia propemodum cæpi cõtemnere. De discessu igitur fixum consilium est: de die nondum statui: sed vt hyemales imbres, tempestatésque vitentur, ante Kal. Octob. cogitamus. Onuphrius hic remanet, meo sanè cum dolore: non solum enim eius opera vtebar in studiis, verùm etiam conuictu, sermone, probitate, ingenio ita fruebar, vt hanc iacturam sarcire me posse vix vñquam putem. non deerūt omnino, quibus vtar: sed præter operam, alia desidero: hoc adulescente nihil aptius ad naturam meam. Te, mi Augustine, quamquam longè disiunctus, tamen prorsus non carebo. quæ enim tua est humanitas, qui tuus in me amor, scribes interdum ad me. ego autem, licet otium & litteras, si valebo, ita amplecti cogitem, vt diuelli me non facilè patiar, tamen à te, viro optimo, nostri, quod facilè perspexerim, cupidissimo, atque amantissimo, non committam, vt in hoc genere prorsus requiri possit officium meum. Vale. Kalend. Septemb. ∞ D LXX.

HER-

Sulmonem.

IO

NON possum non amare vehementer industriã tuam, qua te vti video in emendando gentili tuo, poëta summo. perge, vt cœpisti: nam & gloria tuæ consules, & alios ad eandem laudem excitabis. Victor ad Aemonios, magis aridet, quam Victor Iolicacos: accedente præsertim antiqui libri testimonio. Regius autem, inania captas, veritatem quærebat in tenebris. Tu longè certiora sequeris: itaque tibi libenter assentior. Vale. Romæ, xiiii. Kal. April. ∞ D LXX.

E I D E M, Sulmonem.

II

INscriptiones illæ nihil habent, quod oblectationem aut doctrinã legentibus afferre possit: quod si similes occurrerint, inanem laborè suscipere te nolo. De Ouidij loco ad tuam sententiã opinionem meã adscribas, licet. Regius ille sepe alucinatus. tu si perges vt cœpisti, poëtam ingeniosum, cuius tuum, à mendarum labe, non mediocri tua cum laude vindicabis. Vale. Romæ, Prid. Kal. Sex. ∞ D LXX.

M. ANTONIO CIOFANO.

Sulmonem.

I2

EXcusarem tibi tarditatem litterarum mearum, nisi Hercules frater tuus, quæ meæ vitæ ratio sit, quàm assiduis, quàm variis impedita negotiis optimus testis esset. atque ego illi, cum me rogaret, vt aliquid tibi rescriberem, deesse mihi dixeram non modò otium, sed etiam argumentum. nam de paraclero, sanè mirabar non probari tibi sententiã parentis mei, præsertim quæ rationibus optimis niteretur. cetera verò in tuis litteris erant eiusmodi, vt à te non negotij, sed animi causã scripta viderentur. quod si mihi hæc imposta cõditio sit, vt eorum omnium, qui quotidie, non modò ex Italia vniuersa, verùm ex transalpinis quoque gentibus ad me scribunt, rescribere litteris necesse sit: iniquè mecum agatur, & prorsus inhumanè. cuius enim otij est, cuius etiam ingenij, tot epistolis posse respondere, Latino præsertim sermone, in quo mihi, pro-

pteream, quam nonnulli de scriptis meis opinionem habent, non licet esse negligenti? At officij prætermissi grauem esse culpam dices. si simplex officium agitur, iure dices: sin euemat, vt concurrant officia duor: certe, postea alterum omitti sine culpa, & minori maius anteponi, aut fateberis, aut in grauem ipse culpâ incidet. magnam enim, nisi distinguantur officia, rerum omnium humanarum perturbationem sequi necesse est. Simili, vt opinor, in loco mea causa versatur. Cùm enim sacris libris, qui ad Christianæ reip. salutem pertinent, & corrigendis, & edendis, cùm salutationi virorum honestissimorum, qui frequentant ades meas, cùm etiam studiis nostris vel vt instituta absoluam, vel vt absoluta perpoliam, danda opera est: scilicet eius temporis, atque eius operæ partem, rebus grauissimis tractam, ad inanes epistolas transferam. inanes appello, quia video multos, cùm scribendi causam aut perquam leuam, aut etiam nullam habeant, ideo tamen scribere, vt meas litteras eliciant. quod nisi statim assequuntur, indignantur, & maiorem suæ voluntatis, quàm occupationis meæ rationem habent. Ab horum numero libenter te, mi Ciosane, sciungam. non enim dubito, quin me diligas, vel tua sponte, propter communia studia, vel imitatione iuuenis optimi, atque eruditi, Hercules fratris tui. A quibus autem diligi me puto, de iis vt bene sentiam, non ægrè à me soleo impetrare. atque vtinam, quàm propenso erga vtrumque vestrũ animo sum, tam facile vobis animum insigni aliquo merito probare possim. quod equidẽ enitari: & si contigerit, vehementer lætabor: sin minũs, vos tamen amplecti voluntatem meam, eaque contentos esse, & humanum in primis, & æquum est. Vale. Romæ, XII. Kal. Dec. ∞ D LXIX.

IOANNI CASELIO.

Florentiam.

13

A Equè, vt video, lætamur, tu mea erga te, ego tua in me benevolentia, quæ si orta est ab opinione virtutis, vt certè est: non dubito, quin perpetua sit. tu enim, quas artes à puero colere cœpisti, in iis quotidie magis vt excellas, operam dabis: ego te, inani fortasse conatu, (nam aduersantur multa) studio tamen, & voluntate, quantum licebit,

licebit, imitabor. Neritium tuum quis non amet? mihi crede, tuarum litterarum testimonio, aut commendatione nõ eget. me quidem ita sibi deuinxit officio suo, non modò vt omnia, quæ possum, sed etiam quæ non possum, eius causa cupiam. iam de eius ingenio, doctrina, eloquentia quid ego tibi, cui notior est, quàm mihi? prædicabo igitur aliis vel quòd amor impellit: vel quòd, ornare virtutem, nostræ conuetudinis est. Vale, mi Caseli, nõtque vt facis, ama. Romæ, XII. Kalend. Octob. ∞ D LXIX.

FRANCISCO PLANTEDIO.

Manfredoniam.

14

ET seriùs, quàm tu expectabas, & breuiùs fortasse, quàm vterque nostrũ veller, respondeo litteris tuis. quamquam, cùm tibi nota esset occupatio mea, erat humanitatis & prudentiæ tuæ, silentium meum in bonam partem accipere, & amici hominis commodo consultum velle: cùm præsertim, iudicium meũ de tuis versibus cur expectas, causa nulla sit. tu enim hoc in genere ita es versatus, vt excellas: ego saluere Musas iussi ante aliquot annos, nec poetas iam conor attingere: aut, si interdum, vt oblectem me potiùs, quàm vt imiter. quòd si tu meum iudicium anteposis tuo, quod ego ne comparo quidem: errare te facile patiar, neque committam, vt meam frustra sententiam exquiras. Mihi quidem ea, quæ scripsisti ad Rotam, vatem atatis nostræ celeberrimum, valde probantur. habent leporem: nec tamen grauitate carent. totum poemã (sic enim videor appellare posse) luminibus ingenij, doctrinæque distinguitur. Sic perge: sic ibis ad astra, præsertim oratoria quoque facultate, vt video, non mediocriter instructus. Commentarium meum in epist. fam. dederam amico describendum: sed eius operam casus nescio quis interpellauit: edetur aliquando, vel hîc, si licebit, vel certè Venetiis: quod minimè vellem absente me. post discessum tuum addidi non pauca, quædam perpoliui. Cupio salutari à te veterem patronum meum, omni laude præstantem, Cardinalem Comensem, cuius erga me officia, dum viuam, animo ac memoria tuebor, prædicare numquam desinam. Vale. Romæ, VII. Kal. Octob. ∞ D LXIX.

IACO-

Particulam litterarum tuarum, in qua scribis ad amicum tuum, audisse te exclusum esse Roma Paullum Manutium, (hæc enim ipsa verba ponis,) legi sine molestia. qui enim rumor, nec si verus esset valde afficeret animum meum, subsidia sibi ad omnes casus ex optima conscientia quærentem, is cum sit fallus, & inanis, quid est cur me tangat? Equidem si scire vis, qui sit meus hac tota de re sensus, inclusus potius mihi videor esse, quam exclusus. à quo enim die Romam veni, exeundi facultas, quam sæpe valetudinis, interdum animi etiam causa optaueram, data numquam est: non quin iis hominibus, qui tanti apud me sunt vt eorum voluntatem nutumque quasi legem obseruem, vt ar facillimis: sed commissum fidei, diligentia, industriae meæ negotium eiusmodi est, vt absente me iacturam patiat. quod si priuata mea res ageretur, negligere fortasse: nunc, vt scire te arbitror, totum hoc munus ad sedis Apostolicæ dignitatem pertinet: pro qua si accideret vt vitam profundere opus esset, præclare mecum actum putarem. Hoc meum studium placere bonis viris, & ipsi in primis Pio v. Pont. Max. nihil omnino probanti, nisi quod ad summi Dei gloriam, communemque salutem referatur, ita lætor, vt ceterorum opiniones, & iudicia contempnam. quid enim laborem, quid de me sentiant, aut loquantur ij, qui ne sincerè iudicare possint, liuore impediuntur, aut maleuolentia, fortasse etiam hominem in saluberrima tollendæ prauitatis hæreticæ cura diu noctuque versantem, non labori, non valetudini parcentem, parum æquis oculis adspiciunt? sexcentas enim artes, quibus causa publica lædatur, quotidie veterat ille magnus, generis humani sempiternus hostis, excogitat. Sed nomini meo, quantum volunt, isti detrahant: me tamen, vt ab optimorum consiliorum cursu, rectissimæque mente deducant, numquam assequuntur. Te quidem ista mi Gorsci, quæ aut à leuissimis hominibus temerè, aut ab improbissimis callidè disseminantur, si putem credere, ignorare videar & prudentiam, & bonitatem tuam: vt ingenuè tamen tecum agam: post illa verba, exclusum esse Roma Paullum Manutium, optaui signum aliquod vel iudicij, vel saltem amoris in

ris in me tui: iudicij, vt hoc adderes: Quod verisimile non videtur: aut etiam, Quod de tali viro vix crediderim: amoris, hoc, aut simile: Quod cupio esse fallum: Quod si verum est, doleo. Hæc tu si sic scripseris, cum amicitia nostræ, tum constantia quoque tuæ satisfecisses: illa quidem ipsa verba, quæ subacriba nonnullis videri fortasse possint, cōdimento quasi aliquo mitigasses. Vtraque est à te omissa significatio: & quamquam vtraque mihi equè grata futura esset, quippe qui à bonis eruditisque viris, id est, à tui similibus, non minus probari, quam diligere velim: tamen nescio, quo modo fit, vt, amori te nihil dedisse, aliquanto molestius feram. Qua de re scripsi ad te liberè, pro mea consuetudine: neque tamen dubito, quin tu hoc ipsum, quod scripsi, pro tua humanitate æqui bonique facias Nam de statu rerum mearum mihi ipsi, auctori satis bono, velim credas: non modò Romæ esse me, verum etiã libenter esse, existimatione integra, re familiari aucta potius, quam imminuta. Vale. Romæ, v. i. Kal. Oct. ∞ D LXX.

10. BAPTISTAE OLIVO.

Asulam.

16

ET si, cum hæc scripsi, non satis commodè valebam, dedi tamen operam, humanitate coactus litterarum tuarum, vt aliquid rescriberem. Lætor periucundam tibi esse recordationem veteris amicitia, consuetudinisque nostræ, sed maioris læticia causam afferunt officia tua, quibus vxorem meam primum, graui morbo affectam, deinde filium, non minus grauius laborantem, assidue coluisti. Vinam, quam debere me fateor, aliquando referre gratiam possim: habebō quidem merito tuo parem, quamdiu vita contigerit. De statu rerum tuarum, ex Lælio Gauardo, probō iuuenē, mihi que suis moribus, & sua virtute carissimo, cognoui ea, quæ vehementer optabam: diligere te, & coli à bonis, honestisque ciuibus: opera, opæque tua multo adiuuari, augeri quotidie opinionem probitatis, & doctrinæ tuæ. quo tibi nomine plurimum gratulor: quæque tam præclaræ industriæ, tam propensæ ad communem salutem voluntati, præmia debentur, ea nō dubito quin tibi nunc quidem homines, olim verò Deus opt. Max. vberrius persoluat. Vale, & vxori, filiisque, quorum in salute firma

mea

mea salus est, humanitatem, & diligentiam, si nondum conualuerunt, eandem præstata: me verò, quæcumque ad com-
modum, laudemque tuam pertinere intelligam, omitti pos-
se nolim existimes: si quid ignorabo, admonitis à te vin-
cam officii meis opinionem tuam. Romæ, pridie Kalend.
Octob. 60 D LXIX.

PRO COLLEGIO CANONICO-
RVM S. PETRI.

*S. R. Magdalena & Leonora Austria,
sororibus. Spiram.* 17

BENE agendi ratio maximè discitur eorum exemplo,
quorum actiones generis nobilitas, aut splendor di-
gnitatis illustrat. propterea neque optabilius quidquam
est, quàm vt Reges, Principesque reliqui ad ornandam,
tuendamque Christi Ecclesiam, vnde vera salus, æternæque
vitæ felicitas emanat, suas omnes curas, omnia studia con-
ferant: neque nos ex vlla re maiorem capere lætitiã po-
tuimus, quàm ex M. V. propensâ ad cultum, ac veneratio-
nem Apostolorum voluntate, quæ quidem nobis minimè
dubio multorum sermone, nunc autem insigni vestis au-
reæ munere declarata. Et quamquam suæ pietatis, perpe-
tuæque innocentie à Deo opt. Max. fructum illi capient,
quo nihil potest esse præstantius: tamen nos quoque, ne
partes nostræ desiderentur, primum gratias eis de ista libe-
ralitate, istaque mente quàm licet maximas & agimus &
habemus: deinde fore pollicemur, vt exster sui muneris
memoria in annos plurimos inter ornamenta templi, in a-
nimis verò nostris numquam extinguatur. Interim precibus
omnibus, vt M. V. perpetuò bene sit, quæque optant,
feliciter, prosperèque eueniant, à cælesti numine petemus.
Romæ, xv. Kal. Ian. 60 D LXIX.

HIERONYMO RVBEO.

Rauennam. 18

EPistolæ tuæ, in qua significas Rauennatem historiam
à te esse institutam, quærisque à me, quæ ad eam per-
tineant, nonnulla, seriùs omnino, quàm tu expectabas,
respon-

respondeo: sed obliuionis, aut negligentie culpa liberat
me diuturnitas morbi, quo primum leuiore commotus,
postea grauius perculsus, ad hanc fere diem iacui. alioqui
meus. in hoc genere studium nec tibi defuisset, nec defu-
turum vniquam, velim existimes. non est enim meum, mi-
nimèque decere arbitror, cum humaniora semper studia
præcipue colerem, nunc committere, vt humanitatis of-
ficia desiderate à me quisquam iure possit. Adde meam: erga
doctos homines, in quibus excellere te video, beneuolen-
tiam: adde non mediocrem obseruantiam erga ciuitatem
vestram: quæ me olim adolescentem omni liberalitatis ge-
nere complexa, immemorem, aut ingratum, in iis præfer-
tium rebus, quas ad eius amplitudinem, & gloriam specta-
re intellexero, profectò nunquam sentiet. nec verò dici
potest, quàm valde gaudeam, quòd eniteris, atque elabo-
ras, vt eius antiqua nobilitas, æternis ingenij tui prodita
monumentis, ab omni posteritate cognoscatur. nã tu iam
nunc ista voluntate magnam laudem consequeris: quid
futurum putas, cum voluntati res ipsa responderit? hone-
stis consiliis Deus, hominesque fauent: honestius autem
nihil, aut præstantius, quàm de patria bene mereri. Vige
igitur, & illustra, quantum in te est, gentiles tuos. quod eo
tibi magis cura debet esse, quia memoriam publicam, ve-
tustate iam deficientem, ab interitu vindicare non potes,
quin priuatam simul tui nominis memoriam immortalita-
tati commendes. In hoc argumento quid efficere, & præ-
stare ipse possim, non equidem intelligo: verumtamen, si
quid possum, & si assequar aut legendo aut cogitando,
totum illud, quidquid erit, & quantumcumque erit, pro-
lixè tibi, perliberalique animo & polliceor & defero.
Nam illa, quæ requiris, eiusmodi sunt, vt vel historiarum
veteris testimonio, vel ipsa etiam coniectura explicari fa-
cile possint. Si enim Casaiem, cum virique Galliarum præ-
esset, in citeriore, conuentuum agendorum causa, sæpe
hibernasse concedimus: id quod ambigere non licet, quis
dubitet, quin Rauennam, quo nullum in ea prouinciæ par-
te nobilius opidum inuenio, conuentum egerit? De fe-
dere, ne hoc quidem video: cur in dubium vocetur. vrbs
enim Cisalpinæ Galliarum Rauenna fuit: at Galli fœdera-
ti. Locum Ciceronis in oratione pro Balbo, suffragan-
te, vt verba tua declarant, vetere libro, ita legerem:

P. Cæ-

P. Cæsium, virum bonum, qui viuit, Rauennatem, fœderato ex populo. Vt primùm patria, deinde patriæ conditio ostendatur. nam si legamus, Qui viuit Rauennæ fœderato ex populo: fœderati populi nomen, id est, P. Cæsij patria ignorabitur. in quo repugnat Ciceronis consuetudo. neminem enim ciuitate Romana donatum appellat, quin patriam simul nominet. Quibus, seu, Quiniam, cur non placeat, eadem ratione adducor. nam si hunc Rauennatem esse dicemus: P. Cæsio quid fiet? an solus patria carebit? Dixi, quid sentirem, rogatus à te: nec mihi tamen arrogare tantum ausim, vt meum iudicium anteponam tuo. In amore, atque etiam in iis officiis, quæ amori debentur, me abs te vinci numquam patiar. Vale. Romæ, Kal. Februa. ∞ D LXX.

CLAVDIO STRAMBONIO.

Romam.

19

Fatebor ingenium, vt & consuetudo mea, & amicitia nostra postulat: putavi te, pro tua prudentia, & aequitate, amore erga te meo contentum esse: amoris fructum, & officia requirere numquam putavi: cum præsertim, si quis est, quem distringant curæ: non quotidianæ tantum, sed etiam permolestæ, is ego sim. quod tu cum scias, & mecum tamen sic agas, quasi nescias: quid suspicer? me abs te non amari? siquidem, quos amamus, eorum commodo, libenter consulimus. odi istam rationem: errare malo cum tanta voluptate, quantam opinio mihi affert benevolentia: tuæ, quam id cogitare, quod si credam, iniucundè viuam. quid enim profecerunt studia mea, illa, illa, quæ tu dilaudare interdum solitus es: aut quid egi tantis vigilis pro communi vtilitate susceptis, siquidem hoc non sum allecutus, vt, quibus laborem minuit labor meus, ab iis mihi merces benevolentia: nulla persoluatur. ac velim credas, non me tamen, si quid mihi hoc nomine debetur, id ab omnibus exigere. instar omnium pauci futuri sunt: & in hoc ipso paucorum numero in primis esse te, vehementer cupio, amo enim tuos mores: ingenium plurimi facio: studia laudare numquam desino. possum autem, ex ista mente quæ virtutum vbertas aliquando futura sit, facillè diuinare. & hac equidem spe, si verum scire vis, iacturam illam, quam in-

teritu

teritu Iulij Pogiani Romana: litteræ fecerunt, aliquanto leuius fero. nam, si contexes extrema cum primis, tæque ipse, vt soles, ad summam eloquentia: laudem incitabis: nõ dubito, quin paucis annis Latina: linguæ amissam propè dignitatem restituas. quod eo facilius fore video, quia tu, non contentus inani verborum sonitu, quo delectantur multi, prudentiam simul ex iure ciuili, rerumque maximarum scientiam ex philosophia: fontibus hauriendam iudicas. Quibus causis adductus, egregius ille vir omni præditus ingenij suauitate, Castilioneus Cardinalis, quem tu nobis, in tanta similibus virorum penuria, exceptum iure doles, ita te ferebat in oculis, vt nemini concederet, qui tui amantior esse posset. Sed illum iam lugere desinamus: quid enim lacrumæ proficiunt? aut etiam, (si veritatem consulimus: quod facere debemus) qui ab iis malis, quibus referta est hominum vita, hac præsertim ætate, ad æternas beatissimorum sedes migrauerit, cur eum lugendum putemus? Hæc igitur, quæ præter nostram voluntatem accidunt, ad summi Dei voluntatem referamus. ita fiet, vt ea vel modicè doleamus, vel ne dolenda quidem existimemus. Vale. Romæ, 1 IX. Id. Maij, ∞ D LXXI.

PAVLLO TACHONO.

Vibonem.

20

DElectatus sum litteris tuis, non quia me ornant laudibus, sed quia benevolentiam erga me tuam declarant. amari enim ab eo viro, de quo bona omnia boni omnes prædicant, optabile in primis est, & multorum diuitiis, a que opibus anteponendum. Quare hoc ego nomine mihi gratulor. iudicio autem de me tuo, et si vix fieri posse arbitror, vt respondere possit industria mea: tamen, siue rectè sentis, gaudeo: siue erras, error quoque tuus, vt verè dicam, mihi pericundus est. Locus Ciceronis, de quo meam sententiam exquiris, totus, vt arbitror, à coniectura pendet. itaque destitutus historia: testimonio, affirmare nihil ausim. quòd si tu, vbi obscura veritas est, verisimilia non contemnis: fortasse non improbabis quod scripsi in meis commentariis dixisse Ciceronem, Abutor coronis: quia cum olitorem calseri vellet, qui sibi interdum coronarum munuscula miserat, abuti coronis, id est,

X

malam ei gratiam referre videbatur. Hac, vt dixi, è coniectura, tu, si quid habes certius, imperti: & Vale. Romæ, xv. Kal. April. ∞ D LIX.

IO. BAPTISTAE IANVARIO.

Vibonem.

21

NEc mea valetudo, graui iam quattuor fere mensium afflicta morbo, permittit, vt multa, nec humanitas, vt nihil omnino litteris tuis amantissimè scriptis respòdeam. quamquam, si quis est, cui liceat hoc officium sine culpa prætermittere, aut is ego sum, aut prorsus nemo. obuor enim epistolarum numero, quæ quotidie mihi ab ignotis hominibus, ex longinquis regionibus, non necessariò plerumque mittuntur argumento. Ego autem neque hoc inanium, & ambitiosarum litterarum genere natura delector: & si velim id suscipere, vt vnus omnibus respondeam, quid me laboriosius, aut etiam quid stultius esse possit: cum præsertim valetudine vtar infirmè, negotiis autem curisq; vrgear eiusmodi, quæ vel, simillimâ defatigare ac frangere omnino possint. Ergo habèda mihi ratio est, quæ nõ habeatur ab aliis, cum occupationis mee, tum etiam salutis. quod si hominibus mei amantissimis in mentem veniret: atquis animis meam causam perpenderent: non otium meum ex otio suo metirentur: ita ad me scriberent, vt rescribendi necessitatem non imponent. Duo genera excipio, vel qui scribunt iis de rebus, quæ ipsorum vehementer intersunt: quibus deesse contra officium est: vel si qui sunt, qui, quacumque de re scribant, ita disertè loquuntur, ita ornate, vt eorum virtus, & eloquentia, non modò quæ possum, sed ea quoque quæ non possum, postulare à me suo quodam iure, atque exigere videatur. Hoc ego te in genere, Ianuari doctissime, constituo. tu enim quamquam ad ea indaganda, & perscrutanda, quibus inuentis, rerum obscurissimarum vis & natura patet, assiduè totus incumbas: & in hoc studio ita verseris, vt omnino cum paucis excellas: tamen, quasi hac vna laude non contentus, ita colis, itaque tenes Latinam linguam, vt oratione tua nihil purius, elegantius, illustrius esse videatur. quòd si cuperent laudari, de quo laborant multi, ego quotidie minùs minùsque curò: nullo, mihi crede, malle, quàm à te. sed cum hanc in me cupi-

me cupiditatem siue ætas, siue valetudo, siue ratio exstinxerit: ita non moueor iis laudibus, quas tu amplissimas in me contulisti, quasi nihil ad me pertineant, aut quasi sensu prorsus omni caream: amore quidem fto, vnde laudes istæ manant (sic enim interpretor) mirabiliter delector: eumq; vt eadem, quæ peperit, perpetuò alat, atque augeat humanitas tua, vehementer opto. ego enim, non modò vt parentis beneuolentiam præstem, verùm etiam ne genus vllum obleruantia, studij, officij, quod ad te ornandum attineat, prætermittam, pro virili mea parte operam dabo. De versibus, iocari te facile patior, & in ludicio argumento ingenij præstantiam ostendere. Sed noli à me expectare, vt paria paribus. te enim, vt alumnus suum, perpetuùmque cultorem, amplexantur Musæ: me, qui salute iam pridem illis dicta, ad Oratores me contuli, nunc, si quando ad eas conor accedere, vt alienum, ac transfugam, à se repellunt. Vale. Romæ, Idib. Aug. ∞ D LXX.

ANTONIO FVRNARIO.

Neapolim.

22

ET valemus, & satis iucundè viuimus, re domestica ita iam constituta, vt adolescenti filio, quem vnicum habemus, cogitandum de virtute potius, quàm de fortuna videatur. nam, quod ad me attinet, hanc habeo senectuti gratiam, vt pauca iam requiram: vel quòd ad illa longè meliora properamus: non enim longè abesse videtur ille portus, quòd peruchi cupimus ex diuturna tempestate: vel quòd stultum putamus, ea quarere cum labore, quæ nec si adipiscare, molestiæ finis est. quod te quoque, ex cultum litteris hominem, sentire arbitror: & hoc equidem nomine cum te diligo vehementius, tum diligi à te cupio. Memoria nostræ tuæ, muneribus declarata suauissimis, periucunda nobis est. Vale. Romæ, xix. Kalend. Febr. ∞ D LXX.

E I D E M, Neapolim.

23

Quæ solet ex carissimis, iucundissimisque rebus percipi voluptas, eâ ipsam ex epistola tua cepisse me prorsus velim tibi persuadeas. hoc adeo inde perspicies, quòd in magna valetudinis aduersa molestia, defatigato etiam

curis animo, committendum tamen non putavi, vt amicitia nostra, & humanitati erga me tua debitum rescribendi officium non perfoluerem. Probari à te mea scripta, atque etiam laudibus ornari, siue tu id iudicio tribuas, siue amori largiaris, a què gaudeo: nam si è studiis meis fructum aliquem exspecto: quis vberior aut præstantior laudatione doctissimi viri: sin litteris ita vtor, vt præter eas ipsas nihil cogitem: quod his temporibus facere propè necesse: anari tamen à te, quem qui non amat, hominem vix puto, in primis optabile est. Ac de isto quidem tam illustri, aut opinionis, aut voluntatis testimonio mihi vehementer, vt debeo, gratulor: tibi verò gratias agerem, si te putarem hoc officij genere delectari: quod certe tua bonitas respicit: aut si ego is essem, qui officio deuinctus aliquo, libentius in agendis, quàm in referendis gratiis operam collocaerem. De tuo statu, si est, vt volumus, & si nihil anno superiore accidit incommodè: bene est: de meo, quem vicissim tibi pro mutuo inter nos animo curæ esse non ignoro, satis multa me scripsisse existimabo, si hoc vnum scripsero, languere me quotidie magis in earum rerum cupiditate, quas mirabar antea. ætas hoc fortasse fastidium parit: verumtamen ratione potius assequi mihi videor, vt ita sentiam. quid enim appetam, cum nec sciam, quid vtile futurum sit, nec iam vsura possit esse diuturna? appropinquat enim dies, qui nos ex immensa errorum caligine ereptos, in æterna veritatis luce constituet. quæ me quidem cogitatio nec secundis rebus letari, nec nimis angere patitur aduersus. Munusculum, quod ad me singulis annis cum pulcherrima epistola mittere non desinis, pensio quedam amoris est: qua ego te, amore ipso contentus, ea conditione libero, ne scribere tamen desinas. equiore enim animo omnibus muneribus, quàm suauitate tuarum epistolarum, carere possum. Vale. Romæ, XIIX. Kal. Febr. 00 D LXX.

E I D E M, Neapolim. 24

Non patiar ignorare te, quod gratum, & pericundum tibi fore arbitror, viuere me nunc in patria, & planè viuere. fruor enim rebus iis, sine quibus vita prorsus nulla est, propinquis, amicis, libris, ipsa demum libertate, qua nihil est carius. nam Romæ tantum aberat, vt otioso liceret

liceret vniquam esse, vt negotiorum assiduis quasi fluctibus obruerer. Longiùs à te absũm: quid refert? ne Romæ quidem cum essem, fore speravi, vt vniquam te viderem: cum ætas vtriusque, valetudo, vitæ genus peregrinari nos non sineret. habet autem hoc amor à virtute ortus, vt absentes coniungantur animis, & sit inter eos, recordatione mutæ voluntatis, & benevolentia, tanta suauitas, quantum vix, aut ne vix quidem vlla potest afferre consuetudo. at plerique homines quotidiana fere salutatione, colloquutione, familiaritate, beneficiis etiam atque muneribus, ali, & conseruari amicitiam putant: nisi hæc adsint, deficere, & extingui. stultè. nam, si ab honesto manat amicitia: nulla te indiget, ipsa se sua sponte, suisque viribus, tuetur, ac sustinet: sin aliunde oritur: infirma semper, inops, inconstansque sit, necesse est, à fortunæ varietate pendeat: multis vitis, & mutationibus laboret. Ergo nos à vulgo rectè dissentimus, & à vulgi consuetudine nostra ratio in primis abhorret: cum amemus inter nos amore singulari, nec tamen inter nos officia multa intercefferint, aut alter alterum de facie norit: quod multo minus, ob longinquitatem locorum, in posterum continget: & voluntatis tamen aut ego tuæ mutationem, aut tu meæ, non est, cur extimescas. Cupio te valere, & interdum, si vacabis, ad me scribere. Ego commodiùs, quàm Romæ valeo: quid mirum? qui tranquillissimo animo vitam, & valetudinem, ab omni occupatione longè remotus, præcipuè curem. desiderari autem litteras à te meas non patiar, si placere tibi sensero officium meum. Vale. Ex opido, Plebe Sacci: quò me sæpe conferam, valetudinis, animique gratia: addo illud, ne studia colenti, quibus carni, diutius, quàm vellem, interpellatores molesti sint. III. Non. Nou.

00 D LXX.

**

X 3

EPISTOLARVM

PAVLLI MANVTII

LIBER DECIMVS.

AMPLISSIMO CARDINALI

Ioanni Morono.

I

IVRPE est præscribere sapienti quid agat, & quo modo agat: neque ego id vnquam commiserim: neque id est, aut consuetudinis, aut naturæ meæ: verumtamen excusandus fortasse videar, si vel à mea maxima re, quæ nunc agitur, vel ab humanitate tua, quam omnes norunt, & prædicant, persuaderi me patiar, vt agam tecum paullo liberius, quod sentio, & quæ cum animo meo sum meditatus, eadem nunc exprimam, nihil dissimulans, nullo veritate artificio tegens. Ego, vir præstantissime, quoad putavi, te vti pollicitus eras, acturum esse cum Pont. de causâ mea, lætabar vehementer, & in hac aduersa valetudine, quæ mihi omnem abstulisse iucunditatem videbatur, aliqua tamen voluptate perfruebar. sperabam enim fore, vt auctoritas tua, prudentia, eloquentia, præsertim in optima causâ, facilè impetraret ab æquissimo ac benignissimo principe non immoderatum aliquid, aut eiusmodi, quod inuidiam excitare posset: nō enim ego ita efferrī cupiditate soleo: quid igitur? annuam tantum ordinarij stipendij solutionem: vt quemadmodum Pius IV. Pontifex, immortalī memoria dignus, venientem ad urbem insigni viatico donauerat: sic Pius V. omni virtute ac laude præstans, ab urbe discedentem non modò simili, sed maiore etiā munere profecqueretur. in quo ratio videbatur habenda ætatis meæ, habenda valetudinis, habenda etiam meritum meorum. quamquam de meritis, ita me Deus amet, loquor non libenter: aduersatur enim

enim modestia mea: sed hoc verbum expressit ab inuito dolor, & eorum temporum memoria, cum in meum nomen inuehebantur multi, aliena conferentes in me, mea mihi detrahentes. Hoc igitur alloquendi Pontificis, & cum eo statuendi, consilio tuo, quasi rebus meis nulla iam tempestas immineret, & quasi iam in portu nauigarem, ita lætabar. Postea verò quàm de Mariano Victorio, summæ probitatis, raræ doctrinæ, excellentis industriæ viro, cognoui, acturum te esse de negotio meo in eo conuentu, qui primus habebitur eorum Cardinalium, quibus alendorum in Vrbe studiorum, moderandique Gymnasij publicè demandata cura est: planè sum admiratus mutationem consilij: & vt ingenue fatear, quemadmodum natura mea fert, nec bonitas tua recusat, ex alta quadam spe turbatus concidit, afflictiúsque iacet animus meus. equidem iis Cardinalibus tantum tribuo, quantum eorum summa virtus, ac dignitas postulat: æquè omnes diligo, æquè colo, sed ad eos certè nullam arbitror negotij mei partem attinere. A Pontifice sum Romam accersitus: à Pontifice discedendi facultatem peto. si potestas queritur: vnus est summa. si liberalitas: vnus vnico verbo pollicetur, & præstat. si dignitas: quæ maior est, quàm à Pontifice vocatum esse, à Pontifice cum benignitate dimitti: Hæc mea consilia sunt: quibus tamen, vt debeo, antepnam tua. satis enim exploratum habeo, nihil te cogitasse sine summa ratione, nihil acturum sine summa prudentia, & mihi, parum in vsu rerum versato, obscura multa sunt: tu tamquam Lynceus vides omnia, probatus per totam ætatem iis actionibus & curis, vnde salus publica minimè dubio bonorum omnium testimonio manauit. Ego me semel, non temere, aut repentina quadam voluntate impulsus, sed explorata ratione, certòque iudicio adductus, in elictam tuam tradi: me, liberòsq; meos tuæ potissimum fidei, benevolentiaëque commisi. eadem mihi perpetuò mens, eadem, quoad viam, in te vno sita spes erit. tu me ornandum, augendum, tuendum suscepisti: sæpe vidi pro varietate rerum mearum, & lætitiarum, & sollicitudinum tuam: nunc tamquam bonus artifex, tuū vt perpolias opus ac perficias oportet. expedi, obsecro, me hac molestia: vel potius, hoc me periculo libera. vides enim, cum Romano celo minimè iā cōuenire mihi posse: addu-

ctam esse in extremum fere discrimen salutem meam: aut
 tumnum aduentare, cuius varietatem, & inconstantiam,
 hinc si permanfero, mea certe nequaquam feret imbecillita-
 tas. Venetias multis nominibus cogito. idq; mihi primū
 est & præter cetera optandum: sed si vel per Pontificem,
 quod non opinor, vel per quotidianam febrem, quod ma-
 gis metuo, patriam, longo terrarum ac maris intervallo
 disunctā, petere non licebit: deponam voluntatem meam,
 suscipiam eam, quam necessitas affeget. accedam ad Sabi-
 nos colles: quos florere audio regionis amentate, cæli tē-
 perie, omnium rerum, quas hominum victus, cultusque
 desiderat, vbertate. Interea me tibi torum, salutemque meā
 quā suppliciter possum commendans, ac tradens, negotij
 administrandi rationem singulari tuæ sapientie permitto.
 Vale, v. Kal. Septemb. 60 D LXX.

AMPLISSIMO CARDINALI,

Giulielmo Sirletto.

2

AVgeri tua vetera erga me merita recentibus officiis,
 nec miror, & vehementer gaudeo, quamquam vete-
 ribus contentus esse poteram: erant enim eiusmodi, vt ad-
 di nihil posse videretur: sed tamen, vt video, tua nunc qui-
 dem ad ea permultum addidit humanitas. & quamquam
 neque tua, neque collegarum tuorum, Moroni, & Corne-
 lij, de viatico mihi impetrando summa contentio quid-
 quam profecerit: æquè tamen vobis omnibus debeo, ac si
 profecisset plurimum. est enim animi liberaliter instituti,
 spectare voluntatem in primis: minimè quidem rem con-
 temnere, potiore tamen ipsa re voluntatem ducere. sanè
 optimi Pontificis angustias temporum difficultas excu-
 lat: verum tamen ingrauescenti hominem ætate, non
 solum infirma, sed etiam ægra valetudine, imparatum à
 re domestica, cum filia nubili, ab vrbe Roma, cuius no-
 men omnia pollicetur, post decem annorum labores, suis
 sumptibus in patriam redire, iis forasse, qui hæc solent
 animaduertere admirationem aliquam pariet. Et quam-
 quam ea, quæ bonis artibus debentur, ratio temporum
 impediatur, vt etiam liberalissimorum Principum voluntas
 in optimo bene merendi cursu retardetur: me tamen à
 litteris nulla res abducat, si modò assequi otium licebit.

fatis

fatis cum vulgo insanimus: ambigua certis, turbulenta
 tranquillis, inania solidis præferentes. ætas & præteriti iac-
 tura temporis admonet, vt respicamus, quòdque reliquū
 est vitæ, viuamus nobis ipsis, bonis artibus, Deo potissi-
 mum, à quo vno, siquid aut ingenij, aut doctrinæ in nob-
 is est, cum acceperimus: ad eiuſdem vnus gloriam omnes
 ingenij, doctrinæque fructus referre in primis æquum est.
 Vale, & tibi persuade, neminem esse, vel vquam fore, qui
 tuam præstantem virtutem aut magis amet, aut libentius
 prædicet. Cardinalem Carafam, iuuenem natum ad im-
 mortalem gloriam, exemplum antiquæ probitatis, cuius
 humanitati, qua me semper est complexus, debere me plu-
 rumum fateor, nisi graue est, meo nomine salutabis. VII.
 Kal. Octob. 60 D LXX.

E I D E M, Romam.

3

QVidquid tuli, dum in patriam reuertor, suaue est: tuli
 autem aspera, graua, difficilia, sanequam multa: & eo
 magis, quòd asperitates omnes ægra valetudo, & corporis
 imbecillitas, vehementer augebat. Quæ dum ferrem,
 hæc mecum loquebatur animus, Sustine, præteritorum
 memoria, futurorum spe: & cogita, quas turbas relique-
 ris, quibus laboribus emergeris, quam tranquillitatē, quam
 quietem, petas. In patriam tendis, reſertam bonis omni-
 bus. ibi te cõplexu excipiet dulcissima coniux, languentē
 fouebit, infirmum reficiet, afflictum subleuauit: nullū ob-
 sequij, studiique munus abesse patietur. Erat hæc duris in
 rebus optima consolatio. Itaque latus nonnumquā eram,
 in dolore, ac molestia comitum meorum. nunc, affectus
 ea, quæ speraui, in vnam curā incumbo, vt perditam va-
 letudinem restituum. diuturnitate morbi, & inedia, corpus
 iam, & vires amiseram. accessere itineris incommoda, qui-
 bus ita consumptus humor omnis est, vt nimia siccitate
 vitæ periculum impendat, in reuocanda potissimum
 tua: *medici laborant: quam si assequor, con-*
ualuisse mihi prorſus videbor. dici non potest, quo defide-
rio teneor studiorum nostrorum. quasi certus ad fontem,
 si per valetudinem licebit, sitibundus accurram. tua mihi
 consuetudo, tua virtus ante oculos erit: quam imitari non
 desinam: & eo quidem animo, vt in ipsa imitatione ma-

gnam felicitatis meæ partem statuam: assequi enim, quod oprimum, atque perfectissimum est, non cuius cōtingit: velle tamen, & conari, non mediocri dignum, laude ducitur. Cupio conservari veterem amorem in me tuū, meritis quidem à me nullis, perpetua tamen cultum observantia, quam eandem semper, aut etiam, si modò ad eam accedere quidquam potest, quod ego non arbitror, maiorem fore tibi confirmo. Vale.

MATTHAEO SENAREGAÆ.

Genuam.

4

I Am proflus de velluto spem abieceram, (vtar enim noto verbo: nam veteres aliter loquebantur) nisi tu rursus vt cam susceperem, tuis proximis literis effectisses. expectabo igitur, & quidem breui, (sic enim vis) aduentum propinqui tui, quem, arbitror, in itinere Philosophos ambulantes imitari. nam tribus mensibus non modò Genua, sed ab vltima Lusitania facillè ab urbem peruenire potuit. Verū ergo fortasse calumnior: & illi morā, homini industrio, & agenti strenuè suam rem, negotia, diuturniorem, quam opinabatur, Florentiæ, vel Senis iniecerunt. sic enim existimo: reliqua fere per iocum. Simiolus, vt video, tibi quoque molestus est. duci enim te vides fictis verbis, nihil cohortatione, nihil admonitione profici: quidquid dicat, inane esse, itaque molestia te affici, necesse est, vel mea causā, vel quia rei te mouet indignitas, ac vereor ne semper eodem loco simus, nisi tu des operam, vt ei per aliquem tuorum iudicium intentetur, & à lictore publico vocatus ad iudicem, seridè rem agi sentiat. Artes hominis prædixi: quo turpius est falli, & sinere eum diutius tibi verba dare. quare, si me amas, quacumque via potes, vrge, & cõtende omnibus neruis: quamquam hæc quidem res tuis neruis digna non videtur, sed contende tamen mea causa, vt euomat aliquando quidquid debet. quod si acciderit, atque adeo cū acciderit: cur enim dubitem, quin diligentia tua fructum pariat: non dicam, tibi agam gratias: non enim pateris: sed, tibi acceptum referam, vt alia multa. quæ si obliuiscar, hominem me esse non putem. Vale, vale iterum, mi suauissime Mathæ: tibi que persuade, me nulla magis in re, quam in tuis litteris, in amore, in studiis, officiisque erga me conquescere. Romæ XI IX. Kal. Octo. oo d LXX.

AN-

ANDREÆ ANTONIO.

Ostianum.

5

Nisi me valde amares, quod multis argumentis intellexi, subitaci te mihi crederem, quod litteris tuis amantissimè scriptis nihil viquequam responderim. sed si, cur officio d. fuerim, audias: non dubito, quin omni me proflus & inhumanitatis, & negligentia suspicione liberandum putes. A quo enim tempore Roma discessisti, nullo difficultatis incommodique genere: nulla fere dixerim miseria negotia nostra caruerunt. ex ea sollicitudine, ac laboris assiduitate incidi in morbum, cuius primum vi deterritus, deinde etiam diuturnitate defessus, tentatis propè rebus omnibus, cum neque periculi, neque molestia finem viderem, cepi consilium in patriam reuertendi: extremòque Septembri mense, dissuadentibus medicis, & amicis, æger, in viam me dedi. Pisaurum vsque morbus ingravescere visus est: aspectu maris, quasi iam in oculis diu expetita patria esset, propinqui boni spe, animus corpori medicinam fecit. febris abiit, antè quam Pisauro solueremus. ita Venetias, refecti cibo, paullo firmiores appulimus. malum illud remanet, vt inueteratis morbis fere contingit, quod alio sumus ita sicca, itaque restricta, nullo proflus vt cibi genere molliori, soluique possit. quod si perpetuum esset, quid miserius? sed, ne perpetuum sit, curabimus, & cauebimus, quibuscumque rebus poterit. his primum, quæ sunt in nobis ipsis, quiete corporis, hilaritate animi, ratione victus: tum iis etiam, quæ à medicorum scientia, consilioque proficientur. Habes, id quod optasse te arbitror, de statu meo: tu, si placet, vicissim aliquid de tuo. cum enim de te, tuisque rationibus certior fieri pro nostra necessitudine maiorem in modum cupio: tum sermone litterarum tuarum purissimo atque elegantissimo mihi sicè delector. Vale. Venetiis.

FRANCISCO MORANDO.

Veronam.

6

Quæ me caussa, minimè natura procliuè ad noua consilia, nunc impulerint, vt negotium illud Romanum, quod Pius Pont. Max. decè abhinc annis honorifi-

co

co quingentorum scutorum stipendio mihi demandauerat, reiiciendum putarem, non facile est scribere: velim quidem existimes eiusmodi esse, vt aliter statuere meis rationibus alienissimum fuerit. Illud certe fieri non poterat, vt cum illo mihi amplius cælo conueniret: Quod experiri, constantiæ causa, dum cupio, parum abfuit, quin ipsius cæli adspectum, vsûmque perdiderim. Nouum igitur consilium capiendum necessariò fuit, si modò mihi carus esse vellem, si salutis, quam omnes antiquissimam habent, rationem duceret, si denique vitæ munus, à Deo datum, eousque tueri, & custodire, quoad ille ipse, qui dedit, arbitrari suo repeteret. Veni domum. hîc verò me summa quies, & domestica commoda, maximèque fidelissimæ, atque amantissimæ coniugis cura tanta, quanta potest esse maxima, planè recreauit. Febris abiit, nec tamen valeamus. morbi enim reliquiæ supersunt, magis propè timendæ, quàm morbus ipse. qui enim valere possum, aut etiam quid non timeam, cum attenuatum exsiccatumque corpus naturali munere fungi sua sponte numquam possit? quæ res neque molestiæ parum habet, &, si inueterauerit, periculo non vacat. Hoc igitur malum nisi depulerò, valere me non dicam. Studia nostra, remissa occupationibus, retenta tamen animo, attingere nondum audeo: ne stomacho, vnde fluxit omne malum, præpropera cupiditas obsit. Sed heus, mi Morande, quando te complectar? quando adspectu, sermonèque fruar tuorum? tunc ad nos, an ego ad te prior? Ego scilicet ad te. Ire enim, cum per anni tempus licebit, ad Gauderina balnea decretum est: quæ quater antea sumpsi, nec vmquam sine fructu: nunc eo sumam diligentius, quòd maiorem etas, morbiq; grauitas, ac diuturnitas cautionem postulat: inde excurram ad te, vt te videam, te complectar, tecum sim. De cydonite illa, exquisito artificio confecta, qua carui tot annos, interrupto locorum interuallis officij tui cursu, nisi tua sponte ad consuetudinem redieris, appellabo te quasi meo quodam iure, sic tamen, vt ipsum ius è tua fluxisse benignitate confitear. Episcopum Veronensem, eximie sanctitatis & doctrinæ virum, nec minore prædium humanitate, vix credas, quàm videndi desiderio tenere. Obsecro, dic ei salutem verbis meis plurimum. Tu autem vale, mi suauissimum Morande, nôsque, vt solebas, ama. Venetis.

CAMIL

CAMILLO PALAEOTTO.

Bononiam.

7

PUtasti ne vmquam fore, vt ego me Romanarum occupationum è vinculis eximerem? certè factum vides. nec mihi venit in mentem eius consilij pœnitere: quin quotidie magis gratulor, quòd illa reliquerim, hæc sim adeptus: quòd ab omni cura liber otio suar honestissimorum: quòd ea nunc denique studia recolere mihi liceat, à quibus disunctus tot annos vixi, vel potiùs planè non vixi. quæ enim mihi potest esse vita sine litteris? valeat ambitio, & fucatus opum splendor. nihil est, quod cum suauissima librorum consuetudine conferri iure possit. qua mente cum essem, commisi tamen vt aliter sensisse videar, cum sententiæ numquam mutauerim. nam ad urbem Romam eo quidem consilio sum profectus, domesticis vt rationibus consulere. simul tamen id spectans, ne delicias meas optimarum studia doctrinarum profus desererem. aliter accidit. quis me accuset inconstantia? vicit meam voluntatem potestas eorum, quibus, vt æquum est, non minùs libenter quàm necessariò, parui. sed mitto præterita. quasi enim, ea dum attingo, vulneris obductam propè cicatricem renouo. Hic me propinqui, familiares, noti pariter atque ignoti redeuntem exceperunt voluptate summa. Urbem priuatis ædificiis elegantiore & publicis operibus magnificentiore, quàm reliqueram, inueni: præterea, quamquam ardente bello, florentem vt in summa pace rebus omnibus, quæ vel ad vsûm corporis, vel ad animi delectationem pertinent. quo dolere interdum, ac panè mihi succensere cogor, qui tot bonis, tanta tranquillitate, tanto etiam nobilium virorum erga me amore tamdiu me care sim passus. lucri tamen id factum est, quòd, nisi hinc discessissem, diùque abfuissem, hæc ipsa profectò, quibus nunc ex interuallo recuperatis iucundissimè fruor, numquam omnino quanti essent, intelligere potuissem. itaque est, cur immortalì Deo gratias agam, habeamque maximas, quòd mihi occasione grauissimi morbi, missionis à Pontifice petendæ, ipsique Pontifici concedendæ mentem attulerit. alioqui nec satis decorum putassem, nec vmquam omnino commisissem, vt ante pactam diem negotium publicum urbemque relinquerem. In discessu commoda que

dam

dam sperabantur: nec defuit intercedentium dignitas, au-
 ctoritas, gratia: ratio temporum est aduersata, Pontificum
 natura liberalissimo, Turcicum bellum, & presentis fu-
 turique sumptus necessitatem excusante. minum id videri
 nonnullis. ego, qui propemodum id, quod accidit, opinio-
 ne iam præceperam, non sum commotus, ipsaque missio-
 nis impetrata munere contentus, cetera non diximus e-
 quidem contemnens, sed certe non maximi pendens, otij
 cupidus, nihilo latior discessi. Nunc habeo cum valetudi-
 ne negotium, eius enim morbi, quo me scis, Romæ dam-
 essem, nec parum diu, nec leuiter laborasse, molestæ admo-
 dum reliquiæ sunt. sed, ut spero sublatis iam causis, quæ
 morbum & pepererant, & aiebant, sedulitate, ac fideli
 meorum cura, adiuuante etiam huius cæli, quod in lucem
 editus primùm hausi, benignitate, breui omnino conua-
 lescam. Tu interea fac ne officium desiderem litterarum
 tuarum. Vale. Venetiis.

E I D E M, Bononiam. 8

NÆ ego istam villulam vehementer amo, quæ te fel-
 sum vrbanis curis leuat, reficitque secessu, & otio iu-
 cundissimo: vbi te colligis, animumque transfers ad con-
 templationem pulcherrimarum rerum: quid agas, quid
 cures, lex nulla præscribit: scribis, aut legis, arbitratu tuo:
 modò aprica deambulatione, modò prospectu collium,
 quandoque aperto, puròque cælo gaudes. nimirum hoc est
 viuere: & ista solitudine, isto vitæ genere, nihil beatius. cur
 ego tam longè absim, cur negotiis impediatur iis, à quibus
 quo magis vt disungar, diuellarque, operam do, eo me di-
 stringunt, retinentque magis. mihi crede, si rerum domesti-
 carum soluta ratio esset, aduolarem ad te statim, in ipsam,
 inquam villulam rectà me conferrem, vt tua consuetudi-
 ne, tuis sermonibus, tuo conuictu fruere: te denique disce-
 dente, custos remanerem, pomarij præfectus, villicus pla-
 nè tuus. quòd si accideret, vt istic exfulare perpetuò coge-
 rer, modò te interdum socio, modò cum libellis, præclarè
 mecum actum putarem, multam salutem vrubus, multam
 honoribus, in quibus ceteri insaniant, libenter dicerem.
 quid enim expectem amplius? didici iam, & magna merce-
 de sum expertus, quàm inania sint illa, quæ, communi
 deceptus

deceptus errore, præclara duxeram, magnæ vires, mag-
 nas occupationes, ne dicam miseras, habent. si quem de-
 lectat ambitio: si quis augendæ rei familiaris cura tangi-
 tur, si, sententiam in curia dicere, aut à multis in foro salu-
 tari, inter summa ponit: vim amet: me quidem post hac
 æmulum, riualemque non habebit vquam. ætas nostra,
 mi Camille, ad otium vergit. vides quàm fluxa sint omnia:
 quàm facillè hunc & illum, florentes opibus, florentes æta-
 te, repentina mors auferat: vt hoc ipsum, quod spatij no-
 bis relinquatur, totum in lucro deputandum esse videatur.
 ac fieri quidem potest, vt diu viuamus: sed, obsecro, quid
 erit, cur nos diu vixisse lætemur, inter domesticas curas,
 inter hominum fraudes, infidelitates, insidias, addo etiam
 publicas calamitates, quibus anguntur boni viri, quales
 nos & esse, & haberi volumus? Amplectamur igitur studia
 nostra: remota ab arbitris loca, amœna, salubria quar-
 amus: vulgi stultitias, inepriatque vitemus: animos excola-
 mus, vt eas fruges ferant, quas nec cæli calamitas corumpat,
 nec malus vicinus furto subtrahat, nec belli seueritas
 impetus deuastet. In hac sententia te esse, & idem probari
 vtrique nostrum, litteræ tuæ non minus eleganter, quàm
 prudenter, scriptæ significant. Sed impedita, propter do-
 mesticas difficultates, mea ratio est: tua longè facillior,
 & expeditior. nihil enim obstat, quo minus id, quod vis,
 exsequi, & præstare possis: ego voluntate, & cogitatio-
 ne paucor: ab ipsa re quàm longè absim, intelligo. Nec
 tamen parum profeci, quòd ab vrbe Roma discessi. ibi
 enim ne spes quidem erat otij, hic sæpe vaco: nec tempus
 perire sino: sed, quòd otij perpetuitate careo, identidem
 interpellantibus aut hominibus, aut negotiis: &
 quòd angusta nimis vtor domestica re: ideo fit, vt conari,
 & instituere multa possim, absoluere & perficere, præfer-
 tim quod expectationi respondeat, nihil fere possim.
 Habenda est etiam ratio valetudinis: quam vereor, ne
 in longum tempus affligerit, Romanum cælum, dicam,
 an negotium? an vtrumque potius: quod ita esse reor.
 Sed, si valebo, si rem familiarem ita constituam, vt ab-
 sentis animum nihil pungat: imitabor, quantum in me
 erit, consuetudinem tuam, expertemque culpæ volupta-
 tem quæram. & quod te quoque facturum esse, vel po-
 tius iam facere cœpisse video, in litteris, in colenda pietate,
 in summi

in summi Dei, summi que boni, amore, & cupiditate con-
quiescam. Vale. Venetijs, Id. Dec. 60 D LXX.

E I D E M, Bononiam. 9

Nihil gratius oleis, vel earum magnitudine, vel con-
dimenti suauitate, vel ipso amore tuo, qui te, ut miteres,
admouit. Hispanis honorem, tribuunt nobilium mensæ, quia
magnitudine ceteris antecellunt: mihi nescio quo modo
subinulsæ videntur. tuæ nec magnitudinem desiderant,
& carnis habent multum, & præstanti sapore commendantur.
quare non ὄρεται, sed præclare collocatur industria tua in
oleatio colendo. in quo multa consequeris. tibi, post
urbanas curas, voluptatem quaris: domesticam rem iuuas:
quamquam te quidem hoc arbitror in minimis ponere:
amicos muneribus afficis: in quibus me non postremum locum
obtinere, ita lætor, ut hac vna sæpe cogitatione in magnis
molestiis non mediocriter solatium inuenerim. Fruere, mi
Camille, ista voluptate, qua nihil honestius: isto industria
genere, quo nec liberalius, nec nobilius quidquam esse potest.
Scis enim, quid de sapientissimis viris proditum memoria sit: agreste
eos vitam, expertem deliciarum, ab omni luxu, atque ab illa
bonorum morum, corruptrice copia remotam, victu cultuque
simplici contentam, urbanæ prætulisse: agro bene culto,
& ipsa largo sinu suas opes effundente natura, nihil vidisse
libentius. Quid magni Reges? non né sua manu satas pulcherrimas
arbores, apto ad speciem ordine, iucundaque descriptione dispositas,
exterarum nationum legatis gloriæ causa ostentabant? Hos qui
student imitari, quis eos iure reprehendat? Vtinam fundus meus
aut abesset propius, aut ea saltem regione esset, ubi cali grauitas
minimè timenda videretur. mihi crede, olearia ego quoque
instituerem, rusticis me oblectarem operibus, valetudini simul
animoque consulerem, quod aliqua tamen ut rationem consequar,
quocunque loco, quacumque regione, operam dabo. Nam hæc diu
commorandi spes auferunt multa, sed maximè frigoris iniuria,
& vinorum austeritas: quæ, tenui corpore imbecillo stomacho
ferre vix possum, vel planè nullo modo possum. itaque de migratione
cogitandum. Vale. Venetijs, Kal. Ian. 60 D LXX.

FRAN-

FRANCISCO CICEREIO.

Mediolanum.

10

Quam vereor, optime ac doctissime Cicerei, quia
fœrius epistolæ tuæ respondeo, ne quid suspicere de me
durus: quod certè nõ debes. quo enim tempore mihi Romæ
reddita est, graui morbo laborabam: neque conualseui,
nisi post multos menses, nec in urbem, sed in patriam reuer-
sus. nam valetudini meæ calum illud, quo vsus eram
antea perbenigno, aduersari, & obesse ita cœperat, duitius
ut ferre non possem. itaque fuit omnino, ut vitæ consulere-
m, ab urbe discedendum. in quo summi Pontificis clemen-
tiam, & facilitatem laudabo numquam satis: qui, de languore
meo certior factus, cum adhuc muneris mei, susceptæque
provinciæ menses nõ pauci superessent, abeundi tamen potestatem
pereti equissimo animo concessit. quam quidem eius benignitatem
tanti æstimo, quanti suam quisque vitam & incolumitatem æstimare
debet, viuere enim diu me posse, aut rectè saltem & firmiter
vmquam valere, si permanerem vbi cœperam ægrotare, febri
præsertim adhuc urgente quotidiana, planè desperabam. Hæc
si tu nosti: non dubito, quin purgatus tibi satis superque sim.
id enim æquitas, & earum artium, quas magna cum laude
profiteris, humanitas postulat. Sim autem de statu meo
nihil accepisti: mirari te fortasse non nihil decuit: malè
tamen de me quasi officium negligenter, aut inhumanitatis
vitio laborarem, quem scires ab homine omnium officiosissimo,
atque humanissimo Octauiano Ferrario, diligenti, existimare
non oportuit. inter diuersa enim studia, dissimilæ sue mores,
amicitia non oritur: aut, si oritur, non diu certè conseruatur.
similem sibi quisque ad amandum deligit: in quo errare se
non putat: sed si errat, iudicium meliorem meliore corrigit,
dilluta, non discissa, ut à sapientibus præcipitur, amicitia.
At mihi cum Ferrario triginta iam annos, eoque amplius,
arctissima iniercedit necessitudo. quo primùm die mihi
cognitus est, ingenium, & futuræ doctrinæ principia
peripexi: postea mores in consuetudine probaui: inde ortus
est utrimque amor: qui ne vmquam deficeret, alereturque
potius, & ad summum perduceretur, ille suæ virtutis, ego
meæ meritis in illum obseruantia, præstitimus. Hoc argumento, tu vide quid

tibi sentiendum de me putes : ego , cum Ferrario , tali viro , cuius non minùs vita , quàm scientia , bonis omnibus , rectèque intelligentibus probatur , placere me video , ipse mihi displicere non possum . Nam quod vnà cum eo Bartholomæarum Capram , Hannibalémque Crucium in carcere fers : planè tecum sentio , vel tu mecum potiùs . multum enim sunt anni , cum & hominum proborum , atque eruditorum celebri sermone commotus , & Ferrarij testimonio , quo quid grauius impulsus , utrumque capri diligere . Capram iam tum audiebam , præterius civile , dignamque nobili viro , multarum litterarum scientiam , insigni quadam erga bonos omnes , præsertim liberalium disciplinarum amore flagrantem , liberalitate excellere . quæ laus eo pluris in priuato ciue debet æstimari , quo minùs hodie in his , qui beati propter opes putantur , id est , in principibus ipsiis , agnoscitur . Cruceij humanitatem expertus sæpe sum in rebus meis : doctrinam è scriptis eius non vulgarem , præstantem eloquentiam duxi . Quis igitur dubitet , (nam te quidem vix arbitror) quin *ad ista* illud apud me valeat , quod tu lepide , verèque induxisti : si tibi cum iis viris , quos ego vehementer amo , vehementerque colo , optimè conuenit , sequi omnino , ut mihi quoque tecum optimè conueniat . sed mihi crede , his argumentis iam non eget virtus tua : quam probauit largita tibi sua iura , ciuitas omnium nobilissima : probauit , mandato tibi publicè docendi munere , senatus ille , cuius ad sapientiam , & iustitiam , quasi ad sacram anchoram , rebus aduersis , aut dubiis , omnes confugiunt : probarunt denique suo testimonio , suæque commendatione , tres illi viri , omni prorsus laude cumulati . Quæ cum specto , mecumque cogito : munus hoc amoris tui delatum ad me per litteras , & eas litteras , quibus ut nihil humanius , ita nihil possit esse ornatius , quantum sit , intelligo . in quo tuendo , augendoque rebus iis , quæ significationem habere porcrunt voluntatis meæ cum tua laude coniunctam , partes meæ non desiderabuntur . tu velim existimes , quod tibi nunc libenter promitto , multo facturum esse me oportuno tempore libentius . id si credis : & si vtendum tibi statues in omni tua re studiis , officijs , facultatibusque meis , & eo quidem animo , tamquam ea tibi non recentis , aut dubiæ , sed veterissimæ , & multorum annorum vsu confir-

mate

matæ beneuolentiæ iure debeantur : erit hoc alterum humanitatis tuæ non vulgare munus : quo me tibi deunctum perpetuò fore polliceor . Vale . Ex opido Plebe Sacci , v 11 . Id . Nou . 88 D LXX .

OCTAVIANO FERRARIO .

Mediolanum .

II

MI Ferrari . si me tantum amas , quantùm profecto amas : gratulari te mihi æquum est , quòd ex optata diu patriæ compos denique factus post annos decem , tenui fortuna contentus ita viuo , ut regum opes honorèque contemnna . carebam otio , studiis , rebus multis ad meam naturam aptis : quæ mihi nunc omnia Dei benignitas restituit , illique fruor eo suauis , quo fit vici desiderij diuturnitate iucundior . Si quid præterea non tam de meo , quàm de meorum statu scire vis : vt fere , qui amant , curiosi sunt omnes , hæc accipe : vxor , & filius in vire , commoda vterque valetudine , illa rem domesticam , hic officinam , emendandorumque librorum curam administrat egregie . mihi tedio diutine commorationis vrbana , iusticiari vehementer placet . quo primùm afflicta diuturno morbo valerudini consulimus : & imbecillo corpori vires addimus : deinde quasi quibusdam ex solutus vinculis , liberè vagatur , & voluptate pascitur animus honestissima . nullis hic angimur curis , nullis implicamur negotijs : licet id quod antea numquam licuit , prorsus nihil agere , si volumus : & quod licet , sæpe volumus . nam vehi curru , opida inuicere propinqua , amicorum villulas obire , conuiuari etiam interdum , suauissimisque epulas cõdite sermonibus , hoc ipsum voco nihil agere . quamquam , qui valetudine parum firma , operam dat vt suauiter , iucundè , & honestè simul viuat , is profectò nihil agere mihi non videtur . Sed in hoc tamen vitæ genere libros , communes delicias nostras , abieciisse me penitus , nolim existimes . nobilicũ vbi que sunt comites numquam molesti , loquentes , silentes , cum volumus , quoad volumus . & quanquam veteris morbi reliquæ quædam supersunt , & vires adhuc languent : quiddam tamen aggredi sum ausus : quod si , vt spero , absolua : & si , vt principia dare se videntur , ita procedet industria , vel à te probabitur : (à te cum dico , qui subtiliter , & sin-

Y z

cerè iudicant, simul omnes intelligo. tu enim is, quem nec opinio fallat, nec voluntas à veritate detorqueat] vel, quin me putes omnis expertein ingenij, nec de mea, nec de cuiusquam omnino facultate statuere, & existimare quidquã posse, non recuso. Locus ipse me vacuum interpellatoribus, & hæc viuendi arbitratu meo, rerum omium dulcissima, optata antea potius, quàm sperata libertas inuitauit, vt ordiret id, quod, nisi sedem hic statuo, aut certè, nisi in hoc cessu, & in hac penè solitudine (nam si cum vrbe feratur, quamquam celebre satis opidum, solitudo tamen quædã videri possit) maiorem anni partem consumpsero, vereor, ne sanè admodum, fortasse etiam pertexere nunquam liceat. opus est nec temporis, nec laboris exigui. tempus hic, vt video, deesse non potest: labore communis vtilitatis gratia nunquam adducar vt fugiam: interim tamen, superiore periculo admonitus, operæ, curæq; plus in valetudinem, quàm in studia, cõferam. Vale. Ex opido Plebe Sæcci, v i. Id. Nouemb. ̄̄̄̄ D LXX.

HENRICO ET CAMILLO

Cætanis Fratribus, Bonifacij Principis filijs. Romam.

12

Lætari vos arbitror, nobilissimi adolescentes, pro vstra erga me benevolentia, meo in patriam reditu, minimè dubitantes, quin tranquillè viuum, vacem iis molestiis, quibus in vrbe Roma carere vix poteram, fruam iis studiis, cum quibus voluptatem nullam confero. nam de fructu, quem posteritas capere possit ex industria mea, nihil dico. conatus equidem à puero sum, idque mihi propositum in omni vita fuit, vt omnibus meo labore prodessem: vtrum autem, quod sequebar, assequi licuerit, ad meum iudicium non reuoco: viderint ij, qui nostra legent. ego mihi tēmerè nihil arrogo, nec assentor libenter, aut ita gloriola ducor, vt falsæ opinionis errore, quod video multis contingere, oblectari me sinam. quòd si nihil aliis prodesse possum: bene tamen mereor de me ipso, dum ea lego, quibus curæ sedantur, dissipatúsque perturbationibus animus colligitur, & ab admiratione rerum inanum ad veræ solidæque felicitatis cupiditatē traducitur. hoc bono Romæ carebam, quia carebam litteris, & otio, molestissimis

mis

mis implicatus occupationibus, quarum ipsa nunc recordatione commoueor. itaque, cum opinari & credere nonnullos audio, eo me consilio ab vrbe discessisse, vt recuperata valetudine, redirem: ita statuo, vel eos ignorare, quàm infeliciter mecum actum sit, quàm diu Romæ vixi, vel in illo quingentorum scutorum stipendio tantum ponere, vt eadem subire molestias cum eodem expediat emolumento. qui si naturam morèque meos tenerent: profecidè longè aliter sentirent. non enim aut stipendium illud, aut vlla me lucri cupiditas Romanam perduxit: quamquam hæc priuata fortis homo non contempsit: sed ipse sum allectus propè certa, vitæ cum dignitate traducendæ, fruendi nonnumquam studiis meis, amicorum cõsuetudine, voluptatibus etiam homine ingenuo, & liberaliter educato nõ indignis. quàm contrà ceciderit, vos optimè nostis. nunc, vel si stipendio vocarer multo maiore, sic insanirem, vt meam quietem, diuino mihi munere post annos decem restitutam, mea studia, ipsam denique valetudinem vlllo pretio venderem? tum verò, si eadem illa contingerent, iure plecterer: nemo excusatione, aut venia dignum duceret: nemo querentem audiret: nemo opem ferret imploranti: ad auaritiæ culpam, & immodicam habendi libidinem conuerterentur omnia. Præstat igitur sapere, id est, quam alij fortunam admirantur, eam contemnere, paucis acquiescere, & iisdem contentum esse, quibus ipsa contenta natura est: quæ, dum vitæ arceantur incommoda, & alimenta suppetant necessaria, præterea nihil desiderat. Iam ætas, & valetudo, hæc admodum in firma, illa quotidie magis ingrauescens, admonet me, cupiditate ne prouehar longius, vela citò contraham, & impendentes futuræ vitæ procellas extimefcam. itaque facio non inuitus, vt cum huius peregrinationis exitus haud longè distet, non tam de via, quæ minima restat, quàm de exitu ipso, qui principium afferet æternæ vitæ, cogitem, atque elaborem. Hæc ideo collegi, ne quando vos, aut aliquis potius vestri dissimilis, (nam id quidem à prudentia vestra expectandum non videretur) displicere mihi consilium meum suspicari posset, quòd in patriam venerim, quod vtinam biennio maturius fecissem. non incidissem in eum morbum, quo valetudinem in perpetuum fere perdidisti: rationes hic domesticæ minus iacturæ fecissent: studia fortasse mea fructum stu-

diosis aliquem tulissent. Vna tamen ex hoc naufragio tabula me delectat, quod opinione fruor amoris in me vestri: quod ex disciplina, præceptisque meis maximum vos in ea via, quæ ad eloquentiam ducit, fecisse progressum intelligo: quod perispecta denique indole, voluntate, industria vestra, augurari facilè possum de futura gloria: nec locum iam habet adhortatio: curritis enim vestra sponte, quod patruï Cardinalis dignitas, & virtus, quod parentis integritas, & sapientia, quod auita decora, & maiorum nomen immortale vocat. Valete. Venetiis, IX. Kal. Dec. c. b. 1772.
1772. D LXX.

IOANNI CASELIO.

Ad arcem Sacriniam.

13

VRbem Romam ante duos menses, difficili diuturnoque coactus morbo, reliqui. melius omnino mihi nunc est: necdum tamen ita valeo, ut intermissa officia repetere audeam. libros parè attingo: amicorum litteris, nisi graue sit argumentum, aut breuiter admodum, aut prorsus nihil respondeo: negotia reliqua, ut valere ipse possim, valere iussi. ea re nec scripsi ad te antea: & in posterum ne quid oneris mihi imponas, quod infirma ferre valetudo nequeat, à te peto. Familiares tuos, nobiles adolescentes, Ioachimium Basseuitum, & Nicolaum Rasium, verbis perhumaniter accepi: re non iuuo: quia nec ipsi rogant: & mihi quid eorum causa præstare possim, ipsis non rogantibus, in mentem non venit. modesti sunt omnes, & morum elegantia præditi. ingenio, & litteris, cum à te diligantur, tuæque consuetudine sint vsi, non dubito, quin pro atate excellent. ac sapièter quidem eos facere iudico, quod apud nos aliquandiu sibi viuendum statuunt. præclaram enim indolem, materiæque virtutis haud mediocriter cælum Italicum adiuuabit. quod eo magis lætor, quia redundabit ad te aliquid ex eorum summa laude: cum vel alumni fuerint disciplinæ tuæ: vel tuis hortatibus, consiliisque in Italiam, quasi ad mercatum bonarum artium, se contulerint. mihi autem, caue putes, gratius quidquam esse posse, aut curari à me libentius, quam quod ad existimationem pertinere tuam intelligam. id adeo cum præstanti doctrinæ tuæ, studiisque ad communem vtilitatem spectantibus,

tum

rum summa erga me, respectu iam satis, atque cognita, beneuolentiæ debere mihi videor. Vale. Venetis XI IX. Kalend. Ian. c. d LXX.

HORATIO CARDANETO.

Perusiam.

14

GRatulor tibi, mi Cardanete, nec sanè magis ex animo gratulari possum, quod nobilissimorum adolescentum, Henrici, & Camilli Catanorum, fratrum, & amicitia sis. melior omnino reperiri ratio nulla poterat, qua ferrem æquiùs eorum me consuetudine carere, quam quod vrantur tua. te enim vel studiorum similitudine, vel animorum coniunctione, vel mutuis etiam officiis quasi me alterum esse puto. qua modestia sint, qua grauitate, qua prudentia, quam à comœnibus ingenuis differant, quam à deprauatis huius sæculi moribus abhorreant: quia breui admodum ipse intelliges, nihil dicere auguratus quidem antea sum, si diuturna vtrique vita contigerit: quod in tanta bonitate, tam propehinc ad veram laudem studiis, ab immortalis Deo sperandum videtur. nullam esse gloriam tantam, quam non facile contempserint: nullos honores, qui non eorum virtutibus vtro desistantur. Te rogo, pro eo quanti me facis, conferas mihi eos quidquid poteris officij, studij, obseruantie: quodque facere cum omnibus, qui te noruat, solitus es, id tibi cum ipis præcipue faciendum putes, ut iis pareant opes ingenij, ætatis, doctrinæ tuæ. De meo statu, quidquid possum scribere, ut video, cognitum iam habes: in eo tamen eras, vel potius errare te cogit aliorum sermo, quod me bene nummatum in patriam rediisse putas. decem enim annorum laboribus vix tria scutatorum millia, id est, quantum ad filiam collocandam requiratur, colligere potuius. ita mihi nulla pecuniæ, nullum vestigal, præter veterem frugalitatem, & quo vestigal nullum est verberis, animum paucis contentum, relinquitur. quare gratulari te mihi velim, non quod abundem, quod falsum est, sed quod tranquilla mente viuam, quod in studiis quantum valetudinis ratio permittit, quod cum meis, quod denique nullis implicatus negotijs, sed in summo otio, summa quiete, summa libertate: quæ sunt omnibus diuitijs rectè intelligentium iudi-

y 4

cio, anteponenda. Vale, & illustrissimis. Caranis salutē dices à me plurimam. Venetiis, xvii. Kal. Ian. 00 D LXX.

ANTONIO ROLANDO.

Patavium.

15

ADhuc languebam ex vetere morbo: & filio non leuiter aegrotante, eram sanè perturbator; committere tamen nolui, vt epistolæ tuæ, insigni præsertim Homerica magniloquentia, & benevolentia notis erga me tuæ, nihil omnino responderem. Quod petis, vt orationem tuâ corrigam: primùm id quidem necesse non est: cùm scriptor sis luculentus, iudiciòque excellas: deinde verò tantum ab re mea mihi otij non est, aliena vt possim legere. aut enim non vaco: aut, si quid temporis conceditur, ad ea, quæ iuchoata, rudiaque iam pridem habeo, absolueda & perpoliueda totum confero. quare à te peto, vt habeas rationem & valetudinis & occupationis meæ. Ego posteaquam in patriam reuertor, negotiorum magnitudine defatigatus, ætate etiam admonitus, & Venusini Poëtæ versu, solue senescentem maturè sanus equum, mihi & Musis duntaxat viuere constitui. nullas suscipio curas, nisi quas rerum domesticarum necessitas imponit. nouas amicitias non expro: veteribus colendis operam non do: cum vxore liberisq; suauissimam vitâ duco. Hic enim dies, vt ille ait, alios mores, aliam vitam postulat, amicorū copia quid præter molestiam habeat, non video, si quis aliter sentit, arbitrato ipse suo viuat: ego malo mihi sapere, quàm aliis. De vxore à te ducta, de susceptis liberis, valde tibi gratulor. nam, etsi onus alendæ familiæ, durissimis temporibus, magna rerum omnium caritate, perquam graue esse non ignoro: te tamè, virum bonum, peritum optimarum artium tua virtus ex omnibus incommodis, ac difficultatibus eripiet: aderitque Deus, cuius eximia benignitas præclaris conatibus & optimis studiis deesse numquam solet. Vale. Venetiis, x. Kal. Ian. 00 D LXX.

EPI-

EPISTOLARVM
PAVLLI MANVTII

LIBER VNDECIMVS.

ILLVSTRISS. ET EXCEL-
LENTISS. IYVENI,

IACOBO BONCOMPAGNO. I

NOTA sententia est, à sapientissimo viro literatarum prodita monumentis, mutatione temporum, euentu vario, per omnes ætates comprobata, cum Principum moribus, atque institutis, priuatorum hominum sensus, & studia congruere. est enim ita more comparatum, vt in eorum, qui imperant, vitam ij, qui parent, veluti in speculum inuententes, dicta simul & facta diligenter animaduertant. inde oritur cupiditas imitandi: inde fit, vt aut virtutes emanent, aut vitia deriuentur. itaque, GREGORIO XIII. cui tu sanguine coniunctissimus, virtute carissimus es, in illa proxima cælo sede, incredibili Cardinalium omnium consensu, in quo perspicua diuini numinis voluntas apparuit, collocato, speciem quandam, & imaginem rerum omnium laudandarum quasi post tenebras exorta luce vidimus. & cùm ad urbem quotidie tot mortales, præsertim qui nobili aliqua arte excellent, suæ quisque spei fauens, tam cupidè confluant, nemo dubitat, quin, cùm ille antea semper ita vixerit, vt ingenuarum disciplinarum studia rebus omnibus præferret, rectum & honestum sic amaret, vt nihil ambitioni, nihil gratiæ tribueret, ad æquitatem & religionem omnia referret, eadem ei nunc prima sint, eadem studia colentes amplectatur, ornet honoribus, opibus augeat, maxima potestate cum optima mente coniuncta. Ille pacem, & concordiam Christianorum Principum tuebitur: ille præclaram in perdendo communi hoste conspirationem fo-

uebit: illi publica salus, Sedis Apostolicæ dignitas, summi Dei gloria, à qua numquam oculos deflexit, erit antiquissima. In iustitia verò, cuius omnes partes nouit, plerisque cum laude exercuit, prorsus eum nihil saltem non ex aliena pendebit opinione: non alienis consiliis auferitur: quæ sapientie labe, graui ciuitatum damno, bonos etiam Principes infecit: ipse disceptator, & iudex res publicas & priuatas pro sua sapientia, suoque sensu moderabitur, ac reget. Quid artes illæ nostræ, quibus ad humanitatem in feruamus, quæ fessos curis animos leuant, nec tamen utilitatem à voluptate seiungunt, nō ea nunc, nimium diu cūm obliuiscerint, spe quadam recreatæ, oculos tollere uidentur: ceteraque nouo Principe, ad liberales omnes artes maxime propenso, vehementer latentur, tum uerò in te, laconia illustrissime, spem suam in primis locatam habent, à te opem expectant, tibi se suamque dignitatem, fatam quadam temporum calamitate ademptam, supplices commendant. non negabis, opinor, bene de te merentibus patrocinium tuum, & ad cetera, quæ in te elucet, ornamenta, cūm ingenij, atque doctrinæ, tum uerò eius modestiæ, qua te tam secundis rebus admirabilem præbuiti, addes hoc, quo nullū illustrius esse potest, ut litterarū causam suscipias, reliqua tamquam inania contemnas: quàmque tibi antea laudem apud multos, uersatus in celeberrimis Italiae gymnasijs, non oblcara uoluntatis egregiæ significatione peperisti, eius augendæ cūm facultas hoc tempore diuinitus tributa maxima sit, non committes, ut ipse tibi aliquando, & gloriæ tuæ defuisset uidearis. Quæ si cogitas, summa sapientia est: si perficis, summa felicitas. nam ipsum, uelle, quis in laude ponat, nisi, quod uelis, res ipsa declarat: felicem porrò non ego quemquam duxerim, qui sibi licere putat, quidquid libet: sed qui, cūm in magna potestate sit, licere tamen sibi nihil uult, nisi quod ueritas, & ratio ipsa præscribat. sensus autem hic multitudinis est, ut, abundare quamplurimis rebus, opabile in primis existimet. rectè uerò uti, neque optant multi, & soli sapientes norunt. Ac mihi quidem, cūm ad tuam superiorem vitam animum refero, hæc ipsa, quæ laudo, quæ tuum nomen immortalitati commendare possunt, eadem te sentire, eadem cogitare, & uelle, tuæque sponte satis ad uerum decus inflammatum esse, minimè dubitandum uiderur: eoque breuius ad te scribo, ne superuacanea legas, distentus

magnarum

magnarum rerum curis: scribendū tamen aliquid hoc tempore sum arbitratus, ut, cūm omnes tecum gratulationis officio fungantur, omnes tibi nauare operam & studium uelint, ego quoque meam in te singularem obseruatiā, priuatim nihil spectans, tuæ studio laudis incensus, & nobilium disciplinarum amore flagrans, officio testatam aliquo relinquerem. Vale. x. Kal. Quintil. ∞ D LXXII.

CAMILLO PALAEO T T O .

Bononiam.

2

Præclara sanè amicitia lex de similitudine animorum in utraque fortuna: quæ si seruarietur, nihil esset humana uita iucundius. sed, quod tu sentis, & quod ego tecum, siue munus hoc naturæ fuerit, siue earum artium, quibus ab ineunte ætate operam dedimus, in eo, quàm pauci sunt, qui nos imitentur, tu profectò pro tua prudentia animaduertis, ego pro mea tenuitate sepe sum expertus. equidem nulla re magis lætor, quàm opinione amoris in me tui: cui nisi ex omni parte responderem, hominem me nō putarem. amo autem te non ob illa, quæ tibi possunt esse cōmunia cū multis, quod unus ex amplissimo XL. uirū collegio sis: quod propinquitatibus, clienteljs, opib'q; ualeas: denique, quod fratrem habeas Cardinalem, & eū Cardinalem, quem non dignitas magis, quàm uirtus illustrat: sed ob ea, quæ tua propria sunt: quod ab adolescentia ita uixisti, ut senilem in te prudentiam nemo requireret: quod, certus clarissima gente, maiorem tamen ex te ipso nobilitatem queris: quod ad omnem uirtutem, libero uiro dignam, præcipue uerò ad liberalitatem propensus, excipis, & completis omni officiorum genere, quicumque se studiorum gratia Bononiam conferunt: & quo quisque magis uirtute, industria, probitate uideatur excellere, eo maior ac præstantior in eum tua benignitas elucet. ita fit, ut ad liberalium disciplinarum studia plurimos quidem inueteratam iam Bononiensis gymnasij gloria ex uniuerso terrarum orbe, multos tamen tui quoque nominis fama pelliciat. Hæc ego cūm alijs potiùs, quàm tecum: nūc erupit amoris vis, quæ me, nihil minùs ab initio cogitantem, propè inuitū ea scribere coëgit, quæ tu cūm libenter agas, non libenter

tamen

tamen audis. occasionem autē non ostendendę solūm benevolentię meę, sed iudicij quoque declarandi non leuē sanē tu dedisti, cū in maximis occupationibus, in summa noua affinitatis lætitiā non modō de me absente cogitasti, quo contentus esse debui, sed effudisti in me suauissimis litteris partem lætitię tuę, affectisque me voluptate tanta, quantam animus meus capere potest maximam. Ac de isto quidem officio tibi nunc, vt debeo, gratias ago, habere numquam desinam: de ipsa verō re, quam significas, ita gratulor, vt, quę mentis exprimere meę sensum queant, verba prorsus nulla suppetant: ista enim affinitate, ad vtram familiam oculos conuerto, omnia video plena dignitatis, plena sapientię, plena virtutis. cū verō vtriusque decora copulantur: tale quiddam existit, quod cū intueor, haud facile, quid conferre possim, reperio. Quę debet expectare omnia iucundissima. soboles exorietur, approbātē immortalī Deo, digna parentibus, auis, maioribus, vnde mirabiles Christiana Respub. & in primis ipsa patria fructus capiat. Quod vt ita sit pro meo erga te singulari studio non minus opto, quā si ad me ipsum, liberōsq; meos eadem illa pertinerent. Tu me velim ames mutū, Sigoniūmq; meum, & Amasæum salutes. Vale. Ego, quamquam cælum mutauerim, nondum tamen fatis rectē valeo. Ex Plebe Sacci. xvi. Kal. Maij. 00 D LXXI.

E I D E M, Bononiam.

3

Valde accidit non sanē contra voluntatem, sed certē præter opinionem meam, vt Mediolani consisterem. sic sunt humana. consilia nostra plerumque ratio, casus interdum, & fortuna moderatur. Ego Genuam ea potissimum causa petebam, vt villulis pulcherrimis, iucundo placidi maris adpectu, & quod in primis valetudo mea requirit, verno cælo hieme summa fruerer. nam Venetiis hieme superiore, cū & cubiculo clauderetur angusto, & camino assidue vterer luculento, parum tamen absuit, quin me vis frigoris absumpserit. Scis, quę mea tenuitas, quę sit imbecillitas. nec ætatem, vt arbitror, ignoras. quotidie labuntur vires, & eo magis, quōd ea, quę mihi ab adolescentia rerum omnium antiquissima fuerunt, & à quibus ne nunc quidem, ætate ingrauescenti, diuelli possum. studia calorem illum,

illum, quo alimur, exhauriunt. Hęc de frigore: audi nunc, quę supersunt incommoda. Exercitationibus dum vtor, confirmari me sentio: at iis vt Venetiis, præsertim sub dio, vel ob angustias viarum, vel ob infinitam propē ciuium, peregrinorūmq; frequentiam non licet. huc illuc impellimur: sapius alieno motu, quā nostro, mouemur: vix vt interdum, ac ne vix quidem, si lubrica via est, consistendi facultas detur. De vinis quid loquar? diuturna me consuetudo Romanis, omnium facile primis, assuefecerat. similia non querebam, sed quę prorsus dissimilia non essent: perit omnis industria. Carnis mira pænuria: vitulinam quidem, quę differat à bubula, reperire, felicitatis est. Excelunt viri nobiles benignitate, virtute, sapientia: neque eorum amicitia, & consuetudine exclusus vniquam sum, appetitus etiam à multis: quod in iis rebus numero, quarū memoria non meā viter oblector: sed nescio quomodo fit, ætatis fortasse vitio, vt quędam res, quibus olim pascebar, quotidie magis ex animo dilabantur. mihi vni, mi Camille, iam cupio viuere, dum viuo, sic tamen, vt, me ceteris etiam vixisse, aliquando intelligatur. Habes, cur Venetiis non sim: quō spectem, & vbi esse velim, ac reliquę vitę domicilium collocare, sanē nondum constat. amicitiam, & salubritatem sequor. vtraque Genuę est, vtraque, vt audio, Regij, quōd peramanter inuitor: & suburbanum mihi suum, magnificē exstructum, eleganter ornatum, vix primarius, integritate, doctrināque excellens, Horatius Malagutius, summi Pontificis cubicularius, semel & iterum detulit. mihi tamen ocellus Italię, Benaensis ora, Asulano meo, vnde multa suppetent, satis propinqua, vehementer arridet. eō me conuertit animus: eō referunt pedes: ibi denique cum rusticis malim, rustico pænē more, quā alibi cum perurbanis, in magna non modō lautitia, verū etiam copia, vitam agere. Interea sum in hac vrbe, & vt video, diutius ero, quā putabam: non tam quia propter anni tempus discedere vix iam licet: cū & imbres assidui vias corruerint: & ego is sim, qui vel leuissimis frangar incommotis: quā quia duorum virorum, omni laude ac virtute circumfluentium, Bartholomæi Caprę, hospitis mei, & Octauiani Ferrarij, veterrima mihi necessitudine coniunctissimi, singulari doctrina, humanitate, benevolentia perfruo. ortij quidem habeo, quod tu fortasse vix credas, in vrbe amplissi-

ma.

ma, omniumque celeberrima, non minus, quam optabam, plus profecto, quam sperare aulus essem. itaque studia calent. quod cum dico, simul illud dico, Mediolani me perlibenter esse. nam cum studiis, & litteris nullum vitæ genus, ne si Cræsi quidem addantur diuitiæ, permutauerim. De valetudine si queris: ea sum, qua soleo, id est non admodum firma: me tamen cum domestica quiete, tum definita quadam victus ratione, aliqua etiam animi tranquillitate, tueor atque sustento. Vale. Mediolani. Kalendis Nouembris. ∞ D LXXI.

E I D E M, Bononiam. 4

Oleas Mediolanum vsque? mirus amor, & singularis humanitas. Sed vide, quid acciderit. venit in mentem Simonettæ tuo, ut est homo perelegantis ingenij, munus tuum cum suo munere coniungere, & subamari saporis oleas, quo ipso gratæ sunt, alio tamen sapore gratiores efficere. itaque misit ad me scite admodum condita coronæ: & qui attulit, cum mihi tuo nomine salutem dixisset, addidit illud, quod Simonetta lepide coniecerat, de olearum sapore temperando. Est igitur cur utriusque vestrum pares agam gratias: nisi si paullo fortasse maiores tibi debentur, cuius occasione liberalitatis alia videtur exorta liberalitas. quamquam Simonettæ iam antea sanè vel plurimum debebam, quod humanitati suæ tantum tribuisset, ut ad me, vir nobilitate præstans, & senatorij muneris honore insignis, domum veniret, horâsque mecum aliquot suauissimo sermone consumeret. quo quidem in genere, si mihi non dicam per studia, quæ licet periucunda, voluntatis tamen, arbitriique mei sunt, sed per valetudinem, cui seruire necesse est, liceret: ita me officio vinci non paterer: quemadmodum animi certè voluntate non vincor. Ego propter frigoris magnitudinem domo pedem efferre adhuc non audeo. itaque paucis vtor. Capra hospes meus, & Ferrarius, ille quotidie, præsertim vespertinis horis, hic, quantum ei vel à philosophiæ studio, vel ab amicorum negotiis vacat, tantum ferè mecum est. horum virtus, humanitasque facit, ut & paucos, & pauca desiderem. & omnino, si studiorum similitudo, si officia, si mores benevolentiam gignunt: multos amore complecti, non illo vulgari, sed eo, qui excellit, id est qui

inter

inter nos est: quàm non facile sit, opinor, vides. nam, quod in epistola tua grauiissime, atque ornatissime scripta, speras posse fieri, ut à Simonetta tantum diligar, quantum vel ille à te, vel tu ab illo diligeris, addo etiam, quantum ego me à te diligere pro tuis maximis officiis iam pridem mihi persuadeo: id qua ratione possit euenire, cum aut in eum intueor, aut ipse me perpendo, non equidem intelligo. diuersa studia iuvat: consuetudo non intercessit: vitæ ratio dissimillima. illius publica negotia, summarumque rerum cura distinet: ego humili litterarum otio delector. ille, ad amplitudinem natus, curat ea, quæ speciem, & splendorem habeant: ego, si quies animi datur, si colere licet eas artes, quibus à primis temporibus ætatis meum omne studium, operamque dedi, cetera prope contemno, querenda certè magno cum labore non arbitror. denique illi celebritas, mihi, ut fatear id quod est, solitudo vehementer placet. Faciam igitur, quod officij mei esse duco, & quod à me dignitas hominis, ac virtus non modò postulat, verum etiam exigit, ut cum omni tempore, quamquam absens longèque distinetus, animo diligenter obseruem, memoria colam, iis etiam omnem laudibus, quibus ille suis maioribus ut respondeat, sic enitur, ut assequatur. quod eum scire tuis litteris, & persuasum habere, si cognouerò: summo me, ac singulari affectum abs te esse munere iudicabo. Vale. Mediolani. Kalen. Febr. ∞ D LXXII.

E I D E M, Bononiam. 5

Quid est, cur sperem assequi me posse tua merita officiis meis? par in utroque voluntas: id enim iuuat credere: sed condicio longè dispar. tibi enim ad me ornandum vnà cum voluntate iuppetant reliqua, auctoritas, dignitas, virtus: mihi ad gratiam referendam, præter voluntatem nihil prope relinquatur. itaque, tu me magis ut diligas, quàm ego te, numquam concedam: idem, officij reside-re plus apud te, semper fatebor. dissimulem? nihil me ingratis. ne gem? facile refellar. testes erant antea meritorum tuorum, egregiæque cuiusdâ voluntatis erga me sane quàm plurimi: nunc accessit, qui pro sexcentis vnus est, vir amplissimus Scipio Simonetta: qui, quod me amet, quod aliquid esse putet, quod etiam in sermonibus laudet, magnam in

ce

eo sanè benignitatem hominis agnosco : sed tibi quoque tribuo : cuius ille iudicium quam faciat, quo primum die sum eum allocutus, haud oblitere perspexi. Quod scire vis de mea valetudine, quam tibi sumina cura esse vehementer gaudeo: tantum abest, vt optima fruar, vt ab optima absum aliquanto etiam longius, quam à deterrima. ac si mihi medium quiddam contingat, præclare mecum agi putem. sed, id vt optare potius liceat, quam sperare, ardas facit, & valetudo. studia mitto: à quibus diuelli non queo. nihil me magis, quam scire, delectat. ita scribo, vt ad alios industria meæ fructum peruenire cupiam: sed, mihi crede, plerumque fit, vt, quo diligentius in hac cura versor, eo plura ipse discam, quam alios doceam. De amicitia si tibi scrupulus molestitus est, euellit eum aut Aristoteles, aut Cicero nostror: quos tu cum magistris habebas: miror sanè, cur ad me quidquam referas. nam ego me verè scire nihil puto, quod tu nescias: vel, si quid scio, ab illis didicisse confiteor. hoc tantum dicam, idque tua causa mi Camille, quâdo te hoc de genere libenter video disputare: si quis perfectam illam amicitiam, cum ex duobus animis tamquam vnus fit, vt afficiantur pariter in vtraque fortuna, vt nihil iucundum, nihil triste separatim, communia sint omnia, hoc, inquam, genus amicitia si quis cogitet, & ea, quæ leguntur in libris, inter homines quærat, eum frustra laborare. est enim amicitia, vt reliquarum rerum omnium, idea quædam & species absoluta: cuius præstantiam mente comprehendere, & ingenio consequi fortasse licet, exempla certè sub oculos non cadunt. hæc ego ita sentio: tu, siquid contra, doce me. Vale. Mediolani. Idib. Mart. ∞ D LXXII.

E I D E M, Bononiam. 6

A Gri vestri, siquidem, vt scribis, imbribus irrigari coepta sunt, meliore, quam nostri, qui adhuc valde sitiunt, cæli munere fruuntur. de vindemia tamen, quod ad bonitatem firmitatēque vinorum attinet, bene speratur: de copia, fore certum est, vt non abundemus. Ego, non expectatis imbribus, iam sarcinulas collegeram, vt in viam me darem: nihil enim erat potius, quam vt domum redirem, eoque itinere te viderem, & villulam tuam, vtroque autem fuerer, quamdiu per anni tempus liceret: sed vicit consilium

lium meum Cardinalium voluntas: quorum opera est effectum, vt GREGORIUS XIII. Pont. Max. qui tamen sua sponte liberales disciplinas miro quodam studio amplectitur, fouet, alit, honorifico me stipendio retinendum putauerit. Hic igitur cogimur consistere, libenter, vt Romæ, in summa celebritate, & amicorum copia: inuiti, vt à te disium cti, cuius consuetudine non semel, aut iterum, sed perpetuò æstiuis mensibus, amœna regione, iucundo otio, cum comitibus musis frui cogitabamus. hoc tamen quidquid est incommodi, non illud quidem penitus, sed aliqua saltem ex parte, quantum scilicet per vtriusque occupationes licet, huiusmodi commodo sarcietur. Vale. Romæ, VII. Id. Septemb. ∞ D LXXII.

HIERONYMO CAPRAE.

Mediolanum.

7

Quod ad me Camilli Palæotti, viri nobilissimi, meique amantissimi, litteras misisti, valde gratum: quod verò cum iis etiā tuas, easque Latine scriptas, & ita quidem, vt Romana non illam veterem elegantiam redoleant, multo etiam gratius. nam vt, Mediolani cum essem, interdum sermone tuo summa cum voluptate fruebar: sic, adempta mihi nunc tui ser. nonis vsura, totam spem huius mitigandæ molestiæ tuis in litteris repono. quamquam hoc in genere ita moderabor meæ cupiditati, ne tibi plus oneris imponam, quam vel occupationes tuæ, vel studia patiantur: cum præsertim eadem scribendi lege pariter vtrumque nostrum teneri æquum sit: vt, cum tibi caueam, mihi quoque, multis curis implicato, cauere simul videar. quid igitur faciam? nimirum id, quod vnum reliquitur, vt ex amoris in me tui memoria solatium capiam, ea fruar, in ea te absentem intuear, alloquar, amplectar, & in exoptata re falli me finam errore pericundo. atque hæc quidem in perferendo tui desiderio latis commoda ratio est, illa perdifficilis, remunerandi officia tua: quæ cum libenter, & sæpe cogitem, egregiæque partes in eo meas animo expleam: nisi tamen id tibi re ipsa aliquando persuadeam, non bene mecum actum existimabo. Extremum illud est, quod à te vehementer peto, vt, quantum mea causa vis, quem velle arbitror quantum cupio, tantum studij ponas in tuenda mihi beneuo-

lentia, cum qua thesauros non permutauerim, virorum illustrium, sapientissimorum senatorum, Scipionis Simonertæ, Ludouici Macentij, Hieronymi Montij: quorum erga me singularem humanitatem, semel atque iterum salutationis officio perspectam, nulla umquam apud me delebit obliuio. Aldus filius te salutat, amicitiamque tuam, vt debet, plurimi facit. tu salutem viro optimo, multisque virtutibus ornato, Hannibali Cruccio, dices meo nomine. Vale. Venetiis. IIX. Kalend. Maij. ∞ D LXXII.

HANNIBALI CRUCEIO.

Mediolanum.

8

Infirmo adhuc corpore ob recentem morbum, nec mentem, vt verè dicam, satis tranquilla feci tamen, vt hæc ad te exararem, amore impulsus, quæ me sum complexus ante multos annos, cui tu, ne quid addi iam possit, humanitate tua, probitate, virtute perfecisti. Ille igitur an. or, qui me ad scribendum impulit, idem purgationem tuam, quod me non saluasses in discessu, vt indignam vtroque nostrum, planè respuit. Ego de te, tuorumque valetudine quam sæpe quaesierim, Ferrarius noster optimus testis est. atque ille de te ea, quæ volebam scilicet, de filia paullo duriora: quæ comprobata euentu, tæque ætate iam ingrauescente tam graui percussum esse vulnere, vt debeo, vehementer doleo. ac mihi quidem, partes esse meas veniendi ad te, vt hominis amantissimi officio fungerer, sæpe tunc in mentem venit: sed cum opem tibi à me afferri nullam posse, molestiam verò fortasse aliquam posse, intelligerem: essem præterea, vt soleo, imbecillior, tenui me, inuitus equidem, sed tamen tenui. tu certè, cum iaceres, aut confirmato corpore nondum esses, ad me vt venires, expectare non debui. non enim is ego sum, qui plus amicis oneris imponam, quam quantum ipse suscipiam. Ego mihi largior, & hoc in prima amicitia parte pono, ne quem colam ambitiosus, ne sæpe domum eam, ne tempus inani sermone conteram, ne deducendi, aut reducendi laborem, & molestiam capiam. Quæ si mihi concedi volo: cur ea tibi, vel aliis eripiam? At etiam purgas te de superiori tempore, quod sex amplius mensibus, id est quamdiu Mediolani mihi esse contigit, ter, aut quater

quater ad me veneris. Id quidem satis ab Hannibale Cruccio fuit, homine publicis munibus assidue distento, domesticis etiam tricis impedito, qua nobis, qui, liberos habere, & patres familias appellari, pulchrum putauimus, negligenda non sunt. Sed, vt hæc omittam, atque huius generis alia, quæ tibi cum multis communia esse possunt, & vt attingam ea, quæ vel tua propria sunt, vel certè communia cum paucis: nullum-ne munus, nullum-ne priuilegium habet virtus? ea verò habet, & quidem maximum, ne vulgi legibus teneatur, vt sui iuris arbitriusque sit, vt se ipsa fruatur, vt otio interdum, & solitudine gaudeat. sicut igitur visitationes voluntariæ, sint grata semper, & iucunda; ideo tamen raræ, quia perquam rarè necessariæ. facessant hæc à nobis vulgaria, mihi Crucei, in quibus non modò officium, verum etiam laudem quiddam locant: ego inepta, vilia, putida censeo, minimè dignis artibus, studiisque quæ colimus: viget, & vigebit ipsa per se, externam opem contemnens, suis sulta viribus, necessitudo nostra absentes, præsentem iudem erimus: & multa etiam, quibus præsentem sæpe carent, animorum coniunctione, studiiorumque similitudine consequemur. cur enim, quod ipse tibi de me polliceor, & quod libenter præstabo, id à te, viro optimo, omniumque humanissimo, non expectem? Vale, & Ferrario meo salutem. Venetiis, Idibus Maij. ∞ D LXXII.

IOANNI CRATONI.

Viennam.

9

Qua primùm hora in patriam redij, vnde menses aliquor abfueram & valetudinis, & otij causa, quæstui statim de filio, Ecquid Crato noster? Valet, inquit, & nos amat: deinde, quid tu ad illum de me, quam sæpe, quam amanter, quid ille ad te scripsisset, pluribus verbis exposuit. vix credas, & cum salua hinc omnia compererim, & eam nurum, quam volebam, ætate, moribus, forma, quantus tamen ex litterarum tuarum humanitate lætitiæ cumulus accesserit. quamquam, cum mihi iam antea & natura, & consuetudo tua nota sit, peccare mihi videar, & graui admodum scelere obstringi, si, quod ab vtraque abhorreat, & quod vtraque indignum sit, suspicari me umquam patiar. Nec verò, me quidem id, quod mihi boni contigit, agnoscere, languere autem in gratia referenda, velim

existimes. refero enim, mi Crato, referamque dum viuam: at quibus rebus? iis, quibus te contentum fore scio, memoria, amore, obseruantia. nam reliqua neque tua dignitas, neque fortuna exspectat: neque is ego sum, qui postum patria paribus, aut qui officium potius in compentanda re, quam in emetienda voluntate positum putem. in quo illam capio voluptatem, quod filius meus, quem studis mihi & institutis persimilem esse, fortuna velim paullo meliore, te in oculis fert, laudare non desinit, sicut alterum parentem obseruat, & colit. is excusat silentium suum: habet enim, non modò quod assidue agat, verum etiam quod libenter agat, in nouis nuptiis: quæ si quid parient, vel dicam etiam omnis causa quod parient, id tibi, aut qui tuo nomine agat, sacro lauacro suscipiendum deferretur: ut amicitia nostra, tuis instituta non vulgaribus officiis, nostris ad hanc diem studiis egregie culta, religionem quandam allequatur, quæ labem ab ea, culpamque prorsus omnem perpetuò remoueat. Mediolani abditus in litteras vixi. si quæris, quo studiorum genere: explanadis Ciceronis orationibus: quod mihi propositum fuit ante multos annos, nunc dandi sunt dies tum amicis, tum etiam negotiis. Commentarios in epistolas, quæ familiares vocantur, conuicio iam propè efflagitatos, debere studio sis diutius vix possum. id nunc cogito, ad quæ mitatur. an ad eum, qui me ornauit ea dignitate, cum quæ nullas opes confero: tu statue: ad te enim refero, cui vel prudentia, vel amore erga nos quem anteponam, habeo neminem. Vale. Venetiis. x. Kal. Maij. ∞ D LXXII.

HENRICO ET CAMILLO

Cataniis. Perusiam. IO

Accidit incommodè, vt, quo ego tempore ad urbem veni, negotij quidem causa, sed maxime studio nostræ consuetudinis ex interuallo regustandæ, vos, eodem fere Perusiam ex vrbe discesseritis. quamquam cur ita loquor? rectè vos, & sapienter. fecistis, istam salubritatem secuti, vrbe relicta anni tempore difficillimo. quod pro mea in vos singulari beneuolentia sanè vehementer lætor. mecum autem actum est incommodius, qui vestro adipectum, vestro sermone caream, ex quo summam voluptatem spe, & cogitatione præceperam. at potest hoc sarciri litteris. qui potest?

habent

habent enim litteræ suauitatem, sed, vt ego sentio, minimè cum ea, qua præsentis fruimur, conferendam: vel quòd in familiari sermone arripere licet argumentum ex quacumque re, quæ gratissima libertas est: vel quòd in voce, oculis, vultu est quiddam, quod amemus magis, non modò quam in litterarum notis, sed sæpe etiam, quam in rebus ipsis, quæ litteris explicantur. quo molestius careo sermonibus vestris, qui præsertim fore suspicer, vt circiter idus Sept. fractis iam his caloribus, quibus maiores non meminimus, cum filia, quam ante biennium ægra valetudine discedis in cœnobio sacrarum virginum reliqueram, in patriam reuertar. hoc si cœnerit. spe mea frustratus, fortunam accusabo: vos quidem animo complectens, iam de vestro erga me amore, dum de moribus, dum de virtute cogitabo: quod mihi nec ipsa fortuna, nec vlla dies vquam eripiet: faciliè, vt spero, consequar, vt, quasi officium meum ex aliqua parte persoluerim, ita dolor, & desiderium ex aliqua saltem parte leniatur. Valete. Romæ. vi. Kal. Sext. ∞ D LXXII.

CAMILLO CAETANO.

Perusiam.

Diligentiam litterarum verus amor non desiderat. itaque, quòd per biennium nec ego ad te, nec tu ad me quidquam scripseris, verumque nostrum libenter omni culpa libero. te quidem etiam vehementer laudo, quòd à iure ciuili, in quo perdiscendo totus es, ab iis artibus, vnde inaniter decus, officij minimè necessarij causa desectendū non putasti. nam, quod ad me attinet, vixi cum veteribus musis, fortasse parum vtiliter, sed tamen vixi. quamquam quid vtilius, quam rectè valere? id ego peregrinatione, & libero quodam vitæ genere, si minus quam optabam, at certe plusquam sperabam, sum assecutus. videras hic me diu languentem: vidi ego sæpe dolorem tuum: quo quidem amoris argumento ita sum lætatus, vt medicinam præstantiorem nullam senserim. nunc beneficium illud tuum, fratrisque tui Henrici, omni laude, quæ cadere in adolescentem possit, ornati, tueor, vt æquum est, & tuebor memoria sempiterna: officiis etiam gratum fore me dicerem, si modò vestra vel fortuna, vel virtus officium à mea tenuitate vllum expectaret. De Antonio Persio scripsi ad filium diligenter. non

dubito, quin, vbi opus esse intelliget, eò curam, operam, industriam suam omnem conferat, neque id magis, vt mihi obsequatur, quàm vt à vobis gratiam ineat, atque adeo, vt hominem excellenti virtute præditum eo sibi concilier officio, vnde in homines quamplurimos, & in multas ætates haud minima diffunderetur & propagabitur vtilitas. Vale, & salutem fratri plurimã. Romæ, v. Id. Quinct. ∞ D LXXII.

HORATIO CARDANETO.

Perusiam.

12

CUm ante aliquot annos excellere te cognouerim iis artibus, quas qui non diligit, hominem vix puto: & cum ad hanc laudem ornamenta morum, probitatis, humanitatis, id quod paucis admodum contigit, addideris: quid est, quod malim, quàm sic amari abs te, vt me tibi parem animu in reddere, tæque mihi carissimum esse tibi persuadeas? antoris autem signa cum à te multa sint, hoc eiusmodi est, vt eo maximè delecter, quòd me Perusiam inuitas, & quasi de veteri nomine appellas. ais enim promississe me, nec proculdubium soluisse. nã tu bona memoria es, quam tamen amor in me tuus aluit, & confirmauit. at mihi id exciderat, vel quia tunc ratione temporis consilium mutare sum coactus: vel quia leues culpas verus amor facilè dissimulat. nunc in summa tibi obsequendi voluntate vide quid obsistat. ego, si cum vno alterò-ve puero iter haberem, expeditus nullo negotio excurrerem ad te. quid autem iucundius, quàm Caranis meis, tibi que non modò id optanti, sed etiam exigenti dies aliquot dare: sed exiguo comitatu, cum filiam virginem ducam, tot dierum viam conficere quàm honestum sit, tute cogita. Accedit illa molestia, quòd duas lecticas, diurna mercede conductas, quaternis scilicet scutatatis in die, vltra præscriptum à lecticariis tempus remorari non licebit. breuis enim mora ferri possit: sed in vestra consuetudine, vestrisque sermonibus, addo etiam in lauta, nobilique ciuitate, biduum hora esset. Habes meam causam: quam, non video, cur non probes. nam, quòd ad animi voluntatem attinet, tu vt cupidior mei videndi sis, quàm ego tui, numquam concesserim. Vale. Romæ, Id. Sextil. ∞ D LXXII.

M. AN-

M. ANTONIO CIOFANO.

Sulmonem.

13

VAsculo creco, quòd ad me Hercules frater tuus heri attulit, nihil amabilius, neque id vñ magis ipso, quàm operis elegantia. equidem, Sulmonenses homines valere ingenio, sanis antea cognoueram, hoc artificij genere ceteris hominibus antecellere, vix vñquã putassem. nunc perspecta industria, illos laudo, te de isto munere vehementer amo. Nos hic, fracti caloribus maximis, languemus, ego in primis, tenui admodum & infirma valetudine. itaque ingenium, artẽque, si tamen ingenij, aut artis aliquid in me est, non, vt solebam, in litteras, & studia, sed anni tempore coactus in vnã valetudinis curam confero: & si quid proficio, quã doctrina præstantior? vos istic, nisi me fallit pœta vester, gelidas vndas, easque vberimas, habetis. nimirum istuc est viuere, si cui caelum eiusmodi contingat, vt hieme tepeat, æstate refrigeretur. quòd si vtrumque non licet, vel alterutrius optio detur: ordinem naturæ non equidem contemno, verumtamen æstiuam temperiem, nec, vt arbitror, iniuria, longè prætulcrim. nam frigoris acerbitas camino luculento, pellita veste, cibi etiam ratione mitigatur: caloris leuandæ molestiæ, pauci sunt, qui sine periculo remedium inueniant. est igitur, cur tibi gratuler, cui contigerit id, non modò quòd ego plus facio, sed fortasse etiam quòd re vera plus est. ego si dignus amore tuo, dignus etiam dolore sum, cuius ad naturalem imbecillitatem vix ferenda robustioribus æstus incommoditas accesserit. Vale. Romæ, v. Kalend. Sext. ∞ D LXXII.

HORATIO MORONO. 14

Epistola tua, sermonum tuorum simillima, quàm me affecerit, qua voluptate perfuderit, quem ad meam superiorem erga te voluntatem cumulum addiderit, nec mihi verbis explicare, nec tibi mente consequi facile sit. ò miram prudentiam, suauitatem, elegantiam! equidem antea te nõ vulgariter amabam, vel quòd Ioanni Morono Cardinali, præstantissimo viro, cuius in me existant merita quamplurima, propinquus esses: vel quòd ore, sermone, moribus modestiam singularem præferres. nunc verò, cum ex epistola tua, quàm longè per eloquentiæ rectissimã viam ingenio,

studio, industria procefferis, intellexerim, neque solum, qui nunc es, verum etiam, qui futurus aliquando sis, conicere poterim: ita sum amore incensus, nihil vt vquam senserim ardentius. & quamquam hæc adolescentiæ tuæ tam præclara principia gratulationem potius, quam cohortationem, requirant: in eam tamen partem nescio quo modo libentius delabor, vt te hortor, ac rogem, ne contentus communi laude sis, ne mediocribus acquiescas, ne præstantiam naturæ tuæ languere vquam sinas, sed eam ita exerceas, vt, quod adhuc fecisti, & quod facturum te esse non dubito, ætatem semper virtute vincas. in eo si putabis omnia summa esse collocata: mihi crede, omnia summa ad te confluent. quæritur enim cum labore virtus: ea verò sine labore omnia consequitur: quod qui ignorat, aut qui aliter sentiunt, nihil habent in vita firmum, nihil stabile, dubia semper fortuna vacillant, nulla re perpetuò fruuntur. Vides autem, opinor, non eum te esse, cui liceat vtrumvis, nam obscuro loco nati si dignum laude nihil præstant: vitio non datur: domesticis enim larebris desidia tegitur: à nobilibus autem quasi debita res exigitur virtus: eam si habent, verè nobiles dicuntur: si secus, illa ipsa à maioribus accepta nobilitas dedecus & culpam auget. te familiaritæ tuæ claritas ad gloriam vocat: tibi rectum atque expeditum iter ostendit: desistere te, aut offendere nusquam patitur. quæ tamen proponenda tibi ne sint, effecisse iam videris: totus addictus liberalibus disciplinis, totus incumbens ad ea, vnde verum decus, & vera nobilitas exoritur: vt, qui tua studia planè non uerit, is tecum gratulatione potius, quam ego miseram, quam cohortatione, vtendum esse iure puter. A me tamen quæ dicta sunt, sic in bonam partem accipies, si prius, eum esse me, tibi persuaseris, qui tuæ laudi, tuisque studiis libentissimè seruiat. hoc enim si credes, res ipsa te profectò nunquam faller. Vale. XII. Kalend. Sept. ∞ D LXXII.

ANTONIO FVRNARIO.

Neapolim.

15

Qvod felix, faustumque sit, iterum Romæ sum. id mihi, non dicam inuito, (quis enim inuitus, honesta præsertim conditione, Romæ sit) sed certè nec opinanti contigisse, velim credas. nam, cum post obitum Pij v. Pontificis Maximi,

Maximi, quo sedente nescio quo meo fato secundis vt ventis haud satis mihi vquam licuit, eo consilio ad urbem venissem, vt nubilem iam filiam, quam hic, biennio antè æger discedens in cœnobio celeberrimo, sacris commendatam virginibus, reliqueram, in patriam ad nuptias reducerem, exceptus incredibili omnium lætitia, precibus amicorum, suasu Cardinalium, iussu GREGORII XIII. Pont. Max. cuius ex mente, propter sanctitatem, ac pietentiam, honesta omnia, vtilia, salutaria prædicantur, sedem hic statuere, & redeundi consilium abiicere sum coactus. quod tibi, mei amantissimo, qui me olim discedente doluisti, significadum putavi, videre enim mihi videor tuum vultum, cum hæc leges. vtinam tu quoque videres animum meum, dum hæc scribo. tua lætitia mihi lætitiã affert: in amore pari, qui tuus est sensus, idem & est, & esse debet meus. mutæ voluntatis fructus non apparet: quid tum? nõ ij sumus, qui amicitiam vtilitate metiamur: iam pridem eruditum animum, & docui, vulgaria quædam contemnere, in bonis, doctisque viris fortunam non quærere, sola virtute, quæ nulla re indiget, nullam extra se appetit, contentum esse. in quo tuos sensus meis cum sensibus congruere, neque dubito, & vehementer gaudeo. Vale. Romæ, XII. Kal. Oct. ∞ D LXXII.

MARTINO BERZEVICÆO.

Patauium.

16

EGO verò & postremis Cratonis litteris respondi, cõtrà quam tu existimas: & illius epistolam, tum quia testis esset amicitie nostræ, tum quòd ita scripta, vt ad elegantiam parum, ad prudentiam certè nihil posset accedere, vnà cum meis imprimendam curavi. quod tamen antea familiaribus meis, vehementer petentibus, excluderam. nunc id ei submolestum fuisse, indicant litteræ tuæ. in quo summam eius modestiam agnosco. meæ quidem cogitationes, præter illius laudem, nihil spectant. quod si aliter ei persuasum crederem, vitam mihi acerbam putarem. nemo est, cui me magis debere & confitear, & gaudeam. Volumen epistolarum mearum, cum valerudinis caussa ab urbe discederem, dedi negotium filio, vt ad eum mitteret. nec mandatum neglexit. amat enim, obseruatque Cratonem,

pro suis erga nos officiis, eque propemodum, ac me ipsum. Quod ais, Parauij cum essem, adire te ad me, nisi Pinello duce, ausum non esse: cum tamen Romæ perhumaniter a me esses acceptus: id quidē valde sum miratus. tibi tua virtus aditum facile parefecit ad amicitiam meam. vtinam is sim qui præstare aliquid tua causa possim. ambigere te non paterer de animo erga te meo. Filius te salutat. Vale. Venetijs. xii. Kal. Sext. eo d LXXI.

EPISTOLARVM PAVLLI MANVTII

LIBER DVODECIMVS.

CAMILLO PALAEOOTTO.

Bononiam.

I

IN tuas litteras ego sine nomine, præsertim ad te, quem tanti facio, quanti fortasse neminem? equidem erratum meū vix agnosco. itaque peto à te, vt mihi litteras illas remittas: quo simul intelligam, de emblemate quid scripserim: si modò is ego sum, qui aliquid scripserim. valde enim in hoc quoque perturbor. Quod ais me rursus in bellū: oninare, quæio, melius. ego enim quietē, ego otium, ego studia mea & vrbis, & vrbis rebus antepono. sed si & vrbis, & simul studiis meis frui licet: quis erit tam iniquus rerum æstimator, qui mihi non concedat? otij quidem adhuc, quātum optauī semper, tantum conceditur. negotium sponte nullum suscipiam. imponetur: feram, quoad licebit, id est quoad instituti mei ratio permittet. nihil enim malo, quàm posteris prodesse. in eo mihi diuitiæ, in eo sunt omnia. quòd si non assequor id, quod propositū est: me tamen ipsum, conari, & velle, delectar.

stat. vtinam consuetudinē tua ne carerem: nam, ea si accederet, in celo essem. voluntas vtrique nostrum eadem fuit, facultas defuit. Vale. Romæ, xiiii. Kalend. Octob. eo d LXXII.

EIDEM, Bononiam.

2

AGnoui erratum amanuensis: in quo tamen subaculso negligentiam meam. nam si, scribere, est officium: omnes officij partes complecti, eius est, qui cum vehementer amet, tum etiam amare vehementer debeat. eum autem esse me si profitear. & prædicem: quod vtrumque facio, faciamque dum viuam: nō est, cur me quidquā dare auribus, aut gratiæ causa fingere, quisquam putet. tu enim is es, cuius in me ornando studium cuiusmodi semper fuit, vt, non modò quantū possim, sed plus etiam quàm possim, tua debere causa mihi videar. ideo fit, vt, si quid in minimis etiā rebus aut omittam, aut cōmittam, sceleris propè loco ponam. tu autē cum dissimulas, mihi que ignoscis, ingenium simul & humanitatem declaras, nec me tamen culpa, curāue liberas. ego enim, cum tibi de ista facilitate agam gratias, ipse tamen mihi non ignosco, aut catenus ignosco, vt aliquo dolore non caream. Villula tua, nō est, cur à me quidquam expectet, cum in te ipso sit, quod aliunde queris. atque illa quidem, vt arbitror, tecum, si possit, ita loqueretur. Ego te festum vrbis nescis recreo: ego otium, ego tibi valedudinem restituo. à me fruges, à me poma, à me etiam auiculas & palato gratas, & stomacho viles, habes. denique aut, hūc dum es, viuis, aut nunquam viuis. nunc tu me orna, quod potes. noli pati me ad quemquam confugere, aut cuiquam debere, nisi tibi, cui libenter debeo. Has voces, mihi Camille, quas tacita videtur emittere, noli contemnere: refer aliquam gratiam bene merenti: vt, quid tu illi, quid illa tibi debeat, omnes intelligant. quam enim tu vnus optimè nosti, quis, nisi tu vnus, de ea optimè loquetur? Vale. Romæ, xiiii. Kal. Decemb. eo d LXXII.

EIDEM, Bononiam.

3

DE oleis quid expectas? eadē, quæ antea, ad spectu pulchre, sapore perquam gratæ. pleniores etiam, quam anno

anno superiore, cæli ne munere, an tuo delectu? visæ sunt. agerem gratias, si tua ferret humanitas, & nisi iam inter nos, pro vetere amicitia, ac familiaritate, putidum id esse videretur. tuâ quidem industriam, quod eas tua manu seueris, atque alueris, nec admirari satis, nec laudare possum. quod verò eius industriæ fructum ad amicos etiam absentes peruenire vis, & quod in eo me numero locas: vtrique nostrum æquè gratulor. nam de nomine, oleæ-ne poma sint, in quo tu mihi, suscepta grammatici persona, quasi litem intendis, ipso à te munere delentus non contendam. quamquam, si nuces & amygdala, quæ ipse quoque oleum efficiunt, poma sint: quod, opinor, non negabis: cur oleas inter poma referri non liceat, haud equidem intelligo. si tu, de earum nobilitate laborans, vt ferè suum opus amat omnis artifex, fuges appellari maus: indulgebo non inuitus: ne te mihi, tamquam tuis muneribus detrahenti, subratum liberalitatis tuæ cum aliquo fortasse meo damno pæniteat. Vale. v. Non. Ian. ∞ D LXXIII.

E I D E M, Bononiam.

4

QVAE mihi res maximæ curæ fuit, & in qua meas omnes cogitationes, omniâque studia fixeram, & locaram, ea cum ex animi sententia, diuino fauente numine, successerit, litteris tibi, mei amantissimo, significandû putavi. Vnicam filiam, inter sacras virgines educatam, nō habetem ingenio, nec paucis, nisi me fallit amor, virtutibus instructam, iuueni optimo satis honesti loci, haud postremi ordinis in iure ciuili, addo etiam, quod hodie potissimum requiritur, à fortunæ bonis non imparato, meis reclamantibus, de sententia tamen fidelium amicorum despondi. hoc tu meum consilium, pro vetere nostra necessitudine, tuâque æquitate, non dubito quin & probes, & omnibus optimis prosequare. equidem onus ætæ grauius deposuisse mihi videor: speroque fore, vt, quod reliquum est vitæ, vacuo curis animo tranquillè degam. Quæris, vbi. Romæ, si per valetudinem licebit. nam hieme ferè tota mecum actû est non optimè, communi tamen pituitè morbo, quo robustiores etiam laborarunt, alij sine periculo, alij sic, vt decesserint: in quibus fuit is, cuius obitu dolendum est maximè, poetica laude insignis Amaltheus. mihi eadem, quæ
antea,

antea, victus ratio medicina fuit: necdum audeo institutum mutare propter anni tempus inæquale. in publicum, nisi necessaria re coactus, numquam prodeò: domesticis me finibus teneo: & cum libellis, id est cum amoribus, & deliciis meis, iucundissimè viuco. Orationem pro Archia cum meo commentariolo scire cupio an acceperis. absolui iam in reliquis omnes, duabus exceptis, pro Ligario, & Deiotaro: quàm bene, alij iudicabunt, magno certè cum labore, opera namquam, nisi per morbum intermissa. Quiddam etiâ explanare sum aggressus: & vt se principia dederunt, videor aliquid præstare posse, assentor mihi fortasse: nã sua quisque amat: verum tamen hic omnes, præsertim qui literis excellere putantur, initium, quod ad te mitto, valde probat. Cardinalem, fratrem tuum, veteris exemplum innocentia, columnen sanctæ sedis Apostolicæ, salutari à te meis verbis, magis opere cupio. Vale. Romæ, XII. Kalend. Martij. ∞ D LXXIII.

E I D E M, Bononiam.

5

SI e tu par pari. ego de filia mea paullo antè collocata, Snunc tu de tua significas: cuius rei quæ tua læticia sit, meus me sensus admonet. equidè cum ea voluptate, quam cepi superioribus diebus, quam spero diuturnam fore, prorsus nihil confero. & quia te pariter affectum existimo, mirabiliter gaudeo. postulat enim noster amor, ego secundis vt rebus tuis æquè læter, ac meis, tu meis vicissim æquè læteris, ac tuis. Gozadina familia vel doctrina, & sapientia, vel honoribus, & rebus gestis præclari nominis est. generi tui pater is & fuit in omni vita, & nunc quidem is maximè est, cui præferri nemo integritate, ingenio, dignitate, conferri possint admodum pauci. filius adolefcens, ex omni à te, tali viro, iuuentute probatus, atque electus, non dubito, quin & parentis, & maiorū suorum laudibus egregiè respondeat. Quocirca tibi, vt debeo, de ista cōiunctione vehementer gratulor: càmque Deum opt. max. ita fortunare volo, vt maiorem quotidie tui consilij fructum, voluptatèmq; capias. Quòd autem, abiecta tei vrbana cura, otium & solitudinem cogitas: ignosce, non assentior. tū ne, cum auctoritate valeas, virtute excellas: cùm ita factus à natura sis, ita liberalibus disciplinis institutus, vt prodesse

prodesse patriæ, laborantibus amicis opem ferre, familiam tuam, illam quidem satis claram, adhuc tamen illustrare possis: tu hæc deseres omnia, vt vni tibi viuas? obsecro, quis probabit? vel dicam etiam te permittente, quis non improbabit? ego sanè, qui te natum rebus maximis iam pridem intellexerim, si feceris id, quod significas, vt salutem curiæ, foro, negotiis dicas, probabo fortasse omissis causis, qui tibi cupiam, quidquid agas, ex animi sententia succedere: sensibus tamen quin angar intimis, impetrare à me non poterò. quid ceteri, quid sentient? quid loquentur? nam, etsi genus illud vitæ, quod ordiris, totum cum virtute coniunctum, reprehendi posse non videtur: tibi tamen, vt opinor, multo minus, quam aliis pro tua superiore vita, beneque de omnibus merendi præclara consuetudine, conceditur. At ego me litteris totum tradidi, id enim obicies. Diuersa, mi Camille, ratio est. ego enim, quod prestare posse videor, homo à rebus gerendis alienus, valetudinis incommodæ, non magni animi, id libenter vnum ago, & quidem in vrbe Roma, quod tu miraris, vt in deserta solitudine, interpellante nemine. quod beneficium optatum antea potius, quam speratum, nunc à Pontifice optimo, ac liberalissimo, ad excitanda doctrinarum ingenuarum studia mirè propenso, GREGORIO XIII. acceptum, meminerò, & prædicabo, dum viuam, fortasse etiam scripta mea, me mortuo, loquentur; & obscurum posteris esse non fient. Ego igitur si cum libellis assidue sum, & hoc non modò ad naturam, verùm etiam ad valetudinem meam apto vitæ genere delector: peccare me non arbitror. Te tua nobilitas, animi non minor, quam ingenij, præstantia, perspecta sæpe virtus, ipsa patria vocat ad eas res, vnde laudes oriuntur maximæ: vt, quod tibi vitæ reliquum erit, nò priuatis humilibusque curis in remota villula, montanaque crepidine, sed actionibus nobilissimis, in oculis, & in auribus clarissimæ atque eruditissimæ ciuitatis perpetuò traducas, quod si feceris, aut si non omnino neglexeris: medium enim quiddam est: magnopere cum tua, tum còmuni etiam multorum causa lætabor. Vale, & fratri tuo, integerimo, ac sapientissimo Cardinali, & Sigonio, nostræ ætatis ornamento, ad illustrandam antiquitatem nato, salutè à me plurimam. Romæ. ∞ D LXXIII.

E I-

Post grauem trium ferè mensium morbum, nunc denique incipit esse mihi paullo commodius. nec tamen adhuc vel eo, quo solebam, stomacho, vel ita firmo vtro capite, vt cogitandi, aut etiam legendi laborem sustineam, gradum verò facere sine sensu doloris, aperto nuper educendis humoribus læuo crure, neque dum possum, & conari, supra quam vires patiantur, non audeo. quæ quoniam fieri quotidie mitiora sentio: aliquam in dolore voluptatem capio: cum præsertim propè anniuersarius hostis valetudinis meæ iam abierit autumnus. Oleis tuis, quibus me, quocumque loco sim, carere non pateris, in quo tuam beneuolentiam agnosco, fruar cum filia, & genero. simul enim viuimus, & planè viuimus. ego autem parè, quia nondum firmus offensiones etiam minimas extimesco, illi comedent liberius, quia rectè valent, nec in cibis plus minusve diiudicant. De me ipso dixi: de rebus meis quod ad te scriberem, noui nihil erat. Omnia fere sunt eadem, quæ antea, hilara satis, & prospera. amplà, non dixerim, nementiar. quamquam hoc vulgi more loquor. nam, si amplà sunt ea, quibus maiora nò expetimus: amplissimis opibus fruor. nihil enim deest, quod natura desideret: quod autem natura non desiderat, abesse faciliè patior. Vale. Romæ, Idibus. Dec. ∞ D LXXIII.

ANTONIO FVRNARIO.

Neapolim.

7

Valde sum lætatus læticia tua, humanissimis, & ornatissimis litteris expressa. amoris enim index est. amari autem à te, quo nihil amabilius, siue probitas, siue doctrina cogitetur, quis tanti non æstimet, quanti ea, quæ summa sunt, nec verò, quamquam voluntatis erga te meæ nullus adhuc quidem fructus exstat, à me tibi gratiam non referri, debes existimare. nã, etsi disuncti satis longè sumus, & congregiendi, colloquēdisque facultatē interualla locorum impediunt, meus tamen in te animus est, de te sæpe cogitat, de te etiam, nec mediocri voluptate, secū ipse nonnumquam ipse loquitur, & si tu, amare, & colere, officium esse putas: officia tibi mea numquam deesse, testis ipse mihi sum.

Circæ,

Citrea, quæ mittis, eo mihi gratiora sunt, quòd, vt mitteres, nò te magis instituti tui memoria, quàm amor admonuit. quod autem addis, eis stomachum imbecillu. confirmari cupio verum esse, idque mihi persuaderi facillè patior: quãdoquidem & hoc medicinae genere nihil suavius: &, stomacho, si valerem, hæc fere valetudine, præferri iam senior, contentus esse possem. nam, vt robustioribus me conferam, optare non debeo: cum id mihi natura, semper, nunc etiam ætas denegat. Vale. Romæ, IV. Non. Oct. OO D LXXII.

E I D E M, Neapolim. 8

Vix credas, & memoria nostri tua quàm delecter: & eas, quas mittis, epistolas, quibus ipsa memoria declaratur, quàm libenter legam. Ego enim hoc mihi primùm ab ipsa natura videor accepisse, vt amari vellem à tui similibus: qui quidem hodie (ne assentari me putes: à quo vitio longè absũm) quàm pauci sint, qui rectè iudicant, mecum omnes intelligunt. accessit ratio, quæ voluntatè auxit, atque in hanc partem quasi propendentem impulit. hoc mihi bonum, id est amicitiam tuã, cum tua mihi vltro detulerit humanitas, quam à me putas felicitatem præferri: atque adeo cur non in hoc ipso felicitatem esse maximam existimem? Est igitur, cur & ipse mihi gratuler, & tibi gratias agam. quorum alterum perpetuò à me fit: alterum vt fiat, à tua singulari benignitate non conceditur. Munusculo tuo, cum hæc inter nos minimè necessaria sint: quippe omnibus muneribus mutua præstat benevolentia: nihil tamen gratius. Vale. Romæ, XVII. Kalend. Februar. OO D LXXIII.

E I D E M, Neapolim. 9

Amabo te, mi Furnari, quid tibi in mentem venit: an tu me vis muneribus obruere? ego enim illa scripseram, non vt peterem, sed vt admonerem, spectans videlicet illud tempus, quod adhuc quidem longè distat. amoris hæc nimirum interpretatio fuit. amor autem errare non potest: aut, si errat, gratificandi voluntatem secutus, & bene merendi studio ductus, quis tã insipiens, aut rerũ tam iniquus æsti-

æstimator est, qui non eum laude potius, quàm reprehensione dignum ducat? Cõtõnea sanè ipsa, tam celeriter abs te missa, mihi accidisse perquam grata, nec possum negare, nec debeo. vtat iis, vt consueui, post cibum, libèter, vt egregiè conditis, vt iliter, vt remedio pituita laborantibus aptissimo. O te amicum opimum! tantam-ne? inmo etiã medicum suauem, qui curat simul & delectat. qualem qui reperit, si eum in oculis non fert, cum humanitatem ignorat profus, tum sua ipse diligere commoda non videtur. Vale. Romæ, III. Kalend. Febr. OO D LXXIII.

Medicos omnes de conditis cotoneis audio sentire melius, quàm de citreis. itaque posthac, quando tu, vt video, tuum institutum retinere vis, nec ego contrà disputo, illa malim propter valetudinem, sic tamen, vt pura sint, non cum aromatibus, & sicciora densa, quàm tremulo coacta gelu.

IOANNI CRATONI.

Viennam.

IO

Epistolam tuam, à te datam XVII. Kal. Nou. accepi VII. Kal. Dec. eo sanè gratiorem, quo minùs hoc tempore expectatam. noui enim, quàm vacuus numquam sis, non tam à tuo munere, quàm ab amicorum negotiis, quæ ita suscipis, vt sustineas, donec ad exitum perferantur. scripsisti igitur amore impulsus, & omnia vicit humanitas tua. quo tibi nomine debere me multum dicerem, nisi tantum iam deberem, quantum persolvere vix possim. Romam qua causa adductus venerim, scripsit, opinor, ad te filius: quæ retinuerit, à me cognosce. atque hoc primùm, quod tibi pro tua in me singulari benevolentia maximè voluptati fore non dubito: incredibile sum exceptus hominum lætitia. Pontifex ipse, præclare in optimas artes animatus, cognito aduentu meo, læti animi signa ostendit, negotiũmq; Cardinalibus dedit, vt ita mecum de mansione agerent, ne discedere paterentur. noli querere, quàm sim lætatus: non quo libenter abessem à meis, quibus mihi dulcius in vita nihil est: aut quo penderem ab aulicis honoribus, qui ne iuuenem quidem mouerant vumquam, ne nunc senem: sed vt homines, obliui superiorum temporum, eundem in vrbe Roma, qui semper fuit, virtuti locum esse perspicerent.

Aa

parui rogantibus, cognita praesertim Pontificis voluntate, stipendium satis per te tenue, in quo meam facultatem nonnulli reprehendunt, cum libertate & otio maximum videtur. nihil oneris imponitur. litteris, ut in solitudine, frui licet, & ut spero licebit. vnum, aut alterum Cardinalem bis in mense, terue summu. n. vel quia me diligunt, vel quia virtute excellunt, salutare conseruati. Celum idē expetior, quod antea, humidum, graue, inaequale: nec tamē valeo d. terris, quā in patria: vel quia, quod te virum doctissimum non fugit, hilaritas animi corpori medicinam facit: vel quia me domestica trīca sollicitum non habent: vel fortasse etiam propter vina, quae sunt hīc ex omni genere optima. picuita carere iam non possum, sexagenarius laborem scribēdi, aut legendi fere numquam intermittens. Vereor, si longior epistola sit, ne tibi molestiam afferam: nisi si haec ipsa tibi molestia maior est, quod exultatione tecum utar. A te igitur peto, vt, quemcumque Caeſar oratorem in demortui locum Romam mittet, ei me de meliore nota commēdes. dicerem significationem amoris in me tui commendationem fore omnium grauiſſimam: cum nemo sit, quin facile diligat, quem diligit a te sentiat: sed ego ne tibi praescribam, homini omniū, quos in vita nouerim humanissimō, & prudentissimo: Vale. Romae, Kal. Dec. ∞ D LXXII.

IO. SARIO ZAMOSCIO. II

Maliorum mensū aduersa valetudine vexatus, omni prorsus carebam legendi, scribendique facultate. quod eo mihi in primis nomine permolestum est, quia, multis ad me scribentibus, respondere sine valetudinis incommodo vix possum. nā, etsi depulsa vis est morbi: pristinas tamen vires desidero, & capitis infirmitas non modō litterarū, sed propē sermonis vsum adimit quotidiani. Dabis igitur mi Zamosci veniā homini tui amantissimo, qui te pro ingenij doctrinaeque praestantia summis ornare laudibus nunquā desinit, si ad tuam elegantissimam epistolam hoc vnū rescribo, rescribere me tibi pluribus verbis hoc quidē tempore nō licere. nam, cum licebit, persuade tibi, non esse me commissurum, vt debitū humanitati, amicitiaeque nostrae officii nō persoluā. interim haec pauca, vt recenti morbo, vacillantibus litterulis. Vale. Ro. no. Dec. ∞ D LXXIII.

VBER-

Es tu is es, cuius ingenium & virtus neque meum, neque cuiusquam omnino testimonium desideret: tamen vel amor in te meus, vel ipsa veritas adduxit, vt exstare vellem de tuis elogiis iudicium meum, non tam apud te, qui te ipsum egregie nosti, quā apud omnes gentes, atque adeo apud ipsam posteritatem, quae de studiis ingenisque nostris, experts amoris & odij, pro cuiusque merito sententiam feret. Ego enim tua scripta & legeram ante multos annos, & ita probaram, vt ex iis, qui tunc excellere putabantur, tibi neminem anteferrem: nunc, vt verē dicam, nō vt gratia caussa tuis auribus largiri quiddam velim, hāc de tuis Liguribus illustis, & diligens, & ornata commemoratio ita mihi placuit, vt, qui conferri tecum hoc in genere possit, prorsus neminem esse iudicauerim. nam ex vniuersa Italia, aut ex multis prouinciis multarum virtutum exempla colligere, id quod ex veteribus multi, vt recentioribus nonnulli fecerunt, haud sanē magni negotij videtur esse: ex vna verō ciuitate, & ex vna satis angusta regione tamquam ex vberissimo fonte multos haurire, qui vitae sanctitate, qui militari gloria, qui reipublicae administratione scientia, qui solertia & inuestangi nouarum rerū, nouarūque gentium studio, qui etiam litteris & eloquentia floruerint, hodiēque floreat, admirandum quiddam est, & immortalī laude dignissimum. in qua cogitatione dum versor, non tam equidem patriae tuae gratulor, quod eos ciues tulerit, qui tantas res gererent, aut qui insigni aliqua laudē inter ceteros eminerent, quā quod tu, incredibili quodam erga tuos amore incensus, ad eorum memoria ab interitu vindicandam ingenium artēque cōtuleris. viuunt enim nomina, consumptis corporibus, excellenti scriptorum industria: & si praecoxem virtus inuenit, elucet: eo si caret, obscuratur, & exstinguitur. Quocirca vel iis ipsis, qui ornati a te sunt, quorum hodie nonnulli sua gloria viui perfruuntur, vel eorum posteris tantū debet esse munus, officiumque tuum, quanti semper a fortibus ac sapiētibus viris aestimatae nominis aeternitatem videmus, qui eam non modō laboribus, ac periculis, verū etiam vita, ac sanguine quærendam putarunt. Et,

vt aliquid de meo sensu, cum alumnum disciplinae meae, praestanti virum ingenio, natum maximis rebus, orate dicendi, scribendique facultate, siue Latina lingua, siue communis Italica spectetur, nemini proflus aetate nostra concedentem, proprii elogij laude decorasti, et si debitum in eo virtuti praemium perfoluisti, me tamen pro mea in illum singulari beneuolentia qua voluptate laetitiaque affecteris, quo tibi beneficio deuinxeris, nec mihi verbis exprimere, nec tibi cogitatione consequi facillimum sit. Ac tu quidem materiam cepisti nobilem, & praecelaram: sed, vt ea speciosior, & iucundior, &, vt ita dicam, se ipsa maior sit, eloquentiae tuae praestantia consequeris. omitto reliqua, ne sim nimius: nam sua quidque laude dignum est: sed in principis tam multis tantam varietatem, tam splendidam, tam elegantem quis non admiretur, aut quis vidit vquam? in ceteris enim elogiorum partibus tui numquam non similis, id est grauis, & sublimis, & ornatus, in hac vero tantus es, vt in illis certare cum aliis, in hac te ipsum vincere voluisse videaris. Maeste vir ingenio, atque virtute, optime de patria merite, cui tot ciues, tot heroes, tot Principes, communi fatorum lege ereptos, vel temporis iniuriam timentes, restituis, atque conseruas. nunc illa te suae studiosum dignitatis, publici cupidum commodi, verique suum alumnum agnoscit: nunc amplectitur absentem: nunc incolum, florentem, beatum exoptat. quae tibi merces vna pietatis in illam perpetuae praestantissima videtur. Vale. Romae, ex aedibus, pridie Kai. Dec. 00 D LXXII.

CAESARI ORLANDO. 13

Nihil abest a natura mea longius, quam vel assentari, quod sui commodi spe plerique faciunt: vel inanibus verbis tempus conterere: quod eius est, qui minimè sua bona nouit, quique se cum sibi, & suis, tum etiam ciuibus vniuersis, & patriae natum obliuiscitur. Ego, mi Caesar, cum vtrumque nostrum aqua lance perpendo, cur ipse tibi assenter, causam video esse nullam. tu enim tua virtute, ego mea fortuna contentus viuo. si quis didicit esse blandus, vt alterum capiat: eius artificiosus locus apud te non est. Ego autem, si assentatio mercedem spectat, aut emolumentum aliquod aucupatur, nihil habeo, quod a te expectet, aut quod petam

petam praestantius beneuolentia tua. at eam adeptus iam sum: adeptamque tanti facio, vt nihil antepo nam. amari enim ab homine excellentis ingenij, summæ probitatis, cogitationes curasque suas omnes ad vnam virtutem referente, iuriconsulto denique eruditissimo, non ex recenti barbarie, sed ad illam doctrinae veteris elegantiam exulto: amari, inquam, abs te, tali viro, & frui beneuolentia tua, ipsum per se oprabile est. cum vero ab eadem beneuolentia multa mihi quotidie commoda nascantur: quid est, quod me tibi debere non confitear: mitto reliqua: illud omnium maximum nec meminisse, nec praedicare vquam desinam, quod mihi non solum bibliotheca tua, omni propè referta librorum genere, sed ea, qua excellis, doctrina ita patet, vt, si quem ex his commentariis, quos in Ciceronis orationes diu nocturne texto, posteritas fructum colliget, eum tibi ex aliqua parte acceptum referre debeat. Sunt enim quaedam, amissis duodecim tabulis, omni penè formularum, respondentium, edictorum extincta memoria, ita complicata, & inuoluta, vt, nisi singularis iuriconsulti scientia, vtu confirmata, aucta ingenio, adhibeatur, explicari, & euolui vix, aut ne vix quidem interdum possint. Agrem tibi gratias de isto munere, si vel tua pateretur humanitas: vel ego is essem, qui bene de me merenti verbis potius, quam re, satisfactum esse vellem. memoria tuebor officia tua, donec illucescat ille dies, vt referre gratia liceat: quod si assequar: non dubito, quin tu, quem tibi hominem adiunxeris, cum intelligas, tua praestanti liberalitate, benèque agendi consuetudine vehementer latere. Hac interim, cum de officio meo cogitarem, facere non potui, quin ad te scriberem: quamquam & a studiis meis inuitus auellerer: &, vt verè dicam, non me tuus tantum, sed meus etiam pudor ab hoc argumenti genere, quod totum ad tuam laudem pertinet, haud mediocriter auocaret. Vale. ex aedibus, Pr. non. Dec. 00 D LXXII.

MAXIMO ZABRERAE. 14

Si quis est, qui tuam humanitatem, tuosque mores & probe norit, & laudare loco numquam desinat: eum esse me, velim existimes. verumtamè, cum ego diutius, quam studia fortasse tua patiebantur, eo, quem superiore mihi

ætate commodaueras, libro sum vsus, nonnumquam mihi, ne tu durius id acceperis, venit in mentem suspicari. adire ad me solebas: nec in officio tuo mediocre beneficium erat: quippe tua suauitate exhilarabar: delectabar ingenio: doctrina etiam, in qua mentiar si tibi quemquam: ex æqualibus tuis anteponam, non nihil interdum & leuabatur labor meus, & adiuuabatur industria. hæc nisi restituis: nimium à te grauis errato meo, si modò erratum esse vis, pœna constituitur. Longè, inquis, habitas. Fateor: nec tamen vltra mille passus. at memini, cum ad templum diui Petri, vt es religioni deditus, maximeque pius, itare quotidie soleres. præclara consuetudo: quæ si manet, incommodi nihil mea causâ fuscipies. non enim deuiæ sunt ædes meæ: ab arce sancti Angeli rectâ euntibus ad basilicam beati Petri propemodum occurrunt: sin autem intermissa est, & te sanctæ Mariæ templum, quam Mineruæ vocant, magis tenet: impetrare tamen debet amor in te meus, non dicam, vt quotidie vnâ simus, sed certè, vt adspectu me, & sermone tuo, semel in mense frui sinas. Hæc mi Maxime ita velim accipias, vt, si te delectant, seridè, si quid offendunt, ioco dicta credas. ego enim cum eo sum ingenio, vt incommodare velim nemini: tum eo erga te animo, vt tibi multo minus, quàm ceteris. amo scilicet, vti debeo, studia tua: occupationes noui, breuitatem dierum video, addita præsertim tempestate, ventis, frigoribus, imbris infesta. Gabriel frater tuus, omni laude ornatus adolescens, de quo, ita viuam, vt sæpe cogito, vt valeat, quid agat, quam spem reditus afferat, scire vehementer velim: ad quem cum litteras mittes, ita cupio salutem adscribas meis verbis, vt amari se à me non mediocriter intelligat. Vale. ex ædibus. pridie Id. Iau. ∞ D LXXIII.!

M. ANTONIO CIOFANO.

Sulmonem.

15

Lætari te, quòd Romam venerim, valeamque post itineris laborem satis commodè, cum etiam atque etiam gaudeâ, minimè tamen miror. Facit hoc amor in me tuus, illo primùm tempore, quo inita inter nos amicitia est, mihi non obscurè perspectus, quotidie postea iis illustrior officii, quæ si patiar ex animo meo deleri, peccasse mihi valde videar.

videar. At gratiam non refero. Non arbitror te id spectare: quæ tua humanitas est. nec ego quidem ex eo molestiam capio, qui mihi sum conscius voluntatis in te meæ, & si qua tui dabitur ornandi facultas, eam prætermittere non cogitem. Herculem quidem, fratrem tuum, tibi & probitate & virtute simillimum, dum hic ero, omni officiorum genere complectar. Laudibus iis, quas in me confers, non quòd is sum, qui gloriola capiar, sed quòd ex quoque ab amore proficiscuntur, magnopere delector. Vale. Romæ, v. Kalen. Quinct. ∞ D LXXII.

AVGVSTINO ANGELELLO.

Fabrianum.

16

Persuade tibi, nihil mihi gratius, aut iucundius esse posse literis tuis, & quia purè in primis, ornatèque loquantur, & quòd amorem in me tuum, perspectum illum quidem à me antea, clarioribus tamen argumentis quotidie magis ostendunt. Inscriptiones misi ad filium. is te tuo merito amat, & gaudet muneribus tuis. mihi sanè, quas proximè misisti, valde probantur. Onuphrius ad te scripsit meo nomine, vt mitteres ad nos ea, quæ nos olim ad te misimus. tu nihil dum respondes. quid putemus? humanitatem & diligentiam tuam non requiram, est enim vtraque mihi probe cognita. quid ergo est? occupationibus distineris: quæ tamè adimere tibi nostri memoriam non debent, quemadmodum nec ipse in magnis curis & negotiis tui possum obliuisci, quamquam literis tuis interdum nõ respondeam. quod si tu deteriorem in partem non accipis, facis quod amicitia nostra dignum est. Vale. v. Kalen. Iunij, ∞ D LXXIII.

BRANCONDIO

Ophidano.

17

Est omnibus à commune parente natura tributum, vt amari velint à sui similibus, & in animorum societate, & coniunctione multum ponant. Ego autem, quorum eminet virtus, & quibus in ipsis ea sunt, quæ pricipuum quendam a morem concilient, eorum amicitia nihil optabilius, nihil esse præstantius, existimo. atque ego e, vel hominum sermone, vel tuis litteris, ornatissimè

scriptis, adductus, in horum numerum libenter aggrego, mihi autem vel maximè gratulor, quòd ita te sentire video de studiis meis, vt mihi tantum largiare, quantum si agnoscam, aut ipse me parum nosse, aut, quos mea mihi fines modestia præscribit, eos prætere longè videar. nec tamen contra tuam benigntatē disputo: potius eam amplector, atque amo, quòd si res tulerit, vt referre gratias possim, in his præsertim rebus, quæ ad tuam laudem pertineant: dabo operam, vt eo te esse apud me loco, quem tua virtus postulat, intelligas, & in magna tui amantissimorum hominum copia me tamen eorum nemini concedere. Vale. Romæ, pridie Non. No- uembr. 60 D LXXII.

* *
*

PAVLLI

PAVLLI
MANVTII
PRÆFATIONES,
QVIBVS LIBRI, AD
ILLVSTRES VIROS,
aut ad amicos missi,
COMMENDANTVR.

AD MATTHAEVM SENARE-
gam Ambrosij Filium, in Epistolas Cice-
ronis, quæ Familiares vocantur. I

V O'ne, Matthæe Senarega, an meo dicā felici contigisse fato, vt relicto Louanienfi celeberrimo Gymnasio, quòd tamquam ad mercatum bonarū artium, virtutis & eloquentiæ comparandæ causā concesseras, Venetias te hoc potissimum nomine con- tuleris, quòd nostri, vt ipse dicere solitus es, vidēdi & cogno- scendi mira quædam te cupiditas incenderat? tu quidem, si tuum sensum attendo, vis me hoc tribuere fortunæ tuæ: nam, quòd ita euenerit, non modò vt ad amicitiam & con- suetudinem, verùm etiam ad conuictum, & contubernium meum tibi aditus paruerit: in eo quasi tibi quiddā expeten- dum contigerit, ipse tibi gratulari solitus es plurimum. de quo nō est meum statuere, verēne sentias, an secus: at illud meum est paucis ostendere, cur tu contrā mihi carissimus, iucundissimūque sis, & quòd nunc in meis edibus mecum habites, mecūque viuas, in eo ego quoque meæ felicitatis aliquid

aliquid agnoscam : nam , si tu ita de me sentis honorificè , quòd iudicio mouearis , æquum est mihi à te cōcedi , vt ego de te non minùs verè , quàm tu de me , iudicare possim : siua istam tibi de me opinionem peperit humanitas , me quoq; non solùm natura , sed ipsa iam ratio docuit , præclarum esse humanitate excellere . Itaque do me libenter in eam partem , vt homines officiis colam , laudibus exornem , re , si opus est , pro mea tenuitate sustentem . Sed me hercule ego de te , mi Matthee , à vero summi mei sensu iudico , nihil me gratia , nihil afficit ambitio . Primum , cùm aliquoties mei salutandi causã domum meam venisses , pellexisti me in amorem tui , comitate morũ , & lenitate sermonis : deinde , quod iam non tibi modò , verùm & aliis petentibus negaueram , atque excluseram , vt ego te domo reciperem , eloquentiaq; studijs erudirem , multis precibus vsus peruicisti . Nec mihi tamen , quod tibi meorum sermonum cupiditate flagranti , meãmq; domesticam consuetudinem petenti satisfecerim , adhuc venit in mentem penitere : quin , quo plus ad nostrum conuictum accedit temporis , eo maiorem è tuis moribus , tuisq; studiis haurio suauitatẽ . nõ enim tam hoc in te laudo , quod certè in adolescẽte summa laude dignũ est , quòd à studio doctrinæ non te suis illecebris voluptas , nõ commodũ , non ipsa quidẽ valetudinis ratio deducit , quàm illud & admiror , & prædicare satis pro dignitate non possum , quòd in tuis cogitationibus hæc tibi prima est , & antiquissima , vt Deum Opt. Max. à quo vno , quæ verè bona sunt , emanant omnia , humanis rebus , quæ fluxæ nimis , infirmæque sunt , omnibus anteponas . Perge adolescẽs optime in hoc præclaro diuinòque sensu . Hæc est omnium rerum vna nobilissima : vna , mihi crede , quæ omnium Philosophorum scientias : vna , quæ omnium Regum opes facile vincat . quare tu quidem oblectare , quod facis , eloquentiæ studio , in qua quo modo principia se dant , futurum auguros , vt breui superioriẽ neminem , aliquando ne parem quidem habeas . Sed illud ster in primis , neque vmquam excidat , omnium virtutum pietatem in Deum esse fundamentum . ac vide , quot inde tibi bona fluant . Primum tuæ salutis consulueris egregiè . animi salutem appello , nõ corporis : decet enim nos æternam potiùs illam vitam omni felicitate circumfluentem , quàm hanc , quæ temporum spatiis definitur , miseris numquam vacantem , cogitare . Deinde pa-

uam

trem tuum , qui , vt audio de multis , atque etiam de te ipso , humanam prudentiam præ diuina Religione nihil esse putat , incredibili voluptate letitiaque perfundes : cui quantum debeas , non ex eo solùm intellige , quòd pater est , sed quòd is pater , qui te filium vult esse inter tuos ciues omni te florentem , atque honoratum : qui te consilijs à puero sapientissimis erudiuit , qui te suo exemplo , suis optimis institutis ac factis ad laudem quotidie vocat . Tali patri , tam probo , tam tui amanti , tam libenter suas omnes curas in te consumenti , curare debes , vt id , quod reliquum est vitæ , per te sit iucundissimum . quod ita consequeris , si statueris , quibus at tibus ideo nunc operam das , vt aliquando ceteris hominibus elegantia sermonis , & scientia rerum antecelas , earum artium infirmam esse gloriam , nisi perpetuo erga summum Deum amore studioque fulciatur . mihi quidem , cui tu carissimus esse aut vis , aut certè ita videris velie , vt mihi persuadeas , magis vlla re placere non poteris , quàm si te in eo , quod instituisti , vitæ innocenter & cum virtute degendẽ studio constantem , tuique simillimum videro . Et , vt iam nũc intelligas , quos in animis hominum amoris igniculos vera virtus accendat : scis quintum abhinc mensẽ mihi tecum nihil fuisse , te mihi numquam visum , ignotam mihi tuam faciem , obscurum nomen . nunc apud me quo loco , sis , intelligere te puto . Paucissimis diebus ex conuictu consuetudo , ex consuetudine amor , ex amore familiaritas exorta . Itaque tecum & sæpissime sum , quod sub iisdem relictis necesse est , & admodum iucundè , quod ea , quæ in tuis moribus elucet , probitate consequeris . Et , quoniam is ego sum , qui quòd me voluntas ducat à ratione profecta , eò libenter sequar : gessi morem animo meo tacitè hortanti , vt hanc meã ad te amandum propensionẽ non modò tibi , sed , quatenus quidẽ per me liceat , reliquis etiã hominibus illustra aliquo officio ac munere declararẽ : cùmque tulisset casus , vt hoc tempore Ciceronis Epistolæ familiares ear , quas tu iam legendo & peruolutando triuisti , denuò typis , vt nunc loquimur , essent imprimendæ , peropportuna ad id , quod volebam , visa res est : nam , hunc librum si cum tui nominis inscriptione publicarem , putavi me facere quiddam , quod vtriq; nostrũ æquè cõueniret : tibi , quia ex his primũ Ciceronis Epistolis ad Latinæ orationis elegantiam informamur , ex his primus eloquentiæ quasi succus , qui qualis

initio

initio fuerit, permagni interest, ebibitur: mihi, quia, cum hic liber omnium ferè versetur inter manus, circumferet id, quod ego cupio, tuum nomen, & meum de te iudicium, meamque spem quam plurimis ostendet. quorum alterum est eiusmodi, vt ego tibi nunc ex æqualibus tuis neminem in vilo genere laudis anteponam: altera, cum ætate procefferis, ea mihi de te pollicetur, quæ si euenerint, (omnium autem rerum euentus in Deo positus est) vir eris inter viros maximus, habebit à te familia tua memoriam nominis sempiternam: patria verò exemplum in ciuitate virtutis excolendæ præclarissimū. Venetis, & D LIII. L. mēse Maio.

*AD CAROLVM PISAVRVM,
Leonardi filium, in Epistolas Cice-
ronis ad Atticum.*

2

Beneficiorum, Carole Pisauri, non eadem, omnium est ratio: multi, quid detur, spectare solent, sua quidque magnitudine metiuntur, nihil attendunt præterea: ego potius quibus de causis, & à quo homine detur, animaduerto: ac si quid in aliquem, aut in me ipsum collatum est gratiæ, tanti soleo æstimare, quanti videtur is, qui contulit, æstimandus. Hinc fit, vt quæ à patre tuo, viro sapientissimo, & cum aliis laudibus ornato, tum verò omnium, quos ego in vita nouerim, humanissimo, quæ item à patre, qui nuper magno bonorum omnium marore mortuus est, Ioanne Maria, Paphi Episcopo, excellenti non minùs doctrina, quàm bonitate, prædico, diuersis temporibus in me profecta sunt officia, ea quamquam summa non fuerint, (neque enim tulit occasio, neque rationes meæ postularunt) pro summis tamen acceperim, & earum rerum loco duxerim, quas qui possident, beati existimantur: fons enim ille, vnde manarunt, amor fuit, & cum amore iudicium, quod vterque de me habuit: quod equidem, si potero, tuebor officiis, studio certè, omnique proflus cura, atque industria bonum virum, meritorumque memorem præstabo. Quòd si liceret ingenium cum voluntate coniungere, vt alterum alteri responderet, & cupiditati vires æquarentur, illustrarem beneficia vestra, ac fortasse efficerem, vt gratia mihi à vobis aliqua deberetur, gratiam

perfol-

perfoluenti. verùm, vt, hoc quidem ab infirmitate mea sperari minimè posse, non solùm intelligo, verùm etiam ingenuè confiteor: sic illud faciliè polliceor, verèque affirmo, si quid aut iam est in me facultatis, aut erit aliquando, iis, in quibus assiduè versor, studus partum & vigiliis, velle me id in omni mea vita, quantumcumque erit, seruire totum vestræ laudi, tuæ præsertim: quæ cum à meis præceptis & cōsiliis originem duxerit, exornabo eam tamquam opus meum, quibus potero artibus, qua licebit industria, florentemque pulcherrimis virtutibus alunnum disciplinæ meæ cum inspiciam, gratulabor vtrique nostrum pariter, fructumque amoris & studij veteris in te mei ex tua gloria vberrimum capiam. Ac tu quidem, mi Carole, cum tibi nasci contigerit ex ea familia, in qua semper verus honor, & splendor virtutis enituit, nihil debes humile cogitare, nihil angustum, nihil obscurum, aut inane. excelsa perat animus tuus, ampla, illustria, plena dignitatis, & gloriæ. quòd te semper à tua prima puentia mea vox incitant, quòd pater tuus, cuius ad te cogitationes curæque referuntur omnes, assiduè cohortatur: quòd denique te vocant maiorum tuorum exempla, quorum nomina nulla dies exstinguet, nulla obscurabit obliuio: non enim, si præstiteris ea, quæ à te expectantur, quæ maxima sunt, nouum in tuam familiam decus inferes, antiqua renouabis, præclaramque consuetudinem retinebis in tua domo laudis expentæ, exercendarumque artium optimarum: quibus instructos, vtilis fuisse patriæ ciues, sibi & familiæ gloriosos, de tua gente multos, si annales euolueris, inuenies. Verùm quando te sacris addixisti, & illud vitæ genus complexus es, quod est totum in laudabili ratione, totum in præclaris cogitationibus & factis constitutum, non te libera voluntas, vt alios, ad honestum rectumque ducit, sed quo te primam die ad Religionem contulisti, eodem die legem ipse tibi imposuisti perpetuæ continentiæ: exclusisti rerum inanium cupiditatem, velle ad solidam laudem omnia referre, velle summi DEI gloriæ in omni vita, id est, tuam salutem, spectare professus es. Quare non tibi monitores, quorum te moueat oratio, expectandi: ipse te excita, ipse acue, & impelle. Multæ sunt propositæ adolescentibus vitæ fallaces, obliquæ, insidiosæ, oculis iucundæ, specie quadam obiecta voluptatis, in quibus errare quod-

tidie

ridie vides, & labi, ducem sequentes libidinem, non rationem, de tuis aequalibus quamplurimos. tu viam virtutis ingredere, simplicem, recta, apertam, principio fortasse difficilem, atque asperam, exitu certe salutare, & gloriosam. Hanc, inquam, viam signatam, & impressam vestigijs proborum sanctorumque virorum, si vis ipse tibi carus esse, si vis ipse tibi recte consulere, vnam ingredere: aut, si ingressus iam es, curre per eam celeri gradu ad ea, quae te manent, praemia immortalitatis. Haec ego pro meo in te amore singulari, veteraque erga parentem tuum studio, scriptis tecum ago, quae sermonibus & libentius agerem, & saepius, si liceret. sed quando te Patavij tua studia, a quibus abduci non debes, me Venetijs mearum rerum ratio, & valetudinis detinet infirmitas, proficiscetur ad te mea vox, his consignata litteris: quae tecum erit perpetuo ubicumque fueris, te prosequetur, quocumque iueris. nec verò dubitavi, quin ea tibi paulo gratior esset futura coniuncta cum Cicero nis voce, id est, cum iis epistolis, in quibus cum Attico famigliari suo non minus grauius, & sapienter, quam eleganter & splendide loquitur. fructum, ut spero, capies ex utraque non vulgarem: ego enim, ut velis optima, te hortor, Cicero volentem adiuuat: ornat enim eloquentia, consilijs instruit sapientissimis. nam disputat sepe in his epistolarum libris sermone perquam eleganti de statu Reipub. de vitis Principum, vnde fluunt exitia ciuitatum, de vicissitudine fortunae, qui tibi erit accuratè legenti sapientiae fons vberissimus. A me verò munusculum hoc habebis meae in te voluntatis & studij argumentum. Exiguum, inquires. fateor, sed velim spectes animum, non rem: quam tamen ne ipsam quidem debes contemnere: siquidem eiusmodi est, ut tuas, tuorumque laudes à me non expressas, sed tamquam tenui penicillo designatas, simul cum benevolentia mea cunctis gentibus patefaciat. Venetijs, 00 D LIIIX.

*AD BENEDICTVM ACCOL-
tum Rauenna Cardinalem, in oratio-
num Cicer. partem primam.* 3

MAximè esset oprandum, Accolte clarissime, ut quae olim à doctissimis viris magno labore, magnisque

vigilijs sunt elucubrata, ea nostram ad aetatem peruenire omnia potuissent. artium plurimarum scientia, quarum adiumento ad vitam rectè instituendam indigemus, non desideraretur. Verùm ita casu nescio quo accidit, ut ex iis scriptis, quae veteres illi homines sapientissimi reliquerunt, non solum multa prorsus interierint, sed etiam, quae in hac diem seruata sunt, ita deprauata, ita mutila legantur, ut sapissime vix, aut ne vix quidem intelligi possint. Hoc incommodum pater olim meus magna ex parte sustulit, cuius industria multos excitauit, ut, eandem rem aggressi, iacentem litterarum laudem pro suis quisque viribus subleuaret. quod si alij fecerunt, tantum aemulatione gloriae permoti: certè cur ego id faciam, hoc plus habeo causae, quòd, cum pater studiosis id, quod in hoc genere promiserat, morte praeventus, praestare non potuerit, hoc me nomine ita appellant, quasi ad filios soleat non paternae solum rei, sed voluntatis etiam hereditas peruenire. Haec me, ut debet, opinio multum mouet, sed auctoritas tua plurimum, quam ego tanti soleo facere, ut quaecumque tu probas rationem, ea demum & utilis mihi, & honesta videatur esse. tu igitur cum ad hoc posteritatis adiuuandum nos & vehementer, & sepe sis cohortatus, effecisti, ut in eam rem tanto alacrius incumbamus, quanto pluri apud me tua, quam reliquorum omnium, consilia sunt. Quòd si labore, studio, diligentia profici in hoc genere quidquam potest, ut certè potest, magnoperè spero fore, ut neque te officij tui in me admonendo, neque liberalitatis in adiuuando praeniteat. cuius rei quasi specimen erit haec prima Cicero nis orationum pars, quam ex veterum exemplarium collatione diligenter emendam in manus hominum sub tuo nomine emittimus. nam, cum vsu, & consuetudine ita comparatum sit, ut, quibus rebus Principes viri delectentur, in iis rebus multi suum studium probare velint: ex quo fit, ut ab alijs canes, ab alijs equos, aut aues nobiles dono dari videamus: commodè me facturum existimaui, si quid ego eius generis ad te mitterem, quod omnibus te praefere voluptatibus intellexissem. soles enim quotidie fere à grauissimarum artium tractatione in haec studia, quae tibi ab humanitate nomen adsciuerunt, quasi in hortum amoenissimum diuertere: vbi te modò Oratorum, & Poëtarum flores, modò dulcium amicorum colloquia mirifice delectant,

delectant, vt præter id temporis, quod valetudini dare soles, quod sane pusillum est, hora nulla sit, quam non in literis, & cum virtute traducas. quam tuæ vitæ rationem qui ignorant, mirantur scilicet, vnde illa tibi in aduersis rebus fortitudo tanta, vnde animi robur illud inuicti, quod ne illa quidem ipsa, quæ in rebus humanis Fortuna dominatur, vlllo pacto poterit infringere, contra cuius vim duplici te prædico munieris, artium maximarum cognitione, & mentis optimæ conscientia. Hæc est aliarum virtutum, quæ in te sunt multæ, quasi princeps, & regina quædam, vt in aliis neminem tibi anteponere, in hac ne conferre quidem possim: nam de prudentia, de pietate, de iustitia, ne videar assentiri, nihil dicam: ne de liberalitate quidem, quæ tamen ita nota est, vt non, qui eam laudet, assentator, sed, qui non laudet, maleuolus existimetur: cum enim hæc dandi beneficij ratio eiusmodi sit, vt nulla certior ad laudem, nulla item magis lubrica videatur via, propterea quoddam in beneficiis collocandis plerique fortunam hominum spectare solent, vt eandem gratiam, aut etiam cum sænore recipiant: non est, quod in hoc te labi quisquam arbitretur, cum & rarissimè contingat, cuiusquam opera vt egere videaris, & tu tamen quamplurimis ob eximiam naturæ tuæ liberalitatem atque amplitudinem benignè facere & soleas, & possis: & cum de omnibus ad bene merendum natura es maximè propensus, tum verò ipsa te ratio atque doctrina in conformauit, vt ad eos honestandos, qui te iis artibus, in quibus ipse excellis, dedidere, tuum soleas studium libentissime conferre. quæ quidem humanitas & beneficentia tua non sanè video qui possit in vlllo maior esse, quàm in me tuendo fuit: quæ est enim à te res, quæ ad meum commodum atineret, prætermissa? quis diligentius est adhortatus, vt hanc restituendæ antiquitatis laudem, qua pater meus olim excelluit, pænè afflictam excitarem? quis eam ipsam ad rem perficiendam plura contulit? cum etiam magnis Principibus, tui simillimis, ita me commendaris, vt, iudicij tui testimonio permoti, non minimis ad se præmiis euocarint. Quæ cum recordor, etsi me ipsum probè noui, tamen interdum mihi assentor, & mihi aliquid videor esse, quoddam à te sim ornatus. hæc me inanis ambitio ita delectat, vt illum dolorem, quem ex difficultate capio remunerandi, si non tollat, minuat quidem

quidem certè. Quamquam tu is es, qui te satis superque remuneratū existimas, si modò id, quod dedisti, ab eo, qui accepit, intelligis memoria teneri. quo in officio præstando noli credere quemquam esse, qui me vincat. & huius quidem rei confido fore, vt aliquando eiusmodi à me signa dentur, quæ nullum cuiquam de mea in te voluntate dubitandi locum relinquant: nunc earum rerum, quas ipsi quidem hoc tempore possumus, maxima primū, vt dixi, Ciceroni orationū volumen in tuo nomine apparebit: omnino neque amplitudine tua, neque iis officiis, quæ in me contulisti, digna res videtur: sed, vt spero, muneri nostri retinuitatem humanitatis tuæ magnitudo subleuabit.

*AD GVLIELMVM BELLAIVM
Langem, apud Subalpinas gentes Pro-
regem, in orationum Ciceronis
partem secundam.* 4

Magni refert, Bellai ornatissime, quo quidque tēpore agatur, & ad omnes res non paruū habere momentum solet occasio quædam, & commoditas, qua vti dicuntur ij, qui nihil, nisi loco facere confucuerunt: nam, quemadmodum pictorum tabulæ certo loco positæ delectant, eadēmq; minùs bono lumine constitutæ, non item eorū, qui spectant, oculos tenere solent: sic actiones nostræ, mirū est, quantum opportunitate cōmendentur, vt interdum plus in tempore, quàm in ipsa re positum esse videatur. quod ego cum semper iudicasset, tamen non sum veritus, quin tibi, in iis rebus vel maximè occupato, quas Rex Christianissimus, & post hominum memoriā maximus, tuæ fidei diligentiaq; mandauit, hoc ipsum, quod nunc à me proficitur, officium futurū esset vel iucundissimum: nā, etsi magna tibi est grauissimorū negotiorum imposita moles, quā tu summa tua cum laude, & omnium pænè gentium admiratione sustines, tamen in ipsa illa occupatione ita te litterarū tractatio delectat, vt & legas eū voluptate, quæ alij scripta reliquerunt, & scribas ipse, quæ à posteris eū admiratione perpetuò legentur: ex quo illud cōsequeris, vt nō modò Regis voluntati seruias, quod est summa laude dignū, sed etiā posteritati cōsulas, quo laudabilius esse nihil potest. Itaque

tantum abest, vt à maioribus tuis, omni decore affluētibus, ad te ornandum quidquam haurias, vt etiam in te sit quod ad illos redundet. nam, si tibi aliunde petenda sit laus, vnde plura suppetant ornamenta, quàm à fratribus tuis, maximeque ab eo, qui à Paulo III. ita est in Cardinalium Collegium cooptratus, vt ei summus Pontifex amplissimam dignitatem non quasi optatam concessisse, sed quasi debitam persoluisset? Cui quidem viro cum ad summam gloriam nihil desit, cumque item tibi ex res abunde adfint, quibus homines hominibus antecellere videntur, tamen sit vestra bonitate & sapiētia, vt vicissim & tu in illius dignitate atque amplitudine, & ille in ingenio atque in virtute quiescat tua. Vterque verò magna apud Regem prudentissimum, & summo iudicio prae ditum auctoritate, magno estis apud omnes nomine & gloria: nā tu quidem, quis est tam longinquus, cui notissimus non sis? nō ex praesenti corporis forma, (quamquam multas prouincias Regis legatus obiisti) sed ex imagine ingenij tui, quam verissimis eloquentiae coloribus expressam in tuis scriptis licet inueniri. in hac cum & naturae tuae bonitas, & virtutis eximia praesantia cernatur, sequitur, vt, ex ea qui te norunt, iidem ament. quorum ego in numero cum ita essem, vt nemini concederem: tamen non est credibile, quantum ad illam ipsam animi erga te mei voluntatem addiderit Gulielmi Pellicerij, Oratoris in hac vrbe regij, hominis praesantissimi, praedicationis. cuius multi & egregij de tua laude sermones me iam antea commotum impulserunt, vt ex orationibus Ciceronis, cuius tu libros è manibus dimittere non soles, alteram partem cum tui nominis inscriptione diulgarem. qua in parte ab erroribus & mendis vindicanda quantum operae studijque posuerim, mihi ipse sum testis: quantum autē profecerim, & tu, & alij iudicabunt. tibi quidem, si consequar, vt nostra diligentia probetur: sanè meos labores non exiguo compensatos esse fructu existimabo.

AD ALEXANDRVM CAESARINVM Cardinalem, in orationum Ciceronis partem tertiam. 5

Bene mereri de litteris, etiamsi vtilitas praeterea consequatur, nulla, tamen praecclarum imprimis atque egregium

gium esse semper duxi. quamquam, vtilitatem spectare si volumus, ea demum summa est, quae ex hoc genere percipitur. fructus enim in posteritatis memoria, & praedicatione positus est, quem nemo vquam sapiens non praestantissimum iudicauit. sed haec bene merendi ratio duplex videtur esse: nam & qui aliquid ipsi scripserunt, & qui alios vel cohortatione, vel praemio, vt scriberent, impulerunt, litteris opem tulisse existimantur. quae duae res eiusmodi sunt, vt, qui alterutram commodè faciat, ei scilicet à studiosis omnibus gratiae sint agenda: qui vtramque, ne haberi quidem satis possint. Atque hanc laudem, ne apud veteres quidem sepe accidit, vt vnus consequeretur, propterea quòd, qui ea virtute atque fortuna fuerunt, vt & ingenio posteris prodesse possent, & opibus, vt idem facerent, multos adducere: alterum facilè fecerunt, vt eos, qui doctrina & eloquentia valerent, ad iuuanda litterarum studia excitarent: alterum facere, vt ipsi monumentum aliquod industriae suae relinquerent, propter rerum gerendarum curam non ita potuerunt. quod item nostris temporibus vsu videmus euenire: nam neque multi sunt, qui praestare vtrumque possint: & qui possunt, is fere, cum velint, non conceditur. cuius generis exemplum, ne id quod adest, aliunde queramus, concede quæso, Caesarine praestantissime, vt à te sumam, & sine me hoc impetrare à modestia tua, vt ea quae sentio, de te dicam. certè enim, qui maiorem aut iuris civilis, aut sacrarum litterarum cognitionem sit consecutus, neminem esse constat. neque tamen haec studia, quae humaniora appellantur, quae nos adhuc secuti sumus, contempsisti: in quibus etiam diligenter versatus es, vt illa superiora, quae quibusdam ipsa per se nimis horrida videntur eloquentiae pigmentis, cum velles, atque etiam quantum velles, illustrare posses. Est igitur in te ipso vnde posteritas adiuueretur, nec, vt arbitror, voluntas deest, sed otium eripiunt maximarum rerum occupationes. nam, quia tua virtus nō humili, neque obscuro loco latet, sed quasi in specula quadam excelsa atque illustri posita est, vnde opem ostentare bonis omnibus videtur: iccirco homines accurrunt ad te, vel vt consilium, vel etiam vt auxilium petant. Itaque negotiis à litterarum tractatione distractus, ex duabus rationibus, quibus initio bonas artes adiuuari posse dixi, alteram inuitus omitis, cum ipse

nihil scribas : alteram studiosè amplecteris, cum iis, quos industria vides excellere, nulla re desis. **Quamobrem Hieronymus Ferrarius,** qui se iam pridem tibi addixit, homo & ingenij, & iudicij laude præstantissimus, cum alia, quæ à te habet, prædicare solitus est, tum illud vel maximè, quòd domi tuæ viuens, te permitte, atque adeo libente, totum diem in literis ponit, & otio fruitur tanto, quantum deserta in regione vix esset. cuius ex ingenio qui fructus percipiuntur, qui certè maximi sunt, ij sanè tuæ liberalitati referuntur accepti. A te habemus quæ Ferrarius in veterum scriptis vel correctione restituit, vel explicatione illustrat. à te emendationes in Philippicis Ciceronis orationes, quas ille plurimas atque optimas ad me misit, quæ iam iamque edentur, à te inquam omnes sunt. Itaque etiam eas ipsas orationes, vt à Ferrario, id est, à te, restitutas : & quæ præterea in hoc tertio volumine continentur, in quibus ipsi, quæ malè affecta erant, multa sanauimus, tibi inscriptas atque dicatas emitimus, vt quod beneficium habemus maximum, eius beneficij auctorem agnoscamus, & huic libro summum ornamentum, Cæsari nomen, apponatur. quare etiam id quod iam pridem optauimus, fortasse consequar, vt quàm præclare ego de te sentiam, cum intelligas, tu me eum existimes, quo in amicitiam, vel potius in clientelam tuam accepto, non pessimè sensisse videaris.

AD IOANNEM MONLVCIVM
Christianissimi Regis Consiliarium, eiusdemque apud Venetam Rempub. oratorem in Ciceronis oratorios libros.

6

Quod te non fugit, Monluci sapientissime, præstare omnes ceteris hominibus, sed alius alia re vult : non enim vniuersi sunt nostræ voluntates, sed, quoniam ex animo, qui variè afficitur, tamquam ex typo effinguntur, ipsæ quoque variæ sint & multiformes, necesse est. ergo nõ eadem omnibus prima sunt. Quoniam verò ex iis, quæ apperuntur, necesse est aliquid excellat, vt de multis optabilibus vnum optabile maximè sit : quid sit id, quod ego ceteris præstare putem, si de me quærat : dicam id, quod qui assequuntur, eorum in potestate sensus omnium, animique sunt. Id autem sine dubio eloquentia est, quæ tan-

tum

tum possidet dignitatis, vt infra vel eorum fortunæ, quorum imperium provinciarum nutumque sequuntur, me quidem iudice constituentur: cum ita accidat, vt ab hac quamcumque in partem volentes ducamur, illis inuiti saepe parcamus. Sed quoniam quo loco posita laus est, eum locum maximis difficultatibus natura circumsepsit, vt perueniendi facultatem paucissimis relinqueret : non est, quare nobis in mentem veniat mirari, cur neque diuturna, neque in multis perfectæ fuerit species eloquentia. illud video, cum in hanc cogitationem mentis aciem intendi, bene dicendi gloriam duabus rebus ali maximè, otio & libertate. Itaque in vrbe Roma, quæ honorum Oratorum quasi secunda genitrix partus edidit vberimos, neque ante secundum Punicum bellum, neque post Cæsaris dominationem magnopere fuit, quod in hoc genere probares. Hannibale victo, hostis Italiae terribilis nemo fuit. tum in vrbe securitas, tum summa tranquillitas orta : tum seditioforum hominum ingenia popularibus concionibus acuit ambitio. conciones, inquam, eloquentiam pepererunt, nisi quid me fallit ratiocinantem : ratiocinor autem sic, & per hos quasi gradus interrogationis ascendo. Eloquentia quod summum fuit propositum præmium? consulatus, qui summus honor fuit. consulatum quis mandauit? populus. populum quis tenuit? Concionator optimus. ergo à concionibus exstitit Orator. idèmq; sublatis concionibus, nullus fuit : cum enim ciuilibus armis oppressa Respub. iaceret, vetus consuetudo periisset, à populo, cuius potestas vniuersi translata ad vnum esset, non iam Magistratus, non Præfecturæ peterentur: eloquentia, quæ populi gratiam honorum spe quaesierat, inanis omnis & superuacanea fuit exercitatio. sic oratoria facultas, summorum hominum studiis exercitationibusque culta, cum à duobus Gracchis ad C. Cæsaris atatem, hoc est, per annos centum fere ita viguisset, vt nihil vniquam fuerit illustrius. non effugit rerum humanarum commune fatum: quas vbi ad summum siue industria, siue natura perduxit, retro ferre præcipiti lapsu reuoluunt. Imperatores deinde multi rem Romanam exceperunt, quorum atatibus vestigium veteris eloquentia nullum agnosceres. quid post? multo minus. nam, imperij sede in Græciam translata, crebræ vastationes Italiae consecutæ, cum influentes barbararum

Bb 3

rationum copias reprimeret nemo. tum non eloquentia modò, sed ipsa penè litterarum memoria funditus deleta, nec suus est bonis disciplinis honor, nisi multis post sæculis restitutus: patrum denique aut auorum nostrorum memoria, cum exteris mores Italici cæli temperies aliquando ad humanitatem deduxisset, paullulum oculos literæ sustulerunt. Doctrina primùm, seruitis enituit eloquentia: nec mirum: doctrinam enim sine eloquentia laudamus, eloquentem sine doctrina rectè intelligens nemo duxit. Nunc in Oratorum nomine, quod eximium semper fuit, nihilo minor, atque haud scio, an etiam maior, quàm priscis illis temporibus dignitas & amplitudo est. Mittuntur à Regibus ad Reges, aut ad liberas ciuitates, qui non de stillicidiis agant, non de iure fundi: quarum rerum controuersias qui peritè, & copiosè disceptarunt, scimus olim habitos esse eloquentes, sed ea tractent, quæ prudenter disputata, otium gentibus constituere, dignitatem imperij conseruare, terminos proferre possunt. Hoc qui præstat, cum ego veteribus Oratoribus non comparo solum, sed etiam antepono: illi causas agebant primùm apud iudices sorte ductos, deinde apud eos iudices, quibus de aliena re, non de sua iudicantibus persuadere Orator siue hoc, siue illud haud magno negotio posset. Nunc agitur in consilio lectissimorum virorum, agitur iis de rebus, vnde ad eos ipsos, qui iudicant, maximum potest siue emolumentum, siue damnum redundare: cum & de publica re iudicent, & in publica, extra quam nihil est, priuata cuiusque contineatur. His probare quæ velis, eo maior ingenij videtur esse, quo difficiliùs ab artificio capitur prudètia. Itaque cum hoc multi voluerint, magnum decus atque ornamentum est eorum, quibus contigit, vt possent: qui sanè pauci sunt: maximum verò, si cui tantum aut natura dedit, aut exercitatio doctrinæ, vt inter hos ipsos emereret. qualem si quis te iudicet, Monluci clarissime, hunc ego rectè iudicare mihi persuadeam. nam si consideremus primùm à quo missus Orator sis, deinde ad quos, tum quibus de rebus missus: ita reperiemus, missum ab eo Rege, qui omnes Reges sapientia vicerit, quoniã quidem omnium vnus, quid contra Fortunam virtus posset, maximè declarauit: ad eam Remp. quæ nisi sapientissimorum ciuium copia floreret,

floreret, semperque florisset, profectò neque tanta nunc est, cum olim minima fuerit, neque tam diu staret, cum ceteræ Respub. suorum ciuium temeritate conciderint: iis autem de rebus esse missum, quarum quæ magitudino sit, ex corò, ad quos pertinent, opibus apparet: quæ tantæ sunt, vt paucorum imperiis distributus terrarum orbis teneatur. Et, cum hæc legatio tibi perhonorifica fuit, tum illud, ad tui nominis celebritatem longè maximum accessit, quòd cum à Principe Turcarum Solymano pacem defessa bellis Europa peroptaret, eaque sine Christianissimi Regis intercessione desperaretur, vnus electus, qui tantum muneris obires, acceptis à Rege mandatis, ætate media, summis caloribus in Greciam nauigasti. pacem vt componeres, optabatur. composuisti. hieme summa, difficillimis itineribus, per dispositos equos in Galliam recurristi. Exceptus alia cura, cum de sedandis inter regem tuum, Regemque Britannum magni momenti controuersis ageretur, præfuiti. te consulente, agente, vtrò citròque cursante, abiectis armis, pax inter eos firmissimo fœdere constituta. Habes hoc omnino, Monluci, non dico à fortuna, quam casus & temeritas regit, sed à te ipso, qui ad consilium & rationem omnia refers, vt in tuis actionibus felix vsquequaque sis. nimirum Sors, quam in rebus humanis dominari quidam sunt opinati, non omnium est æquè communis, sed ipsa sibi virtus propriam fortunam architectatur. Non erras, quia non est errare sapientis: & quia sapienter agis, omnia procedunt. bonus etiam Orator es, quia bonus vir: ingenium enim probitas commendat, nec minùs mouet is, qui dicit, quàm ea, quæ dicuntur. Quòd nisi Latinum sermonem in Italia peregrinitas immutasset, nã tu nobis longo interuallo & Crassos, & Antonios retulisses. sed quoniã ea lingua vtimur, quam multis coeuntibus linguis generatam corrupta consuetudo peperit: veteribus Romanis oratione, dissimilis, ingenio simillimus, non tu quidem loqueris vt illi, sed vt illi tamen & sapis, & persuades. Quare non fuit ab re, cum ego eos libros, in quibus perfecti formã Oratoris à Cicerone videmus expressam, mendis antea deformatos, nunc mea correctione expolitos emitterem: non fuit inquam ab re, tuo nomini dicatos emittere, vt, quæ de perfecto Oratore traduntur, ea perfecti item Oratoris titulo cohonestarentur. hoc cum ita existimassem, quia videbatur esse

aptissimum, feci, & feci eo libentius, quòd, cum tu mihi & multa iam summæ humanitatis officia tribuisses, & is es, qui tribuere etiam maiora posses: ego, nisi aliquid, præsertim ubi daretur occasio, retribuere, verebar, ne ex duobus maxime insignibus vitiis alterutrius infamiam non effugerem, vt vel ea viderer, quæ à te accepissem, minùs meminisse, quod à consuetudine naturæque mea alienissimum est: vel ea, quæ sperari possent, negligere. quod quia superbi esset, abest non modò à fortuna mea, sed etiam à voluntate plurimum. Venetiis, ∞ D LXVI.

AD BENEDICTVM RHAMBERTVM in Ciceronis libros de Officiis. 7

NON ignoras, Benedicte Rhamberte, sensuum esse quandam in hominibus similitudinem, quæ cum in consuetudine cognita est, efficitur, vt, inter quos id accidit, amor exoritur. ab hoc quasi fonte multorum amicitia manarunt. multos etiam beneficium cum obligasset, cumque id, quod acceperant, memoria cõseruatum grato animo redderent, idque vterque fieri ob ingenij bonitatẽ, & voluntatis erga se propensionem existimaret, statim est illam opinionem benevolentia consecuta. Itaque duæ causæ sunt, quamobrem homines ament inter se: sed hæc posterior, quæ à rebus externis originem ducit, cū illa superiore, quæ à natura proficiscitur, nullo pacto videtur esse comparanda: illa enim primùm habet eam suauitatem, qua (vt opinor) & certè nulla maior est, cum eos, quibus vtimur, & iisdem rebus, quibus nos, & æquè atque nos affici sentimus: deinde etiã qui in dando & accipiendo beneficio fructus est, eo non eget: nam si hæc actio bene merendi interdum est, & esse potest in iis, qui voluntate non admodum coniuncti sunt, quanto facilius existet apud eos, quorum animi ita consentiunt, vt, quasi natura hortante, eadem res appetere, ab iisdem fugere videantur? At verò qui officiorum cõmoditatibus adducti, in amicitiam coierunt, etiam si alter alterum initio summè diligit, tamen si quando acciderit id, quod accidere sæpe solet, vt ea, qua diligere cœperunt, causa tollatur, certè eorum animi pedetentim in amore languescent. quo in genere animaduertis, Rhamberte, quam multi quotidie labantur, de qui-

bus facile est intelligere quid sentias, cum ab eorum instituto tua ratio tam vehementer abhorreat: probè enim te, quæ nostra debeat esse in iungendis amicitis cautior, quæ in iisdem colendis religio, quod item in omni vita præstandum officium sit, horum librorum, quos nunc tibi inscriptos ad te mittimus, lectio erudiuit. sensi in me ipso, quem ab opibus non magnopere firmum, aut ne firmum quidem, tamen octauum abhinc annum tanto studio es complexus, quantum qui ab omni re paratissimus sit, remunerando compensare vix possit. cumque rerum mearum status, vt sunt humana, interdum mutaretur: memoria teneo te numquã immutatam, eandem semper cum mihi, tui fratribus meis voluntatem ac benevolentiam præstitisse. Cùm verò maior aliquanto inter nos consuetudo esse cœpisset, quod quidem est factum, posteaquam te in nostram vicinitatem contulisti: facillè sentio ad meam vitam rectè conformandam quanto mihi obseruatio tuorum morum fuerit adiumento. Collocationes verò de litteris nostræ quid non dicam delectationis, sed vtilitatis habuerunt? e quidem, si liceret, totos dies vellem tecum ponere. quarum enim ego rerum cognitione delector, earum in omni genere quæ tui sit iudicij subtilitas, intelligo. sed hæc Latine scribendi rationẽ, in qua multi nunc volunt excellere, paucissimi possunt: eã verò sic tenes, vt tuis scriptis mihi quidem purius nihil esse videatur. quod eo mirandū est magis, quia tu non (vt alij) diuturno atque assiduo librorum vitio, sed temporum studio subsceiorum, hoc vt posses, consecutus es: nam, vt omittam, quod tibi, cuius fidei atque prudentiæ Veneti Senatus arcana creduntur, otium non sæpe contingit: æqui dies est, quo non ex amicis tuis aut consilio tibi aliquis aut opera, aut etiam te sit adiuuandus? qua in consuetudine retinenda nimium diligens esse dum vis, accidit sæpe, vt tum potius ipse commodum, quam officij colendi facultatem prætermittas. quo ego me potius facere sum arbitratus, si hæc opuscula, in quibus maxime de officio præcepta traduntur, ad te, quem cognoui esse omnium officiosissimum, mitterem. Genus hoc, Rhamberte, quoddam est, quo ego eos, qui de me bene meriti sum, remunerari soleo. Perpende rem, nulla videbitur: nihil enim respice, quatißimum dices.

AD DIEGV M HVRTADV M
*de Mendoza, Caroli Casaris à consilio, eiusdem-
 que apud Venetam Rempub. Oratorem, in phi-
 losophiæ Ciceronis partem primam.* 8

Superioribus diebus, cum domum tuam venissem, ut Benedictum Accoltum, qui apud te diuersabatur, honoris causa viserem, quem ego hominem, non tam quia Cardinalis est, quam quia Cardinalatu dignissimus, vehementer obseruo: casu accidit, cum ego adessem, ut inter vos sermo oriretur iis de rebus, quæ, ab antiquis ignoratæ, nostra patrûmque memoria non solum inuenta sunt, sed ad summam etiam elegantiam perpolitæ. cuius generis cum Accoltus ita multa commemorasset, ut mihi quidem, credo item aliis, qui aderant, facile probaret, veterum solertia nostrorum hominum industriam antecellere: suggestisti tu, ne de philosophia quidem, in qua tantopere antiquitatem admiraremur, tibi videri esse dubitandum, quin ea posset etiam nunc expoliri atque ornari, si modò quam quisque lingua à parentibus atque à nutricibus traditam cum lacte simul hausisset, in ea vellet scribere: nec vlu euenire, ut, externo sermone addiscendo, totam artem consumamus. Quod si nos à pueritia disciplinarum cognitioni totos dederemus, non esse desperandum, quin & Platonem & Aristotelem aliquando possent existere: non enim & cælum hoc, vnde spiritum ducimus, idem est, quod olim fuit, & hominum ingenia non eadem esse possunt. praua consuetudo naturam peruertit. quæ, tamquam ager, si colitur, fructus edit vberrimos: si negligitur, exarefcit. Annos triginta ponimus in verbis percipiendis: quantum spacij restat, ut res ipsas consideremus: licet ad antiquitatem animum referre: nû aut Græci illi philosophi, quorum nomen celeberrimum est, ea, quæ ab Aegyptiis acceperant, Aegyptio potius, quam patrio sermone scripta reliquerunt, aut nostri aliena lingua, non domestica, sunt vsi, cum ea, quæ vel de Græcis sumplerant, vel ipsi pepererant, in vsum posteritatis explicarent? constat, apud omnes gentes, qui suas cogitationes litteris mandare voluerunt, eos fere iis esse verbis vsos, quorû significationem matris in gremio cognouissent. quod item nostra ætate si fieret,

fieret, facile contingeret, quod tu opinaris, Hürtade clarissime, ut in philosophia veterum inuentis nonnihil, vel etiam non parum addi posset. neque enim eos, qui fuerunt, vsque eò cogitatione, ingenioque processisse existimandam est, ut iis, qui futuri sunt, quod præterea cognoscerent, nihil reliquerint. Multa latent adhuc retrusa, atque abdita in immensitate natura, quæ eliciet & euocabit in lucem, si quis inuestigandis rationibus, & perferendis rerum causis ab ineunte ætate suum studium dederit. quod ab iis fieri commodè non potest, vel potius nullo modo potest, quibus non ea lingua, in qua alti educatique sunt, sed ea, qua veteres utebantur, scribere consilium est. quorum tu si probares institutum, quotusquisque tecum esset in eo laudis genere conferendus? tenes enim perfectè Latinam linguam, tenes Græcam, Arabicam, alias præterea. Scribis tamen ut in patria tua loquuntur: in quo video quid spectes. quod pater tuus egit, ut optimè de Hispania mereretur, id tu alia quadam ratione consequi vis. ille enim cum annum ageret vix dum quintum & decimum, qua ætate milites in exercitu pauci solent esse, omnium approbatione, qui exercitus regeret, electus, Bæticæ Regem, bis acie fufum, regno exfuit: & quæcumque in eius ditioe fuerant, Catholici Regis imperio potestatique subiecit. Aliam tu ornandæ atque amplificandæ patriæ tuæ rationem inuisti: profers enim, quantum in te est, Hispanicæ linguæ terminos: & ut ea non solum verbis & nominibus, sed etiam rebus & scientiis per te locupletata ab exteris nationibus appetatur, ingenio doctrinæque confectis. quod nescio an omnibus patris tui victoriis atque triumphis sit anteponendum. nam, etsi, populos bello superare, & imperium augere, præclarum est: tamen mihi cum animo meo consideranti multo melior videtur esse conditio litterarum, quam regnorum. hæc enim in vniûs hominis fortuna posita sunt, & vniûs sæpe culpa extinguuntur: illæ viuunt, & vigent quotidie magis, neque vlla temporis circumscriptione terminantur. Itaque magni & excellentes viri, qui bellicæ laudis gloria florent, cum earum rerum, quas gessissent, memoriam non satis fore diuturnam sperarent, nisi ab hominibus ingenio præditis celebrarentur: eos, qui id præstare possent, non vulgaribus premiis affectos in honore summo, atque etiam in amo-

re semper habuerunt. Quo mihi illorum laus videtur esse illustrior, qui & res præclaras manu gerere, & quæ gesserint, litteris custodire ipsi possunt. quo in numero fuit soror illa tua præstantissima femina, cuius militaria facinora cum audimus, cuius eam nostræ ætatis viro animi magnitudine comparamus: cum autem ea, quæ scripsit, legimus, vel antiquis scriptoribus ingenij præstantia simillimam iudicamus. Huiusmodi cum in tua familia mulieres existant, de viris quæ sunt speranda? quamquam fratres omnes tui, tūque in primis, ea, quæ sperabantur, iam præstitistis. Itaque Carolus Imperator vestra potissimum virtute, vestraque fide nititur: nam fratrem tuum, Marchionem de Mondesar, qui ceteros ætate anteit, cum aliis in rebus, tum in victoria Tunetana, equitibus leuis armaturæ, & classi maximæ præpositum, magno suis rebus sensit esse adiumento: alterum autem, Episcopatu lænensi ornatum, summè propter eruditionem & prudentiam diligit: tertium Indicis prouinciis Proregem, quartū Hispanicis tremibus præfecit: te primū sibi voluit esse in consilio: deinde, cum difficultatem quandam temporum pæne fatalem impendere, & ea, quæ cogitabat, sine summa prudentia non esse tractanda intelligeret, vnum è maximo numero delegit, qui apud Venetam Rempub. id munus Orator sustineres. quo quidem in munere clarior indies significatio tuæ virtutis elucet: nam ad vsum rerum, quo vales plurimum, addis doctrinæ cognitionem, quam à libris peritam, grauiore in causa consilium capere si vis, explicas, vt, proposito præteritarum rerum exitu, cautiore presentium sit deliberatio. quod quoniam maximè præstant historia & philosophia: tu quidem vehementer vtriusque studio teneris: sed nescio quo pacto magis te philosophia delectat, credo, quòd pluris apud te est, excogitare quæ nemo viderit, quam imitari quæ alij fecerint. Quo in genere cum omnino nullius ope videaris indigere, quippe qui ita abundes ingenio, vt, quocumque te applicueris, excellas: tamen vide, quid egerim. inui rationem, vt iuuare te possem: nam hos Ciceronis de philosophia libros cum vetustis exemplaribus contuli, & emendatos ad te misi, vt tibi, si quando eos in manus sumeres, quasi faciliore & expeditiore legendi cursus esset: sæpe enim ex te audiui, cum diceres, antiquorum in scriptis ita multa esse corrupta, vt

in eorum

in eorum, qui legerent, animos permiscere falsa cum veris influerent: tui malo si quis medereretur, eū te existimare à studiosis omnibus, sed à te ipso certè maximam esse gratiam initurum: quæ me vox non cohortata est, sed impulit, vt id facerem, quod fecisse me vides. Ac fieri tamen potest, vt meo te studio & diligentia nihil iuuerim, & ea, quæ ego nunc in his libris restituta, in tuo nomine emitto, iam pridem ipse habeas omnia, domi tuæ nata, & à te ipso quesita: sed ego ita sum ratiocinatus, cum tu à philosophis didiceris, non in Reges solum, & Principes, qui summam iuandi facultatem habeant, sed in tenuiores etiam liberalitatis nomen posse cadere, quòd bene mereri, etiam si non possunt, tamen & cupiant, & præclarum existiment: eadem ratione fore, vt, quod ego te iuuare voluerim, pro eo id accipias quasi maximè iuuerim.

AD MARCELLVM CERVINVM,
*Sanctæ Crucis Cardinalem, in philosophia
Ciceronis partem alteram.* 9

Est genus hominum, qui ita sentiunt: philosophari, aut totum nihil esse, aut non eorum esse, qui rerum agendarum in studio versantur: quorum in altero mihi videntur, cum homines sint, bestiarum consuetudinem imitari: quæ tantum ea, quæ pedibus feruntur, quæque adsunt, intuentur, nihil alium suspiciunt, nihil longinquum cogitant: in altero res à natura copulatas velle se iungere: nam, qui ab actione rerum philosophiam excludit, quantum in se ipso est, corporis & animi societatem dirimit, cum & corpus regimine animi, & animus ministerio corporis indigeat. Sed præferunt multos, quibus ignoratio philosophiæ non obstitit, quo minus ea, quæ volebant, rectissime perficerent. quasi verò sit eadem rerum omnium natura, & quod vni aliqua in causa contigerit, id cuilibet omnibus in causis posse contingere credibile sit. naufragium facit natationis ignarus, arripit tabulam, & amplexu tenens, ad litus incolomis à fluctibus appellitur: num idcirco natandi peritiam negemus esse vtilem, quòd, sine ea qui fuit, è periculo tempestatis euaserit? Incidit aliquis in febrem, non curatur, & conualescit: tollemus igitur medicinam, quoniam sunt qui sine eius ope sanentur? nihil minus,

minùs, nisi si ea, quæ in casu sita sunt, anteponimus iis, quæ ratio gubernat. quod idem de philosophia dicendum est: nam, ut illud demus, sine ea multos esse laudem consecutos: non & hoc dabimus, fore, ut sine eadem consequi omnes possint. non eiusdem semper generis agendæ sunt res. est, ubi prudentia vel mediocri abundè satisfaciatur. est item, ubi mentis altior contemplatio requiratur. hoc extremum qui poterit, sequitur ut & illud primum: sed qui illud primum, non & hoc extremum. quod cum ita sit, vtrum præstet habere, facilis est diiudicatio: in optione enim, & eligendi potestate nemo fere est, quin totum partibus censcat esse præferendum: propterea quòd non totum in partibus, sed partes includuntur in toto. Ergo, cum perspicuum hoc sit, accidere & posse, & solere, ut philosophiæ cognitio utilitatem afferat, ignorantia detrimentum: dubium non est, quin ea videatur esse cum rerum actione coniungenda. Sed iidem coniungi posse negant. quo argumento? aiunt eas dissimili in genere versari, alteram in otio, alteram in negociis: itaque se non videre, qui possit in vtraque vnus excellere. Hic ego, Ceruine præstantissime, meam memoriam non excutiam, ut ea, quæ legerim, aut audiuerim, reminiscar. non est consilium, quæ ad illos redarguendos faciant, veterum è scriptis eruere. Volo, ut exemplo tuo refellantur. Romæ viuis, & vixisti multos iam annos. numquam omnino tua virtus tam illustri loco latuit: sed postea quam te Paulus III. incredibili Pontifex non modò sapientia, sed bonitate etiam ornatus, in altiore dignitatis gradu collocatum, suorum omnium consiliorum & participem, & adiutorem esse voluit: tum verò clarissimè sese ostendit lumen animi ingenique tui, ut nullus esset honor tantus, qui, in te collatus, non videretur ei, qui contulisset, magnam esse iudicij laudem allaturus. Itaque paullo post Cardinalis factus es, & factus tanto bonorum applausu, tantæque læticia, quantam in animis hominum rectè sentientium summa dignitas virtuti tributa potuit excitare. quo toto tempore valde tu quidem fuisti, atque es etiam nunc, districtus à negociis, maximèque ab iis, quæ & ad sedandas Christianorum Principum discordias, & ad restituendam Religioni dignitatem pertinent: sed te tamen à philosophiæ studio nulla res vniquam potuit diuellere. sic & animo, & corpori suis vniquæ mune-

ribus aptè distributis, quotidie fere modò à cognitione ad res agendas, modò à rebus agendis ad cognitionem traductus, réque ipse in hoc quasi circulo identidem reuoluens, effecisti quod ab iis, de quibus initio dixi, fieri posse negatur, ut & in tractandis negociis, & in considerandis rerum humanarum diuinarumque causis occupatus, dispari in studio, pari tamen cum laude verseris. ex quo intelligitur, ab iis, qui rerum actioni se dedunt, & percipi philosophiæ, & tractari posse: debere autem ostendimus: est igitur eorum, qui aliter existimant, sententia omnis explodenda. Nos quidè, & nostra sponte commoti, & tuo exemplo impulsus, quotidie magis philosophiâ admirâtes, in eius cognitione cupimus acquiescere, ad eamq; magnis defatigatis laboribus, & molestiis, tamquàm ad iucundissimum diuersorium properamus. quòd si peruenero, vel potius cum peruenero, (scilicet enim meâ ipse cupiditate omnibus optimis non prosequar) tû ego quidem multo, quam nunc, facilis tua in me merita vel tuebor, vel etiâ illustrabo. interea nò sumus otiosi, vti nam potius aliquanto minùs occupati. prouinciâ cepimus duram, atq; difficilem, veterum scriptorum libros emendare dum volumus. omnino in hoc onere sustinendo valde sudamus: sed animus, tuarum cohortationum memoria confirmatus, manet in officio, manebitq; dum id, quod instituimus, absoluitur. nunc edimus Ciceronis libros de philosophia, sanè multis, à mendis, potissimum ex antiquo Bernardini Maffei, qui te maximè obseruat, iuuenis eloquentissimi, libro vindicatos. qui cum ita digesti essent, ut in duas partes tributi legerentur, cumq; ego ex iis partibus eam maximè vellem tibi inscriptam emittere, quæ tuæ personæ dignitatq; aptissima videretur: feci, ut eam deligerem, in qua de natura deorum eleganter & acuté disputaret: ut, quoniâ valde tibi pro tua veteri erga me voluntate, proq; summis officiis deberi fructus industriæ meæ videntur: ij dum ad maturitatem peruenirent, his te interim quasi floribus oblectares.

AD RAINVTIVM FARNESIUM

Car. inalem, in suos Commentarios Ciceronis Epistolarum ad Atticum. IO

Bene audire, qui est rectè factorum fructus, omnes fere volumus, amplissime ac præstantissime Rainuti: ipsum quidem

quidem rectè facere, vnde illud quasi ex fonte deducitur, paucorum hominum semper fuit: est enim tum perfectæ naturæ, tum doctrinæ singularis, vt tamen natura sine doctrina facile possit ad laudem peruenire: doctrina sine natura laudabilis numquam, turpis etiam sæpe fit. Itaque vel in agris inculto homines ingenio virtutem tamè coluere: doctrinis autem eruditi viri, quæ ad bene agendum esse instrumenta debuerant, iis ad perniciem suarum ciuitatum sunt abusi. quid de Pisistrato Græcæ historia loquuntur? quid nostræ de Cæsare? doctum vtrumque, & eloquentem fuisse, iis tamen vtrumque sensibus, vt, exempla maiorum, & legum sanctissima iura contemnerentes, libertatem suis ciuibus eripere præclarum duxerint. ergo prima laus bonitatis est, quæ nihil, nisi seipsam, spectat, ipsa sibi finis est: altera doctrinæ, quæ nisi ad bonitatem referatur, laudabilis non est, idèoque, vt laudetur, finem sequitur se ipsa præstantiorem. Quod si quis est, qui alterum cum altero coniunxerit, vt & bonus sit, & idem doctrinis institutus, neque rectum ideo solum cupiat, quia sit ipse ad rectum naturam propensus, sed quia, quod rectum non est, id esse turpissimum intelligat: hic est, quem in vita humana diuina bona consecutum putemus. præclara res, sed exemplo minùs nota: id autem, vt ego opinor, ob eam causam, quod vnusquisque in vitam Principis, tanquam in speculum, intuens, ad illius similitudinè se ipse fingit, & format. Idèoque viri sapientes alterutrum rectè cupuerunt, vt aut Reges philosopharentur, aut regnarent philosophantes: vtrum esset, futurum vt ex virtute penderemus. Quod si fuit vllum tempus, cum homines rationes & cogitationes omnes suas in philosophia constituerent: tum profectò cœpit esse, cum auus tuus ad Christianæ Reipub. nimum magno periculo fluctuantis, gubernacula Dei iussu accersitus, sedit in sede pontificia Pontifex dignissimus, ea præditus non solum auctoritate, sed etiam sapientia, vt hic nos in tantis tempestatibus seruate solus à naufragio possit. cumque laudandus est maximè, quod optimè ipse sentit, optimis semper in studiis, consiliisque defixus: tum quod optimos viros adiecit sibi & consiliarios, & suæ voluntatis administratos. in quo ego tantum soleo ponere, vt, si mihi ad alterutrum eligendum optio detur, non bonum Principem malim cum bonis administris, quam bonum

cum

cum sui dissimilibus. sed bene, quod habemus vtrumque, & Pontificem, qualem res poscebat, & Collegiũ tali Pontifice dignissimum. Itaque nunc emergit virtus, honestum reuocatur: deserta per multos annos literarum patronos habent, diũque, vt auguror, habebunt. tu Rainuti, fratèrque tuus, duo clarissima Italiæ lumina, vterque Cardinalis, & Cardinalis vterque optimus, præclaram consuetudinem tenebitis ab aũo traditam. certe enim non ideo te Parauij per tot annos summi Doctores erudierunt, vt ea, quæ tantis vigilis quærebatis, consecutus negligeres. amabis eadem, & fouebis: tuumque erit proprium studium nõ solum colendæ virtutis, sed etiam ornandæ. Refer animum ad eos, qui multis antè seculis extincti, tamen in laude viuunt: omnes reperies, his gradibus ascendentes, ad immortalitatem peruenisse. quorum tu quia facta imitaris, non dubito, quin eorum semper florentibus nominibus ita tuum nomen inferas, vt nunquam exarescat. Materiam habes ad gloriam, Anconitanam provinciam, quam nunc ita regis adolescens, vt ea præstes, quæ sæpe desideramus in senibus: quæ quamquam ad eos solum, quibus cum potestate præes, pertinere videantur, tamen illa tuæ ditionis terminis non continentur. scis consuetudinem famæ: illa nos per ora hominum sublimes vehit: benefacta simul & malefacta: quæ circumfert. sed benefacta laudibus excipiuntur, malefacta conuitiis exploduntur. itaque noli putare, te Picentibus solis esse continentem, esse iustum, esse beneficum. Picentes hæc vident, longinquè audiunt, & prædicant. te aiunt esse. ad quem aditus omnibus pateat, cui sit iustitiæ, sit pietatis antiquissima cura, cuius & potestas timeatur, cum omnia possis, & bonitas diligatur, cum idem nõ plus licere tibi velis, quam quantum leges præcipient. macte adolescens laudibus eximie, imitator aui maiorumque tuorum. rectè cogitasti, in imperio laudem non esse, nisi cum is, qui imperat, imperio dignus est. quod quia tibi siue à natura, siue à disciplina, siue, vt ego arbitror, ab vtraque simul contigit: quod ad naturam attinet, referimus ad Deum: de disciplina, te ipsum & laudamus, qui ad hæc præclara inuigilaueris: & amamus, quia sunt amabiles virtute præditi. me quidem & multis abhinc annis, cum Romæ te vidissem, atque allocutus essem, in tui obseruantiam voluntas inclinauit, iam tum de tua indole expectantem ea, quæ

Cc

consecuta sunt: & postea Patavij, cum in studiis optimarum artium totus esses, iudicium in pulchra tua Picentina legatio quasi operis perpolitio fuit, in qua thesauros philosophiarum, multorum annorum studio congestos, explicas, & cum provincia communicas. Itaque, cum ego multo antea, quam istam tibi administrationem summus Pontifex demandasset, eos commentarios, quibus epistolas ad Atticum illustrare sum conatus, in tuo nomine emittere statuissem: postea simul cum tuis laudibus crevit voluntas mea. Eos igitur nunc emitto, ferius omnino, quam nonnulli exspectauerant, sed meam tarditatem opus ipsum excusat. epistolas ad Atticum interpretanti properandum non fuit, aliis in rebus possum esse quantumvis strenuus, in hac quae possum esse non tardus: primum multa difficultas. deinde non iisdem causis omnia. sed alia propter breuitatem, alia propter historias, alia propter mores. Huc adde, quod mihi quibusdam in locis non satis fuit explicare ea, quae aperta non erant, sed tentavi, num etiam paullo floridius possem, quam nostri Grammatici solent. Neque tamen sum necius, fore multos, qui me in his Commentariis ut hebetem, quia nonnulla minus acute viderim, vel fortasse etiam ut caecum, quia prorsus non viderim, reprehendant. qui si mihi, cur id faciant, causas afferant probabiles, non committam, ut iidem me etiam ut pertinacem possint reprehendere: amo enim veritatem, neque eam in me ipso magis, quam in alio: itaque complectar, si cubi eam videro. Tibi vero clarissime Rainuti, quod in has Ciceronis epistolas laboris impendi, maxime ob eam causam cupio probari, ut, si qui verè iudicare aut propter incertam non possunt, aut propter malevolentiam nolunt, eos à consilio detrahendi tua deterreat auctoritas. Venetiis, ∞ D XLIIIX.

*AD ALFONSV M CARAFAM,
Antony Marchionis Montisbelli F. In suos
Commentarios Ciceronis Epistolarum ad Q. fratrem.* II

SI suo quaeque res merito penderetur, Alfonso Carafa, si hominum esset iam virtute vigilantium preclara conditio: contraque, quos auctera à ratione volūtas ad malas artes, & flagitiosa

flagitiosa consilia traducit, cum iis pessime semper ageretur, eorumque docti exemplo, sapientius deinde alij non modo suis, verum etiam publicis rationibus consulerent. iidem enim ut è corruptis seminibus vitiose fruges, sic à malis exemplis improba studia, à laudabilibus optima nascuntur. verum hoc totum secus est. quippe non modo ad reprehendum, quae reprehendi iure possunt, procliuiores, quam ad laudandum, quae laude digna sunt, omnes fere sumus, nec satis aequalis lance turpe & honestum examinamus, quae debemus pariter, alterum odisse, alterum diligere: sed etiam saepe facimus, ut eas res, eaque actiones, quarum causas ignoramus, quaeque recte an secus fiant, diiudicare non possumus, acculemus tamen, acerrimaeque vituperatione, quae interdum effecti laudibus oporteret, ea deprimamus. At, ne me putes, Alfonso clarissime, huius initium sermonis temere detulisse: ego nunc, si nescis, meam, meam dico? immo verò communem utriusque nostrum causam ago. aut enim uterque agimus egregie, aut uterque similiter peccamus. Audis ne tu voces in Latina lingua nomen irrupentes, hominum obrectantium, qui rei pulcherrimae scientiam reprehendant: qui nos derideant, ludibique faciant, atque etiam, si diis placet, odio dignos existiment, quod operam tantum ac temporis in hoc tam nobili studio collocemus? tu fortasse non audis, totus in litteras abditus, multorum à consuetudine seiunctus: aut, si audis, negligis, opinor, magnis non tam fortunae, in qua tamen ipsa multum inest, quam rerum omnium laudabilium praefidiis ad omnia munitus. me verò, humilis hominem loci, hac vna tibi Romani sermonis cupiditate parem, ceteris rebus omnibus inferiorum, ista sane, quae feriunt aures meas, vehementer commouent: non quod ea, quibus utuntur, argumenta firma sint, quae ostendam esse inania: sed quod, ut eam quisque virginem, cuius amor flagret, intactam ab iniuria, puram ab omni labe velit, sic ego, quasi lutosas maculis adpersam, ac foedatam eloquentiam, quam semper dilexerim, cum adspicio, sensibus intimis afficitur, sic, ut ferre non possim. Obiciunt illud primum, quatenus aliquid cognosci possit, carens in eo laborandum: Latinam linguam obsoleuisse iam, & extinctam patere totam esse: quam enim hodie nationem, ut omnes animos perlustrentur, Latina loqui? quod verò ex ea supersit in libris, minimum id esse, tamquam aliquod inane simulacrum.

corporis exanimis. quocirca neque sciri perfectè, cum exiguam partem libri contineant, neque pronunciarì decen-ter, cum sermonis vsus euauerit, à nobis posse. Secundo loco stant, ut absolutè percipi, quod negant, Latina lingua possit imitari se tamen etiam atque etiam, cur in-duciam in ea perdiscenda tam diuturnam ponamus: vitio quidem id fieri voluntatis & iudicij: dignitatem in re tantam non esse, ut hæret per tot annos in hoc studio debeamus. Concludunt postremò, ut de perfecta cognitione, de dignitate, ac præstantia concedatur: tamen est, cum, ea pulsa, succederit alia, minimè necessariam. Hæc isti: quæ specie aliquid videntur, ego, se nihil esse, si quando me præ- sente disputantur, ostendo. Conuenit inter nos, esse ali- quid in omnibus facultatibus, atque artibus extremum: quò nostra studia cum peruenerint, quiescendum. sed hoc extremum quibus terminis metimur, rei ne natura, an vulgi opinione: si opinione vulgi, licet propemodum orio- se viuere: mediocritia, quæ putantur excellere, quaramus: id satis est: illa summa, ubi summum decus habitat, quæ vulgus ignorat, omitamus. sin extremum illud esse vol- lumus, quò peruentum cum est progredi longius non li- cet: moderata studia non dantur: perfectam enim scien- tiæ laudem adipisci, maximi operis est. itaque hoc extre- mum, quod, opinor, Natura nouit vna, sapiens nemo vn- quam se putauit esse consecutum. exstant litterarum cla- rissimis relecta monumentis exempla summorum philoso- phorum, qui cum ætatem in abditarum rerum pericrutan- da notitia contriuisent, multa que partim legendo, partim cogitando præclara & eximia reperissent: latere tamen adhuc, magnis inuolutam difficultatibus, veritatem, & aliquid sibi, atque adeo multum esse quærendum existi- mabant. Eadem nunc, aut certè similis admodum nostra ratio est. Quærimus id, quod in Latina lingua perfectum putamus. non assequemur: esto, verum tamen, quo plus, ut assequamur, contenderimus, eo scilicet propius, si quid studio proficitur, accedemus. At laboris & industriæ ter- minus tamen statuendus aliquis est. Concedo: sed hoc quidem, si diligenter attendatur, nihil aliud est, quam per- fectum ipsum definire: hoc enim ad vnum nostri labores intenduntur, hoc vnum nostra spectat industria: Perfectum autem ipsum ego mihi ab hominibus imperitis certè defi-
niri

niri nolo. definiat ij. quibus utor magistris, Cicero, Cæsar, Terentius, Plautus: quorum ex libris, quæ Latinæ linguæ sit elegantia, quæ vbertas, quæ vis, facile possum intellige- re. quæ si, non dico quanta sunt, (immemla enim esse vid. co) sed si ea mihi magna ex parte comparassem, modum for- tasse facerem studio meo, sed ut inter hos, qui nunc homi- nes viuunt, aliquid esse videamur, nihil tamen, si verè de nobis ipsis iudicare volumus, præ illis, quorum exstant sa- tis multa scripta diuinitus, nihil, inquam, planè sumus. Quare quod ad scribendum attinet, habet us abundè quod imitemur. De pronunciatione verò minimū laboro. quid enim? an putamus in iis ipsis, qui tum Romæ viuabant, eandem pronuncianti rationem fuisse? non fuit. conflue- bāt in urbem, illecti spe summorum Magistratuum, quod habuit illis temporibus præmium eloquentia, Oratores ex vniuersa Italia: causas agebant Romani homines pariter & peregrini, sono vocis dissimiles, pronunciatione diuersi: suam tamen quisque pro eo, quantum quisque valebat in- genio, laudem ferebat. si Curibus educatum, aut Arpini, orantem in foro audires: Sabinum statim, aut Arpinatem agnosceres, neque tamen à forensi opera, & à iudiciis pro- pterea quisquam est exclusus, quia minus Romanè, hoc est, quia minus aptè, minusue decen-ter pronunciarer. Nunc ipsum, in hac, qua Itali omnes utimur, lingua est ne omnium in disinctis & longinquis urbibus similissima pro- nunciatio? mehercule ne in iisdem quidem: Venetiis enim (domestico utar exemplo) aliter in vrbe media, aliter in extrema loquuntur. quæ propter nimis iniusto priuilegio damnabitur Latina lingua, si, quod in ceteris linguis vsu videmus euenire, ut non modò diuersis, verum etiam iis- dem & temporibus, & locis non similiter omnes pronun- cient, id ei præcipuum apponatur: cuius etiam magnis ac præstantibus meritis aliquid largiri, tum humanitatis, tum æquitatis esset. Secundum erat de dignitate, in quo non tam equidem quid ipse respondeam, quam quid istos in hanc mentem impulerit, quæro. Itane? dignitatem Latinæ litteræ non habent? humiles, & obscuræ sunt litteræ illæ, quæ populi Rom. nomen extollunt, atque illustant? quæ summorum Imperatorum fortiter & præclare gesta per omnes gentes cum laude disseminant? quæ maiores opes, quam vlla vnquam lingua, maiora suorum meritorum

præmia in orbis terrarum domina ciuitate sunt adeptæ: Sed ineptus sum, si me patronum Latinæ linguæ profitear, quæ tantum possidet eloquentiæ, vt, ipsa suam causam si agat, facillè se ab aduersariorum calumnia vindicare possit. Nunc quod isti postremo loco argumentum quasi postrema in acie subsidium firmissimum collocant, videamus in eo, quantum roboris ac neruorum sit: plus enim est fortasse, quàm vt contemnerem, minus certè, quàm vt pertimescere debeamus. Nusquam, inquit, viget vsus Latini sermonis: aliter nunc omnes loquimur. id verum est. si quid igitur in Latinam linguam studij cõfertur, opera non bene ponitur. hoc falsum. duplex autem est, qua vtor, ratio probandi. Primum illud suscipio, ac defendo: non, quæcumque necessaria non sint propterea spernenda esse omnia, atque explodenda: deinde, si spectetur vtilitas, ita Latinam vtilem esse linguam, vt etiam necessaria videatur. Quæ sunt, quæ verè & propriè necessaria dicimus? nimirum ea, quibus carere nullo modo possumus. huiusmodi sunt primum elementa, deinde, quibus famem, frigoraque arcemus, vestes, vestimenta, ardes, aut ea, quibus hæc parantur: præterea in publicis rebus leges, & magistratus, in priuatis feruoritas & vigilantia. ex hoc numero Latinam certè nõ esse linguam, facillè concedo: neque enim is ego sum, qui libenter cum veritate pugnem. Sed præter hæc, quibus hominum vita sustinetur, ac regitur, quàm multa sunt minimè necessaria, quæ tamen habemus in deliciis, quæ amamus, quæ etiam honore prosequimur? gemmas, & vasa pretiosa cæzata, columnas marmoreas, laqueata tecta, sericas vestes, textiles picturas, artem in vocibus & fidibus, odores in vnguentis, condimenta in cibis, hæc certè atque huius generis sexcenta, non vt necessitati pareret, sed vt sensibus satisfaceret, inuenit industria. quæ quin habeant iucunditatis & ornamenti plurimum, nemo negat. quod si, quæ sensus iuuant, & laboriosè quæsitæ sunt, & retinentur accuratè, quanto nobis ea, quæ animum oblectant, potiora debent esse? pascitur animus magnitudine rerum: quid Liuij sublimius historia, quæ populi Rom. bellicam virtutem commemorat? grauitate sententiarum: quis Cicerone prudentiùs, quis eruditùs disputat? elegantia verborum, & copia: quis eodem ornator, quis vberior? varietate scriptorum, quod genus Romanæ literæ deside-

rant?

rant: Poëtæ habent egregios, historicos, oratores, philosophos etiam excellenti doctrina claros. quæ si vera sunt, (sunt necne, res ipsa declarat, ambigere non licet) & si voluptatè studiosis Latina lingua parit incredibilem, possum istis tribuere, quod volunt necessariam vulgo nõ esse, dum ipsi contrà, quod ratio postulat atque exigit, hoc mihi tribuant, amandam esse vehementer atque experendam. Sed hæc ad eam, qua legèdo fruimur, voluptatem pars atinet: nunc, quod eram alterum pollicitus, de vtilitate videamus: Omnes linguæ aliarum admittance linguarum, si moderata sit, augentur: si nimia, corrumpuntur, atque intereunt. quod enim recipitur, id esse debet eiusmodi, vt recipientis naturâ sua vi, suâque magnitudine non exsuperet. itaq; sermo hic noster Italicus multas Gallici sermonis, multas Hispanici, quasdam aliarum nationum habet partes. causam si quærimus, non alia, quàm earum gentium interuentus & consuetudo, fuit. quod si Gallorum, aut Hispanorum immensa multitudo (exempli causa dictum à me sit, omen quidem inane esse volo) sed si earum nationum maior aliqua vis in Italiam eruperit, ac permanerit: maior simul inducetur Gallici, aut Hispanici sermonis vsus, & fortasse aduentitium illud vsque eò valebit, vt hoc domesticum vincat, suisque sedibus expellat, quod olim Romanæ linguæ contigit, quam multarum ætatû spacio multis maximarû rerum adiumentis auctam atque confirmatam, diuersis tamè populis Italiam occupantibus diuersarum linguarum imperus oppressit. Cùm igitur lingua linguam amplificet, nostrâque hæc Italica, non multis abhinc sæculis orta, nec admodum liberaliter præmiorum nutrimentis educata, non ita dum adoleuerit, vt suis contenta viribus esse possit: statuo sic, atque concludo, accessionem ei fieri maiorem non posse, quàm si cum Latina coniungatur: non modò quia nulla plenior, aut ornatio, verùm etiam quia nulla similior, ex quo sequitur, vt ad eundam cum ea societatem nulla commodior. Est igitur litterarum Romanarum cùm, per se laudabilis admodum, & iucunda tractatio, tû verò, siquidè hunc ipsum, quo nunc vitimur, auctû exornatû: que sermonè cupimus, magno perè necessaria. Atque hæc tu quoque vides, Alfonso ingeniosissimo, tuumque iudiciu cum mea sententiâ coniungis. itaq; cû à prima pueritia ad eloquētiæ Romanæ cupidita-

Cc 4

rem incumbere cœpisses, postea te non ambitio, quæ sæpe præclare iacta fundamenta virtutis euertit, non com-
modum, non illa bonis artibus inimica voluptas ab hoc studio deduxit. ac ne nunc quidem langues, cum tamen omnia videas ardere bello, armorumque strepitu aures tuæ quotidie perfonēt, quin, dum patruī tui Carolus Cardinalis, & Ioannes Palliani Dux, vterque ob virtutem immortalitate dignissimus, maximèque pater tuus, Antonius Marchio Montisbelli, natus ad omnem gloriam, omnique Princeps laude cumulatus, urbem Romam & iura Pontificia tuentur, partēsq; in bello quisque suas consilio, vigilantiā, fortitudine ita expleat, vt antiquam maiorū suorum consuetudinem referant: ipse te interea continens in tuis perēnibus studiis, animūmq; tum aliis magno Principe dignis virtutibus, tum verò maximè excolis eloquentia: doctorem in ea, ducēmq; nactus diuino quodam munere virum excellentem, Ioannem Paulum Flauium, qui te nouo quodam, planèque admirabili genere disciplinæ, abductum à vulgi erroribus, per directam semitam ad eximium illud veteris Romanæ linguæ decus facillè ducit. quò vel cum fumis laboribus ac vigiliis adspirare pauci, aut fortasse etiam nemo potest. quanquā me nonnumquam de statu Latinæ linguæ cogitantem miseratione quædam acerbo cum dolore tangit, quòd ita futurum animo cernam, vt hæc, per tot iam sæcula, à tot ingeniis tam diligenter culta Latinè scribendi ratio, quæ parentem nostram Italiam nobilitauit, quæ tot in nos merita contulit, ætate demum nostrâ, nisi remedium aliquod diuinitus exstiterit, suam honestatem omnem neglecta prorsus in perpetuū amittat. quòd si rebus inclinatis, iam iamque cadentibus opem ferre quisquam potest, vnus est Paullus I. V. Pontifex omnium optimus, idēmq; diuina potius quàm humana sapientia præditus, vnus, inquam, aut nemo v̄mquam, & Latinam linguam, & laudabilia quæque studia veterem in dignitatem vindicabit. qui cum frater fuerit aui tui, cūmq; illum vna virtus ad eum gradum extulerit, vnde humana omnia despicit, supra casus omnes, supra fortunam ipsam collocatus: hunc te decet imitari, huius vitam perpetuò sanctissimè traductam, huius omnia facta, consilia, instituta tibi ante oculos ponere. Vides pietatem erga Deum, & in auctoritate Pontifi-

cia

cia, id est, in ipsa Religione tuenda firmitudinem animi atque constantiam. vides multiplicem rerum humanarum diuinarūque scientiarum verò linguarum, Hebraicæ, Græcæ, Latinæ cognitionem parè singularè. Eloquentia verò prorsus eum excellere omnes fatentur: qui quidem ita quacumque de re non modò copiosè, verum etiā eleganter ac disertè loquatur ex tempore, vt ei non aiti quæsitā, sed à natura donatā videatur eloquentia. hunc igitur sequere, & in illius vestigio pedem statue. ipse enim Deum secutus est, cum eam felicitatem, quam plerique mortales ignorant, animo cogitaret. quem tu quoque finem spectas, vt audio, & ob eam causam futurū homines augurantur, vt eius dignitatis, quæ summæ proxima est, insignia breui omnino consequaris. quòd cum euenerit, lætabor primūm tua, deinde communium studiorū causa: qui enim tuos impetus ad laudem nunc videmus, tuòsq; planè sensus intelligimus, an, vbi ad istam voluntatem auctoritas atque opes accesserint, fore dubitemus, vt à te ipso dissentias? Præstabis Alphonse tu quidem alia præclara, te ipso scilicet digna tuæque familia, in qua florere vides heroēs permultos, gloria circumfluentes, virtutis in studio defixos: maximè verò gratiam referes optimè de te merita Latinæ linguæ, eamque paulatim Italia cedentem, & ad transalpinas nationes magno nostro dedecore migrantem, in suam sedem domiciliūmq; reuocabis. Cuius gloriæ causa, si monendus es, monitorem ad te, sin rogandus. supplicem volui mittere Commentarium hunc meum in epistolas ad M. Brutum, & ad Q. fratrem: qui cum tibi studia commendat eloquentiæ, in quibus ego per tot annos, vtinam cum aliqua laude, magno certè cum labore versor, commendat simul, paullo tamen verrecundius, se ipsum, & vigilias meas, quarum fructus mihi erit vberimus, tum beneuolentia, tum iudicium tuum. Quæsiui omnino, idque mihi primūm fuit, posteritatis vtilitatem, quòd est proprium familiæ nostræ: sed in te ipsum simul, cum huic operam Commentario darem, spectauī. tu si probas ea, quæ litteris mandamus: si faues industriæ, optimèque te esse animatum erga mea studia, significas: ego me, quæ summa sunt, omnia consecutum putabo.

AD ANTONIVM AELIVM,
*Pole Episcopum, in orationis Ciceronis pro P.
 Sextio Commentarium.* 12

CVM alia multa, quæ vigeant olim, rerum laudanda-
 rum studia penitus atque extincta prorsus esse dolen-
 dum est, Aeli, vir optime ac doctissime: tum hanc, in qua
 sitam omnes vel maximam vilitatem intelligunt, inter-
 pretandi rationem ita amisimus, vt ex eorum, quibus no-
 stra parùmque memoria suam hoc in genere industriam
 locare studium fuit, magno ac infinito propè numero,
 non tamen ita multos, qui tolerabiles videantur: qui verò
 excellent, quàm paucissimos, aut fortasse neminem liceat
 inuenire. atque huius quidem incommodi culpa vnde ma-
 nauerit, exponam. Primum illud in controuersiam non ca-
 dit, quo quidque præstantius, eo laboriosius ac difficilius
 esse. alioqui nihil iam excelleret: quod enim consequeretur
 multis, in eo dignitas non esset, & ex copia vilitas exsi-
 steret. est igitur in magnis rebus item magna, quæ nos ab
 earum quali possessione arceat, constituta difficultas. Hæc
 porrò simplex non est, sed in duo genera diuiditur. qua-
 dam enim, sicuti existimantur, ita difficilia sunt: quædam,
 cum non existimentur, tamen sunt. vbi difficultas & est,
 & apparet, inde multitudo voluntatem & studium liben-
 ter abducit. rem quidem ipsam, quanti est, opinione æsti-
 mamus, & vehementer expetimus: magnis verò labori-
 bus & vigiliis vt ematur, non facile quisquam à se ipso
 impetrat: amat enim hominis natura moderatam quie-
 tem, eaque alitur & crescit: nimias contentiones, quibus
 frangitur ac minuitur, recusat. Vbi verò facile in speciem
 aliquid ostenditur, difficultas inclusa latet, cuiusmodi non
 esse pauca, inanis multorum de curit experientia: eò fre-
 quentes, bona spe inuitati, accurrunt, facilièque ad eas
 res aggrediuntur, in quibus vel mediocrem operam si po-
 nant, futurum, vt ex animi sententia succedat, arbitrantur.
 quos deinde graui temeritatis infamia refellit euentus.
 Huius generis hæc est, de qua orationem instituimus, ra-
 tio interpretandi: quis enim est, qui se non existimet Li-
 uium posse, Sallustium, Virgilium, ipsum mehercule Cice-
 ronem ita commodè explicare, vt desiderari ab eruditis
 benèque intelligentibus viris nihil queat? atque hi, cum

in

in C. Marij, aut in L. Sullæ nomen inciderint, si Marij aut
 Sullæ vitam à Plutarcho sumptam in sua scripta totà trans-
 tulerint, tum se suas præclarè partes absoluisse existimant:
 cum interim, in quo doctrinæ, quæ paullo sit occultior, ap-
 pareant notæ, in quo ingenij lumen eluceat, in quo pruden-
 tiæ vis, aut iudicij signa cernantur, nihil afferunt. Exire vi-
 demus quotidie à postremi ordinis hominibus factos, spe-
 ciosis magnæque pollicentibus titulis insignes, minimi præ-
 rij commentarios, quos non modò qui scribunt, falsa de
 se ipsis opinione decepti, verùm etiam qui typis impressos
 edunt, iis, qui hoc de genere iudicare possunt, inconsultis,
 quodammodo deseruant præclara studia litterarum, & de
 posteritate ipsa pessimè merentur. sed cetera, quæ ferenda
 non sunt, feramus tamen, ac dissimulemus sanè multa.
 Commentarios verò illos, qui passim leguntur, ita Cice-
 ronis orationes, (quem librum? Latini omnium facile
 principem) grauem, inquam, illam immensè voluminis mo-
 lem quis est, qui ferre vilo modo possit? loca sunt in Cice-
 ronis orationibus malè mendis affecta quamplurima, sana-
 ri nullum videas. sunt ob antiquitatis obscurâ notitiam dif-
 ficilia, quis est de tot interpretû numero, qui lumine expla-
 nationis illustret? deniq; communia tantùm, quæq; omni-
 bus parè patent, ea sumunt ad explicandum: ex abditis, quò
 sine labore & ingenio accessus non est, doctrinæ fontibus
 nihil hauriunt, contrâque multa corrumpunt magis, dum e-
 mendare conantur, multa explanâdo peruertunt & pulcher-
 rimas sæpe sententias turpissimis inscientiæ maculis inquini-
 ant. Quæ me ita commouit indignitas, itaque meum ani-
 mum, vt verè dicam, miseratio quædam affectit, quasi ob il-
 latam viro optimo, egregièque de litteris merito, Cicero-
 ni, qui Romanæ terminos eloquentiæ longissimè protu-
 lit, ignominiam, vt statuerim, si cum vita valetudo, & cum
 valetudine otium suppetat, triennium, aut quod omnino
 res exiget spatij, in hoc omnium pulcherrimo libro inter-
 pretando studiosorum gratia consumere: non quòd ego
 is sim, qui mihi tantum arrogem, vt aliis detractam scienti-
 am laudem ad me transferam. abest hoc à consuetudine
 mea, abest à natura plurimum: sed neque rursus is sum,
 qui, cum ceteros probè nouerim, ipse me prorsus igno-
 rem: & qui, cum alios accusum propterea, quia non præ-
 stant ea, quæ ab eorum studio postulantur, ego me, si quid
 præstare

præstare posse mihi videor, velim contemnere. non ita laudem fugio, et si nec nimis appeto. alterum stupida: cuiusdam sapientiæ, alterum insanæ ambitionis esse vitium semper duxi. neque verò, si quid mihi elegantioribus in literis assumpsero, longè admodum ab his finibus, quos modestiæ ratio præscribit, discedere mihi videbor. scis tu, Æli, pro nostra vetere amicitia & familiaritate, per quot annos, quibus laboribus hæc, quæ ab humanitate nomen acceperunt, studia coluerim. sciebat optimè omnium, & mihi, cum viueret, hoc nomine tribuebat plurimum, Bernardinus Maffæus Cardinalis, meus ille in omni mihi vita defendendus Maffæus, Viris delicia, lepor. humanitas, exemplum antiqui officij, hos omnium virtutum. is amabat hæc studia mirificè, eaque quibus poterat rebus (poterat autem plurimis) tuebatur, & fouebat. Bene autem de hac quæcumque in nobis est, vel potius quantumcumque est, Latinæ orationis facultate existimabat, neque quotidie, quantum possent, vt Latinè scriberem, urgebat. & scribebat ipse, vt scis, luculenter & egregiè probabat omnino meum consilium, & efferebat, maximè de Commentariis in Ciceronis orationes: sed exerceri malebat priùs industriam meam in Antiquitatibus Romanis, ipso potissimùm auctore institutis. Interim, vt quasi ex vnus partis forma de toto liceret adificio conicere, vnam aliquam, quæ specimen ingenij mei præberet, orationem subsecuis horis vt exponendam susciperem, hortatus est. Ego sumpsi pro Sextio: nec multis post eum sermonem mensibus hunc, qui nunc in tuo nomine, Antoni Æli, apparebit, Commentariū absolui. & quod, ille si viueret, fecissem, vt hoc ei, quidquid est, muneris deferrem, studio meo commotus, illius virtute impulsus, idem nunc, iisdem adductis causis, tecum facio libentissime. nam cum amicitia inter nos est, quanta inter duos, quorum & voluntates & iudicia consentiant, esse potest maximarum habes virtutum, nō eam, quæ petitur à libris, quæ vno scientiæ nomine definitur, sed eam, quæ oritur ex animi præstantia, & multas in se laudes continet: studium in suscipiendis Ecclesiæ causis laboribus, constantiam in perseverandis, humanitatem in excipiendis hominibus, benignitatem in subleuandis, comitatem in consuetudine familiarium, grauitatem in congressu & sermone clarorum tuique similibus virorum. denique volun-

que voluntatis propensionem ad optima quæque singularium. Itaque te lun mus ille artium honestarum patronus, decus Italiæ, Alexander Farnesius Cardinalis in oculis fert, tibi a cana communicat: tuis in consiliis, si quid deliberandum est, multum, si quid perficiendum, in vigilantia plurimum ponitur, quo apud illum Maffæus olim loco fuit, eodem ipse nunc es, rectissimamque laudandarum actionum viam, obseruatis Maffæi vestigiis, ingressus, pergis eò, fauentibus hominibus, approbate Deo, vbi debitum tuis, qui bene ac laudabiliter vixerint, præmium, summa dignitas persoluitur. Moutit etiam me vehementer illa ratio, quod erat inter vos coniunctio animorum arctissima, conueniebant sensus, congruebat voluntas: præterea simplicis animi & puri, nulla simulationis arte obducti, nulla inuidiæ aut malevolentia: labe suffusi. Quare quoniam illa Maffæi suauitas, illud ingenium, illa virtus erepta morte, nimum iniquo fato nobis est, (tame si memoriam illius viri neque mors, neque omnino dies vlla vniquam eripiet) & quando quæ illius erant partes in ornandis liberalibus disciplinis, ex translata: ad te videntur, præclarique muneris quasi Vicarius relictus es: ego quoque, quod in illum studij, quod habui voluntatis ac benevolentia: (id erat tantum, vt accedere nihil posset) totum illud in te vnum, illi quam simillimum, contuli: & qui te antea multis erga me meritis, multis ingenij tui suauitatibus adductus, vnicè dilexissem, tamen id quod in amore summum videbatur, auctum, cum hoc accessit, etiam atque etiam plenissimèque cumulatum intelligo. Tibi ego offero fructum ingenij mei in orationem pro Sextio Commentarium, operis vniuersi, quod maiores à me vigilias postulat, imaginem: quod ipsum, Maffæo promissum, idem tibi, qui eius in locum successisti, iam nunc animo dicamus. Verùm hoc seriùs fortasse præstabitur. de re enim, quod ad me attinet, constitutum est, & vt vides, aggressus iam sum: de tempore is, à quo nostrorum consiliorum pendet euentus, rerum omnium moderator viderit Deus. Habeo nunc in manibus Antiquitates. eas nisi pertexuero, nihil instituire in animo est. pertexere autem vt possim, duo sunt optanda, valetudo, & otium: quod vtrumque, assiduus annorum superiorum studiis infirmatus, & rei familiaris cura impeditus, nunc quidem magna ex parte desidero.

Accipe

Accipe interim hoc, quod adest, argumentum obseruantię in te meę, & illud, quod aliquando, vt speramus, futurum est, suo tempore exspecta.

*AD IOANNEM MORVILLE-
rium, Regis Gallorum apud Venetum Rempub.
Oratorem, in quattuor Demosthenis Philippicas
latinitate donatas.*

13

Quam difficili in loco versetur eorum industria, quide Græco vertūt, neque tu, vt arbitror, ignoras, Ioannes Moruilleri, vir clarissime, cui vel exercitatio litterarum, vel ipsa natura, vel potius vtraque simul hoc dedit, vt in iudicando excelleres: & ego experiens, ita sensi, vt, qui aliis antea in hoc genere peccantibus acerbior fuisset, ac durior, idem postea, re tentata, eō libentius ignouerim, quo magis eandem ipse culpam extimescerem. Occurrunt iis, qui de Græcis Latina faciunt, duo inter se maximē contraria vitia, quorum vtrumque cū cuitandum eque sit, ita periculosa tamen cautio est, vt fere, declinare ab altero dū vis, in alterum incurras: nam & qui in eo laborant, vt Græca verba totidem penē Latinis reddant, quōd fideles interpretes haberi volunt, ineptē faciunt, atque in illa ipsa nimis attenuata diligentia grauitē peccant: quoniam quidē res ipsa primum sit obscurior, quod cum interpretis officio pugnat: deinde Latine orationis dignitate cultique destituta sordescit: & qui horum in verbis referendis religionem improbant, puritāque appellant, libertatem ipsi quandam & licentiam magis amant: his plerumque contingit, vt, dum ad ornamenta toto animo intendunt, ab ipsa sententia longius aberrent. summū artificium, summāq; possidet prudentiam, si quis inter has difficultates constitutus quasi medijs inter duas Syrtēs ita nauigat, vt naufragium non faciat. quod ætate nostra cū ex transalpinis hominibus multi, ex nostris etiam non pauci tentauerint, tamen cū omnes excussi, vix vnum aut alterum ex vniuersa multitudine reperio, qui perfecti munus interpretis expleuerit. Atque ego videbam fore, vt in illam ipsam peccantium interpretum turbam conicerer: & eommunem esse causam confiteor: sed mea tamen hoc probabilior est, quōd alij se ad id, quod in hoc genere perfectum est, peruenisse

nisse sunt arbitrati: ego, quā à perfectō longē distem, ipsemet intelligo, vt mihi saltem incorrupta fuerit idea, aliis non solū perficiendi ratio defuerit, verū etiam iudicandi. Sed quia fieri potest, vt quemadmodū alij falluntur in eo, quia sua scripta nimis indulgenter probant, ego cōtrā fortasse fallar in eo, quia mea seuerē nimis improbem, expecto quid tu sentias, Moruilleri sapientissime: vt, siue inter me & alios interpretes aliquid interesse duxeris, siue me quoque in eodem, quod aiunt, hæere luto iudicaueris, ego quidquid statueris, ad tuam sententiam meum de me ipso iudicium in vtramque partem accomodem. Equidem probari à te, atque etiam laudari mea scripta velim, & qui minimē soleo esse ambitiosus, tamen igniculis quibusdam cupiditatis incendor, vt meum nomen in ore tuo versetur: non enim à quouis homine laudari optabile est, turpe etiam à quibusdā me quidem non tā ipsa laus, quā laudantis auctoritas afficit. quare, cū tu is sis, de quo duo Reges, at quales Reges: omnium qui in Gallia regnauerint maximi, pater & filius, optimē senserint, quorum alter legationem tibi ad Venetam Remp. detulit, alter eundem honorem postea confirmauit: cūq; in ipsa legatione publicam personā omni re, loco, tempore ita sustineas ac tucaris, vt summā in te grauitatem omnes laudent, nec tamen humanitatē quisquā desideret, magni refert ad ingenij mei commēdationem, quid tu, vir primarius, & omni laude circumfluens, de hac mea tenui vigilia sentias. potest obscuram per se lucubrationem tuam testimoniū illustrare: quod ego si assequar, ad illa præstantiora, quæ maiorum vigiliarum sunt, quę scis à me in esse instituta, siam alacrior: quæ ipsa posterī cū legent (non enim dicam, si legent, quia quod summē cupio, summē etiam sperare iucundam est) de tua, non vna aut altera virtute, sed sapientia, quæ omnes virtutes continet, me narrante cognoscent, & cū cognouerint, ipsi quoque prædicabunt. Venetiis. OO D LL.

*AD HIPPOLYTVM ESTEN-
sem Cardinalem, in librum de
Romanis legibus.*

14

Omnes artes, atq; omnes res, Hippolyte Princeps, & Cardinalis, modò augeri, modò minui, nec eadem

per-

perpetuò esse, satis inter omnes constat. Patet hoc quidem oculis primùm, deinde etiam mentibus. Oculis notamus euenta: mente, cur quidque eueniat, quòque referenda sit cuiusque rei mutatio, intelligimus. Itaque lapides & metalla, quæ omnium durissima sunt, quæ vis hominum frangere vix potest, hæc tamen conficit & consumit vetustas: quidquid enim ex partibus aliquando coit, & coneretur est, id eadem in partes aliquando dilabatur ac dissipetur, necesse est. Habet hoc materia illa vnde res omnes constant vt formæ mutationem quærat, idque quod sequitur, assècuta, migrat in alias naturas, quasi quod appetit, eo numquam esse contenta videtur. Neque verò hæc naturales tantùm ad res conditio pertinet, sed inuenta quoque hominum operâque attingit: mores, consuetudines, loquendi ratio, quam linguam vocamus, leges ipsæ, quas ne quid vñquam ex hominum memoria deleat, in res incidimus, omnia demum, quæ ab arte naturam imitante fluxerunt, quotidie mutantur ac tolluntur, non modò ab externis causis contra voluntatem nostram, verùm etiam à nobis ipsis, quia tempus ita postulat. sed artes liberales, optimaque studia, quæ nusquam magis quàm in Italia, honor aluerat, atque auxerat, ætas nulla magis afflixit, quàm cùm Romani Imperatores imperij sede in Thraciam translata, Italiam barbaris nationibus diripiendam, ac deuastandam reliquerunt. quod nisi superioribus annis Principes, ac Pontifices aliquot, maximè verò Leonis x. egregia, propèque diuina liberalitas huic malo subuenisset, quem Laurentij Medices patris sui clarissimi viri exemplo commotum, etiam veræ laudis cupiditas impulit, vt iacentes ingenuas artes magnis propositis præmiis excitaret, barbara credo, quod ad litteras attinet, magna ex parte nunc esset Italia, dignitas omnis philosophiæ, splendor omnis obsoleuisset eloquentiæ. sed neque ille huius præclari operis summam potuit absoluere, ereptus morte, disciplinis liberalibus nimis immatura: & interitum illius tempora sunt eiusmodi consecuta, vt, quæ paullulum iam luxerant honestarum scintillarum studia, ea perpetuis multorum annorum tenebris quasi nox quædam obscurauerit prorsus, atque exstiterit. fatalis enim bellorū tempestas non exercitationem modò litterarum sustulit, verùm etiam, quæ sunt in excolenda

virtute

virtute positæ laudes, eas labefactauit omnes, atque peruertit. ac nunc quoque, cùm pacis aliqua spes lo ngo sanè interuallo affulisset, misera rursus eodem malo tentatur Italia, veteretque calamitates aduersus bonis artibus necio quis Genius inuehit. Nunc te, Hippolyte Cardinalis, cui summam iuuandi generis humani voluntatem Deus tribuit, eximiam ad laudem vocat occasio. suscipe desertum panè ab omnibus litterarum patrocinium. collige tu quæ alij dissipant omnium laudandarum doctrinarum studia, & restitue nobis illa, quæ vel hominum improbitas, vel, vt aliò culpa deriuetur, fortunæ vis eripuit. Hæc est actio digna Cardinali, digna Principe, Hippolyto verò & Cardinali, & principe dignissima. Vidimus tuam præteritam vitam. ab ea nihil humile, nihil obscurum, nihil vulgare, ampla omnia, præclara, inusitati exempli, noui generis expressantur. quæ tu, ne à te ipso dissentias, nunc quidem magna ex parte præstabis, atque adeo iam præstas bonis viris & eruditis beneficentia subleuandis. quorum ex ingenio non dubito, quin quotidie aliquid efflorescere tuo beneficio videas. quod, quia præclarum est, exemplum alij sequentur. scribent omnes quod cuique poterit, ille etiam gloria, & commodorum spe compulsi. nam vt coniecturam de me ipso faciam, quem esse nihil in litteris fautor, sed vt aliquid tamen essem, laboraui: ego olim (decennium opinor abiit, eoque amplius) auctoribus duobus eximiiis viris, Petro Bembo Cardinali, & Bernardino Maffæo, qui postea dignitatem eandem magnis in Ecclesiam Christi meritis est consecutus, dederam me ad res Romanas illas veteres obseruandas, & ex omnibus antiquorum monumentis omni studio colligendas: vt, cùm illam Remp. qua nulla fuit, nec erit vñquam illustrior, vniuersam animo, ac scientia comprehendissem, Latinis eam litteris explicarem, egregiùmque bene, ac laudabiliter instituta ciuitatis exemplum meis, quatenus quidem ipse possem, scriptis expressum, posteris relinquerem. Res erat præclara, meque delectabat vehementer, & afficiebat ipsa tractatio. Itaque meam omnem industriam, omnem curam, omnes denique in hoc studio cogitationes fixeram, ac locaram. Sed accidit iniquo meo fato, vt horum vtrumque, Bembum primò iam senem, cuius in beneuolentia ornamenti mihi erat plurimum, deinde Maffæum

D

non ætate minùs,quàm virtute florentem,in quo mei spes
 ouij sita omnis erat, à quo pendebam totus, importuna
 morte ereptum amiserim. destitutus eo præsidio,quo meæ
 fortunæ nitebantur vno, fractus animo, ac debilitatus,in-
 stitutum Antiquitatum Romanarum opus omiseram, &
 ad alia me conuerteram. Postea verò quàm honorifica in
 primis conditione delata,magno tum à te tuo beneficio in
 tuorum familiarium ordinem inuitatus,quod ego summe
 felicitatis loco duxi: erectus mente atque animo, rursus
 quod abieceram,sulcepi, onùsque tantum, quantum pri-
 uatis opibus perferri vix, aut ne vix quidem potest, te vno
 fretus egregiè sustineo. Et, vt ex parte totum iudicare pos-
 ses, de decem, quos exorsus sum, libris hunc de legibus por-
 tissimum; quem ad te mitterem, delegi, non quòd ita postu-
 larè ordo, (sextum enim in Antiquitatum volumine lo-
 cum obrinet) sed, quòd, cum omnium librorum materies
 non modò coacta, iam in vnum à me esset vniuersa, verum
 etiàm satis diligenter in partes distributa, casu accidit, vt
 hic minùs quàm ceteri rudis, minùs esset impolitus. præ-
 terea feci libenter, tuis actionibus admonitus. Leges enim
 hic liber complectitur. porrò leges nihil aliud quàm ratio-
 nem, nihil præter ordinem docent. ratio autem & ordo, si
 vsquam, in tuis moribus elucet. quippe nihil agis nõ mo-
 deratum, nihil non æquabile, nihil quod non cum ea, quã
 sustines, persona, id est cum Religione verè Christiana, ac
 sedis Apostolicæ dignitate consentiat. Quare cum omnia
 mea tua sunt, quãdoquidem ego me tibi quidquid sum, &
 quantus quantus esse possim, totũ addixi: tum verò hic de
 legibus Romanis liber verè tibi debetur, tibi que est à me
 iure optimo scriptus. quo in libro bene positã à nobis ope-
 ram si duxeris, de ceteris quin idem sentias, haud equidem
 verebor, pergo enim studio pari, voluntate etiam, vt mihi
 videor, ac riore, vnum modò exoptandũ est, vt quando nos
 ab hoc studio nulla vtilitas, nulla voluptas, ne valetudinis
 quidem satis imbecillæ ratio potest auellere, nostris labori-
 bus tua beneuolentia quasi propitium numẽ adsit: sic enim
 fiet, ne qua prorsus in difficultate, ne quo vmquam in sco-
 pulo nostra hæreat industria, & in eũ, quò spectat animus,
 portum secundo cursu, tuæ benignitatis aura persequente,
 facilè peruehemur. Venetiis, 00 D LVII.

IN

P RÆ F A T I O N E S . 419
 I N E D I T I O N E K A L E N -
 d a r i j R o m a n i . 15

F Actum est à me sanè libenter, vt cum edendi essent
 Romani Fasti è lapidibus Capitolinis descripti, adiun-
 gerem ad eos Kalendarium, ex quo ratio dierum pro ea,
 quæ Romæ olim fuit, consuetudine, tota patet, atque in
 hanc me voluntatem, vel cupiditatem potius primũ ea,
 quam & mea sponte, & patris exemplo semper spectau-
 i, publica litterarum vtilitas, deinde etiam Caroli Sigonij, vi-
 ri optimi & ab omni prorsus iniqui animi labe puri singu-
 laris doctrina deduxit: putauit enim, id quod res est, futu-
 rum, vt ad Kalendarium ex Fastorum societate commen-
 dationis tantum accederet, quantum ad ipsos Fastos è Si-
 gonij studio ingenioque esse adiunctum, qui diligenter
 additamenta ipsius, & in ea Commentariorum, qui prope-
 diem edetur, plenissimum legerit, facile cognosceret: non e-
 nim illa supplementa, que in lapidibus illis, vnde Fastos ha-
 bemus, desiderantur, ex Liiuo, aut Dionysio, aut ex duobus
 tribùsue præterea libris, quos etiam leuiter eruditi homi-
 nes in manibus habent, colliguntur. non est id, vt rudes
 antiquitatis homines existimant, iocularè quiddam. Ope-
 ra hæc quidem esset, non industria, & operæ quis laudem
 tribuit, cum in tempore duntaxat posita sit? industria ve-
 rò non ab ingenio, non ab intentione quadam mentis
 abest, itaque iure laudatur. quòd si satis esset historiam
 semel aut iterum legendo percurrere, nemo esset; eũ Ro-
 manarum rerum, notitiam assiduo biennij triennijue stu-
 dio comprehendere vniuersam non liceret, in qua tamen
 ego iam per decennium desudo: & quò diligentius ea i-
 pla, quæ legi sæpissime, cogitatione retracto, eo certius,
 quantum in hoc genere sit difficultatis, intelligo. itaque
 opto, vt quæ alij collegerunt, omnes edant statim, & mi-
 hi hanc laudem præcipere conentur. video enim fuisse
 nonnullos, qui meis scriptis ad huius scientiæ studium a-
 liquot abhinc annis excitati, & indicibus eorum librorum,
 de quibus edendis cogitare me, iam diu polliceor, anim-
 aduersis, quasi quodam lumine ad inuendam studiorum
 viam prolato, ambitione præcipites, dum antere nobis
 volunt, in maximos, maximèque pudendos errores incide-
 runt. quorum alios alij peritiores, nulla facta mora, alios

D 2

fortasse hos, non illos quidem nominatim, significatione tamen satis aperta, ne omnino debita laude fraudentur, aliquando resellemus. Redeo ad Sigonium. Ille vero cum inspectis antiquis libris, lapidibus, nummis, nomina magistratum veritate vel amissa prorsus inuenit, vel mutila perfecit, cum Fastorum partem alienam in locum translata in suam sedem reulit: cum censuras, cum triumphos addidit, & trunco quasi corpori sua membra restituit. nihil potuit difficilius, nihil in quo maiorem à bonis, bonarumque litterarum studiofis hominibus inire gratiam possent: hoc enim libro, hoc inquam quem nos edimus, (nam mehoata quis perfectis anteponat?) qui res Romanas curant, horis ferè singulis vtantur necesse est. Itaque cum qui literis à me posebant superioribus mensibus amici homines aliquot ex Hispania, plures ex Gallia & Germania, hoc adcribent omnes, Cum Caroli Sigonii supplementis, quorum à me voluntati satisfactum esse vehementer gaudeo, eoque magis, quod adiunxi, quod fortasse non expectabant, non posebant certè, Kalendarium Romanum, vile illud quidem dierum causa, quorum in eo genera distinguuntur, sed vtilius ob id aliquato, quod ad comitia, iudicia senatû, Romana deniq; omnia, qui coniectura ingenioque valebunt, multam inde scientiam deriuabunt.

*AD HIERONYMVM FALE-
sum, Herculis Ferrariensium Principis, apud Ve-
netam Remp. Oratorem, in ipsius poemata. 16*

Magna laus est eorum, Hieronyme Falete, qui non ad vulgarem humilemque artem, sed ad nobilem aliquam liberalémque doctrinam sua studia contulerunt: maxima verò, si quis eam philosophiæ partem, quæ Poësis appellatur, ita est complexus, itaque hæret in ea cognoscenda, vt auelli nulla prorsus ratione possit. Itaque veteres illos quibus optimi ac summi Dei vocem audire, eiusq; sermone frui sæpe licuit, homines sapientissimos, atque sanctissimos poëticæ facultatis admodum studiosos fuisse constat, suâque cogitationes non eo quo quilibet vteretur sermone, sed verbis exponere voluisse. quorû existant nonnulla sanè præclara, quæ cum legimus, afficimur, & quasi diuina quadam vi abrepti extollimur haud paulo altius, quam qui

rerum

rerum humanarum in studio versantur. Habet igitur ars poëtica dignitatem, quandoquidem in ea latent arcana philosophiæ, quæ profanis oculis non patent: ea rudes animos excolit: ea nos ab rerum Religionem, ad excellentem magnarum rerum cupiditatem vocat. Habet eadem suauitatem, quia vocibus aptè constructa oratio miram infundit auribus animisque iucunditatem. Et, vt vno verbo comprehendam, poësis numerus est: numerus porò nihil aliud, quam ordo: ordinis autem principium à Deo fluxit. Diuini sunt igitur homines poëta, nec vilo non honorum genere decorandi. Poëtas autem desinio, non quicumque versus faciunt, qui molesta & odiosa garrulitate sæpe nobis obstrepunt, sed eos, quorum in vita non minus quam in scriptis elucet ordo, à quibus colitur humanitas, & beneficentia non modò laudatur, verum etiam pro facultatibus exereatur: hæc enim sunt facta illa mysteria, quæ p̄ ælis fabularum specie ita velat, vt ea tamen vatium excellentium, hoc est honorû tuorum inuenientes intelligant. Quæ verò his virtutibus aduersantur vita, hæc sunt illa monstra, inimica nature, quæ poëticis figmentis ostenduntur, sus Erymanthius, leo Nemeæus, hydra Lernæa, gygantes, & harpyi, quæque alia traduntur, perdendis hominibus, aut fixu gibus nata. Neque verò tu, Falete doctissime, tantam animi præstantiam possideres, non esses tam ad omnem virtutem, ad omnem laudem propensus, non tam in moribus elegans, in consuetudine comis, atque etiam pro tuarum copiarum ratione beneficus ac liberalis, nisi magistram ab inueniente ætate habuisses poëticam artem, quæ te suis præceptis erudit, atque informauit, nihil vt ageres, quod ab honesto discederet, nihil vt in omni vita præter decus, & antiqua maiorum tuorum, hominum clarissimorum instituta, cogitares. cuius tanti beneficij non est apud immemorem gratia collocata: habes enim poësim in deliciis, eam amas, eam ornas: cumque Herculis, Ferrariensium Principis post hominum memoriam maximi, personam sustineas, idque tanto splendore, ac tanta, quanta nemo vquam antea dignitate, summis tamen magnarum rerum occupationibus districtus, scribis sæpe verus Calliope dictante, & à grauisissimis curis tamquam in amœnissimos Musarum horros animi causa diuertis. Superioribus quidem diebus, cum

egregium illum Athenagorę veteris philosophi librum de altera hominũ vita Gręcę scriptum, Italicum in sermonem conuertisses, atque ego te, quod viatores difficili confecto itinere consueuerunt, aliquot dierum quietem velle capere existimarem, inueni te poemata tuum de bello Sicambrico nonnullis abhinc annis compositũ ita tractantem accurate, vt adderes non pauca, quaedam detraheres, multa corrigeres. quę cum legerem, admiratus elegantiam verborum, splendoręque sententiarum, hortatus sum vt ederes, & eo magis, quod reliqua tua poemata, non modo iam typis impressa, verum etiam scripta, per manus, pęcque ora doctorũ virorum eximia tua cum laude volitarent. qua in te non modò meo, verum etiam studiosorũ omnium nomine tibi gratias habeo, habebõque, dum viam, immortales, quod meis hortatibus ac precibus tribuisti tantum, vt te mihi totum remitteres, tuorũque poematum ius omne tuum, omnemque planè potestatem ad me liberalissimè transferres. quod cum impetrassem, exceptus sum illico ea cura, Principi ne alicui viro, quod ferè solet, an amico homini, ac familiari, an verò tibi ipsi potius ingenij tui fœtus essent dicendi tibi quidem tua deberi videbantur, sed ab huiusmodi cõsilio tua mihi multis in rebus perspecta modestia deterrebatur. Rursus cum intelligerem omnes ferè libros, qui typis diuulgantur, vel iis dicari solere, quorum auctoritas, aut quorum opes vtilitatem aliquando aliquam ei qui mitteret, parere posset, vel iis quos pro magnis eorum beneficiis aliquo munere remunerari æquum esset: vel iis denique, cum quibus minimè vulgaris intercederet amicitia: hæc, Faule humanissime, cum omnia concurrerent, victus sum, tuęque ad te ipsum scripta mittere constitui. nam etsi Princeps tu quidem fortunã non es, summis tamen Principibus tua te virtus ita commendauit, carumque reddidit, vt eorum opibus æquè ac tuis, eos, quos diligis, beare possis. sed omitto reliquos. Hercules verò Ferrariensium Princeps, immortalitate dignissimus, cui te totum vni addixisti, cuius esse vis quidquid in omni vita præstare potes, is quo te numero habeat, facillè declarauit, cum, post multas legationes ad Sarmatarum Regem, ad Imperatorem, ad Pontificem, oratoris apud Venetam Rempub. munus honorificentissimum tibi commisit. Quapropter quod ad hæc partem attinet, parũ refert, utrũ Principis nomine liber aliquis inscri-

bat

bat, an verò eius, cuius apud Principes auctoritas ea sit, vt prodesse quibus velit, non mediocriter possit. De tuis autem erga me officiis quid agã pluribus: quę cum & multa sint & maxima, tum verò illud excellit, quod in hac mea fatis diuturna oculorum valetudine venire domum meam quã sepius animũ meum tristibus curis affectum tuo adspectu, ac sermone recreare solitus es. Amicitia verò si spectanda fuit, neminem tibi debui anteferre. cõiunxit enim nos non casus, vt multos, non vulgare aliquod studium, non ambitio, non vtilitas, sed ipsa, quę omnes res nobilitate vincit, virtus, & artiũ liberalium societas, quarum vterque nostrum incredibili studio tenetur. Mirro igitur ad te, quando ita ratio postulat, tua poemata, non vt tibi, de me optimè merito, quasi gratiam referam de tuo, sed vt habeat à me nostra aetas, atq; adeo posteritas ipsa primum testimonium benevolentię, atque obseruantię in te meę, deinde beneficium, quod, tua scripta cum leget, fatebitur esse maximũ. Interea peto à te, vt in illo maiorum vigiliarum opere de Fisco, cui nondũ extremam manum imposuisti, exorari te sinas, id est, vt absoluas atque perpicias. magnum enim inde fructum capient omnes Iuriscõsulti, cum te difficiles admodum recõditę materię nodos ingenio soluentem, & quæstiones illas implicatas atq; inuolutas explicantem, exquisitorq; quodam ordine tractantem intuebũtur. Neque verò tua mihi est occupatio minus nota, cum & negotia tractes Principis eximij, & ob tuam virtutem nobiles viri non modò quotidie, verum omnibus pęc horis officij honorisq; causa ad te adeant: sed rursus eũ te esse noui, qui quod tibi occupationes eripiunt, id ingenij præstantia consequaris. Consule igitur glorię tuę, consule studiosis omnibus antiquarum nouarũque legum: effice, vt quantum in poetica facultate, quantum eloquentia polles, tantum in iure ciuili, maximèq; in ea parte, quę obscuritatis habet plurimum, valere te tua scripta significant. Meam verò hanc, quam profectò in hac epistola vides elucere, voluntatem, animiq; singularem ad te amandum propensionem amplectere. Atque ita statue, si tu mihi, quod, vt video, præclarè facis, in amore respondebis, par amicorum neque nostra, neque veterum memoria coniunctiuis vllum fuisse: idque quanti à me fiat, dabo operam, quantum in me erit, quotidie certiũ vt intelligas.

AD ISABELLAM VILLAM A-
rinam Salernitani Principis coniugem, in Sci-
pionis Capitij poemata. 17

EX omnibus rebus cùm nihil sit litteris doctrinæque præstantius, sequitur, vt literato Principe laudibilis nihil esse videatur: non enim si quis humili fortuna scientiis animum excoluerit, quamuis omniũ virtutum intelligentia sit ornatus, æquè tamen eas virtutes exercere poterit, vt summo loco natus. Omnium est scire, non omnium tamen agere. Non cadit in quõvis administratio iustitiæ, nõ liberalitatis esse oportet, quibus imperes, vt iustitiam colere possis: esse, quod des, vt liberalitatem. Et quoniam ad hæc primùm à natura formamur & fingimur, vt quæ laudabilia sunt, nostra sponte diligamus: deinde præceptis instituiamur, vt voluntatem ratio confirmet: vtrumque si quis habet, verissimis laudibus ornatur, eo magis, si is est, cui tertium etiam illud contigerit, vt fortunæ cõmodis abundet: nam qui virtutem non vt primum bonum, sed vt alterius boni causam querit, vt diuitiarum, vt honorum: ei virtus, quæ perfecta non est, quia queritur ad aliud, perfectam laudem afferre non potest. Perfecta verò virtus est, quæ se ipsa contenta nihil appetit, quod extrã sit. Hanc si quis est qui sequatur qui vnam diligat, qui ipsam propter ipsam, non propter aliud expetendam ducat: hic est, quem dii præter ceteros diligere putantur, cui quidem eam mentem dederint, vt præter ceteros saperet. Tua hæc est, Isabella præstantissima, tua inquam hæc maximè laus est. cùm enim tibi aut ad opes, aut ad dignitatem nihil fere posses accedere: quatum rerum cupiditate adducti, magnarum artium in studiis plerique vigilarunt: ipsa, nihil huiusmodi spectans, virtutis amore capta, cuius pulchritudinẽ animo cerneres, effecisti, studio tu quidem, sed ingenio magis, vt, cùm esses omnium nobilissima, omniumque pulcherrima, (quorũ alterum maiorũ tuorũ, maximèque viri tui, Principis omni laude cumulati, magnis rebus testata virtus, alterum benignissima tibi natura dedit) eadem & sis, & habearis omnium doctissima. hinc illa ad te colendam singularis omnium propensio, hinc multorum poetarum, quibus grauissima Regum bella magni operis argumentum suppeditare poterant; ad te canendam

dam traducta ingenia: hinc Capicius ille tuus, tuarum laudum laudatissimus præco, qui te admiratur vnam, qui obseruat, qui cùm de te multa, & vera prædicauit, ita concludit, vnam habere, quæ optabilia sunt, omnia. Itaque me quidem eodem studio inflammauit, nihil vmq̃uã vt ardentius optarim, quàm ex tuis vnus esse. quod quo facilius impetrarem, feci, ipso permittente, atque etiam iubente Capicio: vt eius libros, de principiis rerum duos, de Vare maximo tres, meæ in te summæ obseruantie testes emitterẽ. diuinum carmen est, multis luminibus ingenij, multa arte distinctum. equidem nihil legi in hoc genere perfectius: vt ne Lucretius quidem pluris apud me sit: quo cùm antea propter sermonis elegantiã delectarer, vterique multum, cœpit mihi iam minùs esse familiaris, postea quàm Capiciũ legi. Hoc opus, & quia scriptum est à tui studiosissimo, & quia versibus te dignis, id est, luculentissimis, nõ dubito, quin à me missum auidè accipias, sic inquã, vt de isto me munere ames plurimum.

AD TORQUATVM BEMBVM,
Petri filium, in Virgilium. 18

Quod ego de poetica facultate sentio, idem tibi, Torquate Bembæ, qui res præclaras ingenio, studioque consecutus es, bene iam esse cognitum ac persuasum facile puto, non esse iam inter ea, quæ minimi ducuntur: nõ vulgarem, non leuem: summum esse quiddam, ac planè diuinum: quique tuas ad eam cogitationes conferant, etiam si, quod volunt, non assequantur, probandos tamen esse, quia scilicet ad maxima contendat: qui verò in ea ita versentur, vt excellent, colendos nobis esse vehementer, omnique omnium laudum genere coonestados. Ac miror equidem fuisse, hodiẽque esse nõnullos, qui rem hanc pulcherrimã, ac deorum nobis munere concessam, parui pendant, atque etiã, si diis placet, in sermonibus vituperent. Quid, inquit, est poetica? fabulas continet: fabulis autè quid inanius? Ridelè, qui ex ipsorum ingenij ceterorum ingenia metiatur, quãq; ipsis obscura sunt, ea reliquos videre non putet. Ego contra ita soleo disputare, (vtinam, Torquate, te præsentè, ac tui similibus. nihil enim tam optandum, quàm habere iudicem in controuersiis, qui causam, qua de agi-

tur, quæque propter aliquam difficultatem in dubium vocatur, optimè calleat) sed ego contrà, cùm in hos incidi, ita soleo disputare: Estne aliquid hominum generi vtilius, aut omnino philosophia præstantius? negare coguntur. si negent, eos ratio refellet, & veritas ipsa: quæ cùm pugnat, faciliè vincit: vna enim est philosophia, quæ vitia nostris ex animis euellat, vna, quæ inserat virtutes: humana omnia, multis obstructa difficultatibus, aperit: diuina, non illa quidem profus, sed magna tamen ex parte patefacit. atque hanc, quæ tantas res prætat, siue artem, siue scientiam, ne communis esset omnibus, vulgiquæ tractatione, impurisque mentibus contaminata sordesceret, obscuris fabularum inuolucris, quasi aliquid sacrosanctum, velauit & custodiuit antiquitas. Fabulas porò ipsas non eo, quo vulgus vtebatur, communi, & soluto, sed exquisito, & numeris adstricto orationis genere præsci illi summa homines sapientia præditi, prodiderunt. Placebat hoc illis, primum vt rei dignitatem, si posset, & quatenus posset, verborum augeter elegantia: lectis enim, admodumque puris est vocibus efficitur versus: nihil hauritur de fæce: deinde quia, cùm philosophiam tractarent, maiore nescio qua suauitate ex illo concentu, quem numerosa vocum in versibus compositio gignit, aures animosque perfundi pulchrum putabant. quæ cùm ita sint, neque fabulas, quæ philosophiam continent, neque versus, quibus fabulæ ipsæ continentur, iure quisquam reprehenderit. His ego ad coarguendam istorum inscitiam, aliisque præterea vtor argumentis. Adde exempla. eaque Italorum, & eorum hominum, qui nostra patrumque memoria floruerunt. Pontanos, Sannazarios, Fracastorios (omitto alios, sunt enim multi) nonne musarum in primis consuetudo delectauit: propius accedo. pater tuus, Torquate, Petrus Bembus, quem orbis terrarum cantat, nec iniuria: vixit enim, quantum ei vitæ cursus fuit, in virtute totus: is cùm alias coluit philosophiæ partes, tum verò poëticam artem amauit amore quodam ardentissimo, eiusque studium à prima pueritia complexus, numquam, ne in extrema quidem senectute dimisit. Scripsit autem versus in omni ætate multos, & scripsit omnium elegantissimè, sic, vt ei Apollo dictasse videatur. Itaque rectè fecit, optimoque lanè consilio pater meus, qui Latinorum poëtarum principem

cipem Virgiliū, eius nomini, quem optimū poëtam nouerat, inscriptū emisit. Rectè itè ego, qui, patris mei exemplum secutus, tibi, & tanti viri filio, multis virtutibus ornato, & facultatis poëticæ studiosissimo ac peritissimo, eundè poëtam quasi munus Bembi familiæ debitum, dicauerim. nam quem admodum parentes nostri alter alterū tum sermonibus, tum scriptis ornabat, vt, quantum inter se amarent, æqui & iniqui cognoscerent: item ego cupio, & conabor, quantum in me erit (an præstare possim, nescio, sed conabor certè) vt ex meis scriptis nostram amicitiam, meamque in te summam obseruantiam etiam ipsa posteritas intelligat: non enim, cùm hanc meam multis abhinc annis ad te amandum & colendum voluntatem contuli, id solum spectauit, vt quasi hæreditatem adirem amicitie paternæ, tamen si hoc ipsum quoque me mouit, sicuti mouere debuit, sanè plurimum: sed tua quædam propria secutus sum, tuos inquam mores, tua studia, tuas virtutes vidi primum: deinde ex iudicio fluxit amor: & , quòd mea sponte propendebam, ratio impulit. noui te adulescentem, noui iuuenem, & Patavij & Venetiis sanctissimè viuentem, & præclara illa cum doctissimis viris philosophiæ studia tractantem. in quibus cùm iam, tuo quidem aliquid, aliorum autem iudicio multum proficillis: Romam te, in eam vrbem contulisti, quam pater tuus theatrum per annos multos habuit suarum virtutum celeberrimum. ibi nunc tu quoque spectaris, & probaris: ibi plausum fers à bene intelligentibus, benèque sentientibus viris: ibi denique vera illa Petri Bembi cernitur, & agnoscitur in te filio non minus animi quàm corporis, effigies: & , vt principia sedant, futurum omnes existimant, vt summi tibi in Ecclesia Petri honores, ac prefecturæ deferantur: deberi quidè iam nemo est, qui nõ intelligat. Quare lætor equidem, ac fruor iã nunc pro meo erga te studio, quasi præsentibus honoribus tuis, & præcipio gaudia, quanta potest animus meus capere maxima, tuæ futuræ dignitatis. Perge modò, vt cœpisti, in tuis perennibus studiis, & animū tuum pulcherrimis, tæq; dignis cogitationibus exerce. Vides eam viã qua pater tuus iuit. exstant vestigia. istac euntibus rectissimus est ad gloriã cursus, offensio nulla, nullus error. quod fecisti, laudamus: sunt enim magni, verèque laudandi processus in virtute tui. quod reliquum est, quia te summū illud ad decus, quod

quod excellentibus in gonis propositum est, tamquam ad metam peruenire cupimus: & quod cupimus, id in te ipso positum videmus: fauemus animis, prosequimur studiis, vocibus cohortamur. Atque ego quidem huiusce animi mei non obscuro, ut opinor, argumenta, hunc librum, qui me taceante apud omnes gentes loquetur, tibi inscriptum, ad te mitto. volo aeternum existere monumentum, unde homines, quid de te senserim, quid iudicauerim, intelligant. Volo, habeas ipse munus à me, unde quid tua causa velim, conicias: & maiora, cum ornandi tui maior aliqua facultas existeret, officia, studiaque expectes. Venetiis, 66 D LV.

AD PAVLLVM RHAMNVSIVM, Ioannis Baptista filium, in Caesaris Commentarios. 19

QUI magistrum vitæ dixit esse historiam, nō ille, Pausanias, & dixisse verè, & præclare sensisse mihi videri solet. facile enim vnus homo, quid multis hominibus euenerit, cum intelligit, eruditur, atque ipse sibi normam componit actionum suarum, vitæq; totius inter omnes errores, omniâque pericula ad veritatem, ac salutem dirigendæ, nec aliud est nostra prudentia, quàm euentorum observatio, rerumque presentium ac futurarum ex præteritis, tamquam ex fonte scientia deriuata. quod ex vniuerso litterarum genere vel sola, vel certè maximè præstat historia, præsertim si quis eam ita tractet, vt. euenta dum notat, animum referat ad causas, in eâque attentè inspicat, & rationem quærat, cur hoc factum, illud omisum, cur ex illo calamitates, ex hoc optata contigerint. Atque hoc primum est de historiæ fructu. sequitur dignitas. Res gestæ narrantur inter summos Reges, potentissimas ciuitates, bellicosissimas nationes. Causæ porro bellorum sunt, quæ sunt humanarum rerum maximæ, imperium, salus, gloria: quæ ponuntur in armis omnia, & à consilio ducum, à virtute militum, ab ipsa fortuna pendent. Neque verò dignitatem quidem habet ac fructum, voluptatem autem historia desiderat. nam, si voluptas est, quam magnarum variarumque rerum ad spectus animis nostris infundit: nulla pulchrior species, nulla gratior, nulla profus historia iucundior. Vides, vt in tabula picta, aduersa ducum excellentium strata gemata,

gemata, artes, insidias, spem potiundi, metum amittendi, caecos exercitus, vrbes captas, imperia deleta: agè, fortuna commutata, cadere insultantem, victum exurgere: eodem patè momento letitiam pelli marore succedente, maroremque letitia. Hæc dum legimus, haurit animus voluptatem incredibilem, aliturq; pabulo suauissimo, nec satiatur, donec ad exitum peruenierit. Cyrus ille, Persarum Rex, qui Orientem subegit, Pyrrhus Epirota, castrametandi laude præter ceteros insignis, & duo illi, barbarorum omnia clarissimi, Alexander Macedo, & Hannibal, præterea de Grecis Themistocles, Agesilaus, Epaminondas, quo modo, cum eorum facta commemorantur, animos nostros afficiunt: expectatione suspendunt, pascunt gaudio, metu macerant. Verùm hæc maximè Romana patent in historia, cerat: vel diuinitate, ac magnitudine bellorum, vel varietate fortunæ vberissimam exemplorum in omni genere copiam suppeditat. Romana porro viri præstantes multi cum litterarum monumentis tradiderint, quorum ingenis, quæ cuque merces gloriæ pro cuiusque facultate debeatur, ea posteritatis iudicio persoluta: eminet inter omnes, mea sententia, (nec verò secus antiquitas sensit) primūque sibi dignitatis gradum C. Caesar iure vindicat. nam & vixit qua plurimū ætate Romæ floruit eloquentia, & coluit ipse eloquentiam præter ceteros: rebus verò gerendis non interfuit modò, verùm etiam præfuit: quo factum, vt usum quoque, qui valet in scribenda historia multum, cum doctrina coniunxerit. exstant, bono quodam litterarum fato, præclari illius de bellis, ipso duce gestis, Commentarij: qui se non solum omnibus omnium historiis æquare, verùm, vt omnes fatentur, anteferre etiâ videntur. Breuitatem scis in oratione magnam esse laudem, cum eo tamen, si vitetur obscuritas: facile enim, dum illam sequimur, in hanc incidimus: quod in Thucydide vitium Cicero notauit, cum esset alioqui scriptor egregius. At verò C. Caesar, cum breuitatem maximè omnium adamauerit, ita tamen pressus est, vt eodem nihil fieri possit illustrius. Propriè loquitur, & significanter: ornamentorum tantum habet, quantum in exponenda re decet. nam elaboratam studiosius orationem, nimiaque excultam elegatiam prudentium aures non modò in Commentariis, verùm in historia quoque respuunt. Hic tibi est, Rhamnusi optime, mihi que multis nominibus carissime,

rillime, in manibus habendus, tractandus assidue, obseruandus, ediscendus, vt eū penitus, si fieri potest, aut certe quantum potest, imitatione exprimas. nā, cum tibi Veneta Reip. bellum illud memorabile, omniumque difficillimum, quod Henrico Dandulo Duce aduersus Turcos gestū est, Latina oratione tradiderit explicandum, magnisque etiā tuam industriam præmiis honestandam decreto publico censuerit: debes enim vehementer, ac omnes ingenij tui neruod contendere, ne quis te tãto imparem oneri fuisse vniquam putet. Atque ego quidem, qui te fero in oculis, qui tuæ gloriæ faueo, cum in ipsam rem intueor, grauem sanè, admodumque difficilem, paullulum commoueor: rursus, cum ad ingenium tuum, ad industriā, ad illos animi tui præclaros ad laudem impetus mentem & cogitationem refero, facile confusor, & huilice tibi commilli muneris eū, quem cupio, id est, planè gloriosum exitum expecto. Verum, ne sint in te ipso, quæ sunt, & sit hæc, quæ tibi incunda via est, quantumuis lubrica, incerta, impedita: an tu potes labi, potes errare, potes vsquam offendere, ducem secutus patrem tuum, Ioannem Baptistam Ramnusium, spectare sapientiæ virum, cõsiliorum omnium summi Xviiiij Collegij participem, cuius elucet in vrbe nostra virtutes eximias, nomen autem, æternis consignatū atque impressum ingenij monumentis, per orbem terrarum fama dissipauit. Is te sua doctrina instruet, cõsilio monebit, prudentia reget. at quo studio? quo scilicet pater filium, & quo talis pater talem filium debet. nec sanè video, quæ deceret magis, aut in quem hæc aptius, quàm in te, prouincia conueniret. nam, cum eas res, quæ tibi sunt Latinis litteris tractandæ, magna ex parte liber, vt audio, cõtineat Gallica scriptis vetere lingua, tum ipsa perobscura, tum multis præterea diuersarū linguarum vocabulis permixta, atque confusa: eum porrò librum pater tuus & vnicum habeat, & vnus ipse (de nostris quidem hominibus) optimè omnium intelligat: sapientissimè, vt in omni re semper, ita proximis mensibus decretum à Xviris est, vt hæc tibi potissimum Venetæ pars historiæ mandaretur, cuius haurire scientiam non aliunde, quàm ex tuis ædibus, licebat. Ego quidem, etsi intelligo, qui sis, quàm te delectet verus honor, quàm tua sponte incumbas ad decus, tamen hortor te, sensus huc omnes tuos, cogitationesque conuertas, excites ipse te, consideres etiam

arque

atque etiam, quid susceperis, à quibus commissum, qua tua ætate, qua omnium expectatione. Venetā scribis historiam, nec vniuersam, sed quod in ea maximè putatur excellere: scribis Principū Reip. decreto: scribis adulescens: qua ætate magnas res aggressus vel insignis admodū manet gloria, vel temeritatis nota sempiterna. Quibus ex rebus, & quod ante studiorum tuorum præstantes fructus edidisti, & quod patris tui virtus tua virtus putatur, nec tibi sunt petenda extrinsecus, quæ domi tuæ nascuntur: orta est inter homines opinio, historiam te nobis daturum egregiam, in qua Venetæ vrbs ita narres præclara facinora, vt aliena cum laude tui nominis immortalitatem coniungas. quod ita futurum, mihi persuasum est, si te ad legendos assidue Cæsaris Commentarios contuleris, eorumque ad imitationem, & quasi imaginem totum effuxeris. hoc enim in genere nihil habent perfectius Latina litteræ, & eos, quo tibi essent tui iuris quodāmodo facti cariores aliquāto, cum hoc tempore nostris ex ædibus hauū paullo, quàm antea, emendatioris exirent, volui in tuo nomine apparere, multis in hanc mentem causis, iisque minimè vulgaribus adductus: nam, vt omittam, quod historiam scribenti nihil aptius, nihil omnino his Commentariis vtilius quisquā dixerit: valde me cõmouit multorum annorū, ac penè s: colorum in fouendis optimarum artium studiis præclara tuæ gentis consuetudo. ac volo mihi, quod attinet ad illa verustiora, silentium imponere: venio ad ea, quæ propius ad ætatem nostrā accedunt. Auo tuo, cuius tu nomē, & vnā cum nomine virtutem refers, quis in omni vita virtutem amaui ardentius? qui cum in litteris vsquequaque excelleret, tum verò iuris ciuilis cognitionē egregiè consecutus esset, iusque rei testes habuit amplissimas Veneti Imperij ciuitates, in quibus tū ciuiliū, tum capitaliū questionū iudiciis, magna pariter & integritatis, & doctrinæ laude, præfuit. Mirro Hieronymū patruum, medicinæ ac philosophiæ studiis præstantem: qui cum in Syriam eo consilio esset profectus, vt Arabicis litteris imbueretur, paucis annis tantum profecit, vt pleuroque Auicennę libros in Latinam linguam egregiè conuerterit. Alios quoque possum de tuis maioribus hac laude præstantes minimè paucos inuenire, sed parente tuo contentus vno esse possum: quo semper in hac in ciuitate non solū amico, verum etiā patrono eruditi homines vsi sunt.

sunt, neque sibi ornamenti, aut praesidij plus in eius amicitia atque auctoritate, quam commodi repositum in benignitate senserunt. Accedit illud, quod idem pater tuus cum in Gallia Reip. caussa diu vixerit, eamque provinciam, Rege Lodouico xli. vniuersam fere peragrauent, magnam eorum locorum partem, de quibus mentionem in his Commentariis fieri vides, praesens ipse nouit, eaque tibi in sermone non secus ac in tabula picta, diligenter verissimeque ostendere solitus est. Itaque, cum hunc librum ad te statui mittere, illud intellexi, magistrum te habere excellentem in hoc rerum, ac locorum Gallicae provinciae studio parentem tuum, quo sum aliquanto magis in suscepto consilio confirmatus. Tibi vero displicere meum erga te officium non existimo. mihi quidem ipsi ob eam causam gratissimum fuit, vt. ex tenui munere beneuolentiam in te meam perspiceret: quae cum à parentum nostrorum coniunctione, qua nulla maior esse potuit, originem duxerit, quotidie tamen augetur studiis erga me tuis, maxime vero causis iis, vnde facile manat amor, virtute ac probitate: quarum altera tuis in scriptis, altera in moribus elucet.

*AD ANTONIVM TRIPLTIVM
Cardinalem, in historiam Sallustij. 20*

Cum omnes me litterae, omnisque libero homine digna cognitio vehementer delectat, Antoni Triulti, Cardinalis amplissime: tum vero pascor incredibili voluptate, & afficior maiorem quandam in modum sensibus intimis, dum historiam tracto. quid enim potest esse iucundius: Rem interitus obliuio est. at ex reuiuiscunt historia, cum in nostram memoriam reuocantur: quaeque multorum annorum spatio, multis abhinc saeculis gesta sunt, ea nos exiguo volumine comprehensa, & tamquam in conspectu nostro posita, cognoscimus. Si sermonibus delectamur: resonat in scriptis hominum vox eloquentissimorum, nihil temere, nihil incoeposite narrantium, omnia grauius, suo quidque ordine, & loco. si consuetudine clarorum virorum: versamur, vetera legentes, cum Regibus, cum Principibus viris, magnis in bello ducibus, sapientissimis Rerump. rectoribus: ora ipsa mercuriale, lineamenta, & formam non tam corporis, quam animi eorum, quos numquam vidimus, videmur tamquam praesentem.

praesentes intueri. Quod si recte instituendae vitae ratione ac doctrina sequimur, vsu maxime rerum quaeritur prudentia. vsus est, vel cum experimus ipsi, vel cum, experientibus aliis, quid euenit, obseruamus. nobis ipsis, experiri multa si velimus, facile non licet. labore opus est, ac tempore, & fortuna tentanda, nec tentatur interdum sine periculo. commodius ergo ac tutius euentis aliorum examinandis, prudentia comparatur, id autem profecto vides, Antoni doctissime ac sapientissime, proprium esse historiae bonum, in qua patet fortunae vicissitudines, regnorum mutationes, hominum siue vitia, siue virtutes: ex quibus quae vitanda nobis sint, quae expetenda, nullo nostro periculo, nullo labore, sedentes in otio docemur. Atque hoc in genere Polybius inter Graecos, de nostris maxime is, cuius nunc libros tibi inferi ptos emitto, Sallustius excellit: euenta enim ita narrat, vt causas simul aperiat, ex quo oritur illa omnium pulcherrima scientia, vt, malorum & calamitatum origine perspecta, nihil agamus, nisi quod ratio praescribit, omniaque nostra consilia, omnes actiones veterum exemplorum regula metiamur. Quae cum sit omnium, qui annales antiquorum euoluunt, communis utilitas: alia quaedam tua conditio est. habes enim historiam in familia tua, neque tibi, si quid inuenire vis egregium, & imitatione dignum, confugere ad libros necesse est, neque longius euagari, & quasi peregrinari animo, ac mente, more inultorum. domo petas, licet, omnium virtutum exempla, persequere maiores tuos, cogitando, quae fuerit eorum in pace iustitia, in bello virtus, in omni fortuna moderatio, si attendes, nihil ad gloriam domesticam requires. iustus Aristides, prudens Themistocles, fortis Epaminondas: de Romanis multi, multis eximiiisque virtutibus insignes. horum alij facta dum legunt, bonas artes ex eorum vita discunt. & ad eandem res, eademque studia laudis cupiditate rapiuntur. At tu refer animum ad tuos maiores. eminere videbis instructum egregiis artibus Ioannem illum Iacobum Triultium, magni animi, summi consilij virum, scientia rei militaris aetate sua facile principem: praeterea iustum, liberalem, abstinentem plane praeter deum & gloriam, nihil in vita cogitantem. nam de laudibus Hieronymi parentis tui, quia tecum quasi loquor, ne seruire tuis auribus videar, nolo multus esse: tantum dicam, quam diu vixerit, Gallicam rem in bello floruisse, postea

quàm hostium multitudine oppræssus fortiter pugnans in acie perierit, concidisset. tantum in vno viro momenti fuit ac roboris. Age, sint hæc, vt ita dicam, in campestri quadam luce posita. quid? in vrbæ Roma, id est, in omnium gentium celeberrimo theatro, nõnne spectata, probatæque vehementer est trium tuæ gētis Cardinalium doctrina, religio, sapientia? vt Trulliorum nomine multorum vocibus in multas partes dissipato, nõ ipsa tantum Roma, sed omnis planè Italia, omnis, vbi colitur humanitas, Europa personaret. omitto alios: sunt enim multi, nec tu quemquam ignoras: non enim sunt ex imaginibus, aut ex illa colorum inani specie maiores tui cognoscendi. querenda tibi facies tuorum non est. clari sunt, ex rectè factis: virtute distinguuntur, cum alius in alia, in omnibus simul omnes enituerint. Quæ tu quoniam à primis annis ad hæc ætatem non modò cogitasti, verum etiam vita ac moribus expressisti, propterea te episcopatu Tolosensi iam antea insignitum, legationibus honestatum, primum Perusina & Auenionensi, in quibus mirâ iustitiæ laudem tuisti, dein ad Regem Galliarum, & ad Venetam Remp. vbi prudentiam, vbi gravitatem incredibilem præstitisti. proximo diebus Cardinalem creauit Paulus IV. Pontifex omnium optimus, omniumque maximus, iudicio præditus acerrimo in æstimandis hominum ingenijs ac rebus, itaque animatus, vt quæ cuiusque meritis præmia debentur, ea libèrissime ac liberalissimè persoluat. in quo nemo est, qui tuam animi singularem a quietatem, ac moderationem vehementer non admiraretur ac laudet, qui summè nuncium dignitatis, cum est ad te multis præsentibus allatus, ita acceperis, vt nemo te commotum, nemo ne leuiter quidem affectum ex vultu, aut oratione, aut vilo corporis gestu potuerit intelligere. ita patuit, quod ab insipientibus ambigi, ac disputari quandoque solet, à bonis viris virtutem magis ipsam diligere, quàm virtutis insignia. honorè esse præmium rectè agendi, finem non esse. magnos illos ac præstâtes esse homines, qui laudabiliter ita viuunt, quasi laudem percipiant, ita laudem aut dignitatem excipiant, quasi nihil minus antea cogitauerint. quod in te & animaduersum est maximè, & obseruatur quotidie magis. colere enim te quidem studiosius quàm antea, omnes videntur: ipse autem qui antea fueras, idem omnibus es: nemo excluditur fer-

mone

mone tuo, nemo congressu, tui omnibus copiam facis, eandem omnibus humanitatem ostendis. Sequitur insolentia fortunam. comes est rerum secundarum arrogantia: tu mansuetudinem amas: tu continentiam, tu benignitatem perpetuò retines. iure ergo hoc etiam nomine Cardinalis es: iure habes hanc, quò tui te pro Petri Ecclesia suscepti labores extulerunt, maximi facerdotij dignitatem. & nunc tu quidem comitatu stipari honestissimo familiarium tuorum, multo tamen insignior, atque ornatior cohorte tuarum virtutum, quæ tibi comes vbique sunt, Romam redibis expectatus, expetitussque, columen futurus Christianæ Republicæ, splendor sacri Collegij, ornamentum familiae tuæ. I, decus Italiae, amor ac deliciae bonorum omnium, diis bene iuuantibus, ad eam urbem, quæ sola peregrinam virtutem excipit, sola ornat honoribus, sola dominam facit rerum omnium humanarum, nos autem quibus tuam iustitiam, tuam benignitatem ostenderas, legi tua dignitate, maximi discessu, te prosequimur abeuntem optimis omnibus: fauemus animis, precamur linguis: vota prorsus eadem, quæ pro parentibus ac liberis nostris, pro tua salute suscipimus. Atque ego in hac omnium eximia lætitia pariter & molestia, præcipuo quodam dolore diuelor, quia fato nescio quo meo contigerit, vt quàm diu Venetiis fuisti, ego semper afflictus importuno morbo iacuerim, quo etiam nunc languco, & ad morbum accedit ægritudo: quoniam quidem, alijs ad te aduentibus, deque ista dignitate gratulantibus, ipse excludor vnus, nec possum meæ summæ erga te obseruantiae præsentij officio satisfacere. hæc tamen spe sustentor, quòd humanitas ac sapientia tua faciliè fortunam à crimine seiunget. consilio aliquid peccatur: accuses: iure feceris. culpam autem in ijs rebus, quæ non à voluntate nostra pendunt, sapiens nemo vquam dixit esse. Quare nec tu mihi, quia non valeo, vitio dandum putabis, & hoc ipsum, quia, me non valere, non tam corporis quàm officij causa doleo, laudi etiam forsasse tribues. equidem habeo non voluntatis modò testem, verum etiam studij ac beneuolentiæ auctorem in te meæ, hominem honoratum, & cum omni virtute excellentem, tum verò omnium, quos ego in vita viderim, humanissimum, qui te amat egregiè, facitque plurimi, tuasque laudes vtraque manu ad astra sepe tollit. verum ego non id solum

Ec 2

specto, mea vt vni tibi pateat obseruantia, illustrabo eam, si potero, meis aliquando scriptis, & patefaciā omiibus gentibus. Interim, vt hæc tibi nostra ex aliquo signo voluntas illucescat, præclaram edo tuo cum nomine Sallustij historiam: cui tu si locū dabis inter eos libros, qui ab oculis tuis abesse non solent, vigebit apud te nostri memoria: quoties eam videbis, toties animo tibi occurram: adero tibi sæpe absens, tacitus sæpe tecum loquar, meoque esse de tuis familiaribus vnum, de iis maximè, qui operā tibi assidam præbent, qui tuo potissimū honori seruiūt, existimabis. quod vt ita sit, vehementer opto, & si ass. quor, feram in cælum istam humanitatem, colam animo, tuebor officijs, & imitabor quantum potero: studio certè, si minùs re licebit, tibi vt satisfaciam, elaborabo. Venetijs. ∞ D LVII.

*AD ALOYSIVM GARZONIVM,
in libros XXIII. De lingua Latina, qui
Calepini nomine circumferuntur.* 21

CONSTARE tibi puto Aloysi Garzoni, cū ad res præclaras natus homo sit, quippe qui solus ex omnibus animantibus munere rationis ac mentis excellat, nullam tamē artem eodem tempore & inuentam simul esse, & absolutam. Omnes humili tenuique ab initio profectæ, paulatim quasi per gradus ascendentes ad id, quod summum videtur esse, peruenerunt. hoc & in litteris accidit, maximè que quibusdam in libris, qui eiusmodi sunt, vt semel atque iterum aucti, locupletari tamen, atque ornari deinde possint. quo ex genere bonum fatum CALEPINVS sortitus est, cui quotidie fere omnes homines de suo largiantur: certè enim illius DICTIONARIVM, quod nunc emitimus, non tam ipsius industria, quam aliorum labore, studioque in tantam altitudinem excreuit. vnum tamen desidero, quod ij, quibus illud propositū fuit, vt in hunc librum quamplurima congererent, id ipsum, quod fecerunt, vt adderent, facere consideratiùs diligentiusque potuerunt. Quorsum enim in herbarum monumq; nominibus colligendis diligentes sumus? verba autem Latinæ linguæ illustria maximè ac significantia, quæ nescire nemo vult in augendo Calepino negligimus? ergo ipsi hoc potissimū spectauimus, & opinor, tantum præstitimus, quantum qui hoc

hoc DICTIONARIO cum alijs Dictionarijs conferendo, cognosceret, non dubito, quin de hac opera nobis & faueat, & bene precetur: non enim libet hic commemorare, quæ quibus in verbis sint à nobis addita: nam sexcenta sunt, neque sumpta ex apertis aliorum librorum Indicibus, sed ex iis Latinæ linguæ fontibus, ad quos peruenire cuius non licet. vtrum autem ipsi peruenimus, res ipsa indicet. In eo etiam ab aliorum instituto discrepauimus, quod alij tantum, vt addant quæ vitia putant, elaborant: nos etiam quæ non vitia sunt, & discendi cupidis contraria, quæ scilicet Calepinus ipse non rectè percepit, hæc inquam dedimus operam, vt de libro tamquam de tritico lolium, eximeremus. Addidimus, mutauimus, sustulimus, prout res postulauit. Dictiones certè Græcas ex multiplici lectione deprauatas, vt est ferè, nisi diligenter caueas, corruptrix librorum Typographia, tam multas correximus, vt quod fabulosum est, nos dicere *isogonias* possimus, Augææ stabulum à nobis esse repurgatum. Nostrum etiam in hoc opere proprium illud putamus, quòd, cū alij in addendo supra modum curiosi fuerint, vt liber exeresceret: nos contra, ne quid præter rem adderemus, supersticiosi fuimus. nec minùs in excicando diligentes, vt in dictionibus Græcis, Latinarum ordini insertis, vel potius intrusis, multas quasi de alieno loco migrare coëgimus. Exempli gratia inter Latinas dictiones quem locum habere potuit catabathynus, aut hodædocus, aut pseudonymus, & huiusmodi, quæ à Latinis scriptoribus Latinè pro exemplo adducta minime reperias: quæ propemodum innumerable sustulimus, eodem iure, quo Latina vocabula de Græco Dictionario tolleremus. Et quoniam hoc volumen ob variam infinitamque doctrinam multorum per manus circumfertur: facile futurum putauit, vt, si tibi à me inscriptum exiret, significationem multis daret amoris erga te mei. nam, vt omittam merita in me tua, quæ nulla vmquam delebit obliuio, tui me suauitates ingenij, tua incredibilis humanitas, singularis probitas, eximia ad colendam virtutem animi propensio ad amandum alliciunt. non enim ideo mihi carus es, quia sis Venetæ Reipub. omnium amplissimæ à secretis, aut quia nunc vnà cum viro clarissimo, omnibusque virtutibus ornatissimo Michaële Suriano Legato particeps & minister consiliorum omnium ad Phi-

lippum Hispaniæ Regem sis profectus, sed quia talem te præstas, vt & hæc tibi admodum ampla atque honorifica munera iure deferantur, & egregiis animi tui bonis maiora quoque debeantur. Sit igitur hic liber & tibi, & reliquis argumentum benevolentiae meae, testimonium iudicij grati verò animi non omnino quale velim, sed quale postum hoc tempore, monumentum. Tu autem istam præclaram in nos voluntatem conferua, & quo instituiti cursu, per di rectam maximèque expeditam, ac certam litterarum viam ad gloriam contende. quod ego quidem, qui tuos sensus, tuos ad laudem impetus optimè teneo, ita opto, vt sperem, ita spero, vt futurum mihi persuadeam. Idque etiam reliquis prædicare non desino. Venetiis. ∞ D LIIIX.

AD MICHAELEM GHISLERIUM Cardinalem, in librum De locutione Dei, Academiae Venetæ nomine. 22

Rerum humanarum exitus, quàm varia sint hominum consilia, declarant. Quòd si quis bene cogitat, sequitur, vt idem laudabiliter agat. Rectè autem agentem nihil vniquam frustrabitur, nihil faller. Decet igitur nos optima spe niti, admodùmque firma, quibus in condenda, atque instituenda Academia nostra, nihil præter Dei gloriã, & communem hominum vtilitatem, propositum fuit. Neque verò actiones nostræ, vt speramus, eiusmodi erunt, vt hanc ad optimas res animorum nostrorum incredibilem propensionem ambiguè aliquis interpretari, aut in dubium reuocare possit. apparantur quotidie summa cura, & edentur à nobis diuina doctrina referti, qui pietatem ac Religionem complectuntur, illustres libri, & interim quasi specimen quoddam, aut pignus nostræ voluntatis egregia quædam de locutione DEI ab excellenti viro conscripta, pijs mentibus, ac sacrarum litterarum, id est, veræ gloriæ, studiosis communicanda censuimus. quæ duabus maximè de causis, præstantissime vir, tuo nomine decuit esse inscripta: primùm, quòd, suscepto Academiae nostræ patrocinio, nihil præremittis, quod ad eam ornandam, augendaque pertineat: & nos, quæ à te officia proficiuntur, quibus animis, quàm libentibus, quàm gratis excipiamus, aliquo item officio tum ipsi tibi, tum ceteris omnibus indicatum,

dicatum, maximèque perspicuè esse cupimus: deinde, quæ de Deo loquuntur, ad quæ potius mitti æquum fuit, quàm ad eum, qui diuina studia in omni suæ cursu cunctis & opibus & honoribus anteposuit? qui cùm vniuersam de Deo, diuinisque rebus doctrinam accuratissimè quaesuit, tum verò cum ipsa doctrina vitæ rationem coniunxit, & vt omnes rectam salutarèmq; viam tenerent, aut, qui diuertirent, in eam reuocarentur studio, cõsilio, monitis, auctoritate contendit, nihil obscurè fama loquitur de tuis virtutibus. nihil de te aut exiguum, aut dubium afferitur. patent multis ac certissimis argumentis eximia tua in Christi Ecclesiam merita. colunt te omnes ob doctrinam, imitantur multi ob integritatem, amant ob humanitatè, maximèque ob rectam ac simplicem naturam, ab omni fuce, omnique fultu longissimè remotam. præconem verò tuarum laudùm omnibus horis audimus eũ, qui summa ipse laude dignus est, Federicũ Baduariũ auctorem & cõditorem, Deo duce, Academiae nostræ: cui quidem viro tum vitæ probitas, tum ex assiduo studio doctrina, & ex diuturno rerum vñ prudentia fidè atque auctoritatem in omni sermone conciliat. Ipò igitur non modò approbante, verùm etiam hortante, præclarũ de Deo libellum, grauem sententiis, illustrem verbis, ad te mittit, tuoque dicatum nomini cùm omnibus gentibus Academia nostra communicat. quæ cùm se tibi, suo primùm iudicio com mota, tuis deinde meritis impulsa, penitus addixerit: eandem obseruãtiam in omni vitæ præstabit, & vt eam futura quoque gentes intelligant, ipso, ad quem omnia referimus, summo Deo opem ferente, aliquo merito consequemur. Tu interim, quando iam hoc tribuisti humanitati tuæ, vt nos susciperes, tribue idem cõstantiæ, vt susceptos tuearis, ac foueas: ita tamè si nos tuo præsidio, ac studio dignos, id est, nostra ingenia in optimis artibus exercentes, nostrasque voluntates ad vnã virtutem dirigètes, & audies, & te ipsa cognosces. Venetiis. ∞ D LIIIX.

*AD ANTONIVM CARLO-
nem Allifarum Principem, in Sannazary poemata. 23*

VT est præclarum, ornatissime Princeps, in arte poetica excellere: sic ea cognoscere, quibus ad illã laudem

perueniatur, maximum quiddam ac difficillimum est. fallitur enim, si quis absoluti poetæ partes in eo positas arbitrat, ut, cum metiendi carminis rationem optimè perceperit, cum elegantissimarum vocum supellectilem quasi quandam sibi compararit, addo etiam cum materiem animo comprehensam ordine quodam atque artificio distinxerit, hisce rebus tanquam egregiè munitus ad scribendum se conferat. grauiora sunt illæ requiruntur, & ex abditis plurimarum artium ac doctrinarum fontibus haurienda. nam, cum eius consilium qui hoc in genere elaborat: vel in primis id spectare debeat, ut voluptati versusum utilitate sententiarum admiscenda, nihilo minùs lectorem moneat, quàm oblectet: monita verò illa plerumque necessaria sint: ut in vitiis summâ turpitudinem inesse, in virtutibus summam gloriam, ostendatur: quomodo hoc sine philosophicæ cognitione prudenter ac peritè poterit efficere? Iam, si res exigat, ut aut de cæli stellarumque ratione, aut de regionum terrestrium ac maritimarum situ dicendum sit: certè hos locos non poterit, nisi qui Astrologiam & Geographiam attigerit, commodè tractare. Itaque si quis huius facultatis studium eo complexus animo est, ut aliquando, quæ litteris mandare studuerit, ea se speret, vel tunc pictorem egregium, omnibus artis coloribus illustraturum: is omnium fere disciplinarum scientiam, quæ ad bene, beatèque viuendum pertinent, ne prorsus ignoret, necesse est. Quòd si ad assequendum poetæ nomen vberutem illam ingenij à natura datam satis esse putat, atque hæc vna instructus, facillè audet canoros illos quidem, reum tamen inanes versus vel domi pangere, vel in trivis ad populi aures effundere, statim ab intelligentibus explendetur, neque solùm imprudens, aut parum verecundus, sed etiam planè stultus ac temerarius habebitur. Quo minùs est mirandum, si, ut hæc arte præstarent, quàm paucissimis contigit: cum in omni præterea liberalium doctrinarum genere plurimi semper floruerint. Sed egregiorum poetarum multo etiam maiorem hac nostra tempestate, quàm priscis temporibus, pænuriam esse constat: siue quòd sæculi felicitas illa fuit, siue, quòd equidem magis existimo, quia nō iisdem, quibus olim, præmiis ad virtutem nunc homines excitantur. Eorū autem, quos in hoc genere præstantes cognouimus, sine controersia primum locum

eum obtinuit vir eximius, & omni laude cumulatus, Iacobus Sannazarius: cuius ingenij monumenta non vetustas, non obliuio delebit vlla: vix tot Regum triumphis haud paullo clarior, quàm ex vnius hominis doctrina, atque ingenio Parthenope sit futura. Hoc autè, Princeps egregie, tui muneris ferè totum est, qui, cum ad summam generis nobilitatem etiam optimarum disciplinarum scientiam adiunxeris: tamen hæc per se, nisi accederet studium de posteris bene merendi, quasi minima iudicans, quæcumque à doctis viris mandata litteris, digna, quæ inter manus versentur, existimas, in apertum ut referantur, maximopere contendis. Quo nomine ipsi profectò Sannazarij manes tibi non vulgares gratias habent, cum eos libros, quos ille moriens tuæ fidei commendarat, peruulgandos diligentissimè curas. Qui verò ingeniarum artium studiis dediti sunt, ij se tibi tanquam debere profiterentur, quantum persolui nullo modo possit. itaque à me, qui eodem in are sum, petere videntur, vniuersorum causam ut suscipiam, tibi que propter hoc officium, quid omnes de te & sentiant, & loquantur, aliqua ratione significem. Ego, licet ipsa te rectè factorum conscientia contentum esse, nihil præterea requirere, exploratum habeam: tamen ut eorum honestissimo desiderio ne desim, do me libenter in eam partem, in quam etiam mea sponte propendebam, & ad ostendendum non eorum modò animum, sed etiam obseruantiam & pietatem in te meam hæc ipsa Sannazarij poemata, quæ nostris typis edenda curasti, nomini tuo dicata ad te mitto. Leges hic omnia quæcumque ab eo Latine scripta nunc exstant. Primum autem erit diuinum illud, quod ipse de partu Virginis inscripsit opusculū, deinde Christi lamentatio: mox eclogæ quinque, quas tamen decem scripserat. sed è Gallia reuersus, has tantum, quas emisimus, & fragmentum illud, quod post Salices collocauimus, inuenit, reliquis aut furto surreptis, aut per incuriam suorum, quibus eas discedens crediderat, amissis. sequuntur elegiarum libri tres, epigrammarum totidem, quæ omnia tuo inscripta nomini apparcebunt, ut eius beneuolentiæ, quam Sannazario & viuo, & mortuo præstitisti, hūc saltem fructum percipias, Venetiis. ∞ D XXXV.

PRÆFATIONES QVAS
IN HAC EDITIONE

ADDIMVS.

AD PIVM IV. MEDICEM
*Pont. Max. in librum Reginaldi
Poli Cardinalis,*

DE CONCILIO.

24

PRIME consuluit Ecclesie sue Deus, atque humano generi vniuerso, cum in tanta rerum omnium perturbatione, & extremi iam periculi metu, Vicarium te suum, Pie IV. inter homines constituit, vt omnibus malis prudentia tua mederetur, nosque à summis difficultatibus, vel impendenti periculi exitio creptos, ad summam tranquillitatem & optatam antea magis, quam speratam felicitatem traderet. Itaque nunc, tuis ad ducti præstantissimis & consiliis, & factis, maxime verò tua freti iustitia, quæ tibi prima & antiquissima virtus est, fuitque in omni vita, boni viri ex omnibus Italiae partibus, atque etiam ex transalpinis gentibus multi ad Urbem confluunt: &, quia tuas omnes curas eò spectare vident, non vt angustiis paucorum annorum terminis tuæ fructus beneficentia: definitur, sed vt ad posterum quoque perueniat, hic sibi certam omnium rerum ac fortunarum suarum sedem domiciliū que constituunt. me quidem Venetiis, domestico patris mei restituendæ antiquitatis instituto, & honestè satis, & commodè viuentem, nihilque minus quam de migratione, cogitantem, quippe cum ab egregiis sepe ciuitatibus, atque adeo à superioribus Pontificibus semel & iterum optima inuitatus conditione, nihil tamen vniquam noui consilij cepissem, tui Pontificatus fama Romanam facile perduxit. nam, cum ab summo viro, Hieronymo Seripando, cui tua sapientia debitum iam pridem eius integritati atque doctrinae, in Cardinalium Collegio locum tribuit, litteras accepissem, in quibus erat scriptum, cupere te sacros omnes libros, vel

hominum

hominum incuria, vel improbitate corruptos, quam emendatissimos peruulgari, velleque in eo opera vri, & industria mea, spatij ad delibendum nihil sumpsi, & statim rescripsi, cum tua voluntas maxime legis vim pro summa tua non modò potestate, verum etiam sapientia obtinere apud omnes debeat, ita me animatum, ita paratum esse, tibi vt in omnibus rebus libenter obsequer, suscipere quacumque velles, agerem & præstarem quidquid possem. Quo quidem tempore non mihi aut vlti nouorum commodorum, quibus tamen ducuntur multi, est iniecta cupiditas, aut honorum splendor mentis oculos præstinxit: quamquam hæc ipsa cumulatè & expectari à tua liberalitate posse, & omnibus præclare agentibus deferri à te solere intelligebam: sed cum audirem eas artes, quarum fructus immortalitas est, longo intervallo te Pontifice coli cœptas esse, suam religioni ac vera pietati dignitatem restitui, cedere virtutibus vitia, rationi amentiam, libidinem pudori, vim aequitati: hæc ego sum secutus, hæc omnibus & commodis & honoribus anteposui. Erat præterea mihi non modò laudabile & honestum, sed illustre etiam & gloriosum, vocari à Pio IV. Pontifice ad eam curam, vt sanctissimorum virorum scriptis, quibus humano generi salutaris doctrina continetur, emendandis, edendisque præessem. quo in munere si mihi, non dico magnos labores excipere (quis enim bono viro labor est pro tuenda Ecclesie dignitate, id est, pro communi salute, recufandus?) sed si vitam ipsam profunderè opus esset, egregiè mecum aelum putarem. Atque ego illam sanè incredibilem capio voluptatem, quòd, cum præclarum esse nihil constet, quin idem operosum, & perdifficile sit, hæc tamen in re omnium pulcherrima, ac præstantissima, planè omnes difficultates tuarum excellens liberalitas, tum singularis sapientia sustulit. quis enim vniquam libenter pecunias collegit, quam tu libenter effundis, vt exeant optimi libri, alij nondum editi, quorum notitia rectissimam ad fontem veritatis viam ostendit. alij sic emendati, ne qua supersit labe, quæ imperitorum animos obiecta falsa doctrinae specie, possit inficere? quo quidem antea malo nimium grauius laborauimus: vnam iis remediis, quæ parantur, omnino liceat conualescere. quod ita facile consequemur, si modò is, qui optimarum & maximarum auctor, perfectiorque rerum est, affuerit Deus.

MAN.

nam nos quidem, vt opibus valeamus, vt acumine mentis excellamus, quam tamen infirmi sumus ad omnia, nisi præpotentis Dei ope fulciamur, quam planè cæci, nisi eiusdem luce regamur, multorum turpissimus & miserimus exitus ostendit. Quis porro affuturum esse Deum dubitet, si sanctissimam illius doctrinam, quam, præceptis declaratam plurimis, suo demum ipse sanguine, suæque mortis exemplo comprobauit, non verbo tantum profitebimur, sed vita etiam & moribus exprimemus? Hoc tu scilicet, Pie Pontifex, illo primùm vidisti die, quo te in excelsa ista Sede, fauente & approbante diuino Spiritu omnium Cardinalium sententia collocauit: neque verò vidisti solum, quod tibi fortasse cum multis commune esse potuit, sed etiam, in quo propria tibi debetur laus, accuratè præstitisti, tu enim ipse tua temperantia, iustitia, grauitate, constantia, quales esse alios oporteret, exemplum dedisti. inde manauit statim ad propinquos, & affines tuos bene viuendi disciplina: quorum omnium incredibilis abstinentia, humanitas, pudor ciuitatem breui correxit, & conformauit vniuersam. Nunc in illam curam totus incumbis, vt reliquæ partes Ecclesiæ, discordia laborantes, omni à te ratione sanentur. scripsit enim quotidie longius transalpinum illud malum, à quibusdam primò ignoratum, ab aliis postea neglectum, postremò à nonnullis etiam vehementer actum. sed, vt hoc placuit Deo, quo volente, aut saltem permitte, geruntur ea, quæ, cur ita fiant, causas indagare nostrum non est: sic eidem placebit, vt imminutam Christianæ Reipub. dignitatem tua virtus, & sapientia in veterem integritatem splendoremque restituat. Instat à te indictum & institutum iam generale Concilium: cuius eà ratio, eà vis, & consuetudo semper fuit, vt sanctissimi Spiritus interuentu, dissidentes animos, non concordia solum, & pace, verùm etiam beneuolentia studioque coniungeret. Hoc tu nos, Pie in v. remedio seruabis, errantemque gregem & disiectum varia culpa, tamquam Pastor optimus, ad obedientiam reuocabis, continebisque in officio, & obseruatiã erga diuinas leges tum perpetua sanctitate tua, vnde hauriant omnes exempla omnium virtutum: tum verò his etiam edendis in hac vrbe libris, quorum lectio malas & exitiosas euellit ex animis hominum opiniones, inserit eas, quæ si coluntur pietate, & beneficentia, vberimos, &

præstan-

præstantissimos, & planè salutare fructus ferunt. Atque huius quidem tanti, ac tam præclari muneris initium vnde sumi aptius potuit, quam ab eo libro, cuius argumentum & cum ratione temporum, & cum tuis consiliis ac studiis optimè congruit: quid enim tempora, quid status Ecclesiæ poscit, quid tu optas, curãue magis, quam Concilium, quod vnicum, & certissimum in tam graui discrimine, tam propinqua communi peste superesse remedium videtur? ac in hoc libro, quem tuo iussu primùm emittimus, proxima ostenditur ad salutem via, spes omnis in confessione culpæ, in vita ac morum emendatione, in summa demum Pontificis auctoritate collocatur. Quæ cum per se maxima sunt, & curandis Christianæ Reipublicæ vulneribus utilissima: tum verò ponderis accedit plurimum ab eximia scriptoris innocentia, doctrina, dignitate. quis enim, quibus animi bonis, quibus indutria, ingenique ornamentis abundauerit, qui denique vir, quantumque fuerit Reginaldus Poulus, aut ignorat, aut, si quam modò tantarum laudum partem habet cognitam, non earum memoria, & desiderio vehementer commouetur? potestne quisquam tam inops à iudicio tam auersus ab humanitate, tam planè ferus esse ac ferreus, qui non intimis eum sensibus dilexerit, cuius non modò in studiis, in moribus, in sermonibus, sed in ipso planè adpectu omnis probitas, omnis lucret humanitas? De Religione verò, deque Christiani hominis officio quid senserit, & iudicauerit, non aut in vno, alteròue libro ita ostendit, vt in aliis vnquam dissenserit: aut ita scripsit, vt aliter viuere: aut ita vixit, vt interdum sibi non constaret: sed omnia literis ab illo prodita sine vlla exceptione semper laudant, hodieque laudant, boni, & sapientes viri: quorum directa ad veritatem ipsam, id est, ad vnam Dei gloriam sententia nec obrectandi studio, aut in uvidia flectitur, nec maleuolentia, aut ambitione mutatur. Vitæ verò totius instituta, & excellentem in omni actione, omnique fortuna pietatem, vnam, quam faciliè nouerunt, tam libenter imitarentur multi. Opes, honores, clientelas, Regum maximorum gratiam & beneuolentiã qui assequuntur, proximè ad felicitatem putantur accedere. ac ille, hæc omnia apud Henricum Britannia Regem, & iure propinquitatis, & multo etiam magis sua virtute cum possideret, vltro contempsit, ne turpissimas Regis actiones, & aduersantem Christi Vi-

caro

cario sententiam probare, aut etiam adiuuare cogeretur. Patauij diu vixit, quamquam n̄ erat habitu nature propè diuino, liberalibus tamen disciplinis vehementer deditus: & cum eloquentiæ atque philosophiæ pari studio flagrauerit, in vr̄a tamen magis enituerit, non facile est exitimare. Illud certè constat, qui vel meliora, vel ornatioꝛa scriberet, hac hominum memoria exstitisse neminem. quamquam id ei propositum fuit, eò d̄rexit cogitationes omnes atque curas, vt philosophiæ scientiam non tam serip̄is, quàm vita ostenderet. itaque maior atque excellior Patauij in tenui & humili fortuna fuit, quàm cum in regno omnibus copiis, & ipsius maximè Regis gratia floreret. Hic, hic nimirum verus est, ac præstantissimus optimorum studiorum fructus, si quis à se ipso pendeat, si temporum vicissitudines nō extimescat, si aduersus hominum iniquitates, fortunæque iniurias ratione & virtute pugnet. quam in Polo constantiam & sapientiam fuisse quis ignorat? metuendæ erant à Rege potentissimo infideli, metuenda vis: propterea quod suscepta Ecclesiæ causa luctulento illo de Pontificis auctoritate libro susceptum simul à se grauissimum eius odium intelligebat. Deterebatur etiam quotidie magis à re domestica, fortunis exclusus amplissimis. nemo tamen eum deiecto, aut demisso sensit esse animo, nemo vidit v̄quam tristiore vultu, in sermonibus, in consuetudine, in conuictu, in tota denique vitæ ratione: tranquillitate mentis, quam habuerat antea, perpetuò retinuit. nec desuere, quæ numquam sperauerat, ac ne cogitauerat quidem, tantis debita virtutibus premia. nam, cum ita viueret, vt in vno Deo omnia poneret, cetera, quæ mortales admirantur, infirma, caduca, inania duceret: cumque in illa Patauini Gymnasij celebritate, domesticis otij sui finibus contentus, paucorum admodum consuetudine vteretur, breui tamen, vt sibi viam facili virtus aperit, ita manauit fama de admirabili eius prudentia, temperantia, doctrina, vt ad aures Paulli III. Pontificis Max. perueniret. qui cum esset ea mente præditus, vt nemo v̄quam magis de ornanda egregijs Cardinalibus Ecclesia cogitauerit: eo iudicio, vt nemo in delectu errauerit minus, commotus multorum non dubio sermone, Reginaldum Polum, disciplinæ Christianæ renouandæ causa, cum præstantibus aliquot viris ad Urbem acciuit, cumque paullo

paullo post non petentem, non optantem, propè etiam recusantem, Cardinalem creauit. In hac dignitate, cum alios antea, se ipsum vicè omni genere laudis. Omitto singularem illam, cui par oratio reperiri nulla potest, in eadē matris acerbissima fortitudinem, atque constantiam. vnicum illi contra omnes iniurias, omnèque calamitates cōscientiæ præsidium fuit: & in aduersis rebus iam antea didicerat esse fortis. grauitatem eximiam, pari comitate conditam, mansuetudinem, prudentiam, benignitatem in subleuanda miserorum inopia non attingo. Communia sint hæc: in quibus tamen præcipua quadam laude Polus excellit. Venio ad id, quod à Cardinalis persona propriè postulatur, nam, vbi primùm sacerdotio est ornatus amplissimo, non ille mentem, vt multi, cum fortuna mutante, non sericam vestem, non argenteam suppellectilem, non denique illustrem aliquam, aut opimam prouinciæ præfecturam appetiuit, sed contempta protus rerum humanarum specie, diuina studia, quæ antea non leuiter attingerat, toto pectore complexus, de tuenda Pontificij iuris maiestate, de augenda inter homines Dei gloria, de illustranda veritate dies noctesque cogitare cepit. quantum enim in ea philosophia, quæ à sensibus ducitur, erroris insit, atque obsecratis, cum antea non ignerasset, tum verò totus ad eam philosophiam traductus, quæ caelestem bonorum cognitionem parit, clarissimè perspexit. Tam illam, quæ colligitur ex Rhetorum præceptis, eloquentiam, in qua præter ceteros antea floruerat, neglexit penitus, inanemque duxit, cum sacrorum librorum, voces non aurium voluptati seruientes, sed ad intimas animorum partes incredibili quadam suauitate penetrantes, exaudivit attentius. Nec verò quidquam habuit antiquius quàm vt à sanctissimis Ecclesiæ legibus discederet quoquo modo ad sanitatem redirent, cum ipse multos cohortatione sua, consilio, doctrina, nonnullos etiam lenitate quadam ad meliora consilia conuerteret. Incidit tempus, cum de sufficiendo post obitum Paulli III. Pontificis habenda Cardinalibus deliberatio esset. affuit Polus ita sedato animo, ita cupiditatis & ambitionis expertus, vt maiore Collegij parte Pontificatum ad eum deferente, non statim assenserit, differendamque rem tantam in posterum diem censuerit. fore enim, si probaret Deus, eundem post ali-

quot

quot horas Cardinalium consensum: sin minùs, omnino sibi, quod Deo displiceret, placere nihil posse. Scripsit etiam in eo Conclauì præclara quedam de officio Põnificis: quæ cum aliis eius libris, quos Ioannes Moronus, Cardinalis ob summa erga Sedem Apostolicam merita, perpetuamq; vitæ innocent. am clarissimus, accuratè seruauit, propediem in lucem proferentur. quibus in libris cum spirare adhuc mens illa diuini hominis & vigere videatur, afficimur non tam præceptis arque doctrina, quam recordatione tantarum virtutù, quas in illo vidimus. Vitæ clausula fuit, in qua ostendit lumen animi, ingenique sui, Britannica Legatio. nam, cum in illa insula per annos multos duorum Regum imperio, Henrici primùm, deinde Odoardi eius filij legitimus Dei cultus, intermissis optimis ritibus, obsoleuisset, cumque interitus Odoardi, succedente eius sore Maria, spem aliquam reuocandæ pietatis & religionis attulisset, visa est vnus maximè Poli sapientia rectam erratibus viam monstrare posse, adiuncta præsertim auctoritate tanta, quantam nec sine virtute dignitas vlla pareat, nec sine dignitate virtus. In ea legatione optimos Reginæ sensus confirmauit: Principibus viris & multitudini persuasit, vt nouam heresim Henrici nefaria libidine inductam, abiicerent, veterem sacrorum disciplinam rationemque susceperent, cum Ecclesia (si salui esse vellent) in gratiam redirent: vnum esse Romæ, potestate summa Christi Vicarium, in quo creando commotæ Spiritu sancto Cardinalium mentes, ex vetere multorum sæculorum instituto tradita per manus consuetudine, consentirent: quæcumque illi sancirèt in terris, ea firma & rata in cælo esse: cetera communi saluti vehementer aduersari hominum seditiosorum, vel satanæ potius ipsius inuenta, vt genus humanum, si possit, vniuersum perdat, suæq; locios habeat plurimos infelicitatis, & culpæ. Mâsit in officio & fide, quam diu Polus, & Regina vixerunt, Britannica natio, vtriusque innocentia & sanctitate, alterius etiam sermonibus, præceptisq; commota. Postea, cum vtrumque Deus, cuius abdita consilia nõ assequitur humana mens, ad cælestis vitæ præmia vocasset, lapsa est iterum, & concidit illa gens destituta consilijs, quibus antea nitebatur: iamq; ad finitimas nationes peruasit hæc pestis, & dira cõtagio, nec videretur posse cõsistere, nisi tua, Pie i v. Pont. Max. sapientia singularis occurreret, Tridenti

indictio

indictio Concilio, Romæ omnibus rebus ad rationè æquitarèmq; reuocatis. Quòd verò etiam eorum scripta, quos in beatorum numerum iure olim Ecclesia retulit, integra, deletis omnibus maculis, peruiulgari iubes: quòd excellentem nobis Reginaldi Poli, amissa eius voce, doctrinam restituis: mirum est, quàm vehementer adiuues communem causam, quantum se tibi pro ista mente, istaque cura omnes homines debere fateantur, quantam ab ipso DEO, qui tibi nostram salutem commisit, gratiam & benevolentiam in eas. Hæc sunt illa merita, quibus hominum vita, breuissimis circumscripta finibus, ad infinitam memoriam propagatur. hæc illa, numquam satis laudata veterum Pontificum instituta, quibus hanc nobis Ecclesiam tam præclarè fundatam, exstructamque reliquerunt. quæ vti nam sicuti propria tua sunt, ita perpetua esse possent. nemo enim dubitat, quin, optare tibi perpetuam vitam, idem sit optare nobis perpetuam felicitatem. nec verò cuiquam bono viro tanti est huiuscæ lucis vsura, quin de sua detractum aliquid vita libenter, si possit, in tuam conferat. sed, quoniam hac lege huc omnes ingredimur, vt aliquando ditcedamus: nec licet nobis in te vno singularem conditionem pro tua singulari beneficentia postulare: saltem, vt quàm diutissimè te præsentè persiuamur, & petimus à Deo supplices, & futurum pro summa eius erga nos clementiam confidimus. magna enim sunt, quæ iam inchoasti, maiora tamen, quæ mente designas. nihil vulgare cogitas, nihil humile, nihil angustum: metiris omnia tua dignitate potius, quàm communibus exemplis, præclarè. non enim Pontificiæ laudes in mediocritate versantur, nec decet, qui potestatem, & honore cunctis hominibus antecellat, cum ab vno homine rectè agendi cupiditate, studioque superari. In te igitur, Pontifex Max. primùm tuendæ atque amplificandæ religionis, deinde eius otij conseruandi, cuius auctor & custos antea fuisti, sita spes omnis est. à te honesta studia, à te liberales disciplinæ, à te ipsa virtus ornamenta sua repetit. tu, quod facis, & fecisti egregiè, perpetuò facies, vt omnes gentes diuturna pace, iustitia, pietate foueas, vrbem Romam operibus magnificentissimis, & cum ipsa antiquitate comparandis, exornes: ciuitatem tuam studiosissimam superiorum temporum calamitatibus afflictam, perpetua benignitate recrees: denique rollas ali-

Es

quando ex imperitorum animis dubitationem illam, quæ laudabilia multorum studia remoratur, vtrum res maximas fortuna possit sine virtute perficere, an virtus, quod contendat, sine fortuna peruenire. de quo quid sentires ipse, ostendit iam pridem tuæ vitæ ratio: nunc, vt omnes idem sentiant, facile vnus prestare potes, restituta iis artibus dignitate, quæ te talem tantumque fecerunt, vt quales ipsæ, quantæque essent, ope tua studioque omnes mortales intelligerent.

IN LIBRVM FRANCISCI VARGAS, De iurisdictione Episcoporum, & Summi Pontificis auctoritate. 25

IN Tridentino Concilio singulari atque diuina Pij **IV.** Pontificis Max. sapientia constituto, cum alia res, vel antea parum explorata, vel astutis hominum consiliis immutata atque corrupte in consultationem controuersiamque venerit: tunc verò grauis illa & perdifficilis de iurisdictione Episcoporum, & summi Pontificis auctoritate exorta questio est. Qua in deliberatione cum ita Patres illi vitæ innocentia doctrinæque insignes dissiderent, vix vt aliquando res conuenire posse videretur: Pastor optimus, vt est animo semper ac mente in grege seruando, tuendæque communi salute defixus, incubuit in eam curam, vt adhibitis in consilium lectissimis Cardinalibus, hunc nodum expediret. & quoniam Francisci Vargas Catholici Regis Oratoris in maximis rebus antea sæpe spectata virtus erat, expedire in primis Reipub. visum est, talem virum, cum tanta res ageretur, interesse. Qui cum esset accersitus à Pontifice, rogatusque vt ea diceret, quæ ad Apostolicæ Sedis dignitatem, id est, ad **CHRISTI** gloriam, & salutem animorum nostrorum pertinere vehementer duceret, sententiam dixit grauissimis ornatissimisque verbis, ea doctrina refertam, vt nihil aut è sacris litteris, aut ex antiquarum legum, Canonumue fontibus deriuari possit, quod ille non & memoria, scientiæque comprehendibile, & summarum rerum, in quibus gratiam fere totam contriuit, experientia comprobasse videretur. excepta est perattentis animis eius oratio, magnæque est omnium Cardinalium, præcipue

puè verò ipsius Pontificis, cuius vt potestas, ita iudicium sapientiæque eminent, assensu consecuta. Et, quoniam quæcumque quisque sentit, eadem vt mandata litteris ad Tridentinos Patres mitterentur, Pontifex, adiuuandæ cupidus publicæ causæ, iam decreuerat: de Francisco Vargas hoc amplius placuit, vt eius Responsum (sic enim inscriptum est) impressum cderetur. Est hoc quoque Pij **I** v. diuinæ liberalitatis ac beneficentiæ, vt vnde aliquid ad commune commodum emanare possit, id non latere in tenebris, aut paucissimis impertiri, quod angustis, iciumque nimium animi est, sed peruulgari ad omnium gentium utilitatem vehementer curet. Porro si nihil est religione vtilius, quæ beatam aternamque vitam vna largitur, quantam iis debemus gratiam, qui suam industriam eò totam conferunt, vt nouis quorundam opinionibus, quas inscitia dicam, an improbitas: peperit, confutatis, veritatem ipsam suæ doctrinæ lumine ita patefaciant, atque illustrent, vt à nemine iam, nisi planè impio, vocari in controuersiam possit? quod in hac maximi ponderis quaestione, quæ per aliquot mentes plurimorum hominum ingenia, mentesque torfit, Francisci Vargas præstanti beneficio consecuti sumus. vix enim egregius laboranti publicæ causæ multis nominibus opem tulit, doctrina primum tot annorum studio collecta: deinde prudentia, quam à natura acceptam diuturnus rerum maximarum usus vehementer auxit: tum integritate vitæ, sine qua inanis prudentia, perniciosa etiam doctrina omnis est: postremò auctoritate tanta, quantam capere videretur ea persona posse, quæ pro summo omnium, quos meminimus, aut legimus, Imperatore Carolo **V.** eiusque dignissimo filio Philippo Catholico Rege, grauissimis in muneribus ac legationibus primariis, temporibus difficillimis diutissime tractata sit. Hæc igitur vbi coniunguntur omnia, quæ per se singula in paucis excellere videmus: præclarum quiddam atque excellens fieri necesse est. nec nos veremur, cum hæc simul vniuersa tali viro tribuimus, ne nos aliquando res ipsa redarguat, eiusque scripta, cum legentur, ita expectationi non respondeant, vt ei falsam affuisse laudem vel gratiæ causam, vel iudicij errore videamur. perfecta virtus laudem quæ fructum non quaerit: cognita, testimonio non indiget. Id ipsum, Lector optime, tum ex hoc responso, quod nunc à multis iam ex-

petitum exit: tum ex reliquis eiusdem libris, qui propediem (vt spero) consequentur, faciliè iudicabis. id modò vnum exopta, ne propensam ad bene merendum voluntatem casus aliquis impediatur, aut valetudinis moretur infirmitas. Romæ, 80 D LXIII. Kal. Octob.

AD CAROLVM BORROMÆ-
mæium Cardinalem, in D. Cæcily
Cypriani opera. 26

Magna in molestia versor, Carole Borromæie præstantissime Cardinalis, quòd auunculo tuo Pio IV. Pontifice, cuius & benignitas & sapientia veterem dignitatem restituere bonis artibus faciliè poterat, vereri sæpe cogor, ne publica incommoda, & aduersi communiù temporum casus cursum optimæ voluntatis impediatur, maximeque inter homines operis, atque pulcherrimi perfectionem desideremus. nec verò, vbi resideat tanti mali culpa, reperire difficillimum est. optimis rebus difficultatem afferunt vitia nostra, ita Deo permittente, vt aliquando resipiscamus: nam si homines intelligerent, quod tu optimè intelligis, Borromæie prudentissime, quanti sit, ac semper fuerit ab vno Deo expectare omnia, inania ducere quæ à nostris consiliis proficiuntur: primùm illud consequerentur, vt iucundè viuerent, soluti molestissimis curis, quibus in omnium rerum affluentia ne magni quidem Principes vacant: deinde, quæ metuere solemus aduersa, ea vel nulla vniquam acciderent, vel nullo statim negotio depellerentur. nunc aliter euenit. dum enim à nostris ingeniis, opibusque secundas res petimus: dum & magnificas aedes, & ingentem agri modum, & auri, argentique vim, quæ ne bona quidem sunt, sola esse bona credimus: eaque consecuti, quasi nobis dati sint obfides perpetuæ felicitatis, ita nihil timemus incommodi: destituti sæpe diuino præsidio, iure plectimur, è maxima lætitia in maximos luctus, miseriasque coniecti. vterer priuatis exemplis, nisi publica nimium etiam multa suppeterent. Vidimus graui Christianæ Reipub. damno, ardentem diu ciuili bello Germaniam: cum exitiosa discordiarum semina, mentibus iniecta multitudinis imperitæ, Principes ignari quid existerent malorum, posset auctoritate, opibus, armis denique fouissent.

inde

inde sibi plebs infima, vt est cupida semper nouarum rerum, licentiam arbitratu suo viuendi, simulatione, ac specie religionis, arripuit. ex eo nequitia primùm, & incestus, deinde vis, rapina, & caedes, quæque proposita impunitate nascuntur mala, passim consecuta sunt. pendente enim à diuinis humana iura. illa si contemnamus, hæc non faciliè tuebimur: illa si labefactentur, hæc statim corrumpunt. sublato igitur, qui per tot sæcula viguerat, summi Dei cultu, perturbata sacrorum rituum vetere disciplina, locum suum retinere diutius nec honestas, nec pietas potuit: periit fides, & omnis inopia subleuandæ consuetudo: illa verò, minimi pendente humana omnia, vni Deo seruientis animi demissio, qua nulla magis hominem Christianum virtus decet, quæ, tamquam hesperus, aut lucifer inter sidera, sic ipsa inter virtutes reliquas præcipuè fulget, extincta penitus est. tum & domestica bella, populis variè dissidentibus, exorta: & externis hostibus, Christiano semper nomini crudeliter infestis, ad vniuersorum perniciem patefactus aditus est: quòsque ante tot ciuitatum, ac principum integræ vires, atque coniunctæ faciliè sustinere irruentes, ac repellere potuissent, nunc vt eorum impetum imminuat, atque distracta, ferre possint, sperandum vix est. Quid reliquæ prouinciæ? satis ne valent, & alieno malo doctæ sibi cauent: immò, quasi sit in dolore voluptas, in exitio salus, ita se libenter in eandem flammam pleræque coniciunt. vincere iam cœpit humanam medicinam morbus: proxima quæque corrumpunt: nec iam vllæ possunt aut artes hominum, aut vires tantam pestem à finibus auertere. Gallia quidem, opibus antea florentissima, semper hostium religionis expultrix, semper inuadentibus Ecclesiam monstris inimica, nunc, alienatis multorum animis, deformata domesticis cladibus, ad aspectu miserabili, panè procliuis ad perniciem labitur. nec periculo vacant finitimæ gentes: quæ si fortè, quod auertat diuina clementia, insanire cœperint: verendum est, ne malum erumpat, quod ferri nõ possit. nec verò nos, nisi præsidio nitamur innocentia, quo vno seruari possumus, & vincere, vel excelsa aspererrimarum Alpium iuga, vel amnes rapidi, aut munitæ arces, lectæve militum copiarum defendent. communibus remediis communes depelluntur morbi: nunc, in extremum adducta discrimen salute pu-

Ff 3.

blica, exquisitam quandam, & planè singularem curationem rei magnitudo postulat. corrupta iam pridem vitæ ratio Deum offendit: eadem placabit emendata. huc igitur studia conferenda: huc intendendæ sunt curæ, quod quamquam ad omnes pertinet, cum in communi periculo commune officium requiratur: præcipuæ tamen eorum partes videntur esse, qui, summo in gradu dignitatis, atque honoris, tamquam in specula, cõstituti, oculis patent omnium mortalium, vt nullum profus eorum neque dictum, neque factum obscurum esse possit. Quæramus, quarum rerum amore flagrauerint, aut quibus artibus adiuui sibi in cælum aperuerint primi illi nostræ religionis antistites, quos ecclesiis moderandis præfecerat Deus: reperiemus eos, tamquam in hac vita peregrinarentur, ita semper, obuia quæque contententes, ad celestem patriam, optimique parentis Dei, qui nos ad se vocare numquam desinit, adspectum, amplexumq; properasse. quàm multos è sacrum litterarum monumentis, & ex memoria vetustatis licet eruere, quorum omnes vitæ partes ea, quæ nos in malis ponenda censemus, paupertas, exsiliu, carcer, mors denique illustrauerit: cum sæpe in maximis incommodis, atque adeo inter exquisitissima tormenta, corporis dolorem animi lætitia superante, quàm hoc suaue est, dicent, & immortalī Deo pro tam insigni munere gratias agerēt. Non longè abeamus. estne quisquam, aut esse potest beato Cæcilio Cypriano, cuius nunc emendatissima scripta emittimus, aut vitæ sanctitate, aut mortis constantia maior, & clarior quàm ille se gessit in omni vita abstinenter, & piè in Episcopi autem officio, ac munere quàm non atigit, immò quàm non absoluit magno dignâ præfide virtutem? exstant de eo prodita litteris, æternæque consignata memoriæ præclara sanctorum hominum testimonia: sed in re nota, atque ante oculos posita, testibus non egemus. vitæ illius propè animatam imaginem in libris, quos reliquit, verissimis expressam lineamentis intuemur. quantus est in tuenda Ecclesiæ Catholicæ dignitate? quàm seuerus in retinenda vetere disciplina? quàm acer in condemnandis nouarum opinionum auctoribus, in contumacia insectanda, libidine comprimenda? quæ sententiarum grauitas, verborum vis, doctrinæ præstantia? nemo ita languet, aut ita friget in cupiditate summi boni, qui non exciterur,

& quasi

& quasi facibus admotis incendatur, cum eius epistolas legit. Iam reliqua eius doctrina quos fructus afferit, quàm vberes, quàm salutare? docemur exoriri calamitates, omisso veri Dei cultu: hærefes gigni Pontificis auctoritate contempta: qui virginitatem, & pudicitiam colat, ei proposita esse maxima in cælo præmia: qui Ecclesiæ præsit, aperto animo ac simplici esse oportere, prudentia tamen ita rectum, vt insidiis minimè pateat cõmunis inimici. planè omnes veterum philosophorum libri, præceptis referri comparandæ virtutis, si cum Cypriani sermonibus conferantur, inanes, & panè pueriles videbuntur. Sumantur in manus; quæ de eleemolyna, ac benignitate litteris mandauit: statim omnes, si quæ resident in mentibus nostris, auaritiæ sordes exhauriri, & infundi eximium erga pauperes amorem sentiemus. Grauis est, & late patet inuidiæ morbus: at hic rationibus egregiè curatur, ex intima Theologia depromptis. Vegamur calamitatibus, & ærumnis, quibus proposita est hominum vita: præclaram audiamus Cypriani vocem ad patientiam cohortantis, exemplo multorum allato, qui nihil acerbum, aut malum præter culpam vnquam duxerunt, & cum illo immenso sempiternæ vitæ lucro libenter omnes huius exiguæ vitæ fructus commutauerunt. Exstat etiam ad Martyres, primū, vt cum dolore pugnent, accerbissimisque cruciatibus forti animo resistent, prudens & pia cohortatio, deinde, quòd morte vitam quaesierint, & ex hostibus Dei victoriam reportauerint, amoris & gaudij plena gratulatio. Neque verò aliter sensit, aut sui dissimilem se præbuit in extremo vitæ die: sed, cum ita semper vixisset, vt obscure, in gloriaque decessere non posset, ita decessit, vt hoc vno vel oblectatissimam vitam illustrare posset. Multa prætereo: nec sanè persequi conor omnia, ne suscepisse hoc videar, vt Cyprianum debitis ornem laudibus: quod, vt ego sentio, vel pro eius dignitate nemo, vel solus ipse præstare posset. Verum hæc me commemoratio cum ipsa per se delectauit, tum quòd in ea beneficij tui magnitudinem, & præstantem ad bene merendum naturæ propensionem ac noscebam, qui totus in eam curam incubueris, vt omnia Cypriani scripta, mendis antea deformatâ, nunc in veterem illam integritatem, ac speciem, accersito etiam Verona miræ vetustatis exemplari, accurata doctorum virorum industria restitueren-

tur. quo sanè nomine, incredibile dictu est, quantu se tibi omnes boni debere fateantur. quamquam neque nunc primum, neque hoc vno tuos ad laudem impetus argumentum cognoscimus. Omitto illa superiora, qualem te praestiteris in patria, qualem in Ticinensi gymnasio, cum nihil praeter verum decus, veramque gloriam cogitans, Francisco Alciato, singularis doctrinae viro, iuris prudentiam publice proficenti, operam dares. sint haec in tuis laudibus minima: non quia, si spectentur, sola, maxima videri non debeant: sed minora maioribus obscurantur: & angustior ille fuit privatae vitae campus, quam ut in eo tua virtus commodè posset excurrere, itaque, Romam traductus ad publica negotia, parem facultati materiam nactus, dum te fingis quotidie ad exemplum sapientissimi Pontificis, auunculi tui, quotidie te ipsum vincis bene agendo, adiuuante naturam imitatione, quemadmodum sine praestanti natura parum proficeret imitatio. ab hac disciplina fluxerunt illa, quae quam paucis contingant omnia, ignorat nemo: in consilio grauitas, in laboribus patientia, nihil in potestate insolens, nihil in opum abundantia dissolutum, seuerissimis omnia continentiae legibus adstricta: vt ab eius personae, quam sustines, dignitate numquam oculos deflectere, sed illud perfectum, absolutumque decorum, cuius & studium, & splendor magna ex parte iam obsoleuit, assidue spectare videaris. Iure igitur quotidie tibi summam res à summo Pontifice committuntur: iure se in tuam clientelam, quasi portum quaedam in tantis horum temporum tempestatibus tutissimum, ac salutarem sperantes, conferunt omnes boni. tuum est, egentem patrocinio communem causam suscipere: & opinari, quod auunculus tuus immortalitate dignus, iam pridem tibi persuasit, egregieque praestitit, duas maximè res à Principe viro postulari, vnam, ne quid reprehensionis dignum committat, in quo tu excellis omnium consensu: alteram, ne quid laude dignum praetermittat: quod aliquanto est optabilius, atque praestantius. nam, vacare culpa, est illud quidem, his praesertim moribus, egregium, eiusmodi tamen, vt in privati hominis conditione subsistat, ad principis ornamenta non veniat. vera virtus actione gaudet: vim suam longè lateque diffundi, & propagari sua bona cupit: eoque ipso alitur, & augetur. ceterae enim res, cum communicantur, minuuntur:

tur: ex virtute quantum ad alios manat, tantumdem ad ipsam accedit. Quae tibi profecto saepe in mentem venerunt, neque haec melius cuiusquam oratio, quam tu vita exprimis. me tamen cum incredibilis quaedam erga te obseruantia, vt Cypriani libros tibi inscriptos emitterem, adduxisset, eadem impulit obseruantia, & perpetuus in ipsam virtutem amor, vt haec scriberem. tibi enim, quamquam neque cohortationi tuae bonitas, neque admonitioni prudètia locum relinquit, verumtamen, vt studio meo satisfacerem, liberales disciplinas commèdare cupiebam: reliquis autem, qui haec legent, quid ab excellentibus animi tui bonis sperari posset, significandum arbitrabar.

IN EDITIONE CONCILII

Tridentini.

27

QVI de Catholica fide rectè sentiunt, fatentur omnes vtilissimum fuisse humano generi, atque adeo salutare Concilium Tridentinum, quod eximia summi Dei erga nos clementia, Pij IV. Pont. Max. sapientia singulari, mirifica Legatorum Cardinalium, qui praesuerunt, vigilantia, maximo etiam Imperatoris, Regum, Rerumpublicarum, Principum, & Parum, qui interfuerunt, consensu, ita confectum absolutumque videmus, vt exitiosam illam animorum pestem, quae quotidie serpebat latius, nunc quidem aliqua iam ex parte compressam esse, breui autem, ope diuina, cunctis populis & nationibus ad communem salutem consentientibus, profus tolli posse omnes confidunt. quo merito gratiae sunt habendae primum immortalis Deo maximae, vnde bona manant omnia, deinde Pio IV. qui hoc spectauit vnum, & in hoc potissimum ab illo primum die, quo summam inter omnes homines potestatem, de latam diuinitus, accepit, fixit curas, & cogitationes omnes, vt communibus malis generali concilio mederetur: quo saepe remedio Christiana Respub. erumpentibus vitis occurrit, & impendentes ex dissensione, atque discordia calamitates euitauit. Hoc beneficium dilaminari quamprimum, ac distribui per orbem terrarum, ad propagandam veritatem, & diuulgandam Ecclesiae Catholicae sententiam, necesse est. itaque nunc eduntur puri Canones, & ipsa Decreta, cum appendice nulla: tantum

vt ea cognoscantur, quæ primùm Sacrosancta Synodus, in spiritu sancto legitime congregata, deinde Pontifex ipse confirmando seruari pariter ab omnibus in perpetuum iussit. nam reliqua Concilij acta, diligentissimè per scribas publicos in ipso Concilio excepta, & litteris mandata, mox ita emittentur, vt, quæcumque res in controuersiam venerit, quæcumque vel sententia dicta, vel oratio habitata sit, omnia denique agitata, quæ sita, deliberata, suo quidque loco, distinctè, & abundanter exponantur. Interim accipe summam rei lector optime quæ ad salutem vehementer pertinet: vniuersam verò Tridentini Concilij trium Pontificum distinctam temporibus, historiam, eodem, cuius ad gloriam hæc omnia dirigitur, iuuante Deo, propediem expectata. nullam enim tanti negotij partem ignorare, non modò iucundum est, verùm ad multa etiam vile, & accommodatum: quod aliorum Conciliorum lectio declarat. Romæ. 60 D L X I V.

CLEMENTI MONILIANO

Cardinali.

28

CVM tibi, Clemens Moniliane, Cardinalis amplissime, multis nominibus debeam, nullum tamen habeo tuæ benignitatis argumentum illustrius, quàm quòd ingenij, doctrinæque tuæ thesauros, cum quibus nihil cõparo, sæpe mecum vel scriptis, vel sermone communicas. quis enim est ita deditus rerum humanarum studiis, itaque falsæ voluptatis delinitus illecebris, quem tua vox ad cælestium bonorum contemplationem, admirationemque non faciliè conuertat? quem tua pietas, non adumbrata leuiter, sed expressa moribus, dictis scriptisque tuis, ad veræ virtutis amorem non traducat? Quæ cum ipse mecum cogito, quo nihil ad meam vtilitatem facio libētius, ita mihi gratulor, vt ad multos, atque etiam, si fieri possit, ad omnes eundem fructum cupiam peruenire. caput enim illud religionis nostræ primum est, prodesse quam plurimis. ad hanc nos voluntatem, & consuetudinem informauit, hac nos erudit disciplina magister omnium sapientissimus, æternæ salutis auctor, & largitor, Christus, itaque, cum volumen illud tuum Theologicarum Disputationum, saluberrimis, sanctissimisque refertum do-

cumentis, anno superiore multis efflagitibus impressum, tuâque mox industria ita locupletatum, vt aliud propè videri posset, accuratè legissem: admiratus rerum præstantiam, copiam, varietatem, ordinem: præsertim verò duos illos, nuper additos tractatus admodum egregios, vnum de Calibatu, alterum de Peccatis, quibus ne optare quidem melius quidquam licet: contendere à te corpi, vt eundem librum iterum ederes, & Catholicorum piis mentes aleres cibo iucundissimo: pestiferis autem hæreticorum opinionibus, latius quotidie serpentibus, pro ea facultate, quam tibi Deus optimus maximus tribuit, obstiteres. in quam sententiam cum tu iam antea tua sponte propenderes, (nihil enim tibi vel est, vel fuit vnquam Sedis Apostolicæ dignitate carius, nihil animarum communi salute antiquius: eò spectant studia tua, eò dirigis omnes curas:) factum est, non tam meis quàm coniunctis multorum precibus, vt exirent denuo lucubrationes tuæ, & frueretur non modò ætas nostra, sed etiam posteritas ipsa, minimo suo labore, maximis laboribus tuis. Cum enim tibi propositū fuerit, ea, quæ ad vitam piè sanctèque traducendam Christiano homini necessaria planè sunt, quæ innumerabilibus propè libris dispersa, nec interdum satis dilucidè traduntur, in vnum ita colligere, vt confusis ordinem, obscuris lumen, dubiis certam notitiam redderes: id ita consecutus es, vt hoc tuo libro, quod ad res attinet, nihil vberius: quod ad verba, nihil breuius: addo etiam, quod in breuitate difficillimum est, nihil planius, apertius, communius esse possit. Quo quidem nomine & tibi, & Christianæ Reipub. vniuersæ tantum gratulor, quantum res ipsa postulat: postulat autem, quantum cogitatione vix quæquam comprehendere, verbis quidem ailequi nemo potest. Romæ, 60 D L X V. mense Septemb.

AD ILLVST. ATQVE EXCELL.

*Iacobum Boncompagnum, in orationis
Ciceronis pro Archia poeta Com-
mentarium.*

29

CVM mihi tuæ primùm virtutis, ac dignitatis, deinde cæius, qua me es complexus, beneuolentiæ in mentem venit: (venit autem sæpissime) tibi quidem animo ac mente pro

te pro meo erga te singulari studio vehementer gratulor: ego autem, ut eius felicitatis, quæ in hominem cadere possit, haud minimam partem allecurus, latitiam fruor tanta, quamquam animus meus capere maximam potest. rursus cum recorder, omnibus ad te quotidie honoris causa confluentibus, quorum ego in te colendo atque obseruando nemini concedo, me unum tribus fere mensibus ad te non venisse: quamquam intermissi causas officij, ut opinor, habeo satis iustas, vel calores perpetuos, quibus maiores non meminimus, vel ætatē, imbecillitatēmq; meam: quarum altera quietem postulat: altera non modo postulat, verum etiam flagitat, peccasse tamen mihi videor: & quasi ex culatione accusatio vincat, ita sensibus angor intimis, & in grauissimo dolore versor. Atque hæc quidem aliquanto etiam acerbior cogitatio esset, nisi perfecta mihi, & cognita natura tua facilitas, & singularis humanitas certam planè spem afferret, nihil mihi obesse apud te, nihil detrahere prorsus aut de amore tuo, aut de iudicio absentiam meam. quod quidem abs te, artium optimarum à pueritia studiosissimo, eo facilis debeo impetrare, quia non ego, ut alij, feriatu aflu maximo sum, non me languori, non inertia, aut desidia tradidi, nec rursus quibusdā voluptatibus, quæ cum ab ætate mea, tum etiam à voluntate abhorrent, operam dedi, sed ad explanandas Ciceronis orationes, ex instituto meo, totus incubui. quid autem his tribus mensibus, quibus vacationem sibi quandam à negotiis plerique sumunt, ego in hoc negotij genere, omnium, ut arbitror, nobilissimo, præstiterim, cum cuperem te intelligere, ut quasi rationem otij mei redderem, feci ut ad te mitterem non quas à quo die ad te veni orationes explicauim: ne molesta fortasse in magnis occupationibus, aut parum iucunda tibi copia esset: (decem enim illæ omnino sunt) sed unam tantum, eamque satis breuem, pro Archia poetæ, sanè luculentam, & ornata: in qua studia illa, quæ ab humanitate nomen acceperunt, quibus veterum nostrum mirifice delectatur, in calu laudibus extollitur. Equidem spero fore, ut, quemadmodum ego, cum interpretabar, voluptate me perfundi maxima sentiebam: sic tu, cum & ipsam orationem, & meam simul interpretationē leges, (simul enim utramque mitto) non minorem animo voluptatem capias. quod si ita erit, vberimum tulisse me fructum industriae meae putabo: & quod operis superest, ad id eo

fiam

fiam alacrior, quo tibi magis, multas virtutes cum litterarum gloria coniungenti, quam ceteris, hæc studia colentibus, placere, & probari mea scripta velim. Opto ut valeas, meque ut facis, perpetuo diligas. Ex ædibus, pridie. Kalen. Oct. ∞ D LXXII.

AD EVNDEM ILL. ATQVE
exc. Iacobum Boncompagnum in Hippolyti Capilupi versus.

Sæpe mihi, clarissime ac præstantissime Iacobe, venit in mentem gratulari, quod Romæ sum: non quod urbis ornamenta, & illa, quibus multorum oculi pascuntur, antiquitatis miranda vestigia me capiant, quæ tamen nunquam contempsi: sed quod in ea ciuitate vitam agere, quæ otio, libertate, copia rerum omnium, omni denique virtute, virtutumque principe iustitia floreat, & in qua hæc ipsa vel eadē perpetuo, vel etiam præstantiora, Gregorio XII. Pont. Max. fore videantur, ita iucundum est, ut ad summam felicitatem propè nihil deesse videatur. Hæc ego mecum sæpe libenter cogito, multo etiam libentius, cum illud addo, frui me benevolentia tua, esse in clientela tam illustri præstantis ingenio, honore, auctoritate iuuenis, ea nobilitate ornati, quæ vera demum nobilitas est, cum ab una virtute, summissique erga remp. studiis, ac meritis originem ducat. Nec verò, quæ meæ sunt partes, ne me tanto bono prorsus indignum præbeam, eas, ut quiquam iure desideret, committo. quamquam enim, dispari fortuna, paria esse officia non possunt: gratia tamē referendæ facultates multe sunt. quæ, cum illa fortasse non postrema: equidem ea vehementer delector: tueri memoria beneficii: commemorare, ubi locus est: cui debemus, eius causa velle omnia, præstare quæ possumus: denique non amore, non studio, non obseruantia deesse. Quid illud: non ad officium pertinet, atque adeo infigne quoddam officij genus est, eo de homine, à quo beneficium accepimus, quid alij sentiant, aut loquantur, in primis animaduertere, & eos, qui à certo sensu, veròque iudicant, benevolentia complecti, qui obtrectant, & quibus rectè iudicandi facultatem admittit inuidia, ab iis animum abducere, refellere falsa, vera prædicare? Sed hæc opinionum, & voluntatum dissimilitudo, quam pauci effugunt, in tuo statu

ne accidat omnium florentissimo, tu quidem cum aliis virtutibus, tum vero probitate, modestia, lenitate consequeris. vna omnium vox, vnus de tua laude sensus est. quo tamen quisque sapientior, aut eruditor, eo te magis & diligit, & laudat. qui cum sint multi, ex eo tamen numero vidi in primis excellere magna sapientia, summa religione, moribus integerrimis Episcopum, poetica vero laude antiquis illis varibus quam simillimum, Hippolytum Capilupum: cuius ego consuetudine, doctissimisque sermonibus, si mihi, quantum per eius humanitatem licet, tantum per mea studia liceret, fruere horis omnibus incredibili voluptate. interdum tamen vna sumus: & quia certamus amore erga te, ideo fit, vt eo magis inter nos amemus, atque ille, totus ad tuam amplitudinem, & gloriam incumbens, assidua tuorum studiorum, tuarumque laudum predicacione non contentus, cum tuae vitae rationem luculentis quoque versibus explicasset, eosque mihi ostendisset, in quo humanitatem, ac benevolentiam eius agnosco, iudicium, quo praestat, fortasse possum requirere: admiratus doctrinae varietatem, singulari sermone elegantia coniunctam, artemque miram cum praestanti natura ita contendentem, vt neutra alteram vincat, vtraque pariter excellat, putavi me commodè facturum, si, dum animi causa propinqua loca ita peruagaris, vt à tuo comitatu Musas, elegantioresque literas non disjungas, eos ipsos versus, nondum editos, & adhuc quasi parentis in sinu commorantes, euolare ad te sinerem mittente me. postulat enim hoc anni tempus, vt otium iucunda aliqua res fallatur. quod si ad iucunditatem fructus additur: quid magis expectandum: at in hoc opusculo vtrumque cognosces, optimèque perspicies: meum autem hoc officium, vt spero, vehemèter probabis. Ego interim commentarios meos in Ciceronis Orationes, biennio antè inchoatas, hieme proxima superiore ad exitum adductos, perpolire conor, & ita corrigere, vt addam multa, nonnulla detraham, pauca quaedam mutem. res est magni sane laboris, mihi praesertim, numquam intermissa tot mensium opera iam defatigato, ac pænè confecto: sed addit vires Maximi Pontificis egregia benignitas, mèque etiam, in praclaro munere pergentem antiquitatis illustrande, & eam, quam suscepi, Spartam pro viribus ornantem, posterì temporis haud exigua spe sustentat. Vale.

INDEX EORVM AD

QVOS MISSÆ SVNT

EPISTOLÆ.

A	B
Alexandro Cispo. 216	Bonito Nericio. 310
Alfonso Carafa, Cardinali creato. 11	Brancondio Ophidano. 375
Aloysio Estensi, Cardinali creato. 211	C
Andrea Gostinio. 239	Cæsari Ferrantio. 78.
Andrea Patricio. 143. 144. 185	Cæsari Orlando. 372.
Andrea Siliuo. 225	Camillo Palæotto. 184. 254.
Andrea Zebridouio, Episcopo Cracouiensi. 127	256. 275. 333. 334. 336. 347.
Andrea Antonino. 331	348. 350. 351. 352. 362. 363
Antonio Augustino. 56. 57. 58. 60	bis. 364. 365. 367 bis. 368
Antonio Furnario. 249.	bis
250. 267. 274. 292. 323. 324. 360	Camillo Carano. 357
Antonio Merlo. 169	Carolo Borromæo, Cardinali. 280
Antonio Merula. 267. 291	Carolo Sigonio. 205
Antonio Poileuino. 38	Claudio Strambonio. 287. 320
Antonio Rolando. 203. 344	Cola Antonio Caracciolo, Marchioni Vici. 228
Antonio Verantio, Episcopo Agriensi. 125	Cristophoro, Baroni Lobcomiecio. 294
Augustino Angelello. 297. 311. 375.	Cristophoro Madruto, Cardinali. 35
B	Cristophoro Rufo. 258
Artholomæo Riccio. 55	Cristophoro Saxo. 234
Benedicto Accolto, Cardinali. 163. 164. 165	Pro Collegio Canonicorum Petri, Sereniss. Reginis Austriæ. 318
Benedicto Rhamberto. 60	D
Bernardino Massæo, Episcopo creato. 27	Decio Bracaleoni. 247.
	248
	F
	Abio Stella. 62. 63
	Federico Vallo. 199
	Federico

I N D E X.

Federico Viualdo. 295 39.41.42
 Ferdinando Gatula. 265 Hieronymo Seripando, Cardinali creato. 210
 Francisco Cicercio. 337 Hieronymo Rubeo. 318
 Francisco Gonzaga. 37 Hippolyto Estensi, Cardinali. 86
 Francisco Luisino. 30 Horatio Cardaneto. 233.
 Francisco Mancino. 270 263.243.358
 Francisco Molino. 87 Horatio Morono. 359
 Francisco Morando. 150. 240.331
 Francisco Plantedio. 290. 315
 Francisco Richardoto, Episcopo Atrebaten. 219
 Francisco Robortello. 215
 Francisco Seuero, Argentinensi. 156.235
 Francisco Varga, Caroli V. Imp. oratori. 44
G
 Gabrieli Cariano. 28
 Gaspari Contareno, Cardinali. 162
 Gulielmo Paccio. 176
 Gulielmo Sirletto Cardinali. 328.329
H
 Hannibali Cato. 81.82. 83
 Hannibali Cruccio. 168. 354
 Henrico & Camillo, Cætanis Fratibus. 340.356
 Herculi Cyophano. 313
 Hieronymo Capiluppo, Episcopo Fanensi. 207
 Hieronymo Capra. 353
 Hieronymo Faletto, Herculis, Ferrariensium Ducis, oratori. 46
 Hieronymo Furnarino. 72
 Hieronymo Lippomano.

I N D E X.

amplissimo. 326
 Ioanni Lambuco. 160.161. 172
 Ioanni Sario Zamolcio. 221. 224.370
 Ioanni Turritiano. 224.227
 Ioanni Vincentio Pinello. 131
 Iulio Bellogrado. 209
 Iulio Iusto. 241
 Iulio Pogiano. 191
L
 Æuino Torrentino. 73. 151.186
 Laurentio Gambaræ. 152. 174
 Lazaro Bonamico. 175
M
 Marcello Ceruino, Cardinali. 25
 M. Antonio Ciofano. 313. 359.374
 Marco Antonio Lombardino. 75
 Marco Antonio Mureto. 88.89.91.92.93.94. 95.96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103.104.105.106.108.206
 Marco Antonio Natta. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 251
 Mario Corrado. 61. 158. 243. 244. 260. 262. 269. 286
 Mario Nizolio. 52.237
 Martino Berzenuæo. 361
 Matthæo Senaregæ. 330
 Maximo Zabreræ. 373
 Michaëli Sophiano. 169
 Michaëli Turriano, Cene-
 nsi Episcopo. 123
 Mucio Calino, Episcopo Interamna. 273
N
 Nicasio Casletano. 208. 231.293
 Nicolao Caerano, Cardinali. 304
 Nicolao Gotio. 221
 Nicolao Nathanaëlo. 153
O
 Octauiano Ferrario. 185.195.196.200
 Octauiano Magio. 85
 Octauio Sanmarco. 269
P
 Paulo Contareno. 32
 Paulo Lupo. 296
 Paulo Magnulo. 177.178
 Paulo Manutio. 305
 Paulo Sacrato. 213.252
 Paulo Stempouio. 284.286
 Paulo Tachono. 321
 Petro Celso. 159
 Petro Maffra. 251
 Petro Miscouio, Sarmatarû Regi consiliario. 128.187. 223.294
 Petro Perpiniano. 262.277
 Pio 1 v. Pontifice creato. 181
 Pio 1 v. Pontifici Max. 278
R
 Ainutio Farnesio, Cardinali creato. 10
 Romulo Ceruino. 36.148
S
 Sebastiano Leoni. 73.179
 Siluestro Aldobrandino. 179
 Siluio Antoniano. 54
 Gg

I N D E X.

Stanislao Fogeluetrio. 189
Stephano Saulio. 13.16.19

V

V Berto Folietæ. 371
Vido Fabro. 23
Vido Gualterio. 272
Vido Lolgio. 80
Vido Pancirolo. 133
Vincentio Giliano. 149
Vincentio Macario. 286
Vincetio Riccio à Spe. 299.
300.301.302.303
Vincetio Stellæ 66.67

Z

Z Erbino Ritio. 271
* 67.68.69.71.134.136.
137.138.139.140.142.145.
146.147.149.155.174.190
* Episcopo creato. 245
Scripsit hanc, rogatus à no-
bilissimo viro. 217
Scripsit hanc, à Principe ro-
gatus. 281
Ex libro de quattuor Re-
buspub. 47
Proœmiũ libri de Magistra-
tibus Romanis. 79

I N D E X E O R V M A D

Q V O S M I S S Æ S V N T

P R Æ F A T I O N E S.

A D Alexandrum Cæsarinum, Cardinal. 386
Ad Alphonsum Carasam, Marchionis Mon-
tisbelli F. 402
Ad Aloysium Garzonium. 436
Ad Antonium Aelium, Polæ Episcopum. 410
Ad Antonium Carlonem, Allisfarum Principem. 439
Ad Antonium Triultium, Cardinal. 432
Ad Benedictum Accoltum, Card. 382
Ad Benedictum Rhambertum. 392
Ad Carolum Borromæium, Card. 452
Ad Carolum Pisaurum. 380
Ad Clementem Monilianum, Card. 458
Concilij Tridentini Præfatio. 457
Ad Diegum Hurtadum de Mendoza, Caroli V. Imperat.
Orat. 394
In librum

I N D E X.

In librum Francisci Vargas. 450
Ad Gulielmum Bellaium Langeum, apud Subalpinas gen-
tes Proregem. 385
Ad Hieronymum Faletum, Herculis, Ferrariensium Prin-
cipis, oratorem. 420
Ad Hippolytum Estensem, Card. 415
Ad Illust. atque Excell. Jacobum Bocompagnum. 459. 461
Ad Ioannem Monlucium, Regis Gallorum oratorem. 388
Ad Ioannem Moruillerium, Regis Gallorum oratorẽ. 414
Ad Isabellam Villamarinam, Salernitani Principis coniu-
gem. 424
Kalendarij Romani Præfatio. 419
Ad Marcellum. Ceruinum, Card. 397
Ad Matthæum Senaregam. 377
Ad Michaëlem Ghislerium, Card. 438
Ad Paullum Rhamnusium. 428
Ad Pium I v. Medicen Pont. Max. 442
Ad Rainutium Farnesium, Card. 399
Ad Torquatam Bembum, Petri F. 425

F I N I S.

